

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED

SEKCIA SPOLOČENSKÝCH VIED

VEDECKÝ REDAKTOR

Dr. JÁN HORECKÝ

Ji-Lang

**BANÍCKY
TERMINOLOGICKÝ SLOVNÍK**

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

BRATISLAVA 1955

ÚVOD

Po dvaapoložnej práci predkladá Komisia pre banickú terminológiu Ústavu slovenského jazyka SAV banický terminologický slovník, prvý v histórii baníctva na Slovensku.

Agricola v knihe *Libri duodecim de re metallica* z r. 1556 spomína, že banskoštiavnické baníctvo jestvovalo už okolo roku 800. Aj ostatné naše baníctvo je staré. Pomerne najmladším členom je uhlie.

Triedy vykorisťovateľov sa pri všetkých zmenách spoločenských poriadkov v minulosti len menili a zostávali vykorisťovateľskými (prítom baníctvo bolo v cudzích rukách), čo sa hlboko odrážalo práve v našom baníctve. Náš baník otročil na svojich vykorisťovateľov. Nemali sme banícke školy, nemali sme banickú literatúru, nemali sme ani slovenské banícke názvy.

Náš nový spoločenský poriadok, vláda ľudu, dala do pohybu baníctvo v celej republike, najmä však zaostale slovenské baníctvo. Veľkej pozornosti a starostlivosti strany a vlády o baníctvo, také dôležité hospodárske odvetvie štátu, môžeme ďakovať za pevné základy aj pre slovenskú montanistickú vedu.

Keď bola pred tromi rokmi založená slovenská banická fakulta, uvedomili sme si, že bez odbornej terminológie v banickej literatúre nemôžeme pokračovať. Preskúmali sme vyše 12.000 rôznych termínov. Nebola to celkom ľahká práca vybrať základné staré termíny a pribrať nové, vytvorené najmä v dôsledku mohutného rozvoja socialistického baníctva v SSSR. Mnohé termíny bolo treba doslova vyniesť na poruch, mnohé očistiť a upraviť, ale aj veľa termínov vytvoriť.

Ešte dnes v našich baniach počujeme nenašské výrazy, skomoleniny, pozostatky minulosti. Nebude dlho trvať a v našich socialistických baniach sa bude ozývať pekné, typické názvoslovie slovenské. Ustálením termínov nechceme zabrzdiť terminologický vývoj. Naopak, v slovníku sme položili základ pre rýchly rozmach a tvorbu nových, plnších a presnejších banických termínov. Veľkú službu pri našej práci nám poskytla vyvinutá banická literatúra česká, o ktorú sme sa pri svojej práci často opierali. Mnohé termíny sme z nej prevzali.

Neslobodno nespomenúť výdatnú pomoc našich jazykovedcov z terminologického oddelenia Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied dr. J. Horeckého, dr. F. Buffu, ale najmä V. Dujčikovej, ktorá celý slovník pripravila redakčne. Slovník považujeme aj za veľký prínos do pokladnice slovenského jazyka.

Slovník dostane do rúk okrem baníkov aj širšia verejnosť. Všade treba dodržiavať ustálené názvy, lebo nepresnosti skresľujú zprávy, články, ba často aj odborné state. Procesy banskej výroby sa odohrávajú pod zemou. Pre túto „skrytosť“ akoby aj banícke výrazy boli zahalené závojom skrytosti. Niečo na tom je. No usilovali sme sa termíny zbažiť tejto záhadnosti.

V baníctve sa stretávajú najrôznejšie odbory (geológia, geofyzika, strojnictvo, energetika, stavitelstvo atď.). Tu odkazujeme na odbornú terminológiu týchto odvetví. Nazdávali sme sa, že do slovníka nemožno pojať naprosto všetky výrazy. Slovník nie je lexikónom. Banícka terminologická komisia si sľúbila, že bude ďalej pracovať na rozvoji slovenskej baníckej terminológie. Pripomienky a návrhy posielajte na adresu: Ústav slovenského jazyka SAV, Bratislava, Klemensova 27.

V komisii pod vedením prof. inž. dr. Jozefa Šimčíška pracovali: docent inž. A. Bari, docent inž. J. Bartoš, prof. inž. J. Bilek, prof. inž. S. Hlôška, prof. inž. K. Chrupa, docent inž. P. Ilavský, prof. inž. A. Kalčík, laureát štátnej ceny docent dr. T. Kolbenheyer, prof. inž. E. Nevyjel, inž. dr. Fr. Špaldon, docent inž. V. Vasiljev a inžinieri J. Baran, T. Batori, L. Bobák, A. Cigánek, V. Dostál, V. Kováč, E. Kovanič, Fr. Longauer, E. Lumtzer, V. Mihalík, Št. Petko, K. Rosa, A. Píkulík, R. Smolík, N. Szuttor, K. Škuta, S. Šuba, M. Zmeškal. Slovník ako výsledok kolektívnej práce a súdružských diskusií bude celkom iste podrobený veľkej kritike. Táto kritika je bezpodmienečne potrebná. Dúfame, že nás privedie zasa o kus vpred.

Prof. inž. dr. Jozef Šimčíška

abakus

1. graficky znázornený vzťah dvoch alebo viacerých funkcií, veličín
2. mechanický prístroj na počítacie účely

absorpčia tepla

pohlcovanie tepla nejakou látkou

adjustovaná náložka = zapalná náložka

náložka trhaviny, do ktorej je vložená rozbuška, spojená so zápalnou šnúrou alebo elektrickým roznečovačom

aerodynamika

nauka o pohybe vzdušín a o ich účinku na telesá do nich ponorené

aglomerát, pozri spečená hmota

agóna

izogóna nulovej magnetickej deklinácie, t. j. čiara spájajúca miesta zemského povrchu o nulovej magnetickej deklinácii

akcelerácia, pozri zrýchlenie

akost

výsledok spracovania látok na výrobok požadovaných vlastností, závislý od zloženia a správneho spracovania

akumulátor

elektrochemický zdroj elektriny, ktorý treba po vybití nabíť jednosmerným elektrickým prúdom opačného smeru, než aký tu je pri vybití

akumulátorová batéria

skupina dvoch alebo viacerých člán-

kov spojených elektricky medzi sebou

akumulátorová lampa

lampa napájaná jednosmerným elektrickým prúdom z akumulátora

akumulátorový článok

jednotlivý galvanický článok akumulátorovej batérie. Skladá sa v podstate z kladných dosák (anód), zo záporných dosák (katód) a z elektrolytu v nádobe

akumulátorový rušeň

druh elektrického rušňa, ktorý odberá potrebný elektrický prúd pre svoj pohon z akumulátorov uložených na rušni

akustická signalizácia = zvukové navesenie

dorozumievanie dohovorenými zvukovými znakmi, najčastejšie zvonkom alebo húkačkou; používa sa aj na hlásenie nebezpečných stavov

alkalická soľ

soľ alkalického kovu, soľ Li, Na, K, Ca, Rb, Cs, Fr (lítium, natrium, kálcium, kalčium, rubídium, cézium, francium)

alkalické kovy

veľmi mäkké, stlačiteľné, striebrobiele kovy s nízkou špecifickou váhou, nízkym bodom tavenia a varu (lítium Li, sodík Na, draslík K, rubídium Rb, cézium Cs a francium Fr);

ich hydroxydy sú známe pod menom alkálie

alkalické zeminy

kovy druhej skupiny Mendelejevovej periodickej sústavy Ca, Mg, Be, Sr, Ba, Ra (kalciium, magnéziium, berylium, stroncium, báryum, rádium)

aloe

druh mantľských konopí používaný na výrobu konopných lán, prípadne vložiek drôtených lán

amalgamácia

postup získavania voľného zlata alebo striebra (alebo oboch súčasne) z rozomletej rudy ortuťou, na základe schopnosti ortuti tvoriť so zlatom alebo striebrom zliatiny zvané amalgámy

amalgámator

zariadenie na rozdzružovanie vody obsahujúcej voľné zlato amalgamáciou

ametyst

kryštalická odroda kremeňa SiO₂ fialovej farby; pekné odrody ametystov sú polodrahokamy

amplitúda kyvu

maximálna uhlová výchylka kyvadla z jeho základnej polohy, teda uhol, ktorý zvidera spojnicu závesného bodu a ťažiska so zvislým smerom v krajnej polohe kyvadla

amoniak = ěpavok (NH₃)

plyn ostrého a dráždiaceho zápachu, ľahší ako vzduch, ľahko skvapalniteľný pri obyčajnej teplote pri tlaku 6 atm; s vodou tvorí hydroxyd amónny (NH₄OH)

amónnoladkový dynamit

traskavina, ktorej hlavnú súčiastku tvorí dusičnan amónny; voči mechanickým účinkom (úder) je necitlivá, pohlcuje vlhkosť a stráca tým výbušnosť; mrazom netrpí

amorfný nerast

nerast, ktorý nemá vonkajšiu formu kryštalickú, prípadne ktorého kryštalický tvar nie je známy

ampérhodinová kapacita

množstvo elektriny v ampérhodinách (Ah), ktoré môže akumulátor vydať za stanovených podmienok, určujúcich nabíjanie a vybíjanie

ampérhodinová účinnosť

pomer medzi množstvom elektriny, ktoré akumulátor vydá a medzi množstvom elektriny nabitej za stanovených podmienok

analytické váhy

presné váhy, zatažiteľné do 200 g, väžiace s presnosťou na desiatichsíciny gramu

anemometer = vetromer

prístroj, ktorý pracuje ako malý ventilátor; používa sa na určenie rýchlosti prúdenia vetrov v bani

anerooid (v ban., geol.)

kovový tlakomer na meranie barometrického tlaku, prípadne v geodézii a v leteectve na meranie výšok

anhydrid

mínérál (bezvodý síran vápenatý — CaSO₄), ktorý má široké použitie, podobne ako sadra

anchylostomiáza = červivka

banícka choroba, ktorú spôsobujú baktérie rozšírené vo vlhkej bani

anglické surové železo

druh ležárskeho surového železa približného chemického zloženia: 4% C, 2,5 až 3% Si, 0,5% Mn, 1,1 až 1,3% P, 0,04% S

anomália geoelektrického poľa

časť geoelektrického poľa významujúca sa prudšími zmenami potenciálu v niektorom smere

anomália tiaže

odchýlka redukovanej skutočnej hodnoty zrýchlenia tiaže od jeho normálnej hodnoty

antiklinála

horninová vlna s hrebeňom hore

antimón (Sb)

biely, lesklý kov, ktorý sa pre lepšiu zlievateľnosť zliatin používa najmä

v strojnícve na výrobu ložísk, v tlačiarstve na odlievanie pásmen a v pyrotechnike pri výrobe strelných výrobkov

antimón, pozri sírník antimonitý

antimónové olovo, pozri tvrdé olovo antraicit

najvhrevnejšie čierne uhlie, obsahujúce iba 3—8% prchavých látok

aragonit, pozri železný kvet

Arantsov výpust

upravený výpust olovárskej ťačtovej pece, pri ktorej vyfukované olovo nepretržite odtieká a zhromažďuje sa v kotle mimo pece

aretácia

mechanické odpojenie dotykových častí stroja za účelom jeho vyradenia z činnosti a za účelom jeho ochrany

aretáčné zariadenie

mechanizmus, ktorým sa časti stroja pripojujú alebo odpojujú za účelom jeho zaradenia alebo vyradenia z činnosti (magnetická ihla, analytické váhy a pod.)

argentán, pozri pakfón

arkóza

druh poróvitého pieskovca, ktorý obsahuje živce a sfudu

artefakt

umelé zhotovený kamenný nástroj pračloveka

artérska studňa

studňa vytvorená hlbinným vrtom vo vhodnom teréne, kde spodná voda účinkom hydrostatického tlaku samovoľne vysteká, alebo vystrekuje vrtom na zemský povrch

arzenopyrit [Fe(AsS)₂]

arzenová ruda bleďožltej farby, kryštalizujúca v kosoštvorcovej sústave; typický žilný nerast

aseizmická oblasť

oblasť s nepatrnou seizmickou činnosťou (seizmicitou), v ktorej nevznikajú zemetrasenia, alebo sú len zriedkavé a veľmi slabé

astatické kyvadlo

kyvadlo, ktorého ťažisko je nad osou kývania a ktoré je udržiavané v tejto polohe dvoma protismerne pôsobiacimi pružinami; slúži ako prístroj na zaznamenávanie zemetrasených vln (seizmograf)

astrofáb

jednoduchý uhľomerný stroj (s prízorom)

atmosferický tlak = barometrický tlak

tlak vzduchového stĺpa na povrch zeme; za normálny atmosferický tlak považujeme tlak 760 mm Hg teploty 0° na 45° severnej šírky pri hladine mora (atmosféra)

azbestová vlna

vlna z vlákien azbestu; používa sa najmä na žiaruvzdorné a izolujúce výrobky

azbestové tkanivo

žiaruvzdorná látka tkaná z azbestových vlákien

azurit

bázičský uhlíčitán mednatý [2 Cu CO₃ Cu(OH)₂]; tmavobielasý nerast, vyskytujúci sa ako druhotný nerast na mednatých ložiskách

bager, pozri rýpadlo

bahenná ruda

druh limonitu (Fe₂O₃·nH₂O), vytvorený zrúžaním priamo z vody za súčinnosti mikroorganizmov. Je to železná ruda

baľno

hustý banský kal v starých banských priestoroch a vodných jarkoch

baňá

1. horizontálne, vertikálne alebo ťuklonné banské dielo,
2. celok podzemných umelých priestorov, vyložených na dobývanie ťukového nerastu, a príslušného povrchu, včítane celého zariadenia

baňa na síru

podzemné banské dielo na dobývanie síry; vyskytuje sa len na Sicílii

baňa s traskavými plynmi

baňa s vývinom metánu CH₄

banícka uniforma

sľávnostný banícky odev

banícka čiapka

pokrývka hlavy ako časť baníckej uniformy, rôzneho tvaru s clonidlom alebo bez neho, s banským odznakom (kladivami na kríž) na čelnej strane alebo na boku

banícky stav

spolupatričnosť ľudí, ktorí pracujú v baniach

baník

1. zamestnanec baní pracujúci pod zemou,
2. každý zamestnanec baní

banská dávka

verejný poplatok za kutisko alebo banskú mieru

banská doprava

rôzne druhy dopravy osôb, strojov a materiálu do bane, prípadne z bane, hlavne však úžitkového nerastu a jalovín z bane

banská elektrická vŕtačka

elektrický stroj na vŕtanie dier v horninách

banská explózia, pozri banský výbuch**banská flóra**

živé rastlinstvo v bani (huby, machy atď.)

banská havária = banská nehoda

poškodenie banského strojného zariadenia väčšieho rozsahu, prípadne poškodenie bane pri výbuchu metánu alebo uhoľného prachu, pri prieleve vody atď.

banská kniha

knihna na banskom úrade, do ktorej sú zapísané údaje o polohе banských mier a vlastníkov nálezů nerastů

banská koncesia

povolenie na banské podnikanie

banská lampa

* svetidlo na osvetľovanie banských priestorov

banská miera

1. (jednoducha) pravouholník, ktorého plocha je 45.116 m² a ktorého kratšia strana nesmie byť menšia ako 106 m
2. (dvojica) dvojnásobok jednoduchej banskej miery

banská nehoda, pozri banská havária**banská polícia (zast.)**

odbor činnosti štátneho dozorného úradu čo do zachovávania bezpečnostných predpisov v baniach

banská prevádzka

činný chod všetkých oddelení banského závodu, aby dobývanie úžitkového nerastu bolo plynulé

banská prevádzková porucha

obmedzenie banskej prevádzky menšieho rozsahu

banská priemyslová škola

škola vychovávajúca stredné technické kádre pre banský priemysel

banská ručná lampa

bezpečnostné prenosné svetidlo s akumulátorom, najčastejšie NIFE, prispôbené pre miesta s nebezpečným výbuchom traskavých plynov a uhoľného prachu, ináč prenosná karbidová banská lampa s otvoreným svetlom

banská služobnosť

začatenie cudzej nemovitosti právom užívania pre banský podnik

banská škoda

škoda na povrchových objektoch spôsobená dolovaním

banská trigonometrická sieť

miestna banská trigonometrická sieť pripojená na štátnu jednotnú čs. trigonometrickú sieť

banská vlečka

železničná spojka medzi banským závodom a verejnou železničnou sieťou

banská vlhkosť

zvýšený obsah vodnej pary v banskom vzduchu následkom odparovania vody v bani; odparovanie umožňuje vyššia teplota v bani

banská voda

voda vnikajúca podzemnými trhlinami alebo priepustnými podzemnými vrstvami do banských priestorov alebo vytekajúca z nich na povrch (až do spojenia s verejným tokom)

banská výroba

množstvo získaného úžitkového nerastu za isté obdobie z jednej bane, z viacerých baní alebo zo všetkých baní podľa druhu úžitkových nerastov; niekedy úhrnné množstvo získaných úžitkových nerastov

banská vymurovka

odborne urobená výstuž banských priestorov murivom (nasucho alebo so spojivom)

banská zeleň

medená zliedčina zásaditého uhlíkatu mednatého [Cu(OH)₂·CuCO₃] jasno zelenej farby

banské diela

vylámané banské priestory, jamy, štólna, prekopy, chodby, komíny, sýpy, dobývacie diela, slúžiace na otváranie, prískum, dobývanie a dopravu rúbaniy

banské dobývanie

súhrn prác, ktorými sa získava rúbaniža z ložiska v hĺbne alebo na povrchu

banské drevo = dolovina

gulatina (bez kôry) určená na využívanie banských priestorov

banské korýtko, pozri korýtko**banské lano**

dopravný orgán zvinutý z oceľových drôtov, používaný v banskej doprave

banské náčinné, pozri banský riad**banské náklady**

celkové náklady spojené s dobývaním úžitkového nerastu

banské nešťastie

prevádzková porucha (výbuch plynu, prachu, prielev vody ap.), ktorá si vyžiadala obeť na ľudskom zdraví a životoch

banské osadenstvo

pracovníci na banskom závode, zamestnaní pod zemou

banské bezpečnostné predpisy (prv banskopoliciálne predpisy)

predpisy upravujúce bezpečnosť banskej prevádzky

banské pole

skupina banských mier položených k sebe

banský bezpečnostný dozor

dozor Štátneho banského úradu nad bezpečnosťou a zachovávaním bezpečnostných predpisov v baniach

banský denník

knihna na zapisovanie dôležitých a bezpečnostných skutočností prevádzky na bani a nariadení banského úradu

banský desiatok

podiel na zisku, ktorý dostávali členovia banského ťažiarstva čiže majitelia podielov (kuzov)

banský expert

odborník v banských veciach; povoláva sa v osobitne dôležitých banských záležitostiach

banský kal

voda v bani alebo z bane odchádzajúca, ktorá je znečistená minerálnymi, prípadne horninovými časticami

banský kompas, pozri závesná buzola**banský majetok**

súhrn movitých a nemovitých hodnôt, ktoré patria k banskému závodu

banský majster, nesprávne hutman

banský technik, ktorý pripravuje, vedie a kontroluje prácu baníkov priamo na pracoviskách

banský nebožič, správne banský vŕtáč

banský oheň = banský požiar
oheň, ktorý vznikol v podzemných banských priestoroch

banský otras

záchvevy zeme, ktoré vznikajú zo sunutím nadložných hornín vo vyzdobytých priestoroch

banský plán

zámerne pripravený rozvrh banskej prevádzky na isté obdobie

banský plyn, pozri metán**banský podnikateľ = ťažiar (zast.)**

právnická osoba, ktorá svoje majetkové prostriedky používa na založenie bane a dobývanie ťžitkového nerastu (v kapitalizme)

banský polovýrobok

surová alebo čiastočne už spracovaná rúbanina, ktorú treba ešte ďalej spracovať

banský poriadok

súhrn pravidiel, podľa ktorých treba postupovať pri práci v banskom závode; schvaľuje ho spravidla banský úrad

banský priemerný výkon

podiel celej ťažby na jednu osobu pod zemou za časovú jednotku

banský prisazný (zast.)

osoba, ktorá sa na banskom súde zúčastnila na súdnych rokovaniach ako zástupca majiteľov bani

banský regál (zast.)

kráľovské právo, podľa ktorého boli ťžitkové nerasty vyhlásené za majetok koruny, kráľ alebo štát však nerasty nefažil sám, ale prenechával každému, kto sa na ťažbu za mierny poplatok každému, kto sa na baničenie prihlásil

banský revír

1. časť bane, v ktorej sa zamyšľa alebo v ktorej sa už dobýva ťžitkový nerast,
2. rad bani v súvislosti prirodzených dohývacích pomerov

banský riad = banské náčinie

jednoduché nástroje, ktoré baník používa pri dobývaní ťžitkového nerastu (napr. nosák, lopata, graca, kotrytko atď.)

banský rováš (zast.)

značka (záťaž) na drevenej palici o počte ťžatých vozíkov rudy

banský rušen

stroj poháňaný parou, stlačeným vzduchom, stlačeným dusíkom, tekutým palivom alebo elektrinou na vodorovnú dopravu rúbaniny, materiálu, prípadne osôb v banských vozíkoch

banský súd

súd rozhodujúci v banských veciach

banský škrlatok (permonik)

predstava malého, fúzatého, bradatého človečika, ktorý podľa povery baníkov žil stále v bani a vystrájal rôzne žarty a výčiny

banský technik

zamestnanec v baničtvte, ktorý pripravuje, vedie a kontroluje prácu baníkov na pracoviskách

banský tesár

zpracovaný baník, ktorý robí špeciálnu drevnú výstuž v banských dielach

banský učen

mladý muž pripravujúci sa theoreticky aj prakticky v banských učilištiach na kvalifikovaného baníka

banský úrad

úrad vykonávajúci štátny dozor nad bezpečnosťou banskej prevádzky, nad vyhľadávaním a ekonomickým dobývaním vyhradených nerastov

banský úraz

úraz, ktorý sa prihodil na banskom závode

banský vozík

kolesový dopravný prostriedok zložený z podvozku, korby a vozíkových spojok

banský vrták, nespr. banský nebožič

nástroj na vývrty rotačne na spôsob vrtáka do dreva

banský výbuch = banská explózia

okamžité a prudké vzplanutie a zhorlenie výbušnej zmesi banských plynov, prípadne uhoľného prachu

banský výrobok

ťžitkový nerast vydobytý a upravený pre ďalšiu potrebu

banský žiak

poslucháč banskej priemyselovej školy

barograf

prístroj, ktorý zapisuje (registruje) barometrické tlaky

barometrický tlak, pozri atmosferický tlak**baryt, pozri ťaživec****bateriový cyklón = multicyklón**

odprašovací zariadenie vytvorené z väčšieho počtu malých cyklónov spojených v jeden celok

bázická ruda

ruda obsahujúca určité množstvo bázických zásaditých látok (CaO)

behač = vozíe

pomocník na pracovnom predku, obstarávajúci odvoz vyrábaného nerastu a prísun materiálu a prázdnych vozov

benzínová lampa

banské svietidlo, ktoré sa používa na osvetľovanie banských priestorov a na indikáciu traskavých plynov

benzínový rušeň

vozidlo s výbušným benzínovým motorom a elektromagnetickým zapáľovaním na dopravu vozíkov po vodorovnej koľajke

berlica

dvojramenná páka na ručné pootáčanie vrtného náradia vo vrte (pri nárazovom vŕtaní pri každom zdvihnutí)

berýlium (Be)

prvok striebrolej farby o špec. váhe 1,84 (bod tavenia 1300° C), nachádzajúci sa v beryle (smaragd a akvamarín) a v silikátoch

Bessemerov konvertor

1. (na výrobu ocele) nádoba hruskovitého tvaru z oceleového zvarného alebo nitovaného plechu, zvnútra žiaruvzdorne vystrojená, otočná na dvoch čapoch; na spodku

má dierkované dno, ktorým sa cez roztažené surové železo prefukuje vzduch,

2. (na výrobu medi) nádoba tvaru vodorovne položeného valca z oceleového plechu, zvnútra žiaruvzdorne vystrojená, otáčava okolo vodorovnej osi, so vzduchovými fúkačkami na boky, ktorými sa fúka vzduch potrebný pre proces (staršie konvertory sú hruskovitého tvaru)

Bessemerované oceľ

oceľ vyrobená zo surového železa v Bessemerovom konvertore spaľovaním čiže oksylíčováním uhlíka, mangánu a kremíka pomocou vzduchu fúkaného cez roztažené železo

Bessemerované surové železo

surové železo na výrobu ocele Bessemerovým spôsobom; obsahuje značné množstvo kremíka (asi 1,2 až 1,5%), mangánu (0,7 až 1,3%), pod 0,8% fosforu a asi 0,03% síry

Bessemerovanie (kyslý proces)

spôsob výroby ocele fúkaním chladného vzduchu cez roztažené surové železo v konvertore; proces je založený na rôznej schopnosti oksylíčovania prvkov v roztaženej zliatine; zo zložiek surového železa sa oksylíči čiže zhorí najprv kremík (Si), potom mangán (Mn) a nakoniec sa začína oksylíovať železo, čo je znakom pre ukončenie procesu

Bessemerovka

sklopná Bessemerova hruska (konvertor)

bezožová rúra

rúra vyrobená valcovaním zo zohriateho oceleového ingotu (po jeho predchádzajúcom predierovaní) podľa spôsobu Manesmana alebo Brídeho

bezpečnosť lana

zásoba nosnosti lana na ťah pre prípad m'oriadneho zataženia lana

bezpečnostná trhavina

trhavina, ktorá až do určitej veľ-

kosti náložie v jednom vrte dáva istotu, že za dodržiavania predpisov pre trhacie práce nezapáli ani tras-kavé plyny ani uhoľný prach

bezpečnosť palník

palník, ktorý sa smie používať pri odpaľovaní náloží v heniach nebezpečných na plyn a uhoľný prach

biela mosadz

zliatina s obsahom 50 až 80% zinku, svetložltej farby, používaná na odliatky

biela skalica (minerálov. goslarit) chemická zlúčenina (sírán zinocitý — $ZnSO_4 \cdot 7H_2O$); používa sa v úpravníctve (na reguláciu floatačného procesu), v tlačiarstvom priemysle, v lekárstve, na výrobu fermeže, na dezinfekciu

biela kompozícia = biela zliatina = cínová kompozícia

zliatina cínu (70 až 91%), medi (4,5 až 8%) a antimónu (4,5 až 16%)

biela zliatina, pozri biela kompozícia

biele surové železo

karbidické surové železo vyrobené vo vysokej peci z rúd obsahujúcich mangán; vyznačuje sa bielym lomom

biely kov

zliatina zloženia 1—9% Cu, 5—80% Sn, 78,5—0% Pb, 15,5—11% Sb; volá sa aj kompozícia a používa sa ako ložiskový kov

bilancia pracovníkov

1. zostavenie stavu, potreby a zdrojov pracovníkov,
2. zostavenie objemu pracovných nákladov (množstva práce) pre plánovanú výrobu

bilancia pracovných síl

zostavenie stavu a potreby pracovných síl pre plánované úlohy a možnosti úhrady

biotit

kyslý alumosilikát horečnatno-železnatý, ináč tmavá slúda, vzorca $K(Mg, Fe)_3(Si_3 Al O_{10})(OH, F)_2$; tmavočnodozelený až čierny šupino-

vý nerast; tvorí podstatnú časť bá-zických erupzívov

bitúmen

organická horľavá látka, hnedožltá až čierna, dechtového zápachu; skladá sa z tukov a bielkovín (proteinov); nachádza sa v zemných plynoch, zemných olejoch, vosku, asfalte, v organických látkach a pod.

bizmút (Bi)

prvok biely s červenkastým nádychom, kovového lesku, hustoty 9,7, krehký, bod topenia $270^\circ C$; voľne sa v prírode nevyskytuje

bizmutové maslo

chemická zlúčenina $BiCl_3$; je to biela krystalická látka, ktorá sa na vzduchu rozplyvá a zahrievaním sublimuje

bludné prúdy

elektrické prúdy v zemi, ktorých zdrojmi sú telegrafné a telefónne spoje, elektrovodné siete, kontaktné elektrické siete, elektrické dopravné prostriedky a iné elektrické zariadenia; uzatvárajú prúdový okruh nielen vodičmi, ale aj cez najbližšie okolie (vlhke podlažie, potrubie ap.)

bobina

úzky bubon fažného stroja na ploché lano; lano sa navíja vo vrstvách na seba

bočný tlak

horninový tlak, ktorý pôsobí prevažne na boky priestorového banského diela

bočný výlom

výlom horniny z boku banského diela; býva dovŕchný alebo úpadný

bod ekvivalencie

stav, ktorý sa dosiahne pri titrácii v tom okamihu, keď sa v roztoku nachádzajú dve látky v rovnomernom množstve, čo sa indikuje zmenou sfarbenia roztoku indikátorom

bod topenia

teplota, pri ktorej čistá látka alebo kov prechádza zo skupenstva tuhého do skupenstva kvapalného

bod varu

teplota kvapaliny, pri ktorej nastáva intenzívny prechod zo skupenstva kvapalného do skupenstva plynového, t. j. teplota, pri ktorej tlak nasýtenej pary dosiahne hodnotu vonkajšieho tlaku (normálne 1 atmosféry)

bod zarážky

zamerané miesto, kde sa začína z porvuchu razíť banské dielo (jama, chodba alebo hlbinný vrt)

bohatá celina

časť ložiska so zvlášť bohatou kovnatosťou

bohatá ruda

ruda so zvlášť bohatým obsahom ťžitkových minerálov; predstavuje obyčajne len malé percento z vyťaženej rúbiny

bohatý piesok

piesok bohatý na vzácne kovy alebo drahokamy

bok chodby

dĺhšia zvislá stena banského diela (chodby)

bórax

chemická zlúčenina (tetraboritan sodný $Na_2B_4O_7 \cdot 10H_2O$), používaná ako tavivo za účelom znižovania tavenia a na určovanie prvkov suchou cestou rozličným sfarbením bóraxovej perličky

borkovisko

miesto na rašelinisku, kde sa rašelina ťaží borkovaním — pichaním

Bouguerove anomálie

anomálie, hodnoty ktorých vypočítavame pomocou Bouguerovej korekcie; ich zisťovanie je základnou úlohou praktickej gravimetrie

Bouguerova korekcia

korekcia, o ktorú opravujeme moradnú hodnotu zrychlenia ťaže, odstraňujúc z nej nielen vplyv nadmorskej výšky pozorovacej stanice, ale i účinnok vrstvy zemského hmoty nachádzajúcej sa medzi úrovňou morského hladiny a úrovňou stanice, pričom

túto vrstvu považujeme za rovno-rudú a neohrančenú

branie vzorky

získavanie časti materiálu, ktorý sa bude skúšať na akost a chemické zloženie. Vzorka sa berie:

- a) v baníctve vysekaním pásika ťžitkového nerastu na výšku chodby, na hrúbku žily alebo sloja,
- b) v úpravníctve pri každom zariadení v úpravni, aby sa úpravnícky pochod dal kontrolovať

bratská pokladnica (zast.)

dobrovoľný spolok baníkov, v ktorom sa na určité poplatok poistovali pre prípad choroby alebo úrazu brázd, správne rez

brázdzenie, správne rezanie

brázdíaca reťaz, správne rezacia reťaz brázdíčka, správne rezací stroj brázdíaci nôž, správne rezací nôž

brekcia

hornina skladajúca sa z nepravidelných ostrohranných úlomkov a zrn, spojených vápenitým, hlinitým alebo kremitým tmelom

brekciový slôh

slôh rudnej žily, kde ruda celkom vyplňuje priestory medzi rozdrvenými ostrohrannými úlomkami jalovej horniny

bridlica

pevná, tenká vrstevnatá hornina; podľa nerastnej hmoty, z ktorej sa skladá, rozoznávame bridlice fľovité, kyzové, uhoľnaté, pieskovcové ap.

bridličnatá hornina

hornina s viditeľným uložením nerastov, ktoré tvoria plochu

briketa

stmelená uhoľná alebo rudná drvina, stlačená do pravidelného tvaru

briketáren

závod na výrobu briket

briketovací lis

prístroj na spevňovanie uhoľnej alebo rudnej drviny pod veľkým tlakom do pravidelných tvarov (briket)

briketovací piestový lis

lis, pri ktorom sa tlak potrebný na lisovanie dosahuje zmenšovaním objemu uzavretého priestoru piestom pohybujúcim sa v tomto priestore

briketované uhlie

uholný prach spevnený do briket; hnedé uhlie sa spevňuje spravidla bez prísad, čierne s prísadou

briketovanie uhlia

mechanické stmelovanie drobnozrnej rudy pod veľkým tlakom do pravidelných tvarov (briket)

briketovanie rúd

mechanické stmelovanie drobnozrnej rudy pod vysokým tlakom do pravidelných tvarov (briket)

Brinellova skúška

skúška tvrdosti, pri ktorej sa do skúšaného kovového materiálu statickým zaťažením zatlačia normalizovaná kalená oceľová guľka; podľa veľkosti vtláčenej plochy sa posudzuje tvrdosť materiálu

brizancia, pozri traskavosť**brizantnosť trhaviny**

schopnosť trhaviny drviť horninu na drobné kusy; závisí hlavne od rýchlosti výbuchu trhaviny

bronz

zliatina 70 až 90% meďi s 30 až 10% cínu s istým malým obsahom zinku, olova, alumínia, mangánu, niklu, prípadne železa

brzda

mechanizmus na zastavenie pohybu telesa umele vyvolaným trením

brzdná (zábrzdná) dráha = dráha brzdenia

vzdialenosť, na ktorej sa dopravný prostriedok brzdením zastaví

brzdová zarážka

oceľový klin, ktorý sa kladie na koľajnicu pred koleso vozidla

bubnová sušiareň

ležatý dutý valec z oceľového plechu, otáčajúci sa okolo pozdĺžnej osi, v ktorom sa suší prachové hnedé

uhlie alebo prachové horniny prehriatými dymovými plynmi

bubnový osievadlo

otáčavé osievadlo tvaru valca alebo šesťbokého až osembokého tvaru

bubnový mlyn

guľový mlyn valcového tvaru; priemer valca k jeho dĺžke je v pomere asi 1:1

budovanie, pozri zabudovanie**buchar = strojnè kladivo**

mechanické kladivo na strojové kovovanie kovov

bureľ, pozri pyrololizit**buzola**

magnetický meračský prístroj zložený z kompasu a zo zámernej pomôcky

buzolové meranie

uhľové meranie smerníkov — magnetických azimutov — pomocou buzoly

buzolový ťah = kompasový ťah

polygónový ťah, v ktorom sa merajú smery (uhly) buzolovým strojom

buzolový ťah banksý = kompasový ťah

polygónový ťah, v ktorom sa merajú smery (uhly) závesnou buzolou

cedenie

mierne zahrievanie zliatin, pri ktorom sa rozťaví a vytlačí zložka s nízkym bodom tavenia

celík

celistvá časť ložiska alebo horniny z bezpečnostných dôvodov zámerne nerúbaná

celina

nedotknuté banksé pole, do ktorého sa podľa plánu zamýšľajú vylomiť potrebné prípravy

celistvá ruda

jadrná, hutná ruda

celistvé ložisko

ložisko ťižkového nerastu, ktoré nie je tektonickými poruchami znehodnotené

celková výroba

produkcia jedného závodu, skupiny závodov alebo celého odvetvia

celkový náklad

všetky výdavky spojené s prevádzkou závodu

celkový priemerný výkon

podiel celej ťažby na jednu osobu z celého osadenstva za časovú jednotku

celkový výkon

pomer množstva ťažby a všetkých pracovníkov na závode

celoštatný plán práce

zostavenie stavu, potreby a úhrady pracovníkov pre všetky hospodárske odvetvia štátu a jednotlivých krajov (za predpokladu príslušného zvýšenia produktivity práce)

cement

práškový kremičitan hlinítovejapatný, ktorý s vodou poskytuje hydraulickú maltu

cementácia

spôsob uzávierok vodonosných, prípadne plynonosných vrstiev cementom pri hlbinnom vrtní

cementová drevošina, pozri xylolit**cementová meď**

meď vylúčená z vodného roztoku na liatinových platniach alebo oceľových odpadkoch

cementová oceľ

druh ocele, ktorá má povrch tvrdený uhlíkom za vzniku karbidu železa (FeC)

cementovanie vrstiev

spôsob spevňovania veľmi trhlinovitých, prípadne veľmi pórovitých hornín vtláčovaním cementového mlieka z vrtoŧ do nich zavŧatých

ciachovanie

úradné porovnávanie mier a váh s úradnými mierami a váhami a úradné overovanie ich správnosti

ciachovňa = zápisňa

miestnosť, kde sa čítaním mien zisťuje prítomnosť baníkov pred vstu-

pom do bane a po výstupe z bane; tu sa tiež vyhlasujú zprávy, rozkazy, napomenutia a konajú sa schôdzky a aktivity baníkov

cín (Sn)

lesklý, striebrobiely, málo pevný, kryštalickej kov (šp. v. 7,3, bod topenia 232° C); pri ohýbaní vydáva cín vŧzgvý zvuk trením plôch kryštálov

cínabarit, pozri rumelka

cinová glazúra = cinová poleva glazúra, ktorej podstatnou zložkou je kyslíčnik cínčitý (SnO₂) pripravený pálením cínu na vzduchu

cinová kompozícia, pozri biela kompozícia

cinová poleva, pozri cinová glazúra

cinová spájka

mäkká spájka, obsahujúca cín a olovo; spájka s bodom topenia 183° C obsahuje 61,8% Sn a zvyšok je Pb

cinové maslo

bezfarebná, na vzduchu dymiacia kvapalina (chlorid cínčitý — SnCl₄), ktorá s malým množstvom vody tvorí maslovú hmotu; používa sa na výrobu mliečného skla, ako moridlo v textile, ako leštiaci prostriedok na oceľ, mramor, sklo ap.

cinovec = cinové krúpy

nerast chemického zloženia SnO₂, kyslíčnik cínčitý (zvaný aj kasiterit), dôležitý pre výrobu cínu

cinový list, pozri staniol**Clairautova teoréma**

teoreticky odvodená a prakticky dokonale overená základná poučka geometrie, vyjadrujúca vzťah medzi zpríchléním ŧiaže na rovníku (G₁), na póloch (G₂), rozmermi zemského elipsoidu (a₁) a rýchlosťou rotácie

$$[\omega] \frac{a-b}{a} = \frac{5}{2} \frac{m^2 a}{G_2} - \frac{C_p - C_e}{G_2}$$

clarit

lesklá vláknitá zložka čierneho uhlia, ktorého tkanivá sú rozoznaateľné

cyklíčnosť práce

opakovanie jednotlivých úkonov vo výrobnom procese, tzv. operácií v pravidelných časových intervaloch

cyklónový odprašovač

zariadenie na zachytávanie prachu z plynu využívajúce pôsobenie odstredivých síl pri krúživom pohybe plynu s prachom v kónickom telese

cyklónový rozdrúžovač

nádoba na rozdrúžovanie jemnozrnných nerastných surovín pôsobením rôznej veľkej odstredivej sily na zrná, privádzané pod tlakom tangenciálne s ťažkou kvapalinou do hydrocyklónu

cyklónový zahusťovač

tangenciálny, do ktorého sa privádza tangenciálne pod tlakom znečistená kvapalina

cyklindrická pružina

pružina z prúťového železa valcovite stočená

čadič

treťohorná vyvráť hornina bázického charakteru

čapový vrták

vrták, ktorého korunka má dve rovnobežné ostria; používa sa pri nárazovom vrtaní v trhlivitých horninách

časová norma

časovým meraním ustálený pracovný výkon vyjadrený množstvom výrobku za jednotku času alebo množstvom pracovného času na jednotku výrobku

časovaný elektrický palník

elektrický rozecovač s oneskorenou zapalovacou vložkou, za ktorou je vložaná rozbuška

časový elektrický palník

elektrický rozecovač spojený so zápalnou šnúrou, opatrenou rozbuškou; zápalná šnúra slúži na dosiahnutie oneskoreného výbuchu

časový palník

palník, pri ktorom sa časové oneskorenie výbuchu dosiahne vložení určitého kusa zápalnice medzi palník a rozbušku

čata (mužstvo, kýra, družstvo)

skupina robotníkov poverená istou pracovnou úlohou

čelba

predná, čelná plocha razeného banského diela

čelbár

haviar pracujúci pri razení banského diela

čelbová rúbánina

rúbánina vylomená alebo vyrábaná na čelbe

čelné vedenie

spôsob vedenia kľetky v jame spravidlom po užších stranách kľetky; používa sa pre kľetky, v ktorých sú umiestnené dva vozíky za sebou

čelný výklopník

zariadenie na vyprázdňovanie obsahu vozíkov cez ich čelnú hranu otočením o uhol väčší ako je syprý uhol vyklápaného materiálu

čelust

rôzne vyhotovená páka, ktorá v kombinácii s ďalšími, jej podobnými časťami tvorí mechanizmus určený na zovretie alebo upnutie predmetu

čeluste drviča

drvičacie orgány čelustového drviča opatrené ryhovanými doskami z hŕzevnatej ocele; jedna čelust je pevná, druhá pohyblivá

čelustová miera

šírka a rozvor čelustí čelustového drviča, určujúca veľkosť kusov, ktoré možno drvičom spracovať

čelustový drvič

strojný zariadenie na drvenie kusového tvrdého materiálu; drvenie sa deje medzi dvoma čelustami, z ktorých jedna je pevná a druhá vykonáva kývavý pohyb

čerpači bager

strojný agregát na nasávanie a dopravu zmesi vody a rozdrvenej horniny (čerpadlom a potrubím)

čerpacia jama (vodná)

zberná jamovitá nádržka na vodu pod čerpacím zariadením

čerpacia jamka

malá nádržka na zber vody vylomená v počve chodby

čerpacia komora

vylámaný priestor, kde sú zabudované banské čerpadlá na zhromažďovanie vody

čerpacie oddelenie (v jame)

osobitné oddelenie jamy, v ktorom sú umiestnené čerpacie potrubia

čerpacie potrubie

potrubie, ktorým sa dopravuje čerpadlom čerpaná kvapalina

čerpacie súťyčie

súťyčie, ktorým sa odčerpáva nafta, soľanka, tekutá sira z hlbinného vrtu

čerpacie zariadenie

zariadenie na čerpanie a dopravu kvapalín, pozostávajúce zo sacieho koša, sacieho potrubia, čerpadla, výtláčného potrubia, prípadne rezervárov

čerpadlo

stroj na čerpanie a dopravu kvapalín

čerpadlové vahadlo

vahadlo uvádzajúce do pohybu piest vrtneho čerpaceho zariadenia

čerpadlová záklapka

jednoduché zariadenie umožňujúce postup čerpanej kvapaliny jedným smerom

čerpacie vody

odstraňovanie vody z banských diel čerpadlami

červená glieda = červený glejt

zmes kyslíčnikov olova červenej farby, vznikajúca pomalým ochladzovaním roztaveného okysličeného olova

červený glejt, pozri červená glieda

červená kyselina dusičná = dymivá kyselina dusičná

konzentrovaná kyselina dusičná, z ktorej unikajú dymy kyslíčnika dusičitého NO₂ červenohnedej farby

červená mosadz = tomhac

zliatina medi a zinku (15 až 18%) používaná na strojevé súčiastky

čiara rozpuštnosti = krivka rozpustnosti

grafické znázornenie závislosti rozpúšťania látky v rozpúšťadle od času, teploty, hustoty, množstva alebo iných faktorov

čiarkový mikroskop

odčítacia pomôcka pozorovaných stupnic; odčíta sa pomocou čiarky — rysky — vyrytej na sklíčku v obrazovej rovine mikroskopu

čiasťková vzorka paliva

množstvo paliva určitého druhu alebo triedy, odobraného z rôznych miest alebo v jednotlivých časových obdobiach zo vzorkovaného paliva

čiasťkový veterný prúd

časť vzduchového prúdu v bani vedeného oddelene; celkový vŕažný veterný prúd sa delí na čiasťkové prúdy

čierna meď

nečistá meď — polovýrobok vyrobený tavením kameňka v sachtových taviacich peciach s obsahom 94 až 97% Cu a so zvýšeným obsahom, pripadajúcim na nečistoty ako je olovo, zinok, železo, arzén, antimón, sira; čierna meď niekedy obsahuje aj malé množstvo zlata, striebra, prípadne iných ťažkých kovov; nečistoty sú príčinou čiernej farby; odstraňujú sa rafináciou

čierny prach

trhavina s posuvným účinkom, zložená z drevného uhlia, síry a draselného liadku

čisté dobývanie, pozri úplné dobývanie čistého rúbánia

úplné vyrábanie ložiska

čistenie vrtnéj diery

odstraňovanie vrtnéj múčky z vrtnéj diery

čistiaci otvor

otvor na odstraňovanie nahromadených nečistôt

čistota

pomer znečistenia látky neúčinnými prímiešaninami

článkový pás

dopravný pás z oceľových dosák unášaných bočnými Gallovými retazmi; používa sa najmä v úpravňach ako preberač, prípadne podávač pás

čugun, pozri oceľiarske surové železo

ďalekohľad

optická pomôcka zložená z objektívu a okuláru v rúre; slúži na zväčšenie obrazov pozorovaných predmetov

Dautrichova skúška

spôsob určovania detonačnej rýchlosti výbušných látok; spočíva na stretnutí dvoch oproti sebe postupujúcich detonačných vln

dávka (v hutníctve)

odvážené množstvo rudy (aglomerátu) prísad a paliva, ktoré sa vhadzuje v určitých časových intervaloch do šachty vysokej alebo šachtovej pece kychtovým otvorom na doplnenie náplne

Dawsonov plyn, pozri zmiešaný plyn

dedičná stôlňa

hlavná chodba, otvárajúca baňu alebo celý banský revír v najnižšej možnej polohe v doline a používaná na dopravu, vetranie a hlavne odvodňovanie

deficitný materiál

tovar, ktorý nekrýje domácu spotrebu a treba ho dovážať

definitívna výstuž, pozri trvalá výstuž

deflagračná trhavina

trhaviny, pri ktorých rýchlosť výbuchu je malá (300—400 m/sek)

deklinácia

uhol, ktorý zvierajú miestny zemepisný poludník s magnetickým poludníkom; môže byť východná a západná

deklináčny variometer, pozri deklinatórium

deklinatórium = **deklináčny variometer** presný magnetický prístroj na meranie a pozorovanie magnetickej deklinácie

delenie kruhu

vyznačenie dielkov uhlovej stupnice v určitých uhlových jednotkách (gradové, stupňové, hórové atď.)

delenie ozubeného kola

vzdialenosť súhlasných bočných plôch dvoch susedných zubov na ozubenom kolese, meraná na kružnici delenia

demagnetizačná cievka

cievka s postupne sa zmenšujúcim priemerom, napájaná striedavým prúdom, čo spôsobuje, že magnetické pole vnútri má striedavú polaritu a postupne sa zmenšujúcu intenzitu; tvorí podstatnú súčasť demagnetizačného zariadenia

demagnetizačné zariadenie

zariadenie na odstránenie zvyškového magnetizmu z jemnozrnného suspenzoidu, ktorý bol regenerovaný na magnetickom separátore

demontáž

rozobranie konštrukcií strojov, vrtných veží, výstroja a pod.

denaturovaná soľ

soľ náročky upravená prímiesou palivového prášku a oxidov železa (soľ pre statok) alebo síranom sodným, kyselínou karbolovou, kieseritom atď. (priemyslová soľ)

denná ťažba

množstvo rúbaniiny, ktoré produkuje baňa za deň

denudácia

obnažovanie hornín na povrchu zemsťom pôsobením vody, ľadovcov, vetrom a pod.

derivačný regulátor

prístroj na reguláciu derivačného budenia elektrického stroja

desatinná sústava

číselná sústava, v ktorej každá číslica posunutím o jedno miesto doľava nadobúda hodnotu desaťkrát väčšiu alebo napravo desaťkrát menšiu

destilácia

tepelné spracovanie kvapalných alebo tuhých látok, pri ktorom sa z plovodnej látky oddeľujú jednotlivé zložky

destilát

produkt viac-menej kvapalného skupenstva, získaný pri destilácii určitej látky (kvapalnej alebo tuhej)

destilovaná voda

takmer chemicky čistá voda, pripravovaná destiláciou, t. j. zohrievaním obyčajnej vody až po bod varu s nasledujúcou kondenzáciou vodných pár; používa sa v lekárstve, v chemických laboratóriách, v priemysle chemickom, elektrotechnickom, fotografickom a pod.

detonačný výbuch

výbuch sprevádzaný silným zvukovým účinkom

devastácia pozemku

znehodnotenie povrchu rúbaním hrubých slojov v menších hĺbkach

devón

geologický útvar prvohôr (paleozoikum)

dezintegrátor

svorníkový drvič na drvenie málo tvrdých nerastov na jemnú až veľmi jemnú zrnitosť

dialožit

uhličitán mangánový (MnCO₃) — nerast ružovej farby; je to mangánová ruda

diamagnetické nerasty

nerasty, ktorých permeabilita je menšia ako 1

diamagnetický stav

stav látky, ktorej susceptibilita je menšia ako vákua

diamantová koruna = **diamantový vrtnák**

krátky oceľový prstenec s primerane hrubými stenami, opatrený závitom a posiaty na dolnom okraji zvonka i zvnútra diamantmi, ktoré pri otáčaní rozrušujú horninu

diamantové vrtanie

otáčavé hĺbené vrtanie na jadro v pevných horninách za použitia koruny osadenej na spodku a na boku diamantmi

diamantový vrtnák, pozri **diamantová koruna**

diamot, pozri infúziórová hlička

diopier, pozri prizor

diskordantné uloženie

uloženie, pri ktorom nadložné vrstvy ležia nesúhlasne na svojom podloží

diskový dopravník

dopravný žlab, v ktorom sa materiál pohybuje samospádne a pribírdzuje sa kotúčmi na lane alebo retazi

dislokácia = zlom (geol.)

posun vrstiev, ktorý vznikol horizontálnymi pochodmi

disociácia

štiepanie zložitých molekúl na jednoduššie molekuly, prípadne na atómy

dispečer

osoba, ktorá pomocou osobitného zariadenia na diaľku ovláda, koordinuje a kontroluje činnosť vzdialeného pracoviska, pracovných zariadení, dopravy ap.

dispečerská služba

diaľkové ovládanie, kontrolovanie, meranie a koordinovanie charakteristických veličín a činností v prevádzke (podľa plánu)

dispečerský stôl

ovládaci stôl s dispečerským zariadením

dispečing

elektrické zariadenie na diaľkové ovládanie, kontrolu, koordináciu, prípadne registráciu charakteristických veličín a činností v prevádzke podľa plánu (automaticky alebo poloautomaticky)

divergencia = rozbiehavosť

vzájomné vzdialovanie sa určitých veličín, napr. priamok z bodu, vetrov z miesta a pod.

dláto

hlbinný oceľový vrták tvaru valcovitého telesa po bokoch spošteného s reznou hranou na čele, prípadne s jedným alebo dvoma pomocnými reznými hranami na obvode (tzv. ušiak); (pozri aj heslo vrtacia koruna)

dlátová oceľ

oceľ legovaná vanádiom alebo iným špeciálnym prvkom, vhodná na zhotovenie dlát

dĺžka vinutia = stúpanie vinutia

dĺžka, v ktorej bod na drôte v peamene lana príde po opisanej 360° do obdobnej polohy

dno jamy

najnižšie miesto v jame

dno vrtné diery = počva vrtné diery
miesto záberu dláta (vrtáka) vo vrtnéj diere

doba tavenia

čas potrebný na chemické oxidačno-redukčné procesy pri hutníckom spracovaní rúd na kov

dobierka

dobývanie zvyškov užitékového nerastu v ložisku (ochranný strop, ochranný pilier, zavalená užitéková substancia)

dobývací spôsob (metóda, systém)

súbor prípravných a porubových prác usporiadaných na vyťaženie užitékového nerastu z ložiska podľa vopred určeného plánu a postupnosti

dobývanie výdavky

súčet výdavkov na porubovanie, na

mzdu dobývaciemu družstvu, na pohonnú energiu, na výstroj, na údržbu, na osvetlenie, vetranie, odvodnenie, ako aj na úmor strojného zariadenia a materiálu

dobývanie

získavanie užitékového nerastu v poruboch

dobývanie dlhými vrtmi

spôsob dobývania blokov v strmých žilách; ručný blok sa z kútca navrtá dlhými vrtmi a naraz odpáli; vrtý možno usporiadať vodorovne alebo zvisle; rúbanina sa vypúšťa lievikmi v ochrannom celíku nad spodnou chodbou

dobývania do poľa

dobývanie užitékového nerastu od úvodného diela alebo prekopu smerom k hranici bankého poľa

dobývanie do zásoby

spôsob dobývania ručných ložísk tzv. záberovými pásmi, pričom sa z nalamáňého objemu rúbaniny odtiaži iba 30—40%, ostatok ostáva ako výplň vyrábaného priestoru a vyťažá sa po vydobytí komory

dobývanie klinom, pozri klinovanie

dobývanie medzlobzorovými chodbami

spôsob dobývania strmých ložísk, v ktorých sa vylčenia bloky; bloky sa rozrazia medzlobzorovými chodbami; taktó vytvorené pásy sa na konci chodieb súvisle rozpojujú, zásoba padá do výškovej komory a vypúšťa sa cez lieviky v ochrannom celíku nad spodnou chodbou; usporiadanie porubov je jednokridlové alebo dvojkridlové; komory sa nechajú zavalité

dobývanie na zával

spôsob rúbania, pri ktorom vyrábajú priestory v ložisku necháme zavalití samovoľne klesajúcim alebo zámerne ovládaným stropom

dobývanie ohňom

rozpojovanie horniny v čelbe žiarom ohňa

dobývanie s fúkanou základkou

dobývací metóda, pri ktorej sa vyrúbané priestory v ložisku zaplňujú jalovinou, ktorá sa zo základacieho stroja do určeného miesta vyfukuje stlačeným vzduchom

dobývanie s plavenou základkou

metóda, pri ktorej sa vyrúbané priestory v ložisku vyplňujú zmesou piesku, štrku a vody, dopravovanou na určené miesto tlakovým potrubím

dobývanie s podsádzkou

spôsob dobývania užitékového nerastu, pri ktorom sa vyrubovaný priestor podsadí jalovinou

dobývanie so širokým predkom (kapsami)

dobývací metóda, pri ktorej sa užitékový nerast dobýva širokou čelbou a približková hornina z chodby sa ukladá do „kaps“

dobývanie v laviciach = lávkovanie

spôsob dobývania hrubých plochých slojov; sloj sa dobýva vo vodorovných pásoch, laviciach, ktoré sa dobývajú postupne smerne s predstihom hornej alebo spodnej lavice, prípadne s postupným predstihovým usporiadaním viacerých lavíc; pri predstihu hornej lavice sa riekedy kladie na jej počvu umelá výstiľka, ktorá vytvorí pre spodnejšiu lavicu umelý strop

dobývanie z klieťky

spôsob dobývania tenkých strmých ložísk; medzi obzorovými chodbami sa na výšku vytvorí stena, ktorú od hornej smernej chodby postupne navrtávame a odpaľujeme z klieťky na lare, ktorá je upravená na hornej chodbe a pohybuje sa popri stene; rúbanina padá na spodnú chodbu

dobývanie z poľa

dobývanie užitékového nerastu od hranice bankého poľa (alebo revíru) smerom k prekopu alebo k úvodnému dielu

dobývať

bezpečne a hospodárne rúbať ložisko užitékového nerastu a ťažiť na povrch

dobývať pole

bezpečne a hospodárne rúbať určitú vymedzenú časť ložiska užitékového nerastu a ťažiť rúbaninu na povrch

dobývateľnosť

možnosť dobývania užitékového nerastu pre obsah rudy alebo pre dostatočné množstvo užitékového nerastu

dobývka

banké dielo v ložisku, kde sa rúbe užitékový nerast

dočasná výdrevá

výstuž z dreva, ktorá sa buduje dočasne do vybudovania definitívnej výstuže

dočasná výstuž

výstuž, ktorá sa zabudováva na vystuženie bankého diela, kým nie je dielo zaistené trvalou, definitívnou výstužou

dočasné blokovanie

dočasné zamedzenie funkcie alebo ovládanie určitej časti alebo celého strojového zariadenia za účelom zabránenia nesprávneho spojenia alebo činnosti a zachovania požiadaviek bezpečnosti

dočasné elektrické zariadenie

zariadenie, ktoré zostáva na mieste spravidla kratší čas ako 1 rok od uvedenia prevádzky

dočasný meračský bod

bod vyznačený len na čas merania

dodekaéder

kryštál tvaru dvanásťstenu

dogger

geologický útvar strednej (hnedej) jury

dolomit

uhličitý vápenato-horečnatý ($\text{CaCO}_3 \cdot \text{MgCO}_3$); surovina na výrobu žiaruvzdorných hmôt

dolné lano

jamové lano, ktoré spája dopravnú nádobu (klietku, skip) cez lanovnicu s bubnom ťažného stroja a je navinuté na ťažný bubon odspodu

dolovina, pozri banské drevo

doprava banského dreva

príslušnosť banského dreva na baňu a z povrchu na pracovisko v bani, prípadne odsun starého banského dreva z pracovísk

doprava dolnou refazou

spôsob dopravy na koľaji, kde pohyb vozíkov obstaráva nekonečná refaz umiestnená pod vozíkmi

doprava hornou refazou

spôsob dopravy na koľaji, kde pohyb vozíkov obstaráva nekonečná refaz umiestnená nad vozíkmi

doprava Kúpe = doprava trecím kolesom

zvislá doprava osôb a materiálu na lane pomocou trecieho (hnacieho) kotúča na hriadeľ hnacieho stroja

doprava trecím kolesom, pozri doprava Kúpe

doprava ťlabom

1. spúšťanie materiálu samospádom v ťlabo pravouhlého alebo rúrovitého tvaru,
2. doprava materiálu mechanicky poháňaným ťlabom, ktorý robí ostré, krátke pohyby vpred a vzad (traslavý ťlab)

doprava ľudí (v bani)

mechanické premiestňovanie ľudí v bani v dopravných prostriedkoch na to určených

dopravná jama = ťažná jama

úrodná, zvislá alebo strmo uklonené dielo (jama), ktorým sa strojne ťaží (doprava) vyrúbaný ťžitkový nerast na povrch a spúšťa sa potrebný materiál (drevo, podsádzka a pod.)

dopravná refaz

presne zhotovená refaz, normálna alebo číankovaná, ktorá je doprav-

ným elementom, v dopravných zariadeniach

dopravník

dopravné zariadenie na prúdovú dopravu materiálu

dopravný pás

gumový alebo oceľový nekonečný pás na dopravu kusového alebo sypkého materiálu v smere vodorovnom alebo šikmom (do 20°)

dopravný ťlab

dĺh oceľové koryto na dopravu materiálu samosklzom

dosadacia povala

vhodne položené hrady na najnižšom horizonte v jame, na ktoré sa posadí klietka; banskými bezpečnostnými predpismi je zakázaná

dosadnutie klietky

posadenie klietky na stavadá na jednotlivých obzoroch jamy

doskové paženie (debneje)

dosky, zatiahnuté na výdrevu na bokoch a v strope banského diela, aby hornina alebo nerast nevypadal a neohrozoval pracujúcich

dotýčnica, pozri tangenta

dovolená odchýlka, pozri tolerancia

dovrchná chodba

dĺh banské dielo — chodba razená šikmo nahor; vyrúbaný nerast sa ťaží po nej nadol

dovrchná prerážka

dĺh banské dielo razené dovrchne, spájajúce dve horizontálne banské diela za účelom vetrania alebo dopravy

dovrchné dobývanie

dobývací spôsob, pri ktorom sa ťžitkový nerast rúbe proti úklonu ložiska (od spodnej smernej chodby k vyššej smerom nahor)

dovrchné pilierovanie

dobývanie ťžitkového nerastu piliermi proti úklonu ložiska

dovrchné porubovanie

spôsob dobývania, pri ktorom dobý-

ky postupujú proti úklonu (dovrchné)

dovrchné stenovanie

dobývanie ťžitkového nerastu dlhými porubmi, stenami, proti úklonu ložiska

dovrchné vylamovanie

razenie banského diela nahor proti úklonu ložiska

dovrchný komín

dĺh, strmé banské dielo razené odspodu nahor za účelom spojenia dvoch obzorových alebo medziobzorových chodieb

dovrchný korčkový bager

agregát na uvoľňovanie, dopravu a nakladanie málo stmelených hornín; uvoľnenie sa deje z úpađu

dovrchný výlom

razenie banského diela smerom nahor

dráha brzdiena, pozri brzdná dráha
drancovanie ložiska, pozri plienenie ložiska

draselná soľ

chemická zlúčenina, ktorá sa skladá z draslíka a radikálu kyseliny

drapakový ťerlav

pojzdny otočný alebo visutý ťerlav s dvojeľustným alebo viacjeľustným drapakom rôznej úpravy podľa účelu použitia; používa sa na dobývanie, zdvíhanie a premiestňovanie materiálu (obvyčajne nesúdržného)

drežina

koľajové vozidlo s vlastným pohonom

droha

pieskovec silurskeho útvaru

drobenie rudy

drvenie rudy mechanicky za účelom jej prípravenia na ďalšie úpravnicke a technologické pochody

drôtené lano

lano zvinuté z oceľových drôtov; skladá sa zo 6 prameňov a vložky drôtených prameň

lanové teleso pozviňané z oceľových

drôtov príslušného profilu; základný útvar na zviňanie drôtených lán

drôťový zlom

miesto, v ktorom sa zlomil drôt v lane

drúza

zhluk kryštálov spravidla v dutine horniny

drúzovitý sloh

vytvorenie v hornine rudnými minerálmi, najčastejšie v kryštalickej forme

drvenie

činnosť, pri ktorej sa ťžitkový nerast rozdrôbi z veľkých kusov na menšie

drvenie na hrubo, pozri hrubé drvenie

drviaci pomer

1. pomer šírky vstupného a výstupného otvoru drviča,
2. pomer najväčšieho priemeru zrna pred drvením a po drvení

drviaci valec

pracovný orgán valcového drviča; je to otáčavý valec s horizontálnou osou, materiál sa drví medzi dvoma proti sebe sa otáčajúcimi valcami

drviarené

oddelenie úpravne, v ktorom sa uskutočňuje drvenie a mletie ťžitkových nerastov

drvič

stroj na drobenie (veľkých) kusov horniny na požadovanú veľkosť

drvína z rezu

na drobno rozdrvený ťžitkový nerast pri rezacích prácach v sloji

duma

pieskový závej

duplekka

dvojitinné (dvojvalcové) čerpadlo na stlačenie vzduchu

durit

matná zložka čierneho uhlia

dušik (N)

nehorľavý, nedýchateľný plyn bez farby, chuti a zápachu; voľný sa nachádza vo vzduchu (78,06%), viaza-

ný je v početných dusíkatých zlúčeninách organického i anorganického pôvodu; používa sa na výrobu kyseliny dusičnej, dusíkatých hnojív, na plnenie žiaroviek atď.

dúša prameň

oceľový drôt, okolo ktorého sa v prameň zviňujú do skrútkovice oceľové drôty v jednej až štyroch vrstvách dutá nálož

nálož trhavín, ktorej spodný koniec má vyhlbenú dutinu pre zosilnenie trhacieho účinku

duté súčtye

zoskrutkované duté vŕtacie tyče na výšku vrtu, ktorými prúdi výplachová tekutina, vynášajúca z vrtu úlomky odsekutej horniny

dutinka

rúrka opatrená na jednom konci dnom; v banicte najviac prichodí ako púšť rozbušky a roznetiek

dutinová výplň

nerastná hmota vyplňujúca dutiny v horninách

dvojitá čerpadlo

piestové čerpadlo, ktorého piest koná prácu v oboch smeroch svojho pohybu

dvojitá banksá miera, pozri banksá miera

dvojitá sádzačka

mechanické zariadenie na rozdrúžovanie nerastných surovín zvislým pulzujúcim vodným prúdom. Sádzačka má v pozdĺžnom smere dve oddelenia a dáva tri produkty

dvojitá smena

dve smerly vypracované bez prerušenia za sebou

dvojité ťažné zariadenie

systém dvoch ťažných strojových súprav na dopravu v jednej jame

dvojkoľosie

sústava dvoch pochybové vzájomne viazaných ozubených alebo chodových kolies

dvojkridlové (dvojstranné) dobývanie
dobývanie, pri ktorom sa v ložisku vyrazí komín (alebo porubová chodba) uprostred porubového bloku a nerast sa rúbe na obidve strany

dvojkridlový porub

dobývanie vyvinuté od porubovej chodby alebo komína na obe strany **dvojsový teodolit**, pozri repetičný teodolit

dvojstranný porub

dobývací spôsob, pri ktorom sa v ložisku vyrazí komín (alebo porubová chodba) uprostred porubového bloku a ťžitkový nerast sa rúbe na obidve strany

dvojtážna jama, pozri združená jama **dýchacia maska**

plasticky sfornovaná gumová pokrývka obličaja, pomocou ktorej dýchame vzduch cez filter spojený s maskou alebo vzduch z dýchacieho prístroja

dýchací prístroj = dýchací aparát

prístroj, ktorý izoluje človeka od okolitého zlého vzduchu a dodáva vzduch v množstve, koľko je treba na dýchanie

dymník

kanál na odvádzanie škodlivých plynov z rudných pecí **dymivá kyselina dusičná**, pozri červená kyselina dusičná

dymové plyny

produkty spaľovania horľavých látok

dynamit

brizantná trhavina, ktorej podstatnou súčasťou je nitroglycerín

dynamitová náložka

dynamit zabalený do parafínového papiera, podoby valčeka o priemere 23 — 28 — 30 cm, o dĺžke 125—175 mm a váhe 0,08—0,1 kg

dynamometer = silomer

pružina v puzdre s rúčkou na určenie sily ťahom

ejektor, pozri prúdové čerpadlo

ekvipotenciálna hladina, pozri ekvipotenciálna plocha

ekvipotenciálna plocha = ekvipotenciálna hladina

plocha, ktorej každý bod má rovnakú hodnotu potenciálu

ekvivalentný otvor, pozri ekvivalentný prierez

ekvivalentný prierez = ekvivalentný otvor

predpokladaný prierez (otvor) v tenkej stene, ktorý by prepustil rovnaké množstvo vetrov, aké prúdi v celej bani, pričom by kládol rovnaký odpor ako celá baňa pri tom istom podtlaku

elektrická karotáž, pozri karotáž

elektrická vŕtačka

vŕtací stroj na otáčavý pohon elektrickým prúdom

elektrické bankské zariadenie

zariadenie určené pre bane; konštruovala sa riadi podľa stupňa nebezpečenstva 0—2

elektrické odpaľovanie

privedenie trhavín vo vývrtoch k výbuchu elektrickým palníkom

elektrické sondovanie

postup pri meraní, pri ktorom získavame údaje o elektrických vlastnostiach hornín v rôznych hĺbkach pod stanovištom

elektrický fázovač

automatické zariadenie dvoch synchrónnych generátorov na paralelnú spoluprácu

elektrický merací prístroj

prístroj na meranie elektrickej veľičiny

elektrický odpaľovací stroječek

ručný prístroj s kampaundným dynamom, opatrený bezpečnostným pínačom, vyrábajúci elektrický prúd na roznetenie elektrických palníkov

elektrický palník

elektrický rozsecovač spojený s rozbuškou

elektrický pyrometer

elektrický prístroj na meranie vysokých teplôt, založený na princípe porovnávania farby rozžeraveného predmetu (teplota ktorého sa meria) s farbou rozžeraveného vlákna pomocou elektrického odporu

elektrický rozsecovač

elektrické zariadenie na vyvolanie výbuchu rozbušky

elektrický ručný skrútkovač

prístroj na sériové zaskrutkovanie skrútek; smer otáčania sa mení prepínačom

elektrický stroj s derivačným budením
stroj, ktorého budiace vinutie (elektromagnet) je pripojené paralelne ku kotve

elektrický stroj so sériovým budením
stroj, ktorého budiace vinutie je pripojené v sérii s kotvou

elektrický stroj s kampaundným budením

stroj, ktorého budiace vinutie je pripojené jednak paralelne, jednak v sérii s kotvou

elektrický vodič

každý kov, ktorý je schopný viesť elektrický prúd

elektrofilter

zariadenie na zrážanie jemného prachu z plynu prúdiaceho medzi elektrodami; napätie jednosmerného prúdu na elektrodach je približne 60 voltov

elektrolyt

vodiče druhej triedy, disociované látky, ktoré vedú prúd, pričom sa ich podstata mení; sú to roztoky a staveniny kyselín, zásad a solí

elektrolyt alkalických akumulátorov

prostredie, v ktorom sú uložené dosky; pri alkalických článkoch je to zriedený lúh; všeobecne sa používa vodný roztok hydroxydu draselného, ktorého merná váha je 1,16—1,2 g/cm³ pri 20 °C

elektrolyt olovených akumulátorov
prostredie, v ktorom sú uložené do-
skly akumulátora; je to zriedená ky-
selina sírová, ktorej merná váha zá-
visí od druhu článku a jeho použi-
tia; merná váha kyseliny sa pri na-
híjaní zväčšuje, pri vybíjaní znižuje;
kyselina v nabítoom článku máva pri
20° C mernú váhu 1,2 až 1,3 g/cm³

elektrolytická disociácia
štiepenie zložitých molekúl na jed-
noduchšie molekuly, prípadne až na
atómy vplyvom vody

elektrolytická meď
najčistejšia meď získaná elektroly-
tickou cestou

elektromagnet
magnet, ktorého magnetizmus je vy-
volaný účinkom elektrického prúdu

elektromagnetický separátor
úpravnicke zariadenie využívajúce
rôzne magnetické vlastnosti zložiek
upravovaného nerastu na ich rozdrú-
žovanie

elektroocel
nástrojová oceľ vyrobená v elektric-
kej peci

elektroprieskumná stanica
motorové vozidlo vybavené prístroj-
mi na elektroprieskum

elektrostatický separátor
úpravnicke zariadenie využívajúce
rôzne elektrické vlastnosti zložiek
upravovaného nerastu na ich roz-
drúžovanie

elevačný uhol, pozri výškový uhol

elevátor
stroj na dvíhanie materiálu

eliminácia (v počtárstve)
počtársky výkon, pri ktorom sa jed-
na alebo viac neznámych vylučuje
z určitého matematického vzťahu

elongácia = výchylka

1. (pri kmitavom pohybe) okamžitá
vzdialenosť hmotného bodu od je-
ho rovnovážnej polohy,
2. (v astronómii) uhlová odľahlosť
niektoorej planéty od Slnka, me-

raná z pozorovacieho miesta na
Zemi

email = smalt = glazúra
priezračný sklovitý ochranný povlak
na kovoch, odolávajúci chemickým
účinkom (okysličovaniu — hrdzave-
niu)

enklas
hranolový smaragd

eočan
tretohorný geologický útvar

Eötvösove váhy, pozri torzné váhy

eposmit
nerast chemického zloženia MgSO₄ ·
7H₂O (sírnan horečnatý), nachádza-
júci sa v morskej vode a v minerál-
ných prameňoch; používa sa ako lie-
čivý prostriedok „horká soľ“

erovizna činnosť
roztváranie zemského povrchu po-
veternosnými vplyvmi

erupcia
prudký výron plynu, uhoľo alebo naft-
ty pod veľkým tlakom pri navŕtaní
príslušnej vrstvy

**eruptívna hornina, pozri vyvrvelá hor-
nina**

etážová klieťka
fažná klieťka s viacerými podlahami
pre vozíky (sú 2—8 etážové)

etážová pec
hutnícka pec na praženie rúd, v kto-
rej sa ruda posunuje z etáže na etáž.
Pri pražení kusových rúd sa použi-
vajú pece s ručným prehrabovaním
a posunovaním; pri pražení koncent-
rátov sa používajú mechanické etáž-
ové pražiacie pece

etážová pražiacia pec
úpravnicke zariadenie zo žiaruvzdor-
ných tehál, zložené z niekoľkých
etáží, po ktorých sa osobitným za-
riadením posunuje alebo prehrňa ru-
da; pri posunovaní a prepadávaní
rudy z etáže na etáž nastáva jej
praženie teplom, vyvinutým horením
sírny; v podobných peciach sa získa-
vajú pražné dymy (SO₂) zo sírniko-

vých rúd v celulózovom a chemic-
kom priemysle

excenter = výstredník
koleso so stredom otáčania mimo
vlastnej osi

excentrická sila, pozri odstredivá sila

exhaustor
stroj na vysávanie vzduchu alebo
plynu

exkurzia (v bani)
hromadnejšia návšteva banského zá-
vodu

expanzia
rozpínanie plynov

exploatacia ložiska
praktické využitie ložiska ťžitkového
nerastu na priemyslovú výrobu

explózia
prudké a okamihové vzplanutie a
zhorenie výbušnej zmesi plynov, prí-
padne uhoľného prachu alebo výbuš-
nej látky

**expropiácia, pozri vyvlastňovanie po-
zemkov**

**extrapolácia ďalšej kategórie zásob lo-
žiska**

1. spôsob odhadovania zásob a vlast-
ností ložiska do istej vzdialenosti
za hranicu prieskumných banských
diel, ktorými sa toto ložisko pre-
skúmvava,

2. predpoklad pokračovania ložiska za
hranicu zásob vyšších kategórií

fárat (správnejšie zostupovať do bane)
vstúpiť alebo sa spustiť do bane

fáza

1. rozlíšenie dvoch alebo viacerých
stri-davých napätí v ich časovom
priebehu (slede); v praxi sa často
používa označenie fáza pre živý
vodič na rozdiel od nulového vo-
dča,
2. fyzikálny stav (tuhy, tekutý, plyn-
ný),
3. istý časový stav

fazeta
hrana drahokamu

fazónový drôt
ocelový drôt tvarového prierezu

**feromagnetizmus, pozri paramagnetiz-
mus**

feromangán
zliatina železa a mangánu

ferosilicium
zliatina železa a kremika; je to druh
surového železa, ktorý sa vyrába naj-
častejšie v elektrických peciach; ob-
sahuje 45 až 75% Si; vysokopekné
ferosilicium obsahuje 5 až 15% Si;
používa sa v lejárňach a oceľárňach
ako dezoxidačný prostriedok

ferovanádium
zliatina vanádia a železa používaná
ako prísada pri výrobe vysokokvalit-
nej ocele, o veľkej pevnosti a pruž-
nosti

filter
prístroj používaný na oddeľovanie tu-
hej fázy od kvapalnej alebo plynnej

filtratné čerpadlo
čerpadlo na dopravu kalu do fil-
trátneho zariadenia

filtratné plátno
hrubé plátno na filtrovanie (odvod-
ňovanie) rmutu

filtratný lis
prístroj na odstraňovanie koncentrá-
tu alebo kaolinu pod určitým tlakom

filtrový dýchací prístroj = respirátor
prístroj na dýchanie vonkajšieho
okružia, z ktorého sa pred vdych-
nutím odstraňuje škodlivé súčiastky
— prach alebo plyny — zachytením
vo filter

flek (zast.)
koža, ktorú baník používal na ochra-
nu kolien alebo zadku v bani

fločticia
úpravnicke spôsob rozdrúžovania zlo-
žiek ťžitkového nerastu, spočívajúci
vo vynášaní jemných častíc ťžit-
kového nerastu z rmutu pomocou
vzduchových bublíniek

fločticia na splavoch
spôsob rozdrúžovania nerastu obsa-

hujúcej úžitkovej sírniky a kyslíčniky, spočívajúcej na kombinácii spálov s prvkami flotácie

flotačná batéria

sériové spojenie viacerých flotačných ciel (aparátov) v jeden prevádzkový celok

flotačná regenerácia

proces čistenia použitej suspenzie v ťažkovapalínovej úpravni od znečistenia a oteru flotáciou

flotačný jed

látka, ktorá v rmute prekáža alebo úplne znepožíňuje flotáciu; do rmutu sa dostáva obyčajne s rúbaninou alebo vodou; nemá výberový účinok, ale pôsobí na všetky zložky rmutu

flotačný protijed

pomocná flotačná prísada, majúca schopnosť rušiť pôsobnosť flotačných jedov

fluidálna stavba horniny

stavba, pri ktorej sú horninové súčasti usporiadané vo smere prúdu tuhnejšej horniny

flyš

stratigrafický útvar treťohôr, zo sedimentárnych hornín, bridlice, pieskovce atď., chudobný na skamenelinu

fólia

kov valcovaný alebo vytepaný na jemné listky

fóliový kolorimeter

látka (papier) napustená takou chemickou zlúčeninou, ktorá pri ponorení do roztokov poskytuje farebné efekty; sfarbenie je úmerné koncentrácii roztoku; slúži na menej presnú rýchlu kontrolu koncentrácie

fond dennej mzdy

súhrn fondu hodinovej mzdy za deň s pripočítaním príplatkov za prácu po čase a mzdy za zameškaný pracovný čas podľa platných predpisov

fond hodinovej mzdy

hodinový súhrn tarifných miezd základných a príplatkov (za nočné prá-

cu, za úsporu surovín, za prácu v progresívnom úkole, príplatky vedúcim brigád, prémie atď.)

fond mesačnej mzdy

úhrn fondu dennej mzdy za celý mesiac včítane mzdy za zameškaný pracovný čas pre plnenie občianskych povinností, mzdy za riadnu a mimo-riadnu dovolenku, náhrady za nevybratú dovolenku, odchodného a osobitných prémie

fond pracovného času robotníka

počet skutočných pracovných hodín za rok priemerne na jedného robotníka

formácia, pozri útvar

formovací lis

briketárske zariadenie na výrobu briket

formovač

robotník lejárni, pracujúci pri zhotovovaní foriem

formovaná rašelina

rašelina sformovaná pri spracovaní do určitého tvaru

fosfát

chemická zlúčenina, v podstate soľ kyseliny ortofosforečnej, nachádzajúca sa vo veľkých ložiskách, a to ako primárna, sekundárna a terciárna

fosfor (P)

prvok známy v rozličných modifikáciách, ako biely, červený, rubínový, čierny; v prírode sa nachádza iba viazaný vo forme fosforečnanov (fosfátov), v kostiach živej hmoty sa nachádza ako fosforečnan vápenatý; je súčasťou mozogovej, nervovej a svalovej hmoty, biely a stáležiti červený fosfor sa používa v chemickom a hutníckom priemysle a v lekárstve

fosforit

nerast obsahujúci fosfor (podľa chemického zloženia fosforečnan vápenatý), jeho štruktúra a fyzikálne vlastnosti sa líšia a podľa výskytu a vzniku, najčistejší fosforit sa po-

dľa chemického zloženia len málo líši od apatitu [chem. zlož. $3Ca_3(PO_4)_2 \cdot CaCl_2$ prípadne $Ca \cdot F$]

fosforové surové železo

surové železo s väčším obsahom fosforu

fotografické prezvisľovanie

prezvisľovanie vykonané pomocou osobitného fotografického zariadenia

fotogrametrický teodolit = fototeodolit teodolit upravený na fotografovanie terénu pre fotogrametrické účely

fototeodolit, pozri fotogrametrický teodolit

frakcionovanie

štiepenie látok na základe roznosti špecifických váh

frakčný rozklad

rozdeľenie vzorky nerastnej suroviny na frakcie rozlišujúce sa rôznou špecifickou váhou

frekvencia

počet zmien elektrickej veľičiny z jedného stavu do stavu pôvodného za sekundu

frikčný záves

spojka kinovitej konštrukcie, pomocou ktorej sa upevňuje klieťka na lano

fríšovanie

skujňovanie surového železa

fúkač (v hutníctve)

potrubie okrúhleho prierezu ohnuté do praveho uhla, pomocou ktorého sa zo vzduchovodu pod tlakom rozvádza a fúka do pece potrebné množstvo vzduchu

fúkaná základka (posádzka)

podšázkovanie vyrábaných priestorov drobnou jalovinou, ktorá sa vyfukuje zo základacieho stroja stlačeným vzduchom do určeného miesta

fuzit

vláknitá zložka čierneho uhlia, ktorá má vzhľad dreveného uhlia

fyzikálne kyvadlo

hmotná sústava, ktorá sa môže voľne otáčať okolo vodorovnej osi le-

žiacej nad ťažiskom sústavy a ktorá vykonáva po vychýlení z rovnovážnej polohy kyvadlový pohyb

gagat

vzácny druh hnedého uhlia čiernej farby, lesklého vzhľadu, pomerne tvrdý; dá sa obrábať a leštiť na ozdobné predmety

gal

absolútna jednotka zrýchlenia, najmä zrýchlenia tiaže (1 gal = 1 cm sec.⁻²)

galenit

olovnatá ruda, leštenec olovnatý

galvanizované železo

železo pokryté rovnomernou vrstvou zinku galvanizáciou

gama (v náuke o magnetizme)

jedna stolisťica oerstedu

gama karotáž

meranie intenzívnosti gama žiarenia vo vrtoch

garnitúra = súprava (pri hlbinnom vŕtaní)

súbor strojov, prístrojov a materiálov potrebných na vytváranie hlbinného vrtu; je to predovšetkým vrtná veža, pohonné zariadenie (elektrický, vzduchový, parný, alebo spalovací motor) a výplachová pumpa, ďalej súpravy sútyčí, a ďalšie rôznych priemerov a konštrukcií

gema

hlboké rytý polodrahokam (gravitáž je biela)

generálna nivelácia = všeobecná nivelácia

výsklové určenie bodov základnej niveláčnej siete presnou niveláciou v určitom priestore

plynový generátor

zariadenie na výrobu generátorového plynu

generátorový plyn

zafarbený plyn, veľmi jedovatý, príbližného chemického zloženia:

CO ... 26—32%, CH₄ ... 0,5—3,4%
CO₂ ... 1—5%, N₂ ... 65—75 %

He... 8—16%, O... 0—0,2%
výroba sa v tzv. generátoroch zo všetkých druhov tuhého paliva (kokos, uhlie, drevo, rašelina a pod.) účinnom vodnej pary a za obmedzeného prístupu vzduchu

geodetický klinok
pomôcka trojuholníkového pozdĺžneho rezu, opatrená stupnicou a slúžiaca na meranie malých medzier

geoelektrické pole
elektrické pole Zeme

geoelektrika
odvetvie geofyziky zaoberajúce sa štúdiom geoelektrického poľa ako celku a súvisov tohto poľa s geologickými pomermi

geoid
ekvipotenciálna plocha zemskej tiaže, splyvajúca na moriach s ich strednou hladinou; definuje fyzikálny tvar zemskeho telesa, na rozdiel od zemského sféroidu, ktorý je plochou čisto geometrickou

geológia
náuka o vzniku, vývoji, podobe, stavbe a dejinách Zeme

geologická plocha ložiska
úložný vzťah ložiska k susedným horninám

geomagnetická intenzita
intenzita zemskeho magnetického poľa; rozklad sa vektorove na horizontálnu a vertikálnu zložku, ktoré majú veľký význam v geomagnetickom priskume

geomagnetické elementy
spoločný názov pre magnetickú deklináciu, inklináciu a horizontálnu zložku geomagnetickej intenzity

geometrický plán, pozri polohopisný plán

geotermický stupeň
hĺbka v metroch, v ktorej teplota horniny stúpa o 1°C

Glauberova soľ = mirabilit
kryštalická látka chemického zloženia Na₂SO₄ · 10H₂O, ktorá vykryštalizuje

zue z nasýtného roztoku pri teplote pod 32°C; nachádza sa často v minerálnych prameňoch

glazúra, pozri email

goniometer
stroj na meranie uhlov, ktorého podstatnou súčasťou je delený kruh, otáčavá alidada s odčítacim indexom a zámerná, resp. príložná pomôcka

graca
banícka široká motyka, ktorá sa používa na skrabanie rudy do korytok pri ručnom nakladaní rúbany

gradientová sonda
elektrická karotážna sonda, pri ktorej vzdialenosť medzi elektrodami jedného druhu (potenciálovými alebo sýtnymi) je značne menšia ako vzdialenosť medzi jednou z nich a treťou iného druhu (sýtnou alebo potenciálovou)

gradovanie
zvyšovanie hustoty solanky (obsahu soli v roztoku)

gradovanie kuchynskej soli
opakované čistenie a zahusťovanie solanky (roztoku soli vo vode) prekvapkávaním po trnkovom prúti za slnka a mierného vetra, pričom sa na prúti usadzuje nečistota (sírán vpäpaný)

gradovňa
vežovitá, zväčša drevená konštrukcia obita raždím pre zvýšenie povrchovej plochy, po ktorej steká kvapalina, ktorá sa má odparovaním vypaľovať

grafikon
obrazec, vecná a časové znázornenie pracovného pochodu alebo určitého zjavu

grafit, pozri tuha

grafometer
jednoduchý uhlomerný stroj

grajzen
bežžicová žula s cínovcom

granát
kremičitan, ktorý má zloženie podľa

všeobecného vzorca R₁R₂R₃(SiO₄), v ktorom môže byť R₁ = Ca, Mg, Fe, Mn, R₂ = Al, Fe, Cr, pričom vzniká niekoľko rôznofarebných odrôd

granulačná flotácia
flotácia, pri ktorej sa pridaním reagencií spájajú nezmáčateľné minerálne zrnká do zhlukov (granulí) a pre svoju väčšiu váhu padajú na dno

granulátor
druh jednovzperného čeľustového drviča pre stredné drvenie

granulovaná troska
drobnokúsková troska, ktorá vzniká vypísaním trosky z vysokej pece typickým prúdom do studenej vody; používa sa na výrobu troskových tehál

granulovanie
drvenie nerastu na zrno strednej veľkosti asi 30—10 mm

gravimeter
prístroj na meranie zrýchlenia zemskej tiaže

gravimeter s kremenným vláknom
gravimeter s malým závažím na ramienku pripojenému ku kremennému torznému vláknou. Rozdiely intenzity tiaže prejavujú sa na týchto prístrojoch v malých zmenách polohy závažia

gravimetria
odvetvie geofyziky, ktoré sa zaoberá skúmaním poľa zemskej tiaže

gravimetrická hustota
sypná váha práskových výbušnín (vyjadruje váhu 1 litra voľne nasypanej výbušnej látky)

gravimetrická sieť
sústava gravimetrických staníc, rozložených pokiaľ možno rovnomerne na celej ploche územia, na ktorom robíme gravimetrický výskum; strednú vzdialenosť susedných staníc siete voľme rozlične podľa konkrétnych účelov výskumu (napr. celoštátna

sieť I. rádu, regionálne, detailné siete a pod.)

gravitačná konštanta
konštanta udávajúca veľkosť gravitačnej sily, ktorou navzájom pôsobia dve rovnaké bodové hmoty veľkosti 1 g vzdialené na 1 cm

gravitačná úprava
úprava ťžitkového nerastu, pri ktorej sa hlavný proces rozdrúžovania deje na základe rozdielov špecifických vah ťžitkového minerálu a sprievodnej jalovej horniny

gravitačné pole
priestor, v ktorom pôsobia gravitačné sily

gravitačné sily
sily, ktoré vznikajú v dôsledku vzájomnej príťažlivosti hmôt

gravitačný variometer, pozri torzná váha

gravitačný zákon
zákon, ktorý vyjadruje závislosť veľkosti gravitačnej sily od veľkosti príťažajúcich sa bodových hmôt a ich vzdialenosti

guľkové ložisko
ložisko tvorené vonkajším vencom (na pohyblivej časti) a vnútorným vencom (na hriadieli), medzi ktorými sú vencovite umiestnené guľky zmenšujúce trenie otáčajúceho sa hriadeľa

guľkový rozvod
rozvodové zariadenie (najčastejšie stlačeného vzduchu), ktorého hlavnou (rozvodnou) časťou je guľka

guľkový ventil
ventil, ktorého hlavnú (uzatváraciu) časť tvorí guľka uložená vo zvláštnom vedení

guľový mlyn
oceľový bubon na mletie nerastov na jemné zrno, plnený kovovými guľkami, ktoré pri otáčaní mlyna narázajú a trením rozmielajú ťžitkový nerast

gumový dopravný pás

nekonečný pás zhotovený z niekoľkých vrstiev textilnej látky impregnovanej gumou, na ktorej je zhora i zdola navulkanizovaná vrstva gummy; používa sa na dopravu sypkých a zrnitých materiálov

gyps = sadrovec

prichladný alebo rozlične sfarbený sulfát, ktorého ložiská vznikli v triase, permu a trefohorách z roztokov alebo anhydritu; používa sa v stavebníctve, v sochárstve a pri výrobe cementu

H variometer

prístroj na sledovanie časových zmien horizontálnej zložky geomagnetickej intenzity

hadicová spojka

kratšia kovová rúra s ryhovými kužeľovými koncami pre lepšie zachytenie spojovaných hadíc, niekedy opatrená ešte i prichytkovými obšímkami

hadicový dýchací prístroj

prístroj zložený z masky, hadice a vzduchového čerpadla, ktorý umožňuje dýchanie v nedýchateľnom ovzduší

hadicový filter

zariadenie na filtrovanie plynu unášajúceho jemné prachové častičky; plyn sa preháňa hadicami z filtračného tkaniva, na ktorom sa prach zachytí a periodicky sa odstraňuje

hadicový výskomer

meračská pomôcka z gumovej hadice (kovovej rúrky) a dvoch sklenených rúrok na jej koncoch; slúži na vytýčovanie horizontálnej roviny pomocou vodnej hladiny

hadla, správne odval

Hamprezova špirála, pozri špirálový rozduružovač

harfový planimeter, pozri nítkový planimeter

Hayfordov elipsoid

elipsoid prijatý medzinárodnou geodetickou úniou r. 1909 za medzinárodný štandard zemského elipsoidu, nazýva sa preto aj medzinárodným elipsoidom a slúži v gravimetrii pre výpočet normálnych hodnôt zrychlénia zemskej tiaže na základe tzv. „medzinárodného“ (Cassinisovho) vzorca schváleného tou istou úniou r. 1930; rozmery Hayfordov elipsoidu sú: $a = 6,378.388$ m, $b = 6,356.909$ m, jeho sploštenie je 1:297,0

haviar (na rude)

1. kvalifikovaný a školený baník
2. širšie označenie banickeho zamestnania pri podzemnom dobývaní ťžkivého nerastu

hektárová sieť

štvorcová sieť na pláne; strany sú v smere súradných osí a majú dĺžku obvykle 10 cm; rysujú sa len rohy štvorcov v podobe krížikov

hematit = krveľ (Fe₂O₃)

červená železná ruda; čistý kríštálový krveľ má polokovový vúd a tmavosivú farbu; kusové odrody sú červenkasté

hladina spodnej vody

hladina vody nachodajúcej sa v pôrovitých a plesoňatých priepustných vrstvách zemskej kôry

hladinomer

karotážny prístroj na zisťovanie hĺbky hladiny výplachu, vody alebo nafťu vo vrte

hlava kola, pozri náboj

hlavná chodba

hlavná dopravná alebo vetracia tepna v bani

hlavná tyč

časť závesu kletky, ktorá spája úvazok lana s hlavou kletky

hlavný smer

najdôležitejší z niekoľkých uvažovaných smerov

hlavný spád

najväčší a najdlhší spád v nivelete dopravnej cesty

hĺbenie

razenie zvislého alebo veľmi strmého bankého diela zhora nadol

hĺbenie jamy

razenie zvislého úvodného bankého diela (uvoľňovanie, nakladanie, ťažby horniny, výstuž, vetranie, osvetľovanie atď.)

hĺbenie zmrazovaním

špeciálne hĺbenie jam v tekutých pieskoch a málo súdržných vodonosných horninách, ktoré sa zmrazujú, aby sa spevnili a neprepúšťali vodu do hĺbenia

hĺbinná baňa

umelé banké priestory v podzemí na dobývanie ťžkivého nerastu

hĺbinné dobývanie

súhrn banickej činnosti, ktorá pretvára podzemnú substanciu na hospodársky produkt

hĺbič

banický robotník, zapracovaný pri hĺbení jam

hĺbka

zvislá odľahlosť dvoch bodov, meraňa v zvislom bankom diele (jame, kominu a pod.)

hĺbka vrtu

vzdialenosť od ústia vrtu na dno vrtu

hĺbka závitú matice

polovičný rozdiel veľkého a malého priemeru závitú matice; pri spoločnom profile závitú rovná sa hĺbke závitú skrutky

hĺbka závitú skrutky

polovičný rozdiel veľkého a malého priemeru matice; pri spoločnom profile rovná sa hĺbke závitú matice

hĺbkomer

mechanizmus umiestnený v strojovni pred stanovištom strojnika; ukazuje polohu obdvoch klieťok

hĺbkové meranie

meračský výkon, pri ktorom sa nie-

ktorou z používaných metód určuje hĺbka zvislého bankého diela

hľina

zemina, ktorá vzniká zvetraním hornín obsahujúcich živcov

hľinivisko

pracovné miesto, kde sa dobýva hľina v priemyslovom meradle

hmotný index produktivity práce
pomer objemu výrobkov za jednotku času v období porovnávanom k objemu výrobkov za jednotku času v období základnom

hnací hubon

časť hnacieho stroja, ktorou sa prenáša hnacia sila

hnedí, pozri hľonit

hnedouhľový boghead

druh hnedého uhlia s vyšším obsahom vodíka; vznikol pravdepodobne preuhoľnením voskovitého uhlia

hnedouhľový koks

tuhy produkt tepelnej destilácie hnedého uhlia

hniezdo (pre stojku)

jamka v počve pre stojku

hodina, pozri hóra

hodinový smer

smer vytyčený v bani v hórach (uhľových jednotkách)

hodinový výkon

1. množstvo práce za hodinu,
2. práca alebo počet výrobkov na pracovníka a jednu hodinu

hójdanie klieťky

nerovná jazda klieťky v jame

homogénne pole

pole; v každom bode ktorého má vektor poľa tú istú veľkosť a ten istý smer

hóra = hodina

banická uhľomerná jednotka (15°); plyný kruh je rozdelený na 24 hór

horčíkové svetlo

intenzívne svetlo, ktoré dáva zapálený pásk horčíka; používalo sa na osvetlenie vysokých stropov komôr

pri zisovaní ich bezpečnostného stavu

horizontálna magnetická váha

prístroj na relatívne meranie horizontálnej zložky geomagnetickej intenzity

horizontálne izodnany

čiarly spájajúce miesta zemského povrchu s rovnakou hodnotou horizontálnej zložky geomagnetickej intenzity

horizontálny limbus, pozri vodorovný kruh

horizontovanie = urovanie stroja
postavenie stroja do horizontálnej polohy pomocou líbel

horľavosť

schopnosť látky prudko sa zlučovať s kyslíkom za vývinu tepla a svetla, t. j. horieť

horná vrstva = lavica

vrchná časť ložiska bezprostredne pod nadložnými vrstvami; dva rozmery sú dané plochou stropu ložiska, tretí rozmer (hrúbka hornej vrstvy) určuje medzivrstva, ktorá rozdeľuje ložisko na dve alebo niekoľko vrstiev

horné lano

jamové lano, ktoré spája dopravnú nádobu cez lanovnicu s buňom ťažného stroja a je navrhnuté na ťažný bubon zhora

horný sloj

najvrchnejší sloj z niekoľkých slojov uložených pod sebou

horský masív

vytvorením, vrasnením alebo iným horizontálnym pochodom spôsobené zdvihnutie hornín nad okolím rovnejšej geologickej povahy

hrablo = ohrablo

oceľová priečka na jednej rezaži (niekedy lane), alebo medzi dvoma rezažami, ktorá pri pohybe rezaže v žlabu hrmie pred sebou dopravovaný materiál

hrabľový dopravník

otvorený žlab, zhotovený zo silného

oceľového plechu, v ktorom sa dopravuje rúbanina a materiál na porube hrablami pripojenými na jednom alebo dvoch nekonečných reťazoch, ktoré sa krytým priestorom pod žlabom vracajú

hrádza

uzávierka (murovaná, drevená), ktorou sa pracovné priestory zaisťujú pred vniknutím vody alebo ohňa (v prípade požiaru) alebo ktorou sa oddeľujú vzájemné vetvy od výťažných

hrachovec = pizolit

odroda aragonitu (CaCo₃): vznikol usadením vápenitej hmoty okolo pieskových zŕn v teplých prameňoch

hranica porubu

miesto, kde sa porub začína alebo končí; môže byť alebo na okraji ložiska alebo na konci daného úseku ložiska (porubného poľa)

hranica povrchových mier

čiarca vymedzujúca povrchové miery

hraničná chodba

chodba razená popri hranici banského poľa

hraničník, pozri medzník

hranol, pozri medzník

hriadeľová spojka

spojka spájajúca dva hriadele

hrotový vrták

dĺsto s dvoma reznými hranami, používané pri hlbinnom vŕtaní na rozdrvenie jednotlivých kameňov alebo na ich vytlačenie do boku vrtu a na rozvŕtanie stvrdnutého cementu uzávierok

hrubá hodnota výroby

hodnota zahrnujúca hotové výrobky a služby, už určené pre trh i pre vlastnú spotrebu, ďalej rozpracovateľné výrobky a polotovary vlastnej výroby a vlastnú dodávku nástrojov, modelov a iných prípravkov výroby

hrubá vzorka

súhrn častíkových vzoriek pred ich spracovaním

hrubá žila

strná žila veľkej hrúbky

hrubé drvenie = drvenie na hrubo
drvenie kusového materiálu o veľkosti nad 60—80 mm

hrubé sito

sito o veľkej okatosti (pri rude nad 2 mm, pri uhlí nad 10 mm)

hrubé zrno

zrno priemeru 2—40 mm (pri rudách) alebo 12—100 mm (pri uhlí); toto delenie sa používa pri úprave na sádzákach

hrúbka ložiska = mocnosť ložiska

kolmá vzdialenosť medzi nadložím a podložím ložiska

hrúbka sloja = mocnosť sloja

kolmá vzdialenosť od nadložia sloja

hrúbka vrstvy horniny = mocnosť vrstvy horniny

kolmá vzdialenosť dotkových plôch, ktoré oddeľujú vrstvu od susedných hornín

hrubozrnná hornina

hornina o veľkosti zrna nad 60—80 milimetrov

hrubý kal

odpadový kal z banského závodu obsahujúci značné množstvo pevných častíc o veľkosti nad 0,5 mm

hrudkovanie

tepelné zušľachtovanie drobnozrnnéj, železnej rudy v mierne uklonenej, dlhej, pomaly sa otáčajúcej rúrovitej peci, pri ktorom sa získajú z rudy hrudky s obsahom i nad 90% Fe

hrúška, pozri konventor

humínová kyselina

chemická zlúčenina (C₈H₁₆O₈), vznikajúca z humínových látok, ktoré sa nachádzajú v orniči, v hneďom uhlí, v rašeline a v usadeninách mnohých prameňov; je to slabá kyselina

hustomer

ponorný prístroj na meranie hustoty kvapaliny; skladá sa zo sklenej zatavenej a vhodne zaťaženej trubice, opatrenej stupnicou

hustota, pozri špecifická hmota

huta

závod na výrobu kovov z rúd, pripadne na ich ďalšie spracovanie zlievaním, valcovaním alebo kováním
hutman, správne banský majster

hutná ruda

produkt rudnej úpravy na hutnícke spracovanie

hutnícky koks

koks vysokej výhrevnosti, ktorý musí zodpovedať určitým hutníckym požiadavkám (pevnosť, kusovosť, porovitnosť a chemické zloženie)

hviezdny čas

hodinový uhol pravého jarného bodu

hviezdny rok

čas, v ktorom stred Slnka zdánlivo opíše uhol 360° vzhľadom na pevný jarný bod

hviezdicové raďenie, pozri spájanie do hviezdy

hydraulická brzda

brzda s hydraulickým ovládaním

hydraulická vrtáčka

vrtáčka poháňaná pri vŕtaní kľakovou kvapalinou

hydraulický lis

lis pre vysoké tlaky, v ktorom sa tlak prenáša podľa princípu spojených nádob tekutinou, spravidla olejom

hydrostatický vztlak

sila spôsobujúca nadľahčovanie teles a v tekutine; rovná sa váhe tekutiny telesom vytlačenej

hydroxyd

chemická zlúčenina zásaditej povahy (pevný alebo v roztoku — podľa potreby)

hydrokarpická voda

voda, ktorú niektoré látky prijímajú zo vzduchu; v niektorých prípadoch sa látky v pohltenej vode rozplývajú, rozpúšťajú (napríklad NaCl — soľ kamenná, NaOH — hydroxyd sodný, KOH — hydroxyd draselný, CaCl₂ — chlóríd vápenatý a pod.)

chalkantit (modrá skalica)

nerast síran meďnatý — CuOS_4 .
— SiH_2O

chalkozin

minerál, sírník meďnatý CuS ; najdôležitejšia surovina na výrobu meďi

chodidit

chlórečnanová trhavina, ktorej podstatnou súčasťou je chlorát (prípadne pachlorát) a uhľikaté látky

chemická zlúčenina

chemická látka, ktorá vzniká zlučovaním dvoch alebo viacerých zloždýchších látok; zlúčenina je látka zložitejšia, ktorá už má celkom odlišné vlastnosti ako pôvodné látky, z ktorých vznikla

chloristany = perchloráty

soli kyseliny chloristej HClO_4

chlórany

soli kyseliny chlórovej, ktoré sa používajú v textilnom priemysle ako bieliaci prostriedok; v baníctve sa používajú na dezinfekciu

chod naplno

chod plne zataženého stroja (stroj odovzdáva menovitý výkon)

chod naprázdno

chod nezaťaženého stroja (stroj nevykonáva nijakú užitočnú prácu)

chod prístroja (v geofyzike)

časová zmena, ktorá sa prejavuje pri opakovaných meraniach na tom istom mieste v zmene hodnoty, ktorú odčítavame na geofyzikálnom prístroji (okrem prístrojov magnetických); príčina chodu geofyzikálnych prístrojov spočíva v nepatrných a zväčša nekontrolovateľných zmenách jeho fyzikálneho stavu (napr. v zmenách teploty, pružnosti jeho súčiastok a pod.)

chodba

vodorovné alebo šikmé dlhé banské dielo profilu obdĺžnikového, klenbovitého, zriedkavejšie kruhového (vtedy je vystužené do kruhu), bez výstuže alebo vystužené (drevenými verajami, tvarovkami, kovovou a kom-

binovanou výstužou, betónom, oceľobetónom), s odtokovým jarkom; spravidla je vystrojené jednou alebo dvoma koľajami, potrubiami na vodu alebo sťačený vzduch a káblami; vodorovné chodby do poľa mierne stúpajú, aby voda mohla odtekať

chodbička

banská chodba malého profilu s najpotrebnejším vybavením

chodbičovanie = dobývanie chodbičami
razenie hustej siete priečných chodieb medzi smernými chodbami

chodbičové dobývanie

spôsob dobývania, pri ktorom sa ťžitkovú nerast rúbe chodbičami a ich rozšírením

chodbičové otvorenie (ložiska)

otvorenie ložiska pomocou dlhých banských diel — chodieb

chozrasčot

nástroj plánu, ktorého úlohou je zistiť splnenie plánu s čím menšou potrebou materiálu, práce a peňazí; chozrasčot predpokladá: a) správnu a hospodársku samostatnosť v operatívnej činnosti, b) bezprostredný záujem jednotlivcov i pracovných kolektívov na zlepšovaní metód práce, c) hmotnú zodpovednosť za splnenie plánu

chránený panelový rozvádzač

rozvádzač opatrený krytom zo zadu a zboku na ochranu pred úmyselným dotykom a pred vnikaním malých cudzích predmetov; kryt smie mať otvory najviac 10×10 mm; môže byť napr. z drôteného pletiva

chrómová oceľ

legovaná (zliatinová) oceľ s rozličným obsahom chrómu (až do 30%); nízkoalegovaná chrómová oceľ sa používa na výrobu konštrukcií a nástrojov, vysokoalegovaná oceľ sa používa na výrobu nehrdzavejúcej ocele s istým obsahom niklu

chryzolit (hadcový azbest)

vodnatý kremičitan horečnato-želez-

natý (Mg , Ca SiO_3); tvorí makroskopicky vyvinuté vlákna; azbest z chryzolytu sa menuje hadcový azbest

chudobná ruda

ruda s menším obsahom kovu

chudobný kamienok

produkt prvého tavenia medených rúd v šachtovej peci zložený zo sírníkov meďi a železa; obsahuje približne 30% Cu a 35% Fe

chudobný koks

nespekavý koks

chvost lana

časť lana, ktorá pri prípadnom pretrhnutí lana zostáva pri klieťke

chyba v pozorovaní

odchyľka, o ktorú je pozorovanie rozdielne od hodnoty najpravdepodobnejšej alebo od hodnoty správnej

chytadlá = pazúry

súčasť mechanického bezpečnostného záchytného zariadenia na klieťke, ktoré zabraňuje pád klieťky v jame v prípade pretrhnutia jamového lana

chytadlo jadra

perové vzpery v jadrovnici postavené proti sebe tak, že pri vyťahovaní jadrovnice jadro zachytia a odomia ho

ideálny meter (jednotka dĺžky), (pozri aj medzinárodný meter)

desatmiliónta čiastka kvadrantu zemského poludníka

Iľlandof pohon fažného stroja

hnacia časť fažného stroja pozostávajúca zo skupiny asynchrónneho krúžkového motora s ovládacím dynamom a vyrovnávacím dynamom na spoločnom hriadeľi

ihla

pologuľatina alebo tenká guľatina so zakresaným voľným alebo okovaným koncom, ktorú zarážame pri hnaní chodieb alebo hľbení jam v drobných horninách

Iľgnerov pohon fažného stroja

hnacia časť fažného stroja pozostávajúca zo skupiny asynchrónneho krúžkového motora s ovládacím dynamom, buďičom a zotrvačnikom na spoločnom hriadeľi

impregnačné ložisko

ložisko, ktoré vzniká vniknutím rudernej substancie do susednej horniny tak, že ruda v nej husto vyplňa póry a trhlínky

impregnácia

1. jemné vniknutie rudernej substancie do susednej horniny,
2. napúšťanie banského dreva impregnačnými látkami, ktoré chránia drevo pred zahŕňaním a zvyšujú jeho trvanlivosť

indikátor plynov

prístroj na posúdenie množstva určitého plynu v banskej atmosfére

indukcia

miera intenzity magnetického poľa; udáva sa v gaussoch

indukčný regulátor

indukčný stroj, pomocou ktorého sa plynule reguluje napätie alebo fáza natočením rotoru proti statoru

indukovaný prúd

prúd, ktorého vznik spôsobila akákoľvek zmena magnetického poľa

inertný prach

horninový prach bez horľavých a výbušných súčastí, ktorý svojou prítomnosťou v rozvírenom pracovnom uholnom mračne znižuje alebo úplne zamedzuje jeho výbušnosť

infuzorióvka ihlnica = kremelina = diatomit

pórovitá, ľahučká, biela práškovitá hmota z mikroskopických škruhin odumretých živočíchov-rozsestov

ingot

oceľ stiahnutá v kotle

ihniaciaca, pozri roznet

ihniaciaca náložka, pozri ostrá náložka

inklinácia

uhľová odľahlosť výslednice zem-

ského magnetického poľa od horizontálnej roviny

inklinatórium

prístroj staršej konštrukcie na meranie magnetickej inklinácie

intenzita poľa

sila pôsobiaci v danom bode poľa na jednotkovú bodovú hmotu (v gravimetrii) alebo jednotkovú bodovú náboj (v elektrostatike, magnetike)

interpolácia ložiska

spôsob odhadu uloženia a vlastností ložiska medzi dvoma susednými miestami, na ktorých bolo toto ložisko banskými dielami alebo vrtmi už zistené

interpretácia geofyzikálnych meraní postup, pri ktorom z výsledkov geofyzikálnych meraní vyvodzujeme úsudky ohľadne stavby zemského telesa, zemskej kôry, a predovšetkým geologickej štruktúry skúmaného územia

istie

vyplňáč, ktorý samočinne odopne stroj od siete (elektromagneticky, tepelne alebo oboma spôsobmi), keď je preťažený, t. j. keď stúpné prúd tak, že by sa stroj zahrial nad dovolenú teplotu

izoanomálny gravitácie = izogamy gravitácie

čiary spájajúce body zemského povrchu, v ktorých je hodnota anomálie gravitácie rovnaká

izočiara

čiara spájajúca miesta rovnakých hodnôt, napr. kovatosti, mocnosti, výšky, geofyzikálnych veličín a pod.

izogamy gravitácie, pozri izoanomálny gravitácie

izogóna

čiara spájajúca miesta zemského povrchu s rovnakou magneticou deklináciou

izoklína

čiara spájajúca miesta zemského po-

vrchu o rovnakej magnetickej inklinácii

izolačné dvere

dvere na oddelenie jednej časti bane od druhej

izolácia

nevodivý materiál o veľmi nízkej elektrickej vodivosti

izopóry

čiary, ktoré spájajú miesta zemského povrchu v rovnakých ročných zmenách elementov geomagnetického poľa

izostázia

hypotetický rovnovážny stav zemskej kôry, pri ktorom je tlak na určitej hladinovej ploche (tzv. izostatickej kompenzačnej hladine), nachádzajúcej sa v hĺbke asi 60 km, všade rovnaký

jadro skrutky

neporušená vnútorná časť skrutky pod závitom; je to valec o priemere rovnom malému priemeru závitu skrutky a o výške rovnjej dĺžke skrutky

jadrovniča

nástroj tvaru rúry, vybavený dole dlátom, ktoré obvrtáva jadro, postupuje do rúry s perami

jadrový vrták = korunka

nástroj, ktorý rozrušuje horninu pri vrtaní len po obvode vrtu

jalová hornina, pozri jalovina

jalová žila

rozsadlina vyplnená jalovou (nerudnou) žilovinou

jalová hornina = jalovina

hornina neobsahujúca úžitkové nerasty, alebo len v malom množstve, hospodárne nespracovateľnom

jalová medzivrstva

vrstva jaloviny v sloji (žile) úžitkového nerastu

jama, nesprávne šachta

zvislé, niekedy strmo uklonené banské dielo profilu kruhového alebo

obdĺžnikového, bez výstuže alebo výstužené (betón, oceľobetón, tvarovky, tybingy, zriedkavo tešla, hramené drevo), vybavené výstrojom (rozpony, nosníky, sprievodnice, lezná zariadenia), a spravidla ťažným zariadením; jamy sú vŕtačné, vetracie, pomocné, denné (vychádzajú na deň), slepé (celá jama je pod zemou), kutacie, prískumné; malú jamu voláme jamicou

jamica, nesprávne šachtica

jednoduché zvislé banské dielo s najnutnejším spúšťacím dopravným vybavením

jamová budova

prmyslová budova nad zvislou jamou, prevažne manipulačný priestor povrchového nárazišťa

jamové lano (menej správne ťažné lano), pozri drôtené lano

jamová kyvelaž

vodotesná kovová alebo murovaná jamová výstuž, ktorá bola spustená do jamy pri hĺbení vlastnou váhou

jamová výstroj = výstroj jamy

upevňovacie zariadenie v jame pre chod klieťok a lezná oddelenie s príslušenstvom (nosníky, rozpony, sprievodnice, odpočívne povaly, rebriky, paženia medzi lezným a dopravným oddelením, uzávery jamy)

jamová výstuž

vence zo silných trámov alebo profilového železa pevne osadené do bokov jamy v určitých vzdialenostiach nad sebou; výstuž môže byť aj z ubíjaného betónu alebo z tvaroviek; zvláštny druh vodotesnej výstuže tvoria tzv. tybingy

jamová zarážka = zarážkový bod jamy bod na povrchu, ktorý je presným meraním pripojený na trigonometrickú sieť a predstavuje stred jamy, ktorá sa má hĺbiť

jamové drevo

banské drevo určené na výdrevu jamy

jamové pole, nesprávne šachtové pole rozloha ložiska najhospodárnejšie ťažiteľná jedným úvodným dielom vzhľadom na dané montanistické podmienky

jamový uzáver

dvierka na ťažnej povale a v náraziskách, ktoré uzatvárajú vstup do ťažných oddelení, keď nestojí v nárazisku klieťka

jamový poklop

jednodielny alebo dvojdielny uzáver, ktorým je stále alebo len v čas potreby zakrytý otvor jamy

jamový veniec

mocné drevené alebo oceľové nosníky vystužujúce ústie jamy štvoruholníkového alebo kruhového profilu

jamový zrub = jamový veniec na zrub veniec obdĺžnikového tvaru, budovaný v jamách na dotyk

jamový veniec na zrub, pozri jamový zrub

janťár

fosílna živica sosny janťarovej

jazda mužstva (na lane)

úradne povolená pravidelná doprava osôb v jame

jednočinné čerpadlo

piestové čerpadlo, ktorého piest koná prácu len v jednom smere svojho pohybu

jednoduchá banská miera, pozri banská miera

jednokrídlové dobývanie

dobývací spôsob, pri ktorom sa do sprýneho kominu, pripadne do porubovej chodby uprostred porubového bloku dobýva úžitkový nerast iba z jednej strany

jednoosový teodolit = kompenzačný teodolit

meračský stroj na meranie uhlov, ktorý má len jednu zvislú točnú os (ahídádovú)

jednosmerný stroj

stroj na jednosmerný prúd

jemné sito

sito o jemnej okatosti (pod 1 mm), obyčajne z drôteného pletiva

jordily

soli kyseliny jodovodíkovej (HI)

juta

vláknina z indických konopí používaná na výrobu vriec; vo vlhku nenahnáva, preto sa používa i na izoláciu a tesnenie

južná chodba, pozri poľudňová chodba

južná žila, pozri poľudňová žila

južník, pozri južný smerník

južný smerník = južník

uhľová odľahlosť určitého smeru od južného smeru, počíta sa od južnej vetvy v smere hodinového číslovania až k danému smeru; môže mať veľkosť buď 0 ÷ 360° alebo 0 ÷ 400 gradov

južný pól (zemský)

bod na zemskom povrchu, ktorý je určený priesečníkom myslenej zemského osi otáčania so zemským povrchom

kábel

vodič alebo zväzok vodičov, chránený obalom

kábelové lano

zložené lano, zvinuté zo šiestich lán okolo konopnej kábelovej vložky

kábelové oko

vodivá súčiastka na spojenie vodiča (kábla, lana, drôtu) so svorníkom, skrutkou alebo s inou vodivou spojovacou súčiastkou; skladá sa z oka, krčka a lôžka

kahanec

banícka lampa starého, dávno nepoužívaného typu, plnená olejom a opatrená kľotom

kal

voda zahustená nerastnými, prípadne rúdnyimi jemnými časticami

kalenie ocele

tepelné spracovanie ocele, pričom sa mení jej kryštalická štruktúra

kaliber

tuhé, neprestaviteľné rozmerové meradlo

kalibrovany

presne vyskúšaný na rozmery

kalojem

jama na zberanie kalu

kalória

množstvo tepla potrebné na zohriatie 1 g vody zo 14,5°C na 15,5°C za normálneho atmosférického tlaku; kalória je jednotkou množstva tepla; v technickej praxi sa používa kilokalória alebo veľká kalória, čo je hodnota 1000 kalórií

kalorimeter

prístroj na určovanie výhrevnosti tuhých, kvapalných a plyných palív

kalová jama

zberná jama na znečistenú odpadovú vodu priemyselného závodu

kalová voda

odpadová voda z banského závodu znečistená jemným uhoľným alebo rúdnyim prachom, prípadne iná znečistená voda (z kúpeľov ap.)

kalový žľab

odpadové vedenie na odvádzanie kalov

kanelové uhlie = sviečkové uhlie

veľmi pevné, mdlé uhlie, bohaté na plyn, ľahko zápalné a veľmi horľavé (horí ako sviečka)

kamenná kletka

druh banskej výstuže z veľkých kusov kameňa bez spojiva

kamenná soľ

chlorid sodný (NaCl) v prírodných ložiskách; nerast potrebný najmä pre človeka, dobytok a v priemysle; hustota 2,17, roztápa sa pri 803°; je to nerast veľkej rozpustnosti

kamenný prach

prach tvorený pri všetkých banských prácach spojených s dobývaním rudy alebo jaloviny

kameňolom

miesto na povrchu, kde sa dobý-

vajú horniny na priemyselne použitie (stavebníctvo, keramika a pod.)

kamienok, pozri medený kamienok

kanadské vrtanie

nárazové vrtanie na spojených tyčiacich; vrta sa na sucho voľným dopadom dláta pomocou nožnic; rozdrvená hornina sa po vytiahnutí dláta vyberá ťažkou

kanadský zálom

vytvorenie zálamu ostrelom rovnobežných vývrtov do stredného vývrtu, ktorý má väčší priemer a nenabíja sa

kanál, pozri vodný jarok

kaolinizácia

hydrotermálna premena živcov (napr. huminových kyselínami) na kaolin

kapacitná bane

maximálna docieliteľná ťažba úžitkového nerastu za daných pomerov v bani

kapelka

plytká nádoba z kostnej múčky, používaná na stanovenie obsahu zlata v zlatonosnej hornine alebo v koncentráte

kapilára

hrubostenná sklenená alebo kovová trubica s vlnovitým kamálikom

karbid (na svietenie)

jeden z početných karbidov, a to karbid vápnika; vyrába sa v elektrickej peci zo zmesi vápna a uhlia pri 3.000°C, je lesklý, kryštalický, farby sivéj až čiernej, vodou sa rozkladá na hydroxyd vápenatý a acetylén; acetylénom osvietime v baniach nie nebezpečných na metán a uhoľný prach; používa sa aj na autogénne zváranie

kapilárta

zjav, pri ktorom hladina kvapaliny v kapiláre bude vyššia alebo nižšia ako hladina kvapaliny, v ktorej je ponorená kapilárna trubička

karbonáty = uhličitany

soli odvodnené od kyseliny uhličitej

(H₂CO₃); môžu byť dvojaké: normálne a kyslé (tzv. bikarbonáty)

karbonizácia (prírodná)

dihydrováci proces, pri ktorom za určitej teploty, pri určitom tlaku a za neprístupu vzduchu vzrastá v organickú látku (substanciu) obsah uhlika

karborundum

umelý karbid kremičitý (SiC), lesklá, čierna kryštalická hmota, tvrdá ako korund; používa sa ako leštiaci a brúsiaci prostriedok na kovy, porcelán a mramor

Karíkov tachograf

príslušenstvo jamového ťažného stroja, ukazujúce priamo rýchlosť pohybu kletky a graficky zaznamenáva okamžitú rýchlosť

karotáž

získovanie fyzikálnych a chemických vlastností hornín vo vrte, geometrických vlastností vrtnú, niektorých vlastností výplachu a polohy naftových, plynových, uhoľných vrstiev pomocou elektrického prúdu

karotážna sonda

čas karotážného meriaceho zariadenia, ktorá sa pri karotáži spúšťa do vrtnú

kasiterit

nerast chemického zloženia SnO₂, kyslíčnik číničitý zvaný aj cinovec

katastrálna mierka

vhodný pomer zmenšenia katastrálnej mapy vzhľadom na skutočnosť (napr.: 1:1.000, 1:2.000, 1:4.000, 1:2.880 a iné)

kavernomer

karotážny prístroj na meranie priemeru vrtnú po celej jeho hĺbke

kenozoikum = neozoikum

geologický útvar zahrnujúci tretohory a dilúvium

kilowatthodina (kWh)

práca vykonaná výkonom 1 kilowattu za 1 hodinu

kladivový drvič

mlyn na jemné mletie krehkých hornín, materiál rozbiť sa úderom kladív voľne pripevnených na vysoko-obrátkový rotor; jemnosť mletia sa reguluje veľkosťou vypúšťacích otvorov pre rozomletý materiál

kladkostroj

účelne usporiadaná sústava kladiek alebo prevodov na dvíhanie bremena

kladná kóta

zvislá odľahlosť bodu nad nulovým horizontom (hladina mora)

klátková čelustová brzda

brzda, pri ktorej trecími elementami sú klátky na čelustiach, účinnújúci venci brzdného kola sa protipoložne

klátková výstuž

múr kruhového alebo klenbového tvaru z drevených klátikov

klátkové obloženie

jeđen alebo viacero klátikov, najčastejšie z topoľového dreva, ktoré sa pripievňujú na brzdovú čelusť alebo pás; obloženie priláčené na obvod brzdiaceho vencia spôsobuje za brzdenie vencia

klenba

1. múr oblúkovitého tvaru, zachytávajúci stropný čiže bočný tlak hornín,
2. strop priestoru tvaru klenby,
3. vydutiny v španom materiále pri jeho vypúšťaní zo zásoby v komore alebo zo zásobníka

klenutý závit

závit tvaru striedavých polkružnic kletka

1. dopravná nádoba v jame — je to skrinová oceľová konštrukcia s jedným alebo viacerými plošinami, na ktorých dopravujeme ľudí, vozíky (prázdne, s rúbaninou, trhávinami, drobnejším materiálom) alebo stroje a banské drevo,
2. zvláštny druh výstuže z drevených hrád alebo oceľových nosní-

kov pravidelne poukladaných do „klátky“

klínovanie = dobývanie klínom

uvoľňovanie nerastu alebo horniny vbižaním klínu do trhliny

kliváž, pozri strihy

klopenie (rudy, jaloviny)

vysýpanie rudy alebo jaloviny z dopravnej nádoby jej prekĺpaním

kluka

časť stroja, ktorá slúži na premenu posuvného pohybu na pohyb rotačný

klukový rapkáč

ručná „vftačka“ pre točivé vŕtanie v mäkkých horninách; otáčanie špirálového nebožleca sa docieľuje pomocou rapkáča, t. j. ozubenej rohátky, kolmej na smer nebožleca a západky predĺženej v páku

kľzavý ročný priemer výkonu

priemerný výkon za 12 mesiacov pred vyšetrovaným mesiacom

koalťová skala

chemická zlúčenina $\text{CoSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ — síran kobaltnatý (izomorfný so síranom železnatým FeSO_4), slúžiaci na výrobu kobaltových farieb používaných v keramickom priemysle

koefficient

číslo vyjadrujúce matematický vzťah určitých fyzikálnych alebo ekonomických veličín

koefficient obohatenia rudy, pozri obohatenie rudy

kohezia

súhrnný názov pre príťažlivé sily medzi molekulami toho istého telesa ako základu súdržnosti telies

koincidencia (v meračstve)

nastavenie koncov líbely alebo ko-rešpondujúciých si dielkov stupnice pomocou optického systému hranolov a zrkadiel do súhlasnej polohy (na presné urovanenie líbely alebo odčítanie hodnoty stupnice)

koincidenčná metóda

spôsob merania doby kyvu kyvadla, pri ktorom sa kyvadlo kýva o nie-

čo rýchlejšie ako porovnávací chronometer; zisťujeme, v ktorých okamihoch nastávajú tzv. koincidencie, t. j. kedy prechádza kyvadlo a nepokojný chronometer svojou základnou polohou súčasne

kokardovitý sloh

sloh, kde ruda páskovite obaľuje väčšie okrúhle čiastky jalovej horniny

kokila

kovová, najčastejšie liatinová forma rozlíňného prierezu a rozmerov, do ktorej sa leje roztopený kov; po stuhnutí kovu kokila sa sníme a zostáva kovový stuhnutý blok, zvaný ingot

koksáreň

priemyselny objekt na výrobu koksu suchou destiláciou uhľa

koks

tuhý zvyšok vznikajúci pri suchej destilácii uhľa

koľaj

dve paralelné koľajnice, po ktorých sa pohybuje koľajové vozidlo; koľaj je uložená v štrkovom loži na železničnom spodku

koľajnicová skrutka

skrutka, ktorá slúži na prichytenie koľajnice k podkladnici; je normalizovaná pre rôzne rozmery koľajnic; iným druhom je styková skrutka na upevnenie koľajnicových spojok

koľajnicová spojka

oceľová podlhovastá doska na spojenie styku koľajnic

koľajnicový klíncec

spojovací element, ktorý slúži na prichytenie koľajnice k dreveným pražcom

koľajová srdcovka

časť koľajovej výhybky umiestnená v mieste križovania dvoch koľajových pásov; jej dĺžkou je zaručené nerušený prechod vencov kolies ko-

ľajového vozidla pri chode cez výhybku

kolá idčia

úradné schvaľovanie zariadenia

kolos

odbo. neškolený pracovník, zodpovedný za správne odoberanie vzoriek a za výkon grafickej geologickej dokumentácie, t. j. zakresľovanie geologických profilov predkov atď.

koloso na hornú vodu

rotačný vodný motor, ktorý využíva na svoj pohyb polohovú a kinetickú energiu vody, privádzanej na lopatky kola na obvode kola

koloso na strednú vodu

rotačný vodný motor, ktorý využíva na získanie pohybu polohovú a kinetickú energiu vody, privádzanej k lopatkám vodného kola približne vo výške jeho osi

kolosové rýpadlo = kolosový bager

strojový agregát na uvoľňovanie a nakladanie zemín na povrchu, pomocou kola s korčicmi po obvode; otáčaním kola korčičky rýpu zemiu a prenášajú ju na nakladací pás stroja

kolosový bager, pozri kolosové rýpadlo

kolimačná chyba

uhľová chyba meračských strojov, ktorá vzniká nedodržaním predpisanej vzájomnej polohy dvoch osí (točnej a zámernej); je to uhľová odľahlosť osi teoretickej od osi skutočnej

kolimačná os ďalekohľadu, pozri optická os ďalekohľadu

kolísanie napätia

časová zmena napätia zdroja elektrického prúdu okolo strednej, resp. menovitej hodnoty

kolóna

časť potrubie zaskrutkovaných vrtných pažnic

kolónovanie vrtu

vystužovanie hĺbinného vrtu telesko-

picky do seba zapadajúcimi kolónami, takže sa vrt do hĺbky zužujú

komín

zvislé medzichodbové banské dielo na vetranie, lezenie a dopravu prevádzkových hmôt

kominkovanie (rašeliny)

ukladanie rašelinných boriek do tvaru komínkov, aby rašelina vyschla

komorová sušiareň (kaolínu)

tepelne izolovaná miestnosť vyku-
rovaná parou na 120° C na vysušovanie lisovaného kaolínu z kalolisov

komorovanie do zásoby

spôsob dobývania blokov strmých žíl, ktoré sú vyčlenené dvoma obzorovými chodbami a vždy dvoma komínmi; blok sa rúbe odspodu pásovými výstupkami, z narúbanej zásoby sa cez lieviky v ochrannom celku nad spodnou chodbou vypúšťa asi 1/3, ostatná zásoba je dočasnou výplňou vylímaného priestoru; po dokončení komory sa zásoba vypustí, komora sa potom buď podsadí alebo sa nechá zavalit

komorovanie na zával

spôsob dobývania plochých slojov, kde sa sloj vyberie až po nadložie v celej hrúbke a komora sa nechá zavalit

komorovanie s obzorom drvenia

spôsob dobývania mohutných ložísk komorami do zásoby, pričom nad spodnou dopravnou chodbou je chodba na drvenie veľkých kusov rúbami

komparátor

prístroj na porovnávanie a zisťovanie odchýlky dlžkových meradiel

komparovať, pozri **čachovať**

kompas = magnetická buzola

prístroj na určenie smeru sever — juh pomocou magnetky

komпасový fah, pozri **buzolový fah**
banský

komпаundný parný stroj, pozri **zdrúžený parný stroj**

kompenzačný teodolit, pozri **jednoosový teodolit**

kompenzačný záves, pozri **vývažný záves**

komplexná ruda, pozri **polymetalická ruda**

komplexná úspora materiálu

znižovanie spotreby všetkých druhov materiálu pri výrobe

kompozícia

zliatina nízkotavitelných kovov (cín, antimón, olova a malého množstva meď), používaná na ložiská

kompresor

stroj na stlačovanie a dopravu plynov (najčastejšie vzduchu) pod tlakom

komutátor, nesprávne kolektor

časť rotora, pomocou ktorej sa v dynamo mení polarita indukovaného napätia

koncentrácia prachu

váhové množstvo rozptýleného nerastného prachu v objemovej jednotke ovzdušia

koncentrácia roztoku

pomer množstva rozpustenej látky (g) k objemu roztoku (V)

koncetrát

v úpravni získaný produkt rozdrúžovania, bohatý na ťžitkový nerast

koncentrovaná kyselina

kyselina s koncentráciou nasýteného roztoku

koncentrovanie roztoku

odstránenie nadbytočného množstva vody, aby sa zriedený roztok blížil nasýtenému roztoku

koncentrovaný kamienok (porovnaj **medený kamienok**)

surový medený kamienok, vyrobený redukčným tavením, pražený a znova tavený v šachtovej alebo plameňnicovej peci pri teplote až 1500° C

kondezácia

premena plyného skupenstva na kvapalnú; je to opačný proces destilácie

kondenzátor

dve vodivé elektródy, ktoré majú vodiči sebe určitú kapacitu, závislú od prostredia (dielektrika) medzi elektródami

kónické lano, pozri **zúžené lano**

kónický mlyn = **Hardingov mlyn**

guľový mlyn, ktorého valcovitá časť prechádza v kužeľovité s guľami postupne menšími

konimeter

prístroj na zisťovanie prašnosti banského ovzdušia

konkordantné uloženie

uloženie vrstiev, pri ktorom ložisko má uloženie súhlasné s uložením okolitých vrstiev

konopné lano

lano vyrobené z konopných vlákien

kónská doprava

doprava, pri ktorej sa ako ťažná sila používajú kone

kónská sila

technická jednotka výkonu v praxi; je to práca 75 kgm vykonaná za 1 sekundu; označuje sa KS (HP)

kontrolér, pozri **radč**

kontrolná flotácia

flotácia, v ktorej sa znova flotuje odpad základnej flotácie

kontrolná sádzacka

sádzacka na dodatočné rozdrúžovanie uhoľných medziproduktov z prvotného rozdrúženia sádzaním; konštrukčne sa vyznačuje iba zväčšenou dĺžkou

kontrolná vzorka paliva

časť laboratórnej vzorky (asi 1/3) uskladená na určitý čas vo vzduchotesnej nádobe; používa sa na kontrolné rozbor a skúšky v sporných prípadoch

konvertor = **hruška**

latinová preklopná panva

korba (vozika)

sčírka koľajového alebo visutého vozíka, do ktorej sa nakladá dopravovaný materiál

korček

korytkovitá nádoba na naberanie vody, zeminy ap.

korčeková reťaz

reťaz s vločkami, na ktorú sú upevnené korčeky

korčekové rýpadlo = **korčekový bager**
stroj rypející zeminu nádobami upevnenými v pravidelných vzdialenostiach na nekonečnej dvojitej pozdĺžnej reťazi

korčekový bager, pozri **korčekové rýpadlo**

korčekový dopravník

strojové zariadenie na prúdovú jednosmernú dopravu sypkého alebo mäkkého materiálu v korčekoch na jednoduchom alebo dvojitom nekonečnom ťažnom orgáne (lano, reťaz, pás)

korrekcia na amplitúdu

korrekcia (pri kyvadlových meraniach zrychlenie tiaže), ktorú pridávame k meranej hodnote doby kyvu, aby sme odstránili vplyv veľkosti amplitúdy, s ktorou sa doba kyvu mení

korrekcia na chod chronometra

korrekcia, o ktorú opravujeme pri kyvadlových meraniach zistenú dobu kyvu, uvažujúč chod porovnávacieho chronometru počas meraní

korrekcia na relief terénu

korrekcia, ktorou odstraňujeme z výsledkov gravimetrických meraní vplyv členitosti zemského povrchu v okolí jednotlivých gravimetrických staníc

korrekcia na teplotu

oprava, ktorú pri redukcii meraní pridávame ku zmeraným geofyzikálnym veľkostiam, berúc do úvahy rušivý vplyv teploty na údaje použitých prístrojov

korrekcia na vplyv okolitého ovzdušia

oprava, ktorú pri kyvadlových meraniach pridávame k meranej hodnote doby kyvu, aby sme odstránili vplyv trenia kyvadla o okolité ovzdu-

šie, vplyv Archimedovho vzlaku a pohybu časti vzduchu strhovanej kyvadlom

korekcia na spolukúvanie
hodnota, o ktorú opravujeme meraním zistenú dobu kyvu kyvadla, aby sme odstránili vplyv spolukúvania stojanu

korund (M₂O₃)
minerál o vysokej tvrdosti; používa sa na výrobu brusných kotúčov a šmirglového papiera

korunka
znamenatelná časť vŕtacieho dláta (tyče) vykonávajúca bezprostredne vŕtanie

korunka (pre vŕtanie vývrtov)
nástroj z ocele používaný na vŕtanie vývrtov pre ťhacie práce; na vrchnej strane prispôbena na spojenie s vŕtnou tyčou závitom a na spodnej časti na vŕtanie (rozrušovanie hornín); spravidla má reznú hranu zo spekaného karbidu

korunka stíповej rezačky
koncová súčiastka nárazovej tyče stíповej rezačky, ktorá vytvára nárazmi svojho hviezdicového ostru rez v uholnej stene

korunka so spekaným karbidom
korunka vŕtacieho dláta (tyče) opatrená na ostrí spekaným karbidom, ktorý sa omnoho menej opotrebuje ako normálna oceľ

korytko
plechová elipsoidná misa s dvoma uškami, do ktorej baník nahrabáva uvoľnený materiál (rudu, jalovinu) a prenáša na dopravný prostriedok

korytkové čerpadlo
čerpacie zariadenie, ktorým sa kvapalina čerpá korytkami upevnenými na ťažnom orgáne (reťaz, lano, pás)

kostra
nosná časť statora, ktorá nesie plechy alebo póly

kóta
kolmá vzdialenosť bodu od základnej

porovnávacej roviny, napr. od hladiny mora

kotlina
prehĺbenina na zemskom povrchu, ktorá vznikla prehnutím vrstiev

kotlová nálož trhaviny
sústreďená nálož, umiestnená v dutine — kotle, ktorý vzniká odpadom slabšej náložej vlozenej do vrtu; kotlová nálož sa používa na odpať kotlového záľomu

kotlový plech
normami stanovený konštrukčný oceľový materiál na výrobu kotlových plášťov

kótovaný náčrtok
náčrtok určitého predmetu opatrený dĺžkovými alebo uhlovými údajmi

kováčska oceľ
oceľ spôsobilá meniť svoj tvar kovaním bez trhlin a porušenia súdržnosti

kovaná oceľ
oceľ spracovaná ručným alebo strojným kovaním

kovelin
nerast (siriak meďnatý — Cu S) modrej farby, zriedka sa vyskytujúci popri ložiskách meďných rúd

kovatnosť
percentuálny obsah kovu v neraste

kovatnosť rudy
obsah kovu v rude, udaný v percentách váhy rudy; pri zlate, striebre a platine je udaný v gramoch na tonu; pri ťižoviskách v gramoch na m³

kovatnosť žily
obsah kovu v žilnej rudnej výplni. zistený rozborom vzorky

kovolejárstvo
hutnícky proces tvárnenia pri teplote nad bodom tavenia kovov a zliatin ľahím do foriem

kovové tesnenie
tesnenie dvoch stykových plôch strojových častí, zhotovené z kovu (pri pohybových časťach z častíach z kovu

mäkšieho ako materiál, po ktorom sa pohyb deje)

kovový králik
zliatina olova so zlatom, ktorá vzniká pri analýze rúd obsahujúcich zlato

kovový prút
čistý kov vyrobený alebo v prírode sa vyskytujúci v podobe drôtu alebo tyče

koza
trámec na dvoch dvojítych nohách

kožené vreče
vreče z volskej kože, používané na čerpanie soľanky zo šachty na povrch

krajský plán pracovníkov
zostavenie stavu potreby a úhrady pracovníkov všetkých hospodárskych úsekov v kraji

Krasovského elipsoid
sovietsky štandard zemského elipsoidu, odvodený r. 1942 z veľmi rozsiahleho a presného geodetického materiálu. Má slúžiť aj ako normálny elipsoid pre pole zemskej ťaže

krateina lana
zmenšovanie dĺžky lana, ktoré sa za prevádzky vytiaholo, prípadne úradná odsekutia vzorky lana nad úväzkom za účelom zistenia stavu lana

krátke spojenie
spojenie, pri ktorom sú svorky, fázy zdroja elektrickej energie, spojené nakrátko, prakticky nulovým odporom

kremelina, pozri infuzóriová hlinka

kremen
kyslíčnik kremičitý (Si O₂); je číry alebo bezfarebný; používa sa ako priemyslová surovina

kremičitany, pozri silikáty

kremík
nekovový prvok, v prírode veľmi rozšírený vo forme chemických zlúčenín, hlavne ako kyslíčnik kremičitý

kremiková oceľ
špeciálna oceľ s obsahom kremika

(Si) nad 0,5%, používaná na výrobu dynamových a transformátorových plechov

kremitý piesok
piesok (chemické zloženie SiO₂) vzniknutý rozpadom kremeňa

kriídlo sedla
práva alebo ľavá časť horninovej liny

kriídlové dobývanie
spôsob dobývania, pri ktorom sa ťižkový nerast rube od kominia alebo chodby v bloku na jednu alebo na obe strany; podľa toho rozoznávame dobývanie jednokrídlové alebo dvojkriídlové

kriídlový príberák
valcové teleso so sklopnými čeľuštami, vkladané pri hĺbkomu nárazovom vŕtaní medzi dláto a vŕtné sútyčie a používané na rozšírenie priemeru vrtu, aby sa mohli pažiť za púšťat ihneď pri vŕtaní; používa sa aj na vyrovnávanie krivých vrtov

krieda
1. najmladší geologický útvar druhohôr (mezozoika)
2. ťižkový nerast, ktorý sa používa najmä v chemickom priemysle

kritická kovatnosť = minimálna kovnatosť
najmenšia kovatnosť rudy, pri ktorej môžeme za daných podmienok rudu hospodárne dobývať

kritická koncentrácia zberača
minimálna koncentrácia zberača, pri ktorej nastáva prichytenie minerálu na vzdušnej bublinke

kritická rýchlosť gufového mlyna
rýchlosť otáčania mlyna, pri ktorej ešte gule neobiehajú po celom vnútornom obvode mlyna, ale odpadávajú z najvyššej polohy a drvia materiál aj úderom

kritická teplota
najvyššia možná teplota za určitého tlaku, pri ktorej je plyná fáza a

tekutá fáza tej istej látky v rovno-
vážne

kritický tlak
tlak, pri ktorom plyn pri kritickéj
teplotě skvapalnie

kritický bod
bod na krivke nasýtených pár, kto-
rého dsečka znamená kritickú tep-
lotu, poradnica kritický tlak

krivka rozpustnosti, pozri čiara roz-
pustnosti

križliak
súčastka kľukového mechanizmu,
ktorá spája piestnu tyč s ojnicou

križliak
1. krátka prieskumná chodba kolmá
na hlavnú chodbu
2. miesto prieseku dvoch žíl

krizová hlava
hlavný článok prevodu pohybu z piest-
nej tyče na ojnicu a kľuku

krizová líbela
dvojica rúrkových líbel kolmých na
seba

križovaná žila
žila pretatá inou žilou priečne na
svoj smer, prípadne preskúmaná krát-
kými prieskumnými chodbami

križovanie žíl
priečne pretnutie dvoch alebo viac
žíl

križové lano, pozri protismerné lano

križový príberák
valcové teleso, z ktorého vyčnieva-
jú križom proti sebe štyri ocelové
sklopné čeľusti, ktoré pri vertikál-
nom pohybe valca pomocou súčastia
rozširujú priemer vytvarenej diery

križujúca žila
žila, ktorá pretína inú žilu priečne
na jej smer

krokomer
prístroj tvaru hodiniek, pripavený
na koleno, zaznamenávajúci počet
prejdených dvojkrokov

krokovica
jednoduchá meračská pomôcka pod-
by dreveného trojuholníka, používa-

ná na určovanie vodorovného sme-
ru pomocou olovnice

krokoit
červená olovená ruda — chróman
olovnatý (PbCrO₄) červenej farby
s oranžovým vrypom

kruhová jama
zvislé úvodné banské dielo okrúhle-
ho profilu

kruhová líbela
líbela vo forme kruhovej schránky
so skleneným guľovité vyvinutým vrch-
námkom, ktorá je naplnená až na ma-
lú bublinu liehom, sírouhlikom, éter-
om a pod.; používa sa na stanovenie
vodorovnosti

kruhová píla
tenký oceľový kotúč s reznými zub-
mi po obvode na rezanie materiálu

kruhovka
moderná pec na pálenie tehál, prí-
padne vápna s nepretržitou prevádz-
kou, skladajúca sa z jednotlivých
komôr usporiadaných do kruhu alebo
elipsy, ktoré sa dajú podľa potreby
z prevádzky vyradiť alebo znova za-
pojiť za účelom vyprázdňovania,
ochladzovania, plnenia alebo pálenia
bez toho, aby bola prevádzka celej
pece zastavená

kruťiaci moment
pôsobenie dvojice síl v rovine kol-
mej na os namáhaného predmetu

krupica
drobné uhlie vo veľkosti zrna 2—
10 mm

krveľ, pozri hematit

kryolit
nevrst (fluorit hlinito-sodný — Na₃Al
Fe) belavej alebo žltkastej farby;
používa sa ako prísada na výrobu
hliníka a sódy

kryštalická bridlica
hornina vzniknutá následkom regio-
nálnych a kontaktných premien (rula,
granulit, svor, fylit, chloritická brid-
lica)

kryštalizačná kaďa

drevená alebo kameninová nádoba,
v ktorej prebieha kryštalizačný pro-
ces (vyučovanie kryštálov) z mater-
ského roztoku (lúhu); používa sa
v chemickom priemysle a v laborató-
riách

kryštalografia

nauka o kryštáloch

kryštalová voda

voda viazaná v molekulách kryš-
talov, ktorá sa dá z kryštálov odstra-
niť iba zahrievaním alebo žiarením
kryt pred daždom (v chodbe, v jame)
šikmo uložený plech alebo doska ale-
bo súvislá povala na odvádzanie kvap-
kajúcej alebo stekajúcej vody do bo-
kov banského diela

kubatúra

obsah v kubických jednotkách

kubický obsah

čas priestoru vyjadrená kubickými
jednotkami

kuchynská soľ

zlúčenina NaCl, chlorid sodný, dôle-
žitá najmä pre výživu; získava sa
z prírodných ložísk, zo slaných morských
vód a zo slaných prameňov

kujná latina, pozri temperovaná lia-
tina

kujná oceľ

oceľ, ktorá obsahuje maximum 1,7%
uhlíka

kužnosť

schopnosť niektorých kovov a zliatin
bez porušenia meniť svoj tvar kova-
ným alebo lisovaním za tepla alebo
za studena

kuks (zast.)

ideálna podielová jednotka banského
ťažiaru na majetku ťažiarstva (ban-
skej spoločnosti staršej formy), t. j.
1/128 majetku ťažiarstva, ktorá sa
mohla ďalej deliť na 100 dielov

kukučka

elektrická lampa na prilbe, napájaná
akumulátorom upevneným na bedre

kulm

spodný piesčito-šľovitý karbón
kumulatíva nálož trhaviny
nálož trhaviny opatrená na jednom
konci dutinou parabolického tvaru, na
povrchu ktorej sa lámu detonačné
vlny sústreďujúce sa potom v ohnis-
ku ležiacom pred náložkou na jej
osi

kupolavá pec = kuploňia

hutnícka pec, ktorá sa skladá z ní-
steja, šachty a kychty a používa sa
v ležiarkach na výrobu litiny

kupľovina, pozri kupľová pec

kúrenie naftou

priemyselné kúrenie, pri ktorom sa
v spaľovacom priestore spaľuje na
hmlu rozprášaná nafta

kúrenisko

priestor v peci určený na spaľovanie
tuhého kusového alebo práškoveho
paliva

kuťací jarok = kuťacia ryha

plytká preokpa na povrchu, ktorou
sa zisťujú základné faktory o ložis-
ku (úklon, mocnosť, kovnosť) pri
geologickom prieskume

kuťací kruh

kruh o polomere 425 m, v ktorom
kuťiar mal výlučné právo vyhľadá-
vať ťžitkové nerasty

kuťací znak, pozri kuťacie znamenie
kuťacia chodba = prieskumná chodba
druh diého banského diela, ktoré
slúži na vyhľadávanie ložiska ťžit-
kového nerastu

kuťacia jama

zvislé alebo úklonné banské dielo, ve-
dené z povrchu na preskúmanie lo-
žiska

kuťacia práca, pozri výskumná práca
kuťacia ryha, pozri kuťací jarok

kuťacie znamenie = kuťací znak (zast.)
viditeľné označenie uprostred kuť-
acieho kruhu

kuťanie = prieskum

vyhľadávanie a otváranie ložísk ťžit-
kových banských nerastov

kuťar

osoba zapodievajúca sa vyhladávaním a odváraním ložísk ťžitkových nerastov

kutica

malý priestor vylomený v boku chodby, prípadne v sloji

kutisko

plocha terénu pokrytá jedným alebo viacerými kompaktné súvislými kutaťmi kruhmi s kutaťmi dielom

kuželný prútk, pozri prútk

kužeľ výlomu

kužeľ, ktorý vylomí v hornine výbuch jednej sústredenej náložie trhaviny, pracujúcej proti jednej voľnej ploche

kužeľové dvojkolesie

dvojica vhodné usporiadaných kužeľových ozubených kolies, ktoréj účelom je prenášanie otáčavého pohybu medzi dvoma hriadeľmi s pretínajúcimi sa osami

kužeľové osievadlo

oblé osievadlo otáčajúce sa okolo svojej osi; tvar sítvej plochy je mierne kužeľovité

kužeľové ozubené koleso

strojová časť umožňujúca prenášanie otáčavého pohybu medzi dvoma hriadeľmi s pretínajúcimi sa osami; krútiaci moment sa prenáša ozubením na kužeľovej ploche kolesa

kužeľový zálam

zálam vytvorený odpaľom vrtoz rozmiestnených po kruhu a zbíhajúcich sa v jednom bode v osi banského diela

kužeľový odval

odval jaloviny, ktorý sypeme z výšky na jednom mieste (obvyčajne pri uhlí); nadobúda kužeľovitý tvar

kvadrant

štvrtina plného kruhu

kvalitatívna analýza

chemický rozbor, ktorým určujeme, z akých prvkov sa skladá skúmaná látka (aké je akostné zloženie látky)

kvantitatívna analýza

chemický rozbor, ktorým sa určuje vahový pomer prvkov v skúmanej látke

kvapkacie mastenice

spôsob mastenia, pri ktorom sa masťovo privádza z masteničky v kvapkách

kvartál

štvrtina z roku, štvrtrok
kvartovanie, pozri štvrtenie vzorky kyanid

kyanid

soľ kyseliny kyanovodíkovej HCN — kyanid draselný alebo sodný — (KCN alebo NaCN); používa sa v roztoku na získavanie zlata kyanizáciou

kyanizácia

spôsob získavania zlata z rudných koncentrátov, obsahujúcich voľné zlato za použitia roztoku alkalického kyanidu

kyselina dusičná (HNO₃)

žltkastá (v čistom stave bezfarebná) kvapalina hustoty 1,56 silného oxydačného účinku; je to jedna z najsilnejších a najdôležitejších kyselín kyselina siričitá (H₂SO₄)

stredne silná kyselina, ktorá sa dá pripraviť iba v zriedenom roztoku z kyslíčnika siričitého a vody

kyselina sírová (H₂SO₄)

olejovitá kvapalina bez farby a zápachu, hydrokopolická (pohlcuje vodu a vlhkosť); s vodou sa mieša v ľubovoľnom pomere; rozpúšťa kovy (pri koncentrácii 98% nerozpúšťa kovy); používa sa na plnenie akumulátorov, galvanických článkov, na výrobu síranov, výbušných látok, kyseliny soľnej a dusičnej, na čistenie olejov a petroleja a v mnohých iných odvetviach priemyslu

kyslá ruda

ruda obsahujúca určité množstvo kyslých zložiek (t. j. SiO₂)

kyslíčnik dusičitý (NO₂)

hnedečervený jedovatý plyn dusivého zápachu, vznikajúci zlučovaním ky-

slíčnika dusnatého s kyslíkom; s vodou vytvára zmes kyseliny dusičnej a dusitej; v baníctve vzniká pri nedokonalom odpaľovaní

kyslíčnik dusičný (N₂O₂)

bezfarebné kryštály, ktoré sa zohrievaním alebo časom samovoľne s výbuchom rozkladajú; v baníctve vzniká pri nedokonalom odpaľovaní

kyslíčnik dusitý (N₂O₃)

indigovoblasť kvapalina, ktorá vzniká zlučovaním kyslíčnika dusnatého a dusičitého pri teplote 21°C; v ľadovej vode sa rozpúšťa na tmavoblasť roztok nestálej kyseliny dusitej; v baníctve vzniká pri nedokonalom odpaľovaní

kyslíčnik dusnatý (NO)

bezfarebný plyn vo vode takmer nerozpustný; vzniká priamym zlučovaním dusíka a kyslíka v žiare elektrického oblúka; v baníctve vzniká pri nedokonalom odpaľovaní

kyslíčnik dusný (N₂O)

bezfarebný plyn sladkastej chuti a slabého zápachu; vzniká rozkladom dusičnanu amónneho (NH₄NO₃); pri 0°C a tlaku 30 at. sa skvapalní; používa sa ako omamný prostriedok (rajský plyn) v zubnom lekárstve a v pôrodniectve; v baníctve vzniká pri trhávajúcí práci

kyslíčniková troska

odpadový produkt z hutníckych ťaviacich pecí, zložený z kyslíčnikov

kyslíčniky

chemické zlúčeniny s kyslíkom

kyslík

prvok v prírode veľmi rozšírený; voľný sa nachádza vo vzduchu (asi 21%), viazaný vo forme zlúčenín sa nachádza vo vode a v mnohých iných anorganických a organických látkach; je dôležitým biogénnym prvkom; v bankom ovzduší metán a kyslíčnik uhlíčitý vytlačujú voľný kyslík a znižujú dýchateľnosť vzduchu

kyslíková bomba

oceľová fľaša na vysokostlačený kyslík

kytla

slávnostný banický kabát

kyvadlová súprava

prenosná súprava pozostávajúca zväčša z troch alebo štyroch rovnakých (obvyčajne polsekundových) kyvadiel, z masívneho stojanu, zariadenia na meranie doby kyvu jednotlivých kyvadiel a z potrebných pomocných zariadení; používa sa na presné meranie zrýchlenia zemskej tiaže

kyvadlové merania

merania, ktorými zisťujeme hodnotu zrýchlenia tiaže veľmi presným meraním doby kyvu vhodných kyvadiel zhotovených osobitne pre tieto účely

kyvaléz

vystúženie jamy spúšťanou železnou výstužou

kyz

sírnikový nerast ťažkých kovov

kyz železný, pozri pyrit

kyzové výpalky

zmes kyslíčnikov, vznikajúca pražením, prípadne ohrievaním sírných rúd (kyzov) za prístupu vzduchu v pražiacich peclach

labýrintový žľab

sústava žľabov na plavenie: žľaby sú stavané rovnoobežne vedľa seba tak, že výustenie predchádzajúceho žľabu je pripojené na počiatok nasledujúceho; dosiahne sa tým veľká celková dĺžka žľabu na malom priestore

laborant

zamestnanec konajúci laboratórne práce

laboratórna vzorka

vzorka pripravená z upravenej vzorky pre potrebu laboratórií

ľadová doba

obdobie dlhúvia, kedy podstatným znížením teploty vzduchu a zvýšením

poveternostných zrážok nastalo všeobecne zaľadnenie veľkých zemských priestorov; zaľadnená plocha mala v Európe rozlohu asi 6 mil. km², v Amerike 15 mil. km²

lámač (na rude)

užšie označenie odborného banského robotníka zamestnaného pri dobývaní rudy

lanová ťažba

doprava materiálu lanovým zariadením

lanová spojka

zariadenie, ktorým sa spojuje lano s kľetkou

lanová svorka

dvojdielna kovová spona so skrútkami na zopnutie lana do slučky

lanová zámka, pozri zámka

lanové oko

koniec lana ohnutý okolo srdcovky o 180°, pripravený na vlastné lano sverami alebo po rozpletení a zväšťenej úprave upevnený na lano mäkkým drôtom

lanovka

dopravný prostriedok na vodorovnú a šikmú dopravu materiálu vo vozíkoch, pripravených na nekonečné lano

lanovníca

oceľové koleso so žliabkom na obvode, ktoré umožňuje presné vedenie lana

lanový bubon

bubon s hladkým alebo žliabkovým povrchom na navíjanie a odvíjanie lana; býva rôzneho tvaru (cylindrický, kónický, kombinovaný)

lanový pohon

spôsob prenosu energie od hnacieho stroja na hriacie zariadenie jedným alebo viacerými lanami

lanový úväzok

spojenie lana a dopravnej nádoby pomocou lanovej slučky

lanový uzol

upevnenie lana tak, že voľný koniec

lana sa nerozpletie, ale sa ohne o 180° a pripevní sa k lanu svorkami alebo objímkami

lanový vrták

dĺaťo používané pri nárazovom lanovom vrтанí

lanový žliabok

zárez vytočený na obvode lanového kotúča (lanovníce) alebo lanového bubna

lapač oleja

zariadenie na zrážanie a zachytávanie jemných kvapiek oleja rozptýlených v plyne alebo vo vzduchu

latentné teplo = utajené teplo

skupenské teplo zrážania, t. j. množstvo tepla, ktoré vydá 1 g pary pri premene na kvapalinu rovnakej teploty

latové paženie

medzistena medzi lezným a ťažným oddelením jamy z drevených latiek s medzerami

lava

drevený chodník nad otvoreným vodným jarkom v banskej chodbe

láva

tekutá magmatická hmota, ktorá vyteká kráterom alebo trhlinami sopečného kužela a ktorá po rozliatí na povrchu stuhne

lavica, pozri horná vrstva

lavotočivé lano

lano, ktorého pramene stúpajú od pravej ruky k ľavej

lavý závit

teleso vytvorené pohybom závitového profilu po ľavej skrútkovici (stúpa sprava doľava)

legenda = vysvetlivky (na mape)

blížišie vysvetlenie dohovorených značiek, farieb, čiar a pod. použitých vo výkresoch, diagramoch, na pláne, mape atď.

legovaná oceľ

zliatina železa so zúšťachtujúcim prvkom

legovanie kovov

pridávanie prísad (legúr) do roztaveného kovu, čo rozličným spôsobom zlepšuje vlastnosti základného kovu

legovanie striebra

postup výroby zliatin striebra s iným kovom

legovanie zlata

zlievanie zlata s inými kovmi

lejárska forma

súprava rámov z piesku, hliny alebo kovu vyplnených formovacou hmotou, v ktorej sa po sfornovaní a vybraní modelu vytvorí dutina odpovedajúca tvaru budúceho odliatku

lejárska panva

prenosná nádoba z oceľového plechu zvnútra žiaruvzdorne vymurovaná, slúžiaca na dopravu kvapalného kovu od pece na miesto liatia

lejárstvo

činnosť súvisiaca s výrobou liatiny

lezná oddelenie

oddelenie jamy alebo komína, v ktorom sú zabudované rebriky a odpočívadlá na lezenie osadenstva

lezný poklop

uzáver prielezného otvoru v leznom oddelení jamy

lezný stroj

starobylé strojné zariadenie na mechanické zostupovanie a vystupovanie mužstva v zvislej jamě; skladal sa z dvoch rovnobežných zvislých stupdiel na celú výšku jamy, ktoré sa striedavo pohybovali na malú výšku; baník prešápanovám zo stupadla na stupadlo buď zostupoval alebo vystupoval

liadok

soľ kyseliny dusičnej (čísly liadok NaNO₃, nórsky liadok Ca(NO₃)₂ a liadok draselný KNO₃ zvaný sanitra)

liach, pozri medený kameňok

liatina

druh nekujeňého technického železa s obsahom C nad 1,7%, zväčša vo forme grafitu

liatinová rúra

dutý kovový valec rozličnej dĺžky, priemeru a hrúbky stien, zhotovený odlievaním z liatiny

liaty betón = tekutý betón

zmes cementu, ostrišla (štrk a piesok) a vody; obsahuje 10 až 13% vody a spracúva sa len liatin

libela = vodováha

prístroj na určenie vodorovnosti pomocou kvapaliny (s bublinou) uzavretej vo vypuklej rúrkovej alebo kruhovej sklenej nádobke

lignit

najmenej zuhoľnatý druh hnedého uhlia, drevitého vzhľadu; obsahuje veľa vody

limbus

kruhová časť teodolitu, s vyrýsovanou uhlomernou skupinou

limonit = hnedé (FeO_x . n H₂O)

železná ruda tvoriaca zmes koloidného hydroxydu železitého s kryštalovým; je hnedej až tmavočervenej farby

lisovaná rašelina

predsušená rašelina stlačená do rozličných tvarov

lisované tvrdé sklo

výrobok, ktorý vzniká lisovaním skloviny v hlinených alebo kovových formách, v ktorých sa rýchlo ochladzuje (je veľmi pevné a nie je krehké)

lisovanie

proces spracovania kovov a zliatin (zväčša ocele) neprerušovaným tlakom na hotové výrobky alebo polovýrobky

liter (l)

objem 1 kg destilovanej vody maximálnej hustoty pri tlaku jednej atmosféry, 1 l = 1,000027 dm³

logaritmické počítadlo

mechanická počtárska pomôcka s vyrýsovanými logaritmickými stupnicami

logaritmicke tabulky

účelne zostavené prehľady logaritmov a funkcií uhlov (doplňujú sa inými fyzikálnymi veličinami)

lojový kahan

jedna z najstarších osvetľovacích pomôcok v bani; skladá sa zo skrinky, v ktorej bola umiestnená lojová sviečka

lokality

miesto nálezu nerastu

lokálna anomália geoelektrického poľa

anomália geoelektrického poľa zasahujúca územie o rozlohe do 1 km²

lokomobila

parný stroj prevozný na podvozku

lopatový bager, pozri lyžicové rýpadlo

lov jantáru

dobývanie jantáru na morských brehoch

ložisko

prírodné nahromadenie ťžitkových nerastov, ktoré možno v priemyslovom rozsahu dobývať

ložisková panva

vlôžka z ložiskového kovu v ložisku, po ktorej sa bezprostredne otáča hriadeľ

ložiskový kov

kov na výrobu ložiskových panví; skladá sa z heterogénnej zmesi kryštálov veľmi rozdielnej tvrdosti

ložiskový štít

bočná časť stroja, v ktorej je ložisko pre hriadeľ elektrického stroja

ložný tlak

tlak, ktorý vyvíja ťažké alebo tlakom zatažené bremeno na podložku, na ktorej je položené

ložná žila

žila, ktorá rovnako zapadá ako vrstva okolnej horniny

lúčavka kráľovská

zmes koncentrovanej kyseliny dusičnej a kyseliny soľnej v pomere 1:3

lúh

v úpravníctve roztok hydroxydu; v baníctve sa používajú tuhé lúhy

kyanidu draselného alebo sodného na lúhovanie zlata

lúhováca voda

voda, ktorá sa používa na rozpúšťanie nerastov v ložisku (napr. kuchynskej soli)

lúhovanie zlata

rozdružovací spôsob, pri ktorom sa rozomletá rúbanina, obsahujúca voľné zlato, premiešava s roztokom kyanidu draselného; zlato sa rozpustí a z roztoku sa zráža zinkovým práškom

lúhovára

úpravnicke oddelenie na získavanie voľného zlata z rudy rozpustením v roztoku kyanidu draselného alebo sodného a vyzrážaním zlata z roztoku zinkovým práškom

lumen

jednotka svetelného toku (svetelnej energie)

lupa

zväčšovacia šošovka alebo celá sústava zväčšovacích šošoviek

lupok

il spevnený horským tlakom, premiešaný s uhlím, od ktorého má spravidla tmavé sfarbenie; používa sa v keramike (šamot, slinuté rezné dosťičky atď.)

lutna, správne vetračka

lux

jednotka osvetlenia; je to svetlosť plochy osvetenej 1 Heinerovou sviečkou vo vzdialenosti 1 m

luxemburské surové železo

druh lejárkeho surového železa príbližného chemického zloženia: 4% C, 1,8 až 5,0% Si, 0,3 až 0,45% Mn, 1,5 až 1,8% P a 0,03% S

lyžica

1. vrtný nástroj na čistenie počvy vývrtu od horniny, rozdrvenej diatomom

2. nádoba stroja na uvoľňovanie a nakladanie nerastu

lyžicovanie

ťažba vrtného kalu, vody alebo nafty z vrtnú lyžkou

lyžicové rýpadlo = lopatový bager

stroj na uvoľňovanie, naberanie a nakladanie nepevných, prípadne rozpojených hornín

lyžicový vrťák, pozri šapa

magnetická buzola, pozri kompas

magnetická deklinácia

uhol medzi geografickým a magnetickým poldníkom

magnetická inklinácia

uhol, ktorý zvierá smer geomagnetickej intenzity s horizontálnou rovinou, meraný v rovine magnetického poldníka

magnetická kartografia

náuka o mapách geomagnetických elementov

magnetická permeabilita

schopnosť prepúšťať magnetické čiaru (vodivosť); je to veličina charakterizujúca magnetické chovanie látok

magnetická poľná váha H

horizontálna magnetická váha

magnetická poľná váha Z

vertikálna magnetická váha

magnetická prítlačivosť

prírodný jav, pri ktorom sa prifľahujú (odpuďujú) feromagnetické telesá pôsobením magnetickej sily

magnetická regenerácia

proces očistenia použitej suspenzie z ťažkovkvalinovej úpravne od znečistenia a oteru na magnetických rozdrúžovačoch, použiteľná vtedy, ak je suspenzoid zmagnetizovateľný (napr. magnetit, ferofiličium atď.)

magnetická susceptibilita

pomer magnetizačnej intenzity k magnetizujúcej sile

magnetické izočarty

spoločný názov pre izogóny, izokliny a horizontálne a vertikálne izodynamy

magnetický meridián

príesečnica zemského povrchu so zvislou rovinou, preloženou ustálenou deklinačnou magnetikou v určitom mieste

magnetické observatórium

vedecký ústav, vybavený pozorovacími a meracími prístrojmi na pozorovanie zložiek zemského magnetizmu

magnetické pole

prístroj v okolí elektrických prúdov alebo aj permanentných magnetov, v ktorom sa prejavuje pôsobenie magnetických sil

magnetické pripojovanie

pripojovacie meranie vykonané magnetickými prístrojmi

magnetické rozdrúžovanie

rozdelenie banskej rúbaniny podľa kvality na ťžitkovú a jalovú zložku na základe ich rôznych magnetických vlastností

magnetické variácie

časové zmeny zemského magnetického poľa

magnetický azimut = smerník

uhlová odľahlosť daného smeru od smeru k magnetickému severu; veľkosť uhla sa berie v smere hodinových číslovania od smeru k magnetickému severu až po daný smer

magnetický rovník

čiara spájajúca na zemskom povrchu miesta nulovej inklinácie, maximálnej horizontálnej zložky magnetickej intenzity alebo nulovej vertikálnej zložky geomagnetickej intenzity

magnetický rozdrúžovacie

úpravnicke zariadenie pozostávajúce zo silného elektromagnetu, ktorý má schopnosť rozdrúžovať minerály s rôznou susceptibilitou

magnetický teodolit

prístroj na absolútne meranie magnetickej deklinácie a horizontálnej zložky geomagnetickej intenzity

magnetický usmerňovač

magnetická pomôcka na orientáciu

meračského stroja vzhľadom na magnetický sever

magnetizácia

spôsob, ktorým sa vyrábajú trvalé magnety z ocelových tyčí, podkov, lamel atď.

magnetizmus

nauka o magnetických úkazoch a o magnetických vlastnostiach látok

magneta

účelne upravený magnet používaný pre orientačné a meračské účely

magnetovcový piesok

zrnkový magnetovec v naplaveninách

magnetovec

železná ruda, osemstenný železovec

magnézia = pálená magnézia

bíly, kyprý, ľahký prášok (kyslíčnik horečnatý — MgO) vznikajúci pálením magnézitu (preto sa volá aj pálená magnézia); používa sa ako žiaruvzdorná hmota a ako protijed pri otravách arzénom

magnezit

uhlíčitán horečnatý (Mg CO₃); býva buď celistvý alebo kryštalický, bielej alebo sivéj farby; slúži na výrobu žiaruvzdorných hmôt

makroskopický

viditeľný voľným okom

malachit

bázičky uhlíčitán mednatý [CuCO₃ · Cu(OH)₂]; tmavozelený nerast, vyskytujúci sa ako druhotný nerast na mednatých ložiskách

malin

geologický útvar bielej jury

mamutie čerpadlo

zariadenie na zvislé čerpanie kalov stlačeným vzduchom; skladá sa z dvoch do seba uložených rúr, zasahujúcich do kalového zásobníka; vnútornou rúrou sa vŕhajú stlačený vzduch a pri-storom medzi vnútornou a vonkajšou rúrou stúpa zmes kalu a vzduchu

manévrovacia brzda, pozri pracovná brzda

mangán (Mn)

sivobiely, veľmi tvrdý a krehký kov b. t. 1260° C; pre svojú krehkosť nemá priame použitie, ale je veľmi dôležitým odkysličovadlom a zliatinovou zložkou tvrdých ocelí a špeciálnych druhov surového železa; v prírode sa vyskytuje najčastejšie v zlúčeninách MnO₂ (burel) a MnS₂ (mangánový kyz)

manganové surové železo

surové železo s obsahom mangánu od 1 až do 90%; rozdeľuje sa na obyčajné (do 6% Mn), špeciálne (od 6 do 20%) a feromangán (od 20 do 90% Mn)

mapa bankých mier

druh mapy, na ktorej sú vyznačené hranice bankých mier

mapa vetrania

grafické mapové znázornenie podzemných diel v mierke 1:1000 so zaznačením smeru veterných prúdov a všetkých zariadení na vetranie banie

mapovanie

súhrn meračských prác konaných za účelom vyhotovenia mapy

maríanske sklo

priezračná a štiepaateľná odroda sadrovca (chemické zloženie CaSO₄ · 2H₂O — síran vápenatý)

markazit (Fe S₂)

nerast lišiaci sa od pyritu tvarom kryštálov; markazit je kosoštvorcový, pyrit je sústavy kubickéj

mastencová bridlica

metamorfovaná hornina belavej až zelenkavej farby; hlavnou súčasťou je mastenec, amfibol, aktinolit, magnetit, pyrit a i.

mastencová rula

hornina obsahujúca hlavne rulu, v ktorej je prímiešaný mastenec

mastenec

vodnatý kremičitan horečnatý [H₂Mg₃(SiO₄)₂], na ohmatanie mastný; vzduchuje kyselinám a vysokým teplotám;

používa sa najmä v keramike, v chemickom priemysle, klobučníctve a pri výrobe dechtovvej lepenky

mastenica

sklená alebo kovová nádržka obsahujúca masivo na mastenie trúchich sa strojových častí

mastenie lana

ochrana lana pred korozívnymi vplyvmi, pred zvýšeným opotrebovaním a na zmiernenie vzájomného trenia drôtov v lane

mastiaci žliabok

drážka, ktorou sa roznáša mastiaci olej po trecej ploche

masivo

mastiaca látka na zníženie trenia na stykových plochách pohybujuúcich sa strojových častí

matematické kyvadlo

myslené, abstraktné kyvadlo, pozostávajúce z jediného hmotného bodu, zaveseného na bezhmotnej, dokonale neroztiahnutej a ohybnej niti

materský lúh

kvapalina, ktorá ostáva po kryštalizácii, t. j. po vylúčení kryštálov

matica

súčiastka maticového skrutkového spojenia; v otvore matice je závit, ktorý objíma závit svorníka; tvar matice je rôzny podľa účelu použitia (šesthranný, štvorhranný, krídlový, korunkový)

matrica (pri kopirovaní)

priesvitný papier alebo iná hmota, na ktorú sa prekopíruje kresba z originálu; používa sa na rozmnožovanie kresby

matrica bríketovacieho lisu

pevná časť lisu, ktorá je v priamom styku so stlačovaným materiálom a razidlom

matrika mužstva

zoznam pracovníkov na banskom závode so základnými údajmi o každom pracovníkovi

mákká spájka

zliatina olova s cínom, používaná ako prídavný materiál pri spájkovaní

mákký betón = plastický betón

zmes cementu s pieskom, štrkom a vodou, obsahujúca 7 až 10% vody

medená spájka

zliatina obsahujúca 42 až 54% medi, zvyšok do 100% je zinok (v podstate mosadz)

medená železná, pozri banská železná

medené guľdrie

drobné kusky medi guľatého tvaru, ktoré sa používajú v laboratóriách a v chemickom priemysle

medené okoviny, pozri spálená med

medenka = patina

chemická zlúčenina, v podstate zásaditý uhlíčitán mednatý [Cu₂(OH)₂CO₃], zelenej farby, ktorá vzniká účinkom atmosferického CO₂ a H₂O na med'

medený kamienok = kamienok = liach poloprodukt, ktorý vzniká pri spracovaní medených rúd taviteľm v šachtových pečiach, skladá sa zo zmesí sírnokov, medi a železa (CuS₂ · FeS) s obsahom asi 30% Cu

medveď = sviňa = vík

kov stuhnutý v nístej vysokej alebo šachtovej pece v dôsledku poruchového procesu

medzinárodný meter (pozri aj ideálny meter)

vzdialenosť dvoch vrypov (indexov) pri 0° C na platino-vírdlovej profilovanej tyči, uloženej v Paríži; je to 0,99990 · 10⁻⁷ časť zemského kvadrantu

medziobzor

jedno alebo viac dlhých bankých diel, ktoré sú razené medzi dvoma hlavnými obzormi; robí sa na uľahčenie vetrania a lokálnej dopravy

medziobzorová chodba

dlhé medziorazie razené v úrovni medziobzoru; slúži na uľahčenie do-

pravy a vetrania, niekedy aj na prie-
skum ložiska

mezdiprodukt

produkt rozdrúžovania, obsahujúci
kusy ťžitkového nerastu prerastené
jalovinou

mezdník = hraničník

znak hranice; tvori ho kameň, želez-
ná rúčka, nasypaný kopec, kôl, strom
alebo prirodzený predmet

mechanická prezvislivokan

druh prezvislivokan vykonaného po-
mocou olovne

mechanický plavákový regulátor

regulačný prístroj určujúci množstvo
odvádzaných produktov zo sádzacky
otváraním výpustného otvoru

membrána

gumová, kožená alebo oceľová blana
v membránovom čerpadle

membránová sádzacka

sádzacka na rozdrúžovanie rúd do
maximálnej zrnitosti 16 mm, pri
ktorej sú pohyby piesta nahradené
automaticky regulovanými pohybmi
gumových alebo kožených membrán

membránové čerpadlo

čerpacie zariadenie na vodu a mútne
kvapaliny; nasávanie, výtlak sa deje
pohybvaním membrány

menič prúdu

rotačný elektronický alebo stykový
usmerňovač striedavého prúdu

meračská svorka

jednoduchá pomôcka z plochého pe-
ra v podobe ostrého V, zamedzujúca
skliznutie závesnej buzoly alebo zá-
vesného sklonomera po šikmo napnu-
tej šnúre

metrická sústava

dĺžková sústava, ktorá má ako zá-
klad dĺžku jedného metra, odvode-
ného z rozmerov zeme

menovitá nosnosť lana

súčín súčtu menovitých prierezov
všetkých nosných drôtov v lane a
menovitej pevnosti nosných drôtov
(v kg/mm²)

merací mostík

jedna z meračských metód v elektro-
technike na stanovenie elektrického
odporu, indukčnosti, kapacity a pod.

meračská koza

podstavec na štyroch nohách, použi-
vaný pri meraní smeru alebo sklonu

meračská lata

drevená lata opatrená dĺžkomerným
delením, ktorá slúži ako pomôcka na
meranie dĺžok; v banalctve sa použi-
va najčastejšie pár dvojmetrových
lát a meranie sa vykonáva pozdĺž na-
pnetej šnúry

meračská lavica

účelne upravená drevená lavica, po-
užívaná pri meraní v nízkych ban-
ských priestoroch

meračská metóda

vhodne upravený meračský postup,
pri ktorom sa meraním zisťuje hľa-
daná veličina — dĺžka, uhol atď.

meračská pomôcka

rozičlné jednoduché prístroje, použi-
vané pri meračských prácach

meračské pásmo

oceľový, invarový alebo plátový pás
opatrený dĺžkomernou stupnicou, ako
pomôcka na meranie dĺžok

meračský prístroj

pomocné meračské zariadenie na do-
siahnutie určitého meračského vý-
sledku jednoduchými metódami

meračská reťaz

kovové dĺžkové meradlo s dlhými
drôtenými ohnivami, ktoré sa v mi-
nulosti používalo na dĺžkové mera-
nie

meračská rozpera

drevená alebo výsuvná kovová roz-
pona na pripavenie meračských stro-
jov a pomôcok

meračská rysovacia doska

drevená doska na rysovanie plánov;
býva umiestnená obyčajne v hori-
zontálnej polohe

meračská skrutka

pomôcka používaná na stabilizovanie

bodov, zachytenie meračskej šnúry
a pod; jeden koniec je vhodne upra-
vený pre meračské účely, druhý má
závit na zaskrutkovanie do dreva

meračská stolička

vhodne upravená stolička pre me-
ranie v podzemí, najmä v nízkych
chodbách

meračská šnúra

tenký, husto tkaný konopný povraz
napínaný ako spojnica dvoch sused-
ných meračských bodov

meračská značka

viditeľný znak, stabilizovaný alebo
písaný, ktorý slúži na meračské úče-
ly

meračské koleso

spravidla oceľové koleso o určitej
obvodovej dĺžke (1 m; 2 m); na
meranie dĺžok

meračské stanovište

miesto postavenia meračského stroja

meračský kliniec

kliniec vypracovaný do oka a použi-
vaný pri meraní dĺžok

meračský kolík

drevený kolík na dočasné vyznačenie
bodu pri meraní v teréne

meračský stôl

geodetický prístroj, pomocou ktorého
možno graficky riešiť všetky úlo-
hy súvisiace so zrostením situač-
ného plánu hneď v poli pri meraní;
skladá sa zo stojanu, rysovacej dosky
a zo zámerného príslušenstva

meračský stroj

stroj na presné meranie príslušných
meračských veličín

meračský ťah

sled meračských bodov polygónochých,
výškových a pod., ktorý slúži na me-
račské účely

meračský zápisník

účelne zostavený zápisník, do kto-
rého sa zaznačujú hodnoty namerané
v baní alebo teréne (prípadne vypo-
čítané v kancelárii) a jednoduché
popisové náčrty

meranie

určovanie hlavných geodetických
prvkov (uhlov a dĺžok) v určitých
jednotkách

meranie bankých vetrov

meranie rýchlosti teploty a vlhkosti
veterného prúdu v bani

meranie teodolitom

meračský úkon, pri ktorom sa po-
užíva teodolit

meranie uhlov

meračský výkon, pri ktorom zisťu-
jeme pomocou prístrojov a pomôcok
veľkosť uhlov, ktoré zvierajú dané
smery medzi sebou

meranie uhlov násobením, pozri repe-
tícia

meridlián, pozri poľudník

merná váha nerastu

číslo, ktoré udáva, koľko ton váži
1 m³ celistvého nerastu

synpá váha nerastu

číslo udávajúce, koľko ton váži 1 m³
nasypaného nerastu

merné = merný poplatok (zast.)

štatný poplatok z bankých mier

metaloid

názov pre nekov (nie celkom správ-
ny)

metamorfovaná hornina = premenená
hornina

hornina, ktorá sa vytvorila tlakovým
alebo tepelným účinkom z usadených
hornín alebo z hornín vytvorených;
skladá sa teda z tých istých nerastov,
z ktorých vznikla

metán (CH₄) = banký plyn

uhľovodík, ktorý sa vyskytuje v
uhľových, niekedy rudných a soľných
baniach, spravidla naftové ložiská,
je v sopečných plynoch, vystupuje
z trasovísk (preto sa volá aj bahen-
ný plyn); so vzduchom (4,5—15%
CH₄) tvorí prudko výbušnú zmes;
je to plyn bez farby, chuti a zá-
pachu, ľahší ako vzduch, hustoty
0,5545; má vysoké spalné teplo (1
m³ do 10500 kcal)

meter

- základná dĺžková jednotka, definovaná všeobecne ako desatmiliónť časť zemského kvadrantu (štvrtkruhu); presnejšia definícia: medzinárodný meter je dĺžka medzi dvoma čiarkami na strednom rebre tyče medzinárodného prototypu, pri 0° C vyhotoveného z platíniridia; (uložený je v Paríži),
- dĺžka počtu 1,553.164,13 svetelných vlnových dĺžok červenej kadmiovej čiary Cd I, meranej vo vzduchu pri $t = 15^{\circ}\text{C}$ a tlaku 760 mm Hg (ortuťového stĺpca)

metóda nasýteného telesa

geoelektrická metóda vyšetrojúca priebeh elektrického poľa vzniknutého vovádzaním prúdu do určitého geologického, elektricky odlišeného útvaru

metóda najmenších štvorcov

počtársky postup na určenie najpravdepodobnejšej hodnoty pozorovanej veličiny s použitím nadbytočného merania

metóda spontánnej polarizácie

geofyzikálna metóda vyšetrojúca tie anomálie geoelektrického poľa, ktoré sú spôsobené spontánnou polarizáciou

metrická miera

dĺžková miera, ktorej jednotkou je 1 meter

mezozoikum = drubohory

geologické obdobie po paleozoiku; zahŕňa ju trias, juru a kriedu

miargyrit

striek antimonito-strieborný (AgSb₃S)

miera

pomerné číslo, ktorým sa udáva pomer zmenšenia (zväčšenia) dĺžkovej dielka na mape (obrazce) k dĺžkovému dielku v skutočnosti (napr. 1:10, 1:1000 sú veľké mierky, — 1:12.000, 1:200.000 sú malé mierky)

mikromanometer

merací prístroj na meranie malých tlakových rozdielov

mikrometrická skrutka (v meračestve) skrutka s veľmi presnými závitmi o malom stúpaní; je to súčasťka presného meračieho zariadenia používaná na jemné pohyby

mikrometrické hmatadlo

meradlo s mikrometrickou skrutkou; používa sa na presné meranie priemeru, hrúbky predmetov

mikrón

jedna tisícina milimetra, resp. miliónťina metra; označuje sa μ

mikroskop

optický prístroj na mnohonásobné zväčšenie pozorovaných predmetov, ktoré sa dosiahne kombináciou šošoviek v okulári a v objektíve

milierové uhlie

drevné uhlie vypálené za nedostatočného prístupu vzduchu v milieroch

milierové uhlie z rašieliny

uhlie, ktoré sa získava pálením rašieliny za nedostatočného prístupu vzduchu

miligal

praktická jednotka zrýchlenia tiaže (tisícina galu)

milimikrón

jedna miliónťina milimetra, resp. jedna miliardina metra; označuje sa $\mu\text{m}\mu$

milisekundové odpaľovanie

odpaľovanie väčšieho počtu náloží v krátkych časových intervaloch (tisícinách sekundy — milisekundách), aby sa dosiahlo zníženie detonáčnych účinkov, zlepšenie kusovosti odpaľovanej horniny a zníženie spotreby trhavín

milisekundový odpaľovací stroj

prístroj na elektrické odpaľovanie náloží, odstupňované v nepatrných časových intervaloch, meraných v milisekundách (tisícinách sekundy)

mína

- sústredená nálož trhaviny, uložená na koncoch špeciálne vyrobených chodíbe, používaná na komorový odpal,
- nálož uložená do zárezu na spodku tesne pred ňou, ktorá sa používa na odhodenie rozpojenej horniny do čelby po odpaľení

mincové zlato

zmes zlata (asi 90%/o) a meďi, používaná obyčajne na razenie mincí a v klenotníctve

minerálna voda

voda so značným obsahom rozpustených minerálnych solí; často býva nasýtená rôznymi plynmi

minerálny decht

čierna, hustá kvapalina typického dechtového zápachu, obsahujúca asi 150 rozličných zlúčenín, spracúvaná frakčiovou destiláciou na minerálne oleje

minerálny olej = nerastný olej

zmes kvapalných uhľovodíkov; v prírode sa vyskytuje ako nafta

minerálny prameň

prameň, z ktorého vyviera voda so značným obsahom rozpustených minerálnych solí, často s obsahom plynov

minerológia

veda, ktorá sa zaoberá štúdiom nerastov, ich morfológických, fyzikálnych, chemických vlastností a ich vznikom a výskytom v prírode

minerologická zbierka = nerastná zbierka

systematické usporiadanie vzoriek nerastov v miestnostiach

minerologický výskyt

prírodné nahromadenie minerálov a ťžitkových nerastov, ktoré sa nedajú dobývať v priemyslovom rozsahu

mineta = semenkový hnedeľ

(Fe₂O₃.nH₂O)
jemnozrná hlinitá odroda hnedeľa

minimálna kovnosť, pozri kritická kovnosť

minium (Pb₃O₄)

prášková hmota červenej farby (ortoolovičtan olovnatý alebo kyslíčnik olovnatoo-olovičitý), vznikajúca fúkaním stlačeného vzduchu na roztavené olovo pri teplote 500° C; používa sa ako základová farba na oceľ

minútový výkon

množstvo práce vykonanej za minútu

miocén

geologický útvar mladších treťohôr mirabilít, pozri Glauberova soľ

mlatok

druh kladiva, ktorým sa uderia na oceľový klan (železko) pri odlamovaní horniny

mletie rúd a uhlia

rozdrobovanie rudy alebo uhlia na zrno pod 1—2 mm, aby sa umožnilo ďalšie spracovanie, prípadne priemyslové použitie

mliečne sklo

matné sklo, ktoré tlmí svetlo žiaroviek, ale súčasne umožňuje veľké rozptýlenie svetla v priestore

mnohotvárnosť, pozri polymorfia

mocnosť ložiska, pozri hrúbka ložiska

mocnosť sloja, pozri hrúbka sloja

mocnosť vrstvy horniny, pozri hrúbka

vrstvy horniny

modifikujúce pomocné flotačné prísady, ktoré dávajú rmtu požadovanú alkalitu alebo kyslosť vhodnú pre selektívnu flotáciu minerálov, zamedzujú tvorenie olejových emulzií a koloidných zhlukov a regulujú koncentráciu vodíkových iónov v rmtate

modrá skalica

síran meďnatý (Cu SO₄.5H₂O); používa sa ako aktivizujúca flotačná prísada v úpravníctve, v chemickom priemysle a v poľnohospodárstve (na dezinfekciu viniča)

modrotlač

druh svetlej tlačce, pri ktorej vzniká biela kresba na modrom podklade

molekula

chemický jedinec, ktorý vzniká zoskupením atómov do celkov schopných samostatnej existencie

molekulová váha

súčet atomových váh atómov, ktoré tvoria molekuly

mokrú úpravu

zúšľachtovací proces úžitkových nerastov v kvapalnom prostredí

mokrú rozdrúžovanie

rozdeľovanie banskej rúbanky podľa kvality na zložku úžitkovú a jalovú v mokrom prostredí, t. j. vo vode alebo inej kvapaline, prípadne v ťažkej kvapaline

mokrú triedenie

triedenie rudy alebo uhlia podľa zrnitosti za prítomnosti vody

mokrý splav

úpravnicke rozdrúžovacie zariadenie tvaru obdĺžnikovej mierne naklonenej dosky, ktorá kývavo kmitá v smere dlhšej osi obdĺžnika v horizontálnej rovine; jennozrná rúbantina je na splav naplavovaná vodou a rozdrúžuje sa na zložku úžitkovú a jalovú, často aj na medziprodukt

moldavín = vltavín

druh sopečného skla hnedozelenkavej farby, pravdepodobne planetárneho pôvodu

mŕtvý chod

pohybová vôľa v mechanizme medzi hnacou a hnanou časťou, ktorá vzniká výrubnou nepresnosťou alebo opotrebením

myslená hĺbka závitú

výška mysleného profilu závitú, kolmá na os závitú

mzdový fond

úhrn plánovaných, prípadne vyplatených miezd a mzdových náležitostí v závide

mzdový fond účňov

súhrn miezd účňov podľa plánovaného stavu účňov a tarifných sadziab

mzdový fond úradníkov

úhrn miezd úradníkov podľa organizáčnej schémy a schválených služobných platov, vrátane platov za zastupovanie, za riadne a mimoriadne dovolenky, za vyučovanie učňov, za kurzy atď.

nabíjak

drevená tyč na zasúvanie náložu a upchávkových šúlkov do vývrtu a na ubíjanie upchávky

nabíjanie

akumulovanie elektrickej energie buď v akumulátoroch alebo v kondenzátoroch

nabíjanie vývrtu

postupné zasúvanie jednotlivých náložiek trhaviny do vrtu a upchanie vrtu

nabitá vrtná diera

v hornine vyvŕtaná diera s uloženou náložou vybušniny, iniciacným prostriedkom a upchávkou, t. j. diera pripravená na odpálenie

náboj = hlava koleša

stredná časť koleša, usposobená tak, aby sa dala nasadiť na hriadeľ

náčrt (v meračstve)

plán vyhotovený v teréne, kde sú čiarami a číslami znázornené predmety tak, aby sa neskoršie mohli urobiť presné výpočty, mapy atď.

náčrt banských mier

predbežné vyrysovanie a okótovanie banského pola, resp. jednotlivých banských mier v určitom pomere zmenšenia

náčrt porubu

obraz porubu obsahujúci hrúbku a kvalitu nerastu, kvalitu nadložnia a podložnia, úklon žily alebo ložiska, spôsob dobývania nerastu, výstupu dobývacieho priestoru, odťaženia nerastu, spôsob vetrania, prípadne odvedenia vody a plynov

nádejná žila

1. chudobná žila s rastúcou kvantitou
2. žilný pásik, ktorý nasadzuje (hrubne)

nadir

bod na oboľho, ku ktorému mieri smer zemskej tiaže v pozorovacom mieste

nadložie

vrstvy ležiace nad ložiskom úžitkového nerastu

nadložná hornina

hornina, ktorá sa nachádza nad ložiskom

nadložný sloj

sloj, ktorý sa nachádza nad iným slojom

nadložný odžliok

odštiepenie rudnej žily (menších rozmerov) od materskej žily do nadložných hornín

nadložný prekop

chodba ražená v nadložných horninách ložiska

namorská výška bodu

závislá odľahlost bodu od základnej plochy (nulovej hladiny)

nádoba akumulátora

nádoba obsahujúca kladné i záporné dosky a elektrotyt; pri alkalických článkoch býva zo železného poniklovaného plechu, pri olovených akumulátoroch býva z izolantov; podľa článku môže byť nádoba jednokomorová, dvojkomorová a viackomorová

nadosrtný materiál

materiál, ktorý pri triedení na rošte neprepadol cez medzery medzi roštnými tyčami

nadsitné = nadsitný materiál

materiál, ktorý neprepadne otvorom síť a zostáva na povrchu síť

nadsitný materiál, pozri nadsitné

nafta, správne ropa

naftalín

zložiatá organická látka vyrobená z kameňouhoľného dehtu; prídava

sa do bezpečnostných trhavín; surové naftalínové oleje tekutej i tuhej formy používajú sa najmä ako palivo

naftovod

zväčša železná (aj drevená) potrubie, zakopané asi 1—1.5 m do zeme alebo vedené na povrchu i nad povrchom; slúži na dopravovanie nafty

naftový rušeň

stroj so spaľovacím motorom poháňaným naftou, ktorá sa pod tlakom vstrekuje do explózneho komory a zapáľuje sa kompresným teplom

náhrada mzdy

príjem zamestnanca za obdobie, v ktorom má zákonom ospravedlnenú neprítomnosť v práci

nakladací priestor

dopravný obsah vozidla v m³

nakladacia plocha

dopravná plocha vozidla v m²

nakladač

1. stroj na nakladanie horniny alebo úžitkového nerastu

2. robotník, ktorý nakladá nerast na dopravný prostriedok (ban. vozík, pás, hrabľový dopravník atď.)

nakladanie

úkon, ktorým sa na dopravu určený materiál premiestňuje na dopravný prostriedok; môže byť ručné alebo mechanické

náklady na udržiavanie ban

výdavky na opravy banských priestorov a zariadení v bežnej prevádzke

návoka

oceľové teleso, na ktorom sa kujú oceľové súčastky

nálevka

drevená alebo plechová nádrž lievikovitého tvaru používaná v úpravnicke; rmut vstupujúci do nálevky rozdeľuje sa tak, že rýchlejšie padajúce zrnká klesajú ku dnu a sú vynášané rúrkou, ľahšie substancie pretekajú s prebytočnou vodou okrajom nálevky

nálezisko úžitkového nerastu

miesto v teréne, na ktorom bol priskom alebo náhodile zistený výskyt úžitkového nerastu

nálož

viacero náložiek trhaviny s prostriedkom na vyvolanie výbuchu buď vo vývrte alebo priložené k povrchu objektu

náložka

jednotlivý valček trhaviny obaleny parafínovým papierom; viacerými náložkami nabijame vývrty pri trhavých prácach

nános, pozri usadenina

napájacia voda

voda používaná na napájanie parných kotlov ako náhrada za vodu, ktorá sa premenila na paru

napájacie potrubie

potrubie na privod napájajúcej vody do parného kotla

napájacia kladka

kotúč so žlabkom alebo bez žlabka na vyrovnávanie zmien napätia a na vyvolenie stáleho napätia v hnacom lane alebo remeni

napájacie zariadenie

zariadenie na vyrovnanie predĺženia a na napínanie lana, pásu alebo remeňa, hnaného trecím kotúčom alebo bužnom

napínací meračský kolík

meračská pomôcka pri meraní dĺžok na napnutie koncov pásma závažím a na jeho udržiavanie v napnutom stave; v podstate je to na trojnožke upevnená kladka

naplavenina

sedimentárna hornina vzniknutá naplavením a usadením činnosťou vody

napňovacia hmotnosť

pomer váhy trhaviny (v kg) k objemu vývrty (v litroch), v ktorom sa výbuch odohráva; objem zaplnený upchávkou sa do objemu vývrty nepočíta

narazenie rudnej žily (sloja)

dosiahnutie žily alebo sloja prekopom hnaným z povrchu alebo od určitého banského diela (jamy, štólne)

narazisko

rozšírený priestor, vylomený na tom ktorom obvaze jamy a bezprostredne priľahlé chodby (obehy a pod.)

narazný stôlan

skupina drevených klátikov, na ktoré pri hlbinnom vrtaní naráža zadný koniec vahadla; narázom vzniká odrazný otras, ktorý umožňuje vrtajstrovi ľahšie pomknúť vrtný riad z odpadkovej lavice

narázová vrtáčka = narázové vrtacie kladivo

vzduchom alebo elektrinou poháňaný mechanický nástroj na vrtanie v horninách pomocou narázov s pootáčaním vrtáka, ktorý je pevne spojený s piestom stroja

narázové osievadlo

trasľavé ploché osievadlo, vykonávajúce kývavé pohyby na pružinových závesoch alebo podstavcoch; výkyvy jedným smerom spôsobuje náraz palca otáčajúceho sa hriadeľa na nárazník sitového rámu; spätný pohyb vyvolávajú pružiny

narázové vrtacie kladivo, pozri narázová vrtáčka

narázové vrtanie

vrtanie založené na princípe odsekávania horniny na počve vrtu nárazní ostria dĺata, ktoré sa vždy od určitého celok pootočí

narázový splav

splav, ktorého výkyvy v horizontálnej rovine sú spôsobené nárazmi palca na otáčajúcom sa hriadele o nárazník na doske splavu; spätný pohyb vyvolávajú pružiny, na ktorých splav spočíva

narazník vozidla

drevený trámec alebo oceľový nosník na zachytenie horizontálnych ná-

razov, ktoré sa ním prenášajú na rám vozidla; je buď pevný alebo pružinový

narážacie zariadenie

1. mechanizmus na nasunovanie plných vozíkov do kliečky, pričom sa prázdne súčasne vysunú z kliečky
2. mechanizmus na vtlačenie studeného materiálu do pece a na vytlačenie rozžeraveného materiálu z pece

narážač

robotník, ktorý nasunuje plné a vysunuje prázdne vozíky z kliečky

narážanie

ručné, alebo mechanické nasunovanie a vysunovanie bankých vozíkov do kliečky a z kliečky

nášada

drevená rukoväť ručného náradia (lopaty, kladiva, motyky a pod.)

nasadenie rudy

objavenie sa rudy v čelbe chodby

nášadný kyvelázný veniec

prvý dolný veniec vodotesnej železnej jamovej výstroje, zvyčajne kyvelázný s ostrím po obvode

nasťavená smena

smena predĺžená z bezpečnostných dôvodov na dokončenie bankých prác; tiež smena na udržanie cyklu

nastavovacia skrútka

skrútka, ktorá udržiava jednu súčiastku v určitej polohe alebo vzdialenosti od druhej

nástrojová oceľ

veľmi tvrdá oceľ používaná na obrábacie nástroje

násypné zariadenie

mechanizmus na nasýpanie sypkých hmôt, určených na ďalšie spracovanie alebo dopravu

násypný žlab

krátke oceľové korýtko, ktorým sa materiál privádza na dopravný prostriedok

nasýtený roztok

roztok, ktorý obsahuje také množstvo rozpustenej látky, že už jej nemôže viac prijať a rozpustiť

nasýtený solný roztok

vodný roztok kuchynskej soli, ktorý už neprijíma do seba ďalšiu soľ

natroitiť

minerál zloženia $\text{Na}_2\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}$. $\cdot 2\text{H}_2\text{O}$, vyskytujúci sa v dutinách čadičov a znelcov

natronové väpno

zmes páleného väpna haseného hydroxydom sodným (CaO, NaOH), ktorá vo filtrí dýchacieho prístroja pohlcuje z vydychovaného vzduchu kyslík uhličitý (CO₂)

návěst = signál

dohovorený znak na patričnú dopravnú operáciu

návestenie, pozri signalizácia

návestná lampa, pozri signálová lampa

návestná tabuľa

doska na narázisku strojovej dopravy, na ktorej je prehľad používaných návěstí a legenda k týmto signálom, ktoré sa používajú pri jednotlivých dopravných úkonoch

návestné zariadenie, pozri signalizačné zariadenie

navlhčovanie uhoľného prachu

postrekovanie uhoľného prachu vodou na zabránenie jeho rozvrienu

nedobývateľnosť

nemožnosť docieľiť z montamisticko-geologických a hospodárskych príčin rentabilitu pri dobývaní úžitkového nerastu

nedobývateľný nerast

časť alebo celé ložisko úžitkového nerastu, kde by náklady na dobývanie prekročili toho času stanovenú rentabilitu

nedopraženie rudy

nedokončený proces praženia, ktorý je často prípravou pre ďalšie špeciálne (tzv. chloračné) praženie

nedotknuté ložisko = neporušené ložisko = panenské ložisko

substancia úžitkového nerastu v ložisku, ktorého dobývanie sa ešte nezačalo

nedotknuté pole = neporušené pole
substancia úžitkového nerastu istého úseku v ložisku, ktorá doteraz nebola dobývaná

nehomogénne pole

pole, ktorého intenzita sa mení
nechránený panelový rozvádzač = otvorený panelový rozvádzač

rozvádzač, ktorý vzadu a po bokoch nie je ochránený pred dotykom a pred vnikaním cudzích predmetov
nekonečná refaz

refaz, ktorej oba konce sú spojené
nekonečné lano

lano, ktorého konce sú spojené do uzavretého kruhu; používa sa ako ťažné lano na lanových dráhach

nenabitý vývrt

voľný vývrt, v ktorom nie je trhavina

neokóm

vrstvy spodnokriedových hornín, vyskytujú sa vo švajčiarskom jure

neolit

pomerne vzácna hornina (odroda azbestu) patriaca do skupiny serpentínu

neopracovaný predmet

predmet (povrch predmetu, prípadne časť povrchu), ktorý nebol mechanicky opracovaný; neopracovaný povrch vzniká valcovaním, kovaním, liatím a pod.

neozoikum, pozri kenozoikum

neoparok

závadný výrobok, ktorý kvalitou alebo svojimi rozmermi neodpovedá predpísaným požiadavkám

nepoddajná výstuž

výstuž, ktorá sa neprispôbuje tlakom hornín

nepolarizovateľná elektróda

kovová (najčastejšie medená, zinko-

vá) elektróda, ponorená do nasýteného roztoku vlastnej soli v nádobe s poróvitými stenami

neporušené ložisko, pozri nedotknuté ložisko

neporušené pohorie

pohorie, ktoré ostalo v pôvodnom uložení, t. j. pohorie, na ktoré nepôsobili erózne, zvetrávacie, termické ani dynamické vplyvy

neporušené pole, pozri nedotknuté pole

neprerývaná prevádzka

neprerávaná výroba včítane sviatkov a nediel

nepriame meranie

zistovanie neznámej veličiny, ktorá je v známom vzťahu s priamo mieranými veličinami

nepriamy výplach, pozri obrátený výplach

nepriamy zálom

zálom vytvorený odpálením vývrtov vrtaných pod úhonom k osi bankského diela

neprístupné pole

doteraz neotvorené pole alebo pole z bezpečnostných dôvodov vylúčené z dobývania (zatopené, vodnaté, zaplynované, pre požiar zatvorené, neoprobuvateľné pre ochranu minerálnych prameňov atď.)

nerast

homogénna prírodná určitá chemická zloženia, majúca na základe zákonnej atómovej stavby určité geometrické a fyzikálne vlastnosti

nerastná farba

farba vyrobená z nerastnej hmoty

nerastná otvarka

komplex prác spojených s razením bankských diel na sprístupnenie ložiska úžitkového nerastu

nerastná zbierka, pozri mineralogická zbierka

nerastná žila

rudná výplň trhliny v hornine vyvolanej tektonickými pochodmi

nerastné ložisko

prírodné nahromadenie úžitkového nerastu v zemskej kôre v priemyselne dobývateľnom množstve

nerastný nález

v prírode sa vyskytujúce ložisko rúd, úžitkových nerastov alebo zmesi nerastov, ktoré bolo nájdené kutaním alebo náhodne

nerastný olej, pozri minerálny olej

nerozpustnosť

schopnosť niektorých chemických zlúčenín zachovávať vo vode svoje pôvodné skupenstvo bez toho, že by vytvorili roztoky

Neslerovo skúmadlo

citlivé chemické skúmadlo na čpavok (zloženie K₂HgI₂), ktoré sa pripravuje rozpúšťaním jodidu ortuťnatého (HgI₂) vo vodnom roztoku jodidu draselného (KJ) a prebytkom ľúhu draselného (KOH)

nespáliteľný

vzdorujúci oxidačným účinkom aj pri vysokej teplote

nestabilná suspenzia kaolínu

suspenzia, ktorej pevné súčastky sa zhlukujú (koagulujú) a usadzujú; zvyšuje sa obsahom iónov Ca, Mg v kaoline

netaviteľnosť

schopnosť niektorých látok zachovať svoje tuhé skupenstvo aj pri vysokej teplote

neudržované bankské dielo

bankské dielo, ktoré nie je v prevádzke a ktorému sa nevenuje pozornosť

neutralizácia

chemický proces zrušenia účinkov kyseliny zásadou a zrušenie účinkov zásady kyselinou, pri ktorom vzniká nová látka (t. j. soľ) a voda

neutralné pásmo

pásmo v určitej hĺbke pod zemským povrchom, kde teplota pohoria ostáva cez celý rok stála

neutronová karotáž

karotáž, ktorou sa meria intenzita sekundárneho gama žiarenia vyvolaného zdrojom neutronov spúšťaným pri meraní do hĺbkového vrtu
nevýbušné elektrické zariadenie
elektrické zariadenie upravené a určené pre používanie v baniach nebezpečných na plyn alebo prach so stupňom nebezpečia 1—2

nevýbušná objímka (žiarovky)

objímka, pri ktorej zopnutie a prerušenie pri výmene žiarovky vzniká v nevýbušnej komôrke prv, než sa prúd preuší v páti

niekoľkovodičový systém

systém, ktorý má viac ako jeden vodič

niklový kameňok

zliatina sírnikov, niklu a železa; je to poloprodukt pri hutníckej výrobe niklu

nístej

časť hutníckej pece, v ktorej sa zhromažďuje vytavený kov

nitkový križ

časť zameranej pomôcky, ktorá má usporiadané vlákna alebo rysky v podobe križa; stred nitkového križa musí byť uložený v osi zámernej pomôcky (optické osi ďalekohľadu)

nitkový mikrometer

meracie zariadenie, kde sa pomocou šarok poťubuje meracia značka — nitka, umiestnená v rovine nitkového križa; používa sa pri veľmi presných meračských prístrojoch

nitkový planimeter = hartový planimeter

kovový rám s rovnoobežnými nitkami v rovnakých vzdialenostiach; používa sa na grafický výpočet plôch

nitriácia

proces prípravy nitrovaných zlúčenín, ako je nitrobenzol, nitrotoluol a pod., spôsobením zmesi koncentrovanej kyseliny dusičnej a sivej

nitráty

soľ kyseliny dusičnej
nitrocelulóza, pozri strelná bavlna
nitroglycerín

výbušná (správne trinitroglycerín, glycerintrinitrát), ktorá je hlavnou súčasťou trhavinu dynamitu upraveného podľa Nobela

nivelačia

stanovenie prevýšenia bodov v teréne alebo v bani nad základnou vodovodnou plochou

nivelačná lata

drevená lata (2—4 m dlhá) s delnám a stupnicou, používaná pri nivelačii

nivelačný stroj

meračský stroj používaný pri nivelačii; podstatnými časťami sú lišba a ďalekohľad; v baníctve sa používa aj nivelačný stroj závesový

niveleta

čiara udávajúca výškové pomery príslušnej komunikácie

nízkotepelný koks

tuhy zvyšok, ktorý ostáva pri suchej destilácii čierneho uhlia pri nízkej teplote

nízkotlaková turbína

turbína určená na využitie odpadovej pary (o tlaku približne atmosférickej) pochádzajúcej napr. z výfuku parných strojov, vysokotlakovej turbíny a pod., niekedy aj zo zvláštnych nízkotlakových kotlov

nónická diferencia

dĺžkový rozdiel dielka a hlavnej stupnice a dielka a' vernierovej (nónovej) stupnice $\lambda = a - a'$

nóniová čiarka

čiarka vyznačená na nóniovej stupnici

nónius, pozri verniér

norma = normálny výkon

1. stanovená práca, ktorú robotník alebo stroj musí urobiť za určitú časovú jednotku pri danom pra-

covnom postupe a za normálnych pracovných podmienok,
2. množstvo výrobkov za jednotku času

norma dimenzií

predpismi stanovené jednotné rozmery, kvalita, zloženie

norma času

čas potrebný na vyrobienie výrobku alebo na dosiahnutie jednotky výroby

norma materiálu = norma spotreby materiálu

priemerná potreba materiálu na jeden kus alebo váhový jednotku výrobku

norma obsluhy

počet pracovníkov potrebných na obsluhu určitého zariadenia, pracoviska a pod.

norma spotreby materiálu, pozri norma materiálu

normála

priamka kolmá na dotyčnicu rovinatej krivky alebo na dotyčnicovú rovinu krivej plochy v určitém bode

normálna hodnota zrýchlenia tiaže

hodnota zrýchlenia tiaže neporušená vplyvmi geologickej stavby daného územia; závisí len od zemepisných súradníc a dá sa z nich vypočítať podľa príslušných vzorcov

normálny rozchod (kofajnic)

u nás ustálená, normalizovaná vnútorná vzdialenosť medzi hlavami kofajnic; meria 1435 mm

normálny výkon, pozri norma

normatív zásob

stanovené množstvo materiálových zásob na závođe

nosák

čakan s jednostranným alebo dvojstranným hrotom, ktorý sa používa pri rýbaní mäkkšieho alebo menej súdržného nerastu (horniny)

nosná hĺbka závitů

polovičný rozdiel veľkého priemeru

skrutky a malého priemeru matice
nosná konštrukcia

účelné zostavenie vzájomne spojených nosníkov, podpier a výstuh na znášanie daného zaťaženia

nosná povla

vodrovnná umelá plošina konštruovaná tak, že môže byť trvale zaťažovaná

nosný veniec

vystužený rám v jame, na ktorý je pripravené nosné zariadenie výstroja jamy

núdzový východ

sústava súvislých označených chodieb na opustenie banských priestorov, ak odchod normálne vymedzenými cestami z bane nie je možný

nultý poludník

zvolený poludník, ktorý predstavuje v kolmóm horizontálnom priemete jednu súradnicovú os; slúži ako počítak súradníc druhej súradnicovej osi

obalová flotácia

spôsob flotácie, kde na hladinu vody sa zľahka sype jemne rozomletá ruda, pričóm nezmáčateľné zrníčka minerálov ostávajú plávať na hladine, zmáčateľné klesnú na dno

obeh jamy

uzavretý okruh chodieb na nárazísku na obežnú dopravu vozíkov

obchádzaný odbor

odbor, do ktorého pracovníci nastupujú zdržanlivo pre namáhavejšiu prácu a menej príjemné prostredie

obchádzková chodba

pomocná chodba okolo miesta alebo priestoru, cez ktorý nie je možná doprava alebo chodza ľudí

obchodné olovo

olovo značky Pb — 98,5 (podľa noriem CSN — 1076), ktoré môže obsahovať 1,5% nečistôt vo forme iných kovov; používa sa na výrobu konštrukčných súčiastok, rúr, zotrvač-

níkov, ako výstiľka zariadení v chemickóm priemysle atď.

objednávkva

zaistenie dodávky predmetov spotreby pre baňu u príslušného výrobcu

objektív

sklenená, optická časť ďalekohľadu alebo mikroskopu, blížšia k predmetu (objektu)

objemomer, pozri volumeter

objemová teória drevenia

teória (vyslovená r. 1874 prof. Kirpíčovom), podľa ktorej energia potrebná na rozdrvenie kúsok homogénneho materiálu podobného tvaru je úmerná objemu kúsok, prípadne ich váhe

objímka libely

puzdro, v ktoróm je pripavená lišba

obliekareň

miestnosť, kde sa banici preobliekajú do pracovných šiat a kde sú ich šaty uschované (i v bani)

obloženie

zariadenie potrebného počtu baníkov v bani na jednotlivé pracoviská v rozsahu, ktorý bol určený plánovaním na určité obdobie

obľúk trate = traťová krivka

smervová zmena kolajii pod určitým polomerom zakrivenia

obľúková miera

uhlová miera daná veľkosťou obľúky odpovedajúceho určitému uhlu

obľúková zvráčka

zariadenie, ktoré mení (prípadne aj vyrába) elektrickú energiu na napájanie zvráčkenej obľúky medzi rukoväťou s anódou a zvráraným predmetom

obľý závit

závit, ktorý svojim zaoblením znižuje ohybový moment na normálne pôsobiaci; používa sa na spájovanie častí strojov v hrubej banskej prevádzke

obnažiť žilu

pri slednej práci prísť na žilu a sledovaním ju overiť

obnovovacie práce

súhrn banických prác, ktorými sa obnovujú zavalené, zasypané, opustené, neschodné banské diela

obohatenie rudy = koeficient obohatenia rudy

pomer percentuálneho množstva užitékového nerastu v koncentrácii ku percentuálnemu množstvu užitékového nerastu vo východiskovej spracovanej rúbanine

obrátenie vetračnicového prúdu

zjav, keď vetry v banských priestoroch začnú prúdiť opačným smerom (búd zámerným zásahom pri umelom vetraní alebo prirodzene pri prirodzenom vetraní)

obrátený výplach = nepriamy výplach

výplach v hĺbkových vrtoch, ktorý smeruje na počvu vrtu medzi stenami vrtu a vrtovú tyčou a vystupuje dutinou vrtnej tyče

obrátka skrutky

kruhová dráha, ktorú opisuje bod skrutky pri jej otočení o 360°

obrátky

počet rovnakých celých kruhových dráh (360°), ktoré opisuje daný bod otáčajúceho sa telesa za jednotku času (obvyčajne za 1 min.)

obruč (kolesa)

1. vymeniteľný oceľový prstenec, ktorý sa za tepla nafahuje na veniec kolesa,
2. gumová pneumatika

oceľový drôt

veľmi dlhá a tenká konštrukčná oceľ, vyvalovaná alebo vytiahnutá do kruhového profilu

obsidián

minerál blízky živcom; v technike sa tak nazývajú hmoty bezvodé sklovitéj štruktúry lastúratého lomu, bez ohľadu na zloženie

obvodová rýchlota

dráha bodu v metroch prebehnúť za 1 sec po kružnici; má vždy smer okamžitej dotyčnice; je to vektor

obzor

1. výškové rozčlenenie šikmo zapadajúceho alebo stromo uloženého ložiska na vodorovné smerné pásma podľa prevádzkových a montážnych ekonomických hľadísk
2. (v užšom slova zmysle) sústava dlhých banských diel, vvinutých v úrovni príslušného smerného dobývacieho pásma

obzorové dobývanie

dobývanie na celú výšku obzoru naraz

oceliarske surové železo = čugun
druh surového železa s väčším obsahom mangánu, slúžiaci na výrobu ocele

ocelobetón

betón vystužený oceľou

ocefoliatina

ocel odliata do foriem
ocelové lano = drôtené lano
lano pozvyjvané z oceľových drôtov na tenko vytiahnutých oceľových odliatok

súčiastka vyrobená z uhlíkov alebo špeciálnej ocele liatím do formy

ocelový pás

pracovný orgán pásového dopravníka s ocelovým nekonečným pásom

ocelový šrot, nesprávne železný šrot
odpadový oceľový materiál rôzneho druhu

ociefok, pozri siderit

octan olovnatý

chemická zlúčenina zloženia (CH₃COO)₂Pb; je to soľ kyseliny octovej

očisťovanie stien pracoviska

očistenie stien a stropu pracoviska po odstrele od zátrhov v hornine

odbočka transformátora

vývod z vinutia pre odstupňovaný odber prúdu

odberová turbína

turbína, z ktorej sa časť pary po prebehnutí vysokotlakovým stupňom a pred vstupom do nízkotlakového stupňa odberá na iné účely

odberka

zmeranie postupu banského diela alebo prác za určité plánovacie obdobie a zápis do odberkového výkazu, podľa ktorého sa vyratúva mzda

odborový plán práce

zostavenie stavu, potreby a úhrady pracovníkov pre splnenie plánu výroby istého odborového úseku národného hospodárstva (napr. baníctva, uhlia)

odčítací mikroskop

prístroj na zväčšovanie a odčítanie pozorovaných stupnic

oddelené vetranie = osobitné vetranie
samostatné ovetrávanie pracoviska pomocou vetračiek, v ktorých je inštalovaný veterník

oddelenie bane = revír = účastok

časť bane s vlastnou organizáciou práce, kde sa samostatne dobýva

oddelenie banského meračstva

oddelenie podniku (závodu), ktoré vykonáva meranie v bani

oddelenie jamy

zvislá časť jamy, určená na dopravu klieťkou (skipom), na lezenie osôb a na rôzne potrebné a kábely

odfosforované surové železo
surové železo pozbavené väčšej časti fosforu zásaditým procesom výroby

odhad ložiska

posúdenie možnosti ťažby užitékového nerastu na základe kvality, rozlohy a veľkosti (kubatúry) a polohy ložiska

odhadová metóda

určovanie hodnôt plánu podľa prevádzkových dát zo štatistik a podľa skúseností

odháňacia pec

hutnícka pec, používaná na odstraňovanie olova a iných nečistôt pri výrobe striebra (alebo zliatin žiata

a striebra); olovo sa odstraňuje fúkaním vzduchu do zliatiny

odháňacia pec s klenbou
konštrukcia odháňacej pece, ktorej klenutie sa dá dvíhacím zariadením v čase plnenia odstrániť a po ukončení plnenia znova položiť na pôvodné miesto

odháňacia pec s vymeniteľnou klenbou
konštrukcia odháňacej pece, ktorej klenutie sa dá dvíhacím zariadením v čase jej plnenia nadvihnúť a po naplnení znova položiť na pôvodné miesto

odkalisko

plytký, umele vytvorený rybník (nádrž), v ktorom sa pri veľmi spomalom prúdei kvaľpally usadzujú v nej suspendované nerastné častičky

odkalíť

odstrániť z tekutiny jemné znečisťujúce suspendované častičky

odkalovacia jama

jama, do ktorej sa privádza zakalená alebo znečistená voda; pevné častičky tvoriace znečisteniu sedimentujú a očistená voda sa odvádza odtokovým žlabom; často sa sedimentácia napomáha prísadami

odkalovanie

proces, pri ktorom sa z kalu odstraňujú znečisťujúce tuhé suspendované častičky a získava sa očistená voda

odklon

uhľová odľahlosť vrstvy, osi stroja, olovnice a pod. od určitej, ľubovoľnej roviny alebo smeru

odklonená žila

žila, ktorá sa odklonila od hlavnej žily

odkryvka sloja = skryvka sloja

odpratanie pokryvy nad nehlbokými slojami

odliatok

strojná alebo konštrukčná oceľová súčiastka zhotovená do pieskových,

hlinených alebo kovových foriem vyrobených z liatiny, oceloliatiny alebo zo zliatin farebných kovov

odliavanie

plnenie pieskových, hlinených alebo kovových foriem roztopeným kovom

odmorka

nádobka opatrená objemovou stupnicou

odmerná analýza = titrácia

druh chemického rozboru, založený na objemovom stanovení množstva látky (skúmadla) potrebného na to, aby hľadaná zložka bola premenená na inú určitú formu

odpad

1. produkt rozdrúžovania obsahujúci prevažne jalovú horninu,
2. materiál odchádzajúci z úpravne na odval,
3. látky, ktoré sa v procese spracovania stali neúčinnými

odpadák = odpadákové kliešte

náradie pri nárazovom hĺbnom vrtní; vkladá sa medzi diáto s obťažníkom a vrtné sútyčie; pomocou odpadáka sa diáto potrhnutím po zdvihú uvoľní od sútyčia a padne na dno vrtu len svojou váhou (sútyčie tak netrpí nárazmi)

odpadová rúra

rúra, ktorá slúži na odvádzanie odpadov

odpadová voda

1. voda, ktorá sa pri prevádzke znečistila a stala sa nepoužiteľnou,
2. prebytočná voda alebo voda, ktorá splnila svoj účel

odpálenie

technické úkony súvisiace s uvedením vrtného sútyčia do vývrte k výbuchu

odpálenie náložu spredu

privedenie náložu k výbuchu adjusťovanou náložkou, ktorá je umiestnená v náloží vpredu (ako prvá od ústia vývrty)

odpálenie náložu zozadu

privedenie náložu k výbuchu adjusťovanou náložkou, ktorá je umiestnená v náloží vzadu (pri počve vývrty)

odpálenie náložu znútra

privedenie náložu k výbuchu adjusťovanou náložkou, ktorá je umiestnená v vrtné náložu vo vývrte

odpáliť vrtné diery

priviesť k výbuchu náložu výbušnín, uložených do vývrvtov v hornine, pomocou rozbušiek a zápalných šnúr alebo elektrického odpalovacieho zariadenia

odpalovacie práce

bezprostredný prístup trhavín na pracovisko, adjusťovanie náložiek, nabíjanie náložiek do vývrvtov, nabíjanie upchávky a vlastné odpálenie (niekedy sa nálož len prikladá)

odpalovanie na diaľku

spôsob elektrického roznecovania náloží z bezpečného a vzdialeného úkrytu

odparka, pozri odparovacia miska

odparná rúra

odparná teplota

výška teploty, pri ktorej sa kvapalina mení na paru

odparovacia miska = odparka

plytká smaltovaná, porcelánová alebo siedená miska, ktorá sa používa v úpravňických laboratóriách na odparovanie prchavých látok

odpich

prerazenie upchávky výpustného otvoru a vypustenie nahromadeného kovu z nisteja vysokej alebo šachtovej pece

odpichová vzorka

malé množstvo roztaveného kovu, vytekajúceho pri vypúšťaní (odpichu) z pece na technologicke-chemické skúšky

odplynovanie

odstraňovanie škodlivých a nebezpečných

plynov z ložiska alebo z pracovného miesta

odpočínková povala, pozri odpočívadlo

odpočívadlo = odpočínková povala
povala na odpočinok osôb, ktoré ležú v leznom oddelení zvislej alebo úklonnej jamy

odparovacie zariadenie

zariadenie na odstraňovanie prachu z pracovísk (pod zemou i na povrchu)

odparovateľ

zariadenie na odstraňovanie prachu alebo plynov zo vzduchu suchou, mokrou alebo elektrickou cestou

odstrené surové železo

surové železo s malým obsahom síry, ktoré sa vyrába pri vyššej teplote a pri zásaditej troske

odstredivá sila = excentrická sila

sila pôsobiaca na teleso, ktoré sa otáča alebo sa pohybuje po zakrivenej dráhe o určitom polomere radiálne od stredu; má snahu vyššíť teleso pohybuje sa po zakrivenej dráhe z jeho dráhy

odstredivé čerpadlo

rotačný stroj na plynulé dvíhanie a dopravu tekutín

odstredivé dúchadlo

rotačný stroj na stláčanie veľkého množstva plynov (hlavne vzduchu) na malé tlaky (1,5—2 at)

odstredivé odvodňovanie (v úpravňicte)

odvodňovanie produktov úpravy odstredivou silou; používa sa pre drobnozrnitý materiál, ktorý sa ťažko odvodňuje (drobné uhlie)

odstredivý kompresor = turbokompresor

rotačný stroj na stláčanie a dopravu veľkého množstva vzduchu na tlaky vyššie ako 6 at (bežne 7—8)

odstredivý ventilátor

rotačný stroj na dopravu plynov z jedného priestoru do druhého za účelom vetrania alebo zvýšenia tlakov

odškodnenie za pozemok

náhrada za škody na pozemkoch spôsobené baníckou činnosťou

odtázenie

odvoz vyloženého nerastu alebo horniny z pracoviska (čelby, poruby, údržby) na povrch

odtláčny kotúč, pozri odtlačný valček

odtláčny valček = odtlačný kotúč
valček, ktorým sa odtlačia pracovný orgán dopravného prostriedku z rovnej alebo pŕvodnej dráhy

odvádzací žlab, pozri rmutový žlab

odval, nesprávne halda

miesto, kde sypeme jalovinu a odpadky z bane; pod pojmom odval niekedy rozumieme aj nasypáný úžitkový nerast

odvalová ruda

teraz zúžitkovateľná ruda z odvalu

odvalová zásoba

objem vysypaného úžitkového nerastu (m³, v tonách) na odvale

odvalový kameň

kameň pozberaný z odvalu

odvesenie, pozri zmeranie hĺbky jamy

odvetranie

odstránenie škodlivých vetrov z pracoviska a nahradenie dobrými

odvodenie

odvedenie a odčerpanie vody zo zavodnených priestorov a vrstiev v bani; odčerpávanie vody z úpravňických produktov; odvedenie vody zo zavodnených miest na povrchu

odvodňovací jarok

jarok na odvedenie vody

odvodňovací prekop

prekopná chodba, ktorá slúži hlavne na odvedenie vody z bane k jame alebo na povrch

odvrtánie

navrtávanie potrebného počtu dier na pracovnom predku

odžliok

rudná žila, ktorá odbočuje od hlavnej žily; hrúbka odžliuku býva menšia ako hrúbka žily

oersted

jednotka intenzity magnetického poľa v absolútnej jednotkovej sústave

ohlbeň jamy, pozri ústie jamy

ohm

jednotka elektrického odporu pomenovaná podľa vynikajúceho nemeckého fyzika Ohma

ohmmeter

prístroj na stanovenie činného elektrického odporu

ohrablo, pozri hrablo

ohradník

celik úžitkového nerastu popri zväznení alebo banskej chodbe, ponechaný na jej ochranu počas prevádzky

ohraničiteľ

vymedziť hranice revíru, žily, vytáčeného priestoru a pod.

ohýbačka kofajnice = rak

masívna vidlica, v ktorej sa tlakom skrutky ohýba kofajnica postupne do oblúka

obchádzková chodba

pomocná chodba pre ťažbu i chôdzu ľudí okolo zariadenia, kde ťažba nie je možná a kde chôdza ľudí je nebezpečná

ochrana povrchu

spôsob zaistenia vydobytých priestorov pod zemou ponechaním pilierov a celkov a nahradením vypo-rubovaného úžitkového nerastu pod-sádzkou

ochranná maska, pozri dýchacia mas-ka

ochranné gumové rukavice

gumové rukavice používané pri obsluhu elektrických zariadení pod prúdom, pri práci s kyselinami a žieravinami a pri práci v agresívnej vode

ochranné koloidy

organické prísady, ktoré sa vyznačujú tým, že sa ich molekuly prichytávajú na minerál a potláčajú jeho vyplaviteľnosť

ochranné koryto

žlab pod lanovnicou v ťažnej veži, aby uvoľnené súčiastky lanovnic (šlomyky venca) nepadli do jamy

ochranné okuliare

okuliare na ochranu očí pred prachom a poškodením

ochranný jamový (stôlňový) celik

zámerne ponechaná celina úžitkového nerastu okolo jamy (stôlne) na ochranu jamy (stôlne)

ochranný obvod

pomocný elektrický obvod, ktorým sa chráni elektrické zariadenie proti nesprávnej obsluhu alebo obsluhujúci pred úrazom

ochranný pilier

zámerne ponechaná celina úžitkového nerastu v bani, ktorá má zamedziť pokles pôdy na povrchu alebo zalamovanie banských priestorov

ochranný strop

zámerne ponechaná vrstva úžitkového nerastu v strope na spevnenie stropu a na ochranu pracujúcich pred zalomením stropu alebo pádom horniny zo stropu

ojníčná hlava

rozšírená a spevnená koncová časť ojnice, spojená s čapom kluky

ojnica

časť kľukového mechanizmu, premieňajúca rotačný pohyb na posuvný

okamihový elektrický palník

elektrický palník štrbinový alebo mostikový, do ktorého je vsadená rozbuška; používa sa na okamihový súčasný odpal viacerých náloží tehavín

okamihový vypínač

vypínač, ktorý pri preťažení vypne obvod okamžite, bez časového oneskorenia

okatosť sita

počet očiek sita na jednotku plochy sita; tým je daná aj veľkosť ôk sita

oker (Fe₂O₃ · nH₂O)

zemitá odroda hnedela, hnedej a žltej farby

oko lana, pozri lanové oko

oko sita

otvory v site tvaru kruhového, eliptického alebo mnohooholnikového

okoprovat

urobiť snímku daného nákreсу mechanickou alebo fotografickou cestou

okov

ťažná nádoba valcovitého tvaru používaná na dopravu v hĺbeniach jam

okysličené šupinky kovu, odpadajúce pri jeho tepelnom spracovaní

okrovitý krvet

zemitá odroda krveľa (Fe₂O₃)

okružle oceľové drôtené lano

lano z oceľových drôtov; má kruhový prierez

okružlý splav

jeden z rozdrúžovacích prístrojov na ružu (Linkenbach)

oktaéder, pozri osemsten

okulárový mikrometer

mikrometer s meracím zariadením, umiestnený na okulárovom konci ďalekohľadu

okysličovacie tavenie = oxydačné tavenie

tavenie kovov, rúd, prípadne aglomerátu v peciach s veľkým nadbytkom vzduchu, pri ktorom so súčasným roztápaním nastáva značné okysličovanie (oxydácia) produktov tavenia

okysličovadlo

chemická látka, ktorá sa vyznačuje oxydačnými vlastnosťami, t. j. odovzdáva kyslík iným látkam, pričom sama sa redukuje

olej

kvapalná látka rastlinného alebo živočíšneho pôvodu, ktorá vzniká z vyšších mastných kyselín a z alkoholu

olejníca

prenosná alebo pevná nádoba na olej

olejová flotácia

spôsob flotácie, pri ktorej sa na hladine rmtu vytvorí olejová vrstvička, v ktorej sa zachytávajú nezmáčateľné (flotovateľné) minerálne zrníčka

olejový spínač

vypínač, ktorého kontakty sú pono-rené v oleji na ochranu pred vznikom elektrického oblúka

oligoecén

vrchné oddelenie paleogénu (starších tretohôr)

olejový kurok

biela kryštalická látka [Pb (C₂H₃O₂)₂ · 2H₂O], octan olovnatý, ktorá vzniká rozpuštaním kyslíčnika olovnatého (glyedy) v kyseline octovej

olivín

kremičitan horečnatý-železnatý [(MgFe)₂ SiO₄], dôležitá súčasť čadičov; polodrahokam zelenej farby

olejové výpary

zdraviu veľmi škodlivé výpary, ktoré vznikajú pri spracovaní olova rafinačným tavením

olejový kúpeľ

roztavené olovo, do ktorého sa ponárajú oceľové predmety pri kalení

olejový popol

sivý prášok zložený z okysličeného olova

olejový ster

zmes kyslíčnikov olova, antimónu, cínu a meďi (s obsahom asi 90% Pb), ktorá vzniká pri výrobe olova z rúd

olevnica

závažie rôznej formy a váhy (od niekoľkých gramov až do niekoľkých kilogramov) na závese na určovanie zvislého smeru

omedzovanie

vymedzenie hraníc v prírode medzi

omedzňovanie banského poľa
osadenie medzníkov po hranici banského poľa

onyx
belavočierne páskovaná odroda amorfneho kremeňa; polodrahokam

oolitická ruda
ruda podoby líkier, zrníek

opál
koloidný, vodnatý kyslíčnik kremičitý, číry alebo sfarbený rôznymi prímiesami; vzniká z termálnych roztokov, biochemickou cestou alebo rozkladom kremičitanov

oplachovanie
mechanický proces odstraňovania nečistôt alebo neželateľných látok kvapalinou (voda, alkohol, éter a pod.)

oporný múr
kamenný alebo betónový múr, ktorý zabraňuje zosýpaniu sypkých zemín

optická olovnica
meračská pomôcka na optické vytváranie zvislice, obyčajne pri centrovani meracských strojov nad bodom alebo pod bodom

optická os ďalekohľadu = kolimačná os
priamka prechádzajúca optickou osou objektívu a okularu; šošovky musia byť správne centrovane

optická os šošovky
priamka spájajúca prednú a zadnú ohnisko šošovky (systému šošoviek)

optická signalizácia = svetelné návštenie
dorozumievanie sa na diaľku dohovorými svetelnými znakmi, najčastejšie žiarovkami; používa sa väčšinou ako doplnok k akustickej signalizácii

optické prezvisľovanie
prezvisľovanie vykonané optickými prístrojmi

optický signál = optická návest
1. sklenený znak (rôznej podoby) na vytýčenie bodu pri meraní,

2. dohovorený svetelný znak pre dopravu

opuka
pevná usadenina vápenca s pieskom, doskovite pukajúca; ak neobsahuje il, používa sa ako stavebný kameň

opustenie bane
zastavenie prevádzky a ponechanie bane svojmu osudu po vyčerpaní ložiska

organizačná schéma
zostava počtu a funkcií technických a administratívnych úradníkov v závoде alebo podniku

orientačná buzola
jednoduchý magnetický prístroj s magnetkou a deleným kruhom; používa ho na orientáciu vzhľadom na smer magnetického severu

orientačná priamka
priamka stabilizovaná dvoma bodmi so známymi súradnicami, ktorej katastrálny smerník a astronomický azimut je presne určený; používa sa na orientáciu magnetických prístrojov

orientačné meranie
metóda merania, ktorou smerove pripojujeme podzemné meranie k povrchovému, alebo podzemné na rôznych obzoroch k sebe navzájom

orientačný magnetometer, pozri usmerňovací magnetometer

ortoklas
jednoklonný nerast (živec draselný, Kal Si₂O₆), ktorý tvorí hlavnú súčasť žd, grendioritov, syenitov a hornín vzniknutých ich metamorfózou

ortuť (Hg)
kvapalná kovová prvok, hustoty 13,5956, striebrolesklý

osadenstvo
pracovníci v banskom závode, podzemou; všeobecne všetci zamestnanci v banskom závode

osadenie klieťky, pozri osádka klieťky

osadenie stojky (stropnice)
zabudovanie stojky (stropnice) na určené miesto zatiahnutím koncov do pripravených hniezd v hornine

osadený hriadeľ
hriadeľ o viacerých profiloch

osádka klieťky
počet baníkov, aký podľa banských bezpečnostných predpisov môže byť dopravovaný v klieťke naraz

osový tlak = axiálny tlak
tlak pôsobiaci v smere osi predmetu

ostrá náložka, pozri adjustovaná náložka

ostrá para
para odoberaná priamo z kotla, ktorá ešte nebola využitá na nijaký účel; býva mokrá, syta alebo prehriata

otáhavá pec, pozri plamenná pec
otáčavé vrtanie

vrtanie, pri ktorom sa hornina odkrajuje a obrusuje ostrým vrtákom, ktorým otáčame

otváračka bane (ložiska) = otvorenie bane (ložiska)
banícka činnosť, ktorá nasleduje po skončení prieskumu ložiska, ktorá sa otvorí a rozčlení na vhodné úseky, aby sa mohlo postupne pripraviť a ťažiť

otvorenie bane (ložiska), pozri otváračka bane (ložiska)

otvorenie zrna (v úpravníctve)
rozdrvenie zrna zloženého z dvoch alebo viacerých mineralogických zložiek na takú veľkosť, aby výsledné zrnko obsahovalo len jednu zložku; osamostatnené úžitkové zložky možno potom vzájomne oddeliť

otvorený panelový rozváždač, pozri nechránený panelový rozváždač

ovládač jazdy, pozri riadidlo jazdy

oxidačné jazdy, pozri oxidácia
oxidačné tavenie, pozri oxidácia
časť rudného ložiska, ktorá vychodí až na povrch a podlieha atmosférickému vplyvu

oxidačné tavenie, pozri oksidácia

oxidačný plameň
plameň, ktorý vzniká spaľovaním horľavín s nadbytkom vzduchu alebo kyslíka

osemsten = oktaéder
základný kryštálový tvar kubickej sústavy, omedzený ôsmimi rovnostrannými trojuholníkmi

osievadlo
zariadenie na triedenie sypkých hmôt; skladá sa zo sita, rámu a pohybového mechanizmu

osivovanie
proces obohacovania nejakej látky sírou

osmium
prvok platinovej skupiny s najväčšou špecifickou váhou (22,48 g/cm³); v prírode sa vyskytuje spolu s platinou v rydzých forme

osmotický tlak
tlak vyvolaný difúziou medzi dvoma roztokmi rozdielnych koncentrácií alebo plynmi rozdielnych špecifických váh

osové podmienky
predpísané vzájomné postavenie ost meračského stroja (keď nie sú splnené osové podmienky, zavŕajú sa tým chyby pri meraní)

ostnatovalecový drvíc
drvíc na drvenie uhľa s valcami opatrenými ostňami

ostrá náložka (adjustovaná) = iniciálna náložka
náložka vybavená palníkom alebo zápalnicou s rozbúškou, ktorá je iniciálnou náložkou na odpálenie celej náložky

ostrie (brit) vrtáka (dláta) = rezná hrana vrtáka (dláta)

ostrá hrana čela vrtacieho náradia na rozrušovanie horniny na dne vrtu

oškrť
pracovný orgán zbíjačky, na jednom konci usposobený na preberanie nárazov od piesta, na druhom zašpicatený a opracovaný, aby mo-

hol ľahko vnikať do nerastu, prípadne mäkkejšej horniny

oxidačné praženie

okysličovanie sírnikových rúd, pričom pevné kysličníky kovov ostávajú v pražiacom zariadení a plynne kysličníky sa odstraňujú

ozokerit = zemný vosk

zmes tuhých uhľovodíkov, známy pod menom zemný vosk; nachádza sa v dutinách a trhlínach v susedstve naftových, prípadne uhoľných ložíst; rafinovaný slúži ako náhrada všetkého vosku pod menom „cerezín“

ozub

spôsob viazania drevenej stropnice so stojkou pri banskej výstuži, vytvoreného obapolným zárezom

ozubená tyč

tyč s hrebeňovým ozubením; v spojení s pastorkom, ktorý zapadá do ozubenia tyče, umožňuje meniť otáčavý pohyb na pohyb posuvný

ozubené dvojkoľiesie (predloha)

dve ozubené koľiesá zapadajúce do seba; podľa vzájomnej polohy hriadeľov môže byť dvojkoľiesie s ozubením čelným, kužeľovým, skrutkovým alebo hyperboloidickým

pak'ón = argentán

zliatina medi, zinku a niklu

pálená magnézia, pozri magnézia

pálené vápno

kysličník vápenatý (CaO), ktorý vznikol pálením vápenca v pražiackej peci s drevom, uhlím, koksom za vývinu kysličníka uhličitého (CO₂)

palaeontológia

náuka o skamenelinách, zaoberajúca sa postupným vývinom života na zemi

palník

pomôcka, ktorá slúži v sústave elektrického odpaľovania na zapálenie rozbúšky alebo časovanej vložky

panelový rozvádzač

skriňová konštrukcia opatrená vpredu doskou, obvyčajne plechovou (panelom), na ktorej sú umiestnené prístroje

panenské ložisko, pozri nedotknuté ložisko

panenské pole

doteraz nedotknutý úsek ložiska

panograf

prístroj na mechanické zväčšovanie alebo zmenšovanie plánov, výkresov, obrazcov ap.

panva

1. najnižšie miesto zvrstnenej vrstvy alebo sloja,
2. rozsiahly výskyt uhlia,
3. (v hutníctve) prenosná nádoba z oceleového plechu, valcovitého tvaru, rozličného obsahu, znútra vymurovaná žiaruvzdornou hmotou, do ktorej vtekať roztažený kov z hutníckej pece

paralaxa nitkového križa (v meračstve) premenlivá poloha nitkového križa vzhľadom na obraz pozorovaného predmetu, ktorá sa nám javí vplyvom rôznych polôh oka pred okulárom

paralaktický uhol, pozri zorný uhol

paralelná stavba horniny

stavba, pri ktorej sú horninové súčasti usporiadané v paralelných vrstvách

paralelné spojenie, pozri spojenie vďaka seba

paramagnetický nerast

nerast, ktorého permeabilita je o niečo väčšia než jedna

paramagnetizmus = feromagnetizmus vlastnosť látky, ktorej susceptibilita je väčšia ako pri vákuu

parcela

pozemok zameraný, zobrazený na mape a zanesený do pozemkovej knihy

parkesovanie

spôsob oddeľovania striebra od olova

va pomocou zinku, ktorý vytvára špecificky ľahšiu zliatinu striebra so zinkom, tzv. penu, ktorá sa dá z povrchu roztaveného olova odstrániť

Paršínov pripojovací trojuholník najvhodnejší tvar ostrouhlého pripojovacieho trojuholníka, pri ktorom sa podľa Paršínovho výpočtu prenášajú chyby do vypočítaného pripojovacieho uhla v minimálnej miere

pásmo tavenia

priestor v hutníckej taviacej peci nad ľučkami, kde nastávajú procesy redukcie kovov z rúd

pásmové komorovanie

spôsob dobývania mohutných plochých slojov, kde porubové komory sú vyvinuté sériovo v pásmach

pásová váha

automatická váha, zabudovaná do pásového dopravníka, tvoriaca však jeho samostatnú časť; zaznamenáva váhu materiálu, ktorý prejde dopravníkom

pásový výpadok

stroj na dobývanie a nakladanie horniny, pohybujúci sa na pásoch

pásový železo

železo vyvalované na ploche do pásma menšej šírky

pásový dopravník

zariadenie na prúdový dopravu materiálu gumovým alebo oceľovým pásmom; konce pásu sú spojené do nekonečného tvaru; pás obieha medzi hnačím a napínacím bubnom

pásový podávač

článkový oceľový pás pod zásobníkom, ktorý si pri pohybe sám nabera materiál zo zásobníka

pásový šev

miesto, kde dva gumové kusy dopravného pásu boli zlepené alebo zosité

pastorok

ozubené koleso menšieho priemeru v prevodovom súkolesí

paternoster

dopravné zariadenie, nesúce na dvoch nekonečných refaziach celý rad korčiek v rovnakých vzdialenostiach, používané na prepravu materiálu a v inom prevedení zariadenie na dopravu ľudí

patina, pozri medenka

patvar, pozri pseudomorfoza

pazúry, pozri chytadlá

paženie

ochrana diela a výstuž zatiahnutými doskami, aby sa z bokov a stropu diela medzi jednotlivými vzrajmi nesyypala a nevyvalovala hornina

pažiny

dosky alebo okrajky na zapálenie bokov alebo stropu banského diela v drôbovej hornine

pažnice

bežškové oceľové rúry na vypaženie hlbinných vrstov pred závalom alebo zapadávkou

páta jamovej výstuže

murovaný prsteň založený do vylámaného boku v hornine po obvode jamy; slúži na prenesenie váhy jamového múru na horninu

pätka (pri rezaní sloja)

tenká vrstva úžitkového nerastu pri počte, ktorá zostáva pod rezom vytvoreným rezacím strojom

pätkové ložisko

strojová časť na zachytenie osových tlakov do otáčavého uloženia pätkového čapu

pegmatit

hrubozrnná odroda žuly, ktorej dokonalejšia kryštalizácia bola spôsobená prítomnosťou väčšieho množstva plynov v magme, z ktorej pegmatity tuhli

Peltonova turbína, pozri Peltonovo koleso

Peltonovo koleso = Peltonova turbína rovnotlaková vodná turbína s tangenciálnym vstrekom kvapaliny, ktorá dopadá na lopatkový veniec obež-

ného kolesa a odovzdáva mu svoju pohybovú energiu

penza
pórovitá hornina, ktorá vznikla prenikaním plynov a pár cez roztaženú lávu; dá sa vyrobiť aj umele

peňažný index produktivity práce

pomer hodnoty výrobkov v stálej plánovacej cene za jednotku času v období porovnávanom k hodnote výrobkov v stálej plánovacej cene za jednotku času v období základnom

penič

flotačná prísada, majúca za účel vytvárať vo flotačnom rmutu bohatú a stálu penu

penová flotácia

spôsob flotácie, kde sa minerálne zrníčka zachytávajú na umele vytvárané vzduchové bublinky, ktoré ich vynesú na hladinu rmutu, odkiaľ sú stierané

pensylvánske vŕtanie

nárazové vŕtanie, pri ktorom vrtné dláto je zavesené na lane; pri pohybe lana nahor sa dláto zdvíha a pružnosťou lana sa pootáča, pri pohybe nadol dláto pádom na dno vrtu drví horninu

peptizácia

prevedenie surového kaolínu do vhodnej stabilnej suspenzie s vodou

peptizátor

pečlivá látka umožňujúca vytvorenie vhodnej suspenzie kaolínu s vodou; znižuje viskozitu suspenzie

perchloráty, pozri chloristany

periklas (MgO)

kyslíčnik horečnatý; vyskytuje sa vo vápenci alebo v dolomite; používa sa ako chemická surovina

perlik, pozri pucka

permeabilita pieskov

meradlo pre prídanie kvapaliny alebo plynu pórovitou vrstvou; uvádza sa v Darcyho jednotkách

petlica

závora na dverách, ktorá sa súčasne na oboch stranách dvier zatvára alebo otvára

petrografia

náuka o horninách

petrolej

fluoreskujúca kvapalina modrastého odtieňa, osobitného zápachu, vznikajúca ako produkt destilácie nafty v rozmedzí teplôt 150 až 300° C; používa sa v priemysle a na osvetľovanie

pevnosť

odpor proti oddeľovaniu čiaštičiek tlakom, ťahom, krútením alebo strihom

pevnosť lana

medzná hranica zaťaženia lana, pri ktorom sa lano trhá

pevnosť na krut

medzná hranica zaťaženia materiálu, pri ktorom sa skrúcaný materiál trhá

pevnosť v krútení

odpor materiálu proti jeho porušeniu pri krútení; je daný podielom najväčšieho krútového momentu a prierezného modulu v krútení

pevnosť v strihu

krajná hodnota odporu proti pôsobeniu dvoch protismerných síl v rovine kolmej na os

pevnosť v ťahu

medzná hodnota odporu, ktorý kladú molekuly telesa namáhaného vonkajšími silami proti predĺženiu

pevnosť v tlaku

medzná hranica zaťaženia tlakom, pri ktorom sa materiál drví, stráca pevnosť

piesková forma

negatív pre zhotovenie odliatok; vzniká spravidla zaformovaním modelu do lejárkeho piesku

piesková ruda

železitý pieskovec

pieskové čerpadlo

čerpadlo z pancierovej liatiny, spôsobíle na čerpanie pieskových kalov

pieskové uhlie

na plyn chudobné (nespekavé) čierne uhlie podoby piesku

pieskovec

hornina skladajúca sa z drobných zrníek kremeňa, zlepených nerastným tmelom, podľa ktorého sú pieskovec kremité, vápnité, ilovité, železité

pieskovnicové Zlaby

pracie Zlaby v úprave sklárskych pieskov na vyperanie veľmi jemných zrn piesku (pod 0,1 mm), ktoré sú škodlivé pri tavení

piesky (v úpravníctve)

suchý odpad úpravy rúd v podobe piesku

Pielerova lampa

indikátor metánu (CH₄) na presnejšie stanovenie metánu od 0,25% v banskej atmosfére; plní sa liehom (dnes zakázaná)

piestový stroj

hmač alebo hnaný stroj, ktorého pracovnou časťou, premeňajúcou dodávanú energiu na pohyb, je piest pohybujúci sa vratne — priamočiaro vo valci

piestový tandemový stroj

stroj, pri ktorom sú pracovné valce usporiadané za sebou tak, že valce majú spoločnú os, piesty sú na jednej piestnej tyči a kľukový mechanizmus je spoločný

picbač

robotník, ktorý rýľom rýpe rašelinu

picbačka

rýľ na rašelinu

picchanie rašieliny

spôsob dobývania rašieliny, pri ktorom sa rašelinu rýpe rýľmi

piler

časť ložiska v plnej mocnosti, ohraničená zo všetkých strán bankskými dielami

pilerovanie

dobývací metóda, pri ktorej sa sloj rozčlení na piliere a tie sa postupne dobývajú

pilerovanie na zával

spôsob dobývania, pri ktorom sa priestory po vyrúbaní pilierov nechajú zavalit

pilerovanie s podsádzkou = pilierovanie so základkou

spôsob dobývania, pri ktorom sa priestory po vyrúbaní pilierov podsadia podsádzkou (založia základkou)

pilotovanie

1. spevňovanie zeminy vŕhjanými drevenými ihlami,
2. vŕbanie podpier do zeme

pilový list

rezací oceľový pás, opatrený na jednej alebo oboch stranách zubovými reznými hranami a prispôbostený na upnutie do pilového rámu

pioga = priepadlisko

priepadlina v teréne, ktorá vznikla dobývacou činnosťou pod zemou

pipeta

tenká sklenená rúrka s delením na odobratie určitého malého množstva kvapaliny

pišmenková žula

hrubozrnná žula, v ktorej je základná hmota žilca draselného prarastená stípcovitými kryštálkami kremeňa, rovnomerne orientovaného, takže pripomína klinové písmo

pišfala

vývrt (alebo časť vývrtu) po odpálení neporušený, z ktorého výbušná nálož bez účinku vyfúkla

pižolt, pozri hrachovec

plagioklasy

horninotvorné nerasty (živce sodno-vápenaté, Na Al SiO₃ až Ca Al₂ Si₂ O₈), ktoré sú súčasťou bazických hornín a hornín vzniknutých ich metamorfózou

plamenná pec = ošlahová pec

hutnícka pec väčša obdĺžnikového

pôdorysného prierezu; na jednej strane je kúrenisko na tuhé, kvapalné alebo plynné palivo, na druhej strane sa odvádzajú horúce spaené plyny

plán = mapa

znázornenie obmedzenej časti zemského povrchu v určitom pomere (mierke)

plán potreby pracovníkov

zostavenie stavu a potreby pracovníkov pre splnenie plánu výroby v závoде pri zvýšenej produktivite práce a v rámci mzdového fondu

plán pracovného času jedného robotníka

počet skutočných pracovných hodín, s ktorými možno u jedného robotníka rátať pri plnení plánu

plán produktivity, pozri plán výrobnosti

plán produktivity
zostavenie potreby ľudskej práce, potrebnej na splnenie plánovaných úloh na podklade progresívnych časových noriem

planetárna jednotka

stredná vzdialenosť Zeme a Slnka (149,500,000 km); svetlo prejde túto dráhu za 498,72 sek.

planimeter

mechanický prístroj na zisťovanie plochy vymedzenej uzavretým obrazcom

planírovanie

vyrovňavanie časti terénu

plánovanie

činnosť smerujúca k zostaveniu prehľadnej výroby, vítane investícií a potreb v banskom závode na budúce hospodárske obdobie

plastický betón, pozri mäkký betón

platina (Pt)

vzácný kov, vyskytujúci sa v prírode rýdzy alebo v zliatinách; používa sa v chemickom priemysle, v elektro-technike, v klenotníctve atď.

platinová huba

pórovitá, mäkká platina sivej farby; má vlastnosti katalyzátora; absorbu-

je na svojom povrchu plyny; pri pohlcovaní vodíka sa vyvíja také množstvo tepla, že platinová huba sa rožeľaví (Döbereinerov zapalovač)

platinový téglík

platinová nádoba valcovitého tvaru s plochým dnom, hore mierne rozšírená; pre chemickú odolnosť sa používa v laboratóriách pri analytických prácach

plávajúce rýpadlo = plávajúci bager

strojový agregát na dobývanie, zdvíhanie a dopravu hmôt nachádzajúcich sa pod vodnou hladinou, pričom funkčná časť stroja je umiestnená na plavidle

plavená základka = plavená podsádka

vyplňovanie vydobytých podzemných priestorov základkovým materiálom naplňovaným vodou

plavená podsádzka, pozri plavená základka

plavenie

gravitačná mokrá úprava používaná hlavne pri úprave nerastov so šupinatou štruktúrou (kaolín, tuha)

plech

oceľový plošný výrobok, zhotovený valcovaním na rozličnú hrúbku, šírku a dĺžku; medzi hladkými valcami značne prevláda šírka a dĺžka nad hrúbkou

plechový žlab

banský dopravný prostriedok, ktorý má v priereze tvar otvoreného obráteneho lichobežníka

plienenie ložíška = drancovanie ložíška

intenzívne dobývanie ložíška bez ohľadu na dobývacie straty na sub-stanciách, spravidla dobývanie najlepších celkov za zanedbávania nových otvorok a príprav

plienenie výdrevy, správne vytrhávanie výdrevy

pliocén

na najmladší geologický stupeň neogénu (mladších trefohór)

plnenie vozíka

využitkovanie obsahu vozíka rúbain

plnomet (plm)

kubická jednotka (m³) na meranie kubatúry kompaktného materiálu (gulatúry) bez škrár

plochá kolajnica

kolajnica s nízkou hlavou

plocha záberu, pozri záberová plocha

plochá žila (sloj)

vodorovne alebo mierne uložená žila (sloj)

ploché lano

lano zošité zo štvorprameňových lán na plocho; používa sa pri hĺbení, pri vrtní a často ako spodné vývažné

ploché sito

rovinná plocha z dierkovaného plechu alebo z drťeného tkaniva

plochá oceľ

oceľ vvalovaná do plochého pásu a delená na kusy príslušných dimenzíí

pločný klín

klín o malom úkose

plochý závit

závit tvaru pravouholníka

plošinový vozík

vozík, ktorého ložnú časť tvorí plošina

plošná miera

jednotka na meranie plôch (m²)

plošná výmera

plocha vyjadrená plošinými jednotkami

plošné meranie

(v užitej geofyzike) meranie, ktoré vykonávame v sieti stanic, pokrývajúcej celú plochu skúmaného územia

plošný tlak = špecifický tlak

tlak na jednotku plochy

plynová karotáž

karotáž, ktorou sa zisťuje obsah horľavých plynov vo výplachu

plunžer

piest, ktorého dĺžka je značne väčšia ako jeho priemer a ktorý sa vnaďra do vytlačovaného prostredia v obmedzenom priestore a vytlačí množstvo rovnajúce sa objemu vnorenej časti

pneumatická sadzka

stroj na rozdrúžovanie uhľu stlačeným vzduchom, ktorý pôsobí prerušovaným prúdom cez pevné sito na rozdrúžovaný materiál

pneumatická zbižka

mechanický nástroj poháňaný stlačeným vzduchom, používaný na zbijanie väčšej horniny, nerastu

pneumatická úprava

gravitačné rozdrúžovanie ťžitkových nerastov suchou cestou prúdom stlačeného vzduchu

pneumatické kladivo, pozri zbižacie kladivo

pneumatofor

regeneračný dýchací prístroj so zásobou plynného kyslíka

počet obrátok

počet rovnakých celých kruhových dráh, ktoré opisuje daný bod otáčajúceho sa telesa za časovú jednotku

počva = spodok (banského diela)

spodná plocha banského diela (napr. chodby alebo dobývky), prípadne dno hlbinného vrtu

počva vrtnej diery, pozri dno vrtnej diery

počvový výlom

výlom horniny do spodku banského diela

podávač

krátke dopravné zariadenie, ktorým sa rúbánina podáva zo zásobníka do rôznych úpravnických strojov

podajná stojka

výstuž zhotovená tak, aby sa prvotnému horskému tlaku poddala, resp. dovolila klesnúť nadložíu bez toho, že by sa porušila

podjadná výstuž

výstuž, ktorá sa v čase vytvorenia klenby prirodzenej rovnováhy (počas periódy prvotného tlaku) poddá, čím sa uvoľní napätie v hornine a tlaky sa rozložia na väčšiu plochu výstuže

podchytná vidlica

nástroj, ktorým sa podchyťáva vrtné súčtyče na úvodnú kolónu pažnic vsunutím tejto vidlice pod nákrúžok súčtyča

podjanie

časť jany pod najnižším obzorom pohyblivé plesky, pozri tekuté plesky

pohybová skrútka

skrútka s plochým, lichobežníkovým alebo zaokrúhleným závitom, ktorá s pevnou maticou umožňuje zmenu otáčaveho pohybu na posuvný

poistka

bezpečnostná súčiastka v obvode elektrického prúdu, ktorá chráni zdroje elektrického prúdu, prípadne vedenie a iné spotrebiče pred skratovými alebo zvýšenými prúdmi

poistná brzda

pomocná brzda, ktorá sa spravídla automaticky uvedie do činnosti, ak vypovie ovládacia brzda, alebo strojník

podložka (na sádkacke)

hrubozrné kúsky špecificky ťažšieho materiálu na site drobnozrnnej sádkacky, ktorý bráni voľnému prepadávaniu drobného zrna cez sito

podložná chodba

smerná chodba v podložnej hornine

podložné vrstvy

vrstvy stratigraficky staršie ako ložisková výplň nachádzajúca sa obyčajne pod ložiskom

podložný prekop

chodba razená v podložných horninách približne kolmo na ložisko

podložný sloj

sloj, ktorý sa nachádza pod hlavným slojom

podrezanie sloja

urobenie zárezu (čiže získanie voľnej plochy), čo uľahčuje rozpojovanie sloja zbijaním alebo odpaivovaním

podrošťový materiál

časť materiálu, ktorý pri triedení na rošte prepadol medzermi medzi rošťovými tyčmi

podrúbanie sloja

vyrúbanie sloja pod nedotknutým slojom

podšádzkár

banský robotník, ktorý podšádza vyrúbané priestory

podšadnúť žilu

chodbou otvorí žilu tak, že celá alebo jej väčšia časť je nad chodbou

podšádzka, pozri základka

podšádzková hmota, pozri základková hmota

podšádzková chodba, pozri základková chodba

podšádzková klietka, pozri základková klietka

podšádzkové pletivo, pozri základkové pletivo

podšádzkový kanál, pozri základkový kanál

podšádzkový lievik, pozri základkový lievik

podšádzkový mlyn, pozri základkový mlyn

podšádzkový pilier, pozri základkový pilier

podšádzkový sýp, pozri základkový sýp

podšádzkový žlab, pozri základkový žlab

podsitné, pozri podsitový materiál

podsitový materiál = podsitné
časť materiálu, ktorý pri triedení na site prepadol otvorimi sita

podstavník

plošňová konštrukcia na kolesách na dopravu vozíkov, prípadne osôb v úklonnom banskom diele

podval, nesprávne pražec

kratšie hrada (v bani spravidla dre-

vená), na ktorú sa upevňujú kolajnice

podvojný ťažba

doprava jamou s dvoma ťažnými zariadeniami

podvojný chodby

dve rovnožečné chodby spojené v určitých vzdialenostiach prerážkami; zriaďujú sa pre vedenie vetrov jednou chodbou tam a druhou späť, aby sa ovetrávali čelby týchto chodieb

podvozok

časť vozidla, ktorá pozostáva z jedného, dvoch alebo viacerých dvojkoleš (párov kolies na spoločnej osi)

podzemná prevádzka

zaistenie chodu a chod banského zariadenia a banských prác pod zemou pre plynulú banskú výrobu

podzemné skladisko výbušnín

osobitná komora v bani, určená na uskladňovanie výbušnín pred použitím na ťhavé práce

pohotovosť (záchrancov)

prípravenosť záchrannej čaty (alebo požiarneho sboru) rýchle zakročiť v prípade banského výbuchu, ošia alebo iného nešťastia

pohyblivé elektrické zariadenie

zariadenie, ktoré mení polohu pri pracovnom procese a je pod napätím

poistková liatinová skriňa

tesne uzavretá liatinová skriňa s poistkovými článkami a nulovými mostíkmi

pokles povrchu

miestne zníženie povrchu spôsobené vydolovaním úžitkového nerastu

poklop vrtné diery

zariadenie na zakrytie ústia vrtu, aby doňho nepadlo cudzie teleso

pokusná stanica, pozri pokusná štóľňa

pokusná štóľňa = pokusná stanica
zámerne vybudovaná alebo na opustenom úseku bane adaptovaná chodba na praktické skúšanie prevádzkovo-bezpečnostných problémov (výbuš-

nosť prachu, spoľahlivosť bezpečnostných opatrení, účinnosť ťhavín, bezpečnosť elektrických zariadení atď.)

pokusný predok

predok, v ktorom sa robia pokusy na zistenie bezpečnosti a hospodárnosti banských úkonov

polarimeter

prístroj na meranie rotačnej polarizácie

polarita

zjav, pri ktorom sa určité vlastnosti objavujú v dvoch hodnotách opačného znamienka

polárna metóda (v meraní, mapovaní)
spôsob určovania situácie bodov z bodu (pôlu) vzhľadom na pevný smer pomocou polárnych súradníc (uhol a vzdialenosť)

polárny planimeter

prístroj na grafický výpočet ploch; hmotom pohyblivého ramena, otočného okolo pôlu opešne meraná plochu, pričom integračné koliesko pomocou prevodu zaznamenáva plošnú jednotku priamo na stupnici

pole zemskej tiaže

priestor, v ktorom pôsobí zemska tiaž

poľná buzola

meračský prístroj používaný pri povrchovom meraní, ktorý má magnetickú streľku a zámernú pomôcku

polohopisný plán = geometrický plán = mapa

grafické znázornenie situácie časti zemskeho povrchu v určitom pomere zmenšenia (v mierke 1:100 — 1:4.000)

polokoks

produkt nízkoteplenej destilácie uhlia; prakticky sa vyrába z hnedého uhlia pri teplote 500—600°

polomer kužeľa výlomu

polomer základnej kružnice výlomu pri ťhavých prácach

pólová svorka

jeden z prívodov (vývodov) jedno-smerného prúdu

pólová výška, pozri výška pólu

polovičaté surové železo

surové železo, ktoré je na povrchu

biele a vo vnútri sivé

položenie banskej miery

vytyčenie banskej miery v prírode

položenie lana

zavedenie nového lana do prevádzky

poludník = meridián

myslená čiara spájajúca zemské póly (na guľi hlavná kružnica, na rotačnom elipse geodetická čiara)

poludníková priamka

orientačná priamka v smere astronomického poludníka

poludňová žila = južná žila

žila smerujúca k juhu

poludňová chodba = južná chodba

chodba smerujúca k juhu

póly

kladné vývody článku alebo batérie; vytvára ich pólový náliatok na spojovacom mostíku

polygonálna metóda

spôsob merania situácie s použitím pravouhlých súradníc

polygóvová výstuž

mnohouholníková poddajná alebo pevná výstuž v banských chodbách

polygóvový ťah

meračský mnohouholník, určený uhlami a dĺžkami strán

polymetalická ruda = komplexná ruda
ruda s viacerým ťžitkovým minerálom

polymorfia = mnohotvárnosť

vlastnosť niektorých chemických látok tvoriť za rozličných podmienok kryštály rozličných kryštálových sústav (t. j. rozličné nerasty); najčastejšie sa vyskytuje dimorfia (dvojtvárnosť)

pomerná vlhkosť = relatívna vlhkosť
percentuálne vyjadrenie obsahu vodných pár vo vzduchu za daných pod-

mienok k množstvu pár v stave nasýtenom

pomocná čelba

čelba razená paralelne s hlavnou čelbou na pomocné technické účely

pomocná hrádza

dočasná hrádza, ktorá má zachytiť banské vetry, oheň, vodu, plyn atď., kým sa nevybuduje hlavná hrádza

pomocná chodba

chodba, ktorá je vybudovaná popri hlavnej chodbe a slúži na pomocné účely

pomocná jama

jama hĺbená na ľahšie zvládnutie problémov ťažby (dopravy množstva) alebo vetrania; z bezpečnostných dôvodov je druhým východom z bane

pomocná stojka

najjednoduchšia výstuž na prechodný, krátky čas. Má rozmery ako riadne stojky

pomocná veraj

drevená výstuž chodby z dvoch stojok a stropnice, postavená na zosilnenie už postavenej hlavnej výstuže

pomocné dielo

banské dielo, ktorým sa majú vyriešiť čiastkové úlohy pri otváraní, príprave alebo dobývaní

pomocné flotačné prísady aktivizujúce prísady, ktoré obnovujú, oživujú, resp. niekedy aj zosilňujú flotavateľnosť nerastov

pomocné flotačné prísady pasivizujúce (tlmiace, potlačujúce) prísady, ktoré za určitý čas rušia alebo potlačujú flotavateľnosť nerastov v rmute

pomocné oddelenie

oddelenia v jame okrem ťažného oddelenia, kde sa uskutočňuje doprava klietkou alebo skipom (oddelenie lezné, vzduchovodné, kábelové a iné)

pomocné vedenie v jame

bočné alebo rohové vedenie klieťok,

ktoré sa používa pri čelnom vedení, ktoré musí byť na náraziskách prerušené, aby sa dali vozy na náraziskách nasunovať a vysunovať z klieťky

pomocník pri jazde

druhý strojník pri ťažnom stroji počas dopravy mužstva vo zvislej alebo úklonnej jame

pomocný materiál (pri výrobe)

hmoty potrebné pri výrobe, ale na výrobe bezprostredne neúčastnené

pomocný prekop

chodba v podloží alebo nadloží ložiska, ktorou sprístupňujeme už otvorené ložisko; razí sa najmä na medziobzoroch

pomocný veniec

veniec zabudovaný medzi dva definitívne vence na zosilnenie výstuže jamy

pomorné čerpadlo

čerpač stroj ponáraný priamo do čerpanej kvapaliny

popol

nespaliteľný zvyšok po spálení paliva

popolček

jemný, múčkový popol, ktorý vzniká po spaľovaní rozomletých uhoľných častíc (práskové kúrenie); preosieva sa tiež z popola alebo získava sa z kominových ťahov

popolnatosť uhlia

obsah nehorľavín v uhlí (v percentách)

popoloviny

nehorľavé minerálne látky obsahujúce v palive

popoludňajšia smena

pracovné obdobie, ktoré sa začína pravidelne niektorú hodinu krátko popoludní

popušaná oceľ

kalená oceľ, z ktorej sa odstránilo nebezpečné vnútorné napätie zahrievaním na predpísanú teplotu (podľa obsahu uhlíka a iných prídavných

prvkov, ako chrómu, niklu, molybdénu, volfrámu) a pozvoľným ochladzovaním

popustná výstuž jamy, pozri spúšťaná výstuž jamy

popustná päťka výstroja (v jame)

oceľobetónový alebo latínový veniec klinovite dole zošíkmený, ktorý sa váhou murovanej, oceľovej alebo oceľobetónovej výstuže jamy zatlačuje do mäkkých alebo sypkých hornín čelby

popúšťacia povala

povala kruhovitého alebo eliptického tvaru, zavesená na lano a slúžiaca na robenie murovanej, betónovej alebo oceľobetónovej výstuže jamy

popúšťanie ťamovej výstuže

sposôb hĺbenia jamy, pri ktorom murovaná, oceľová alebo oceľobetónová výstuž zatlačuje svojou váhou rezací veniec do mäkkých alebo sypkých hornín čelby; vyberaním horniny pod reznou hranou venca výstuž klesá a na hornom konci sa nadstavuje

porcelán

keramický výrobok z kaolínu, živic a kremeňa, vyznačujúci sa celistvým črepom a glazúrou (polevajú porcelán)

porfýr

hornina erupzívneho pôvodu tvorená ortoklasom

pórovité surové železo

surové železo, v ktorom pri tuhnutí ostali plyny a vytvorili sa v ňom jemné bublinky, tzv. póry

porub

pracovisko, na ktorom sa bezprostredne dobýva ťžitkový nerast

porubisko

voľný priestor pred pracovným predkom, v ktorom sa vykonávajú všetky pracovné úkony spojené s rúbaním ťžitkového nerastu

porubný predok

stena porubu, pri ktorej sa vykoná-

vajú práce spojené s dobývaním ťžitkového nerastu

porubová celina

dosiaľ neporubovaná časť porubného úseku, zvaná tiež panenské pole

porubová čata

počet pracovníkov, ktorý vykonáva všetky práce pri dobývaní nerastu a zaistení porubiska

porubová dĺžka

čelný pozdĺžny rozmer porubu

porubová chodba

chodba bezprostredne zapojená na porub, ktorá vedie k porubu alebo z porubu a slúži na dopravu hmôt alebo na vetranie, až ku spoločnej alebo hlavnej chodbe

porubová klieťka

výstuž používaná pri dobývaní na podchytenie nadložných vrstiev; pozostáva z drevených (oceľových) trámčov položených v rámoch na seba

porubová komora

porubový priestor väčších vertikálnych rozmerov, ktorý vzniká pri dobývaní mocných vodorovných alebo mierne uklonených slojov metódou tzv. komorovania

porubová stena

obnažená časť ložiska v dlhom porubovom bloku, z ktorého uvoľňujeme a odlamujeme dobývaný nerast

porubová strata

rozdiel pôvodných zásob ťžitkového nerastu vo vyrúbanej časti ložiska a zásob z tejto časti vyťažených

porubová výstuž

zaistenie porubiska pred zrútením nadložia; výstuž býva drevená, železná alebo kamenná

porubová výška

výška vrstvy ložiska, ktorá sa vyberá pri porubovaní

porubová zátinka (zásek)

zárez do ložiska kolmo na smer tohto, aby sa ľahšie uvoľnil dobývaný ťžitkový nerast

porubová zväžňa

banské dielo razené v porubovom poli úklonne v ložisku (žile) na spôsob nerastu narúbaného v tomto poli na najbližšiu nižšiu smernú chodbu za účelom ďalšej dopravy k ťvodnému dielu

porubové pole

časť (úsek) ložiska (žily) dobývaná alebo určená k najbližšiemu dobývaniu

porubový pilier

pás ložiska oddelený z porubového poľa smernými dielovými chodbami, ktorý sa samostatne dobýva

porubový plán

časové rozvrhnutie požadovanej ťžby na jednotlivé porubové polia

porubový preplástok

tenká vrstva jaloviny v sedimentárnom ložisku, podľa ktorej sa dobýva jeden plást ložiska

porubový záber

1. šírka vodorovne uložených a mierne uklonených ložísk v metroch,
2. výška strmo uložených ložísk v metroch, ktorá sa odlamuje pri postupnom dobývaní ložiska,
3. (pri strojnóm porubovaní sloja) hĺbka rezu v ťžitkovom neraste

porubový zával

zával na porube (v porube), v pracovnom priestore porubu alebo aj v porube už vybranom, zanechanom

posledný kaliber

prepásťací otvor, ktorý má prierez hotového profilu

postavenie meračského stroja

úkon, ktorý musíme vykonať na stanovišti meračského strojom pred meraním (centrácia, horizontácia)

postup odpälenia

poradie, v ktorom sú nálože jednotlivých vrtných dier privádzané k výbuchu

postup tavby

rad ustálených výrobných postupov,

zaručujúcich najhospodárnejší spôsob výroby kovov alebo zliatín

postup tavenia

priebeh výroby kovov, založený na princípe odkysličovania čiže redukcie

postup v razení chodby

1. vytvorenie hotekej chodby za určité časové obdobie, vyjadrené v bežných metroch,
2. rozvrh všetkých prác pri razení chodby, aby čelba pokračovala podľa plánu

postupnosť vrstiev

nasledovanie vrstiev usadených za sebou po poriadku

posun

kratšie premiestňovanie vozíkov a tým súprav z miesta na miesto

posunovací vrátok

jednobubnový vrátok s bubnom, ktorý sa používa ako najjednoduchšie zariadenie na posunovanie vozíkov

posuv = šmyk

porušenie súdržnosti vrstiev, hornín a premiestnenie jednej časti po odľučnej ploche smerom hore alebo dolu

posúvať

teleso regulujúce rozvod stlačeného vzduchu alebo pary do rozvodných kanálov pohybom úspôsobeným vzhľadom na pohyb piesta

posúvačová skriňa

skriňa uzatvárajúca priestor posúvačového rozvodu s vlastným telesom a so sústavou rozvodných otvorov

posúvačový rozvod

rozvod vzduchu alebo pary do piešťového valca otvorní, ktoré sú zakryvané a odkrývané telesom posúvača, ktorého pohyb je podmienený pohybom piesta

posuvná líbela = posuvná vodováha

súčiastka uhľomerného stroja, ktorá sa pomocou určitého mechanizmu pri meraní samostatne pohybuje

posuvná vodováha, pozri posuvná líbela

potas = salajka

uhlíčitán draselný (K₂CO₃)

potenciál silového poľa

funkcia, ktorej derivácie podľa jednotlivých súradníc udávajú zložky intenzity daného poľa

potenciálová sonda

elektrická karotážna sonda, pri ktorej vzdialenosť medzi elektrodami jedného druhu je značne väčšia ako vzdialenosť jednej z nich od tretej elektródy

potlačujúce prísady

látky, ktoré vytvárajú na povrchu mimerálnych zrniek povlak, znemožňujúci adsorpciu zberačov a tým potlačujú hŕtáčnosť schopnosť niektorých minerálov

potrubná sieť

namontované potrubie (vodné, vzduchové, prípadne parné) nachádzajúce sa na závode na povrchu i pod povrchom (v zemi)

povaha porubu, pozri náčrt porubu

porubové dobývanie

dobývanie strmo uložených ložísk z povalov (čože na rozperách)

porubová ťaňa

banský závod, ktorý dobýva ťžitkový nerast na povrchu zeme po odprataní príkrovu ložiska (odkrývka čiže skryvka)

porubová mapa

grafický obraz bodov, čiar a objektov trvalejšieho charakteru na zemskom povrchu, zobrazený v určitom pomere zmenšenia

porubová miera

plocha o maximálnej výmere 115.000 m², ktorá je prepočítaná banskému podnikateľovi na vyťaženie spýkých, nepevných hornín (štrk, piesok, ryžoviská) až po podložnú rastlú horninu

porubová prevádzka

zaistenie chodu a chod povrchového

banského závodu pre plynulú vý-
robu

povrchová situácia (vykreslená)
grafické zobrazenie bodov, čiar, ob-
jektov atď. do horizontálnej roviny
v určitom pomere zmenšenia

povrchová teória drevenia

teória (vyslovená Rittlingerom 1867),
podľa ktorej práca potrebná na dr-
venie je priamo úmerná lomovým
plochám vzniknutým pri drevení

povrchová voda

nahromadenie väčšieho množstva vo-
dy na povrchu, ktoré sa trhlami
v zemskej kôre dostane do banských
podzemných diel

povrchová voda paliva

voľná voda lípnúca na povrchu zrn
paliva, ktorá sa nedá mechanicky od-
strániť

povrchové napätie tekutiny

voľná energia na povrchu tekutiny,
vzniknutá porušením rovnováhy síl
pôsobiacich na molekuly povrchu te-
kutej lázy

povrchové osadenstvo

celok pracovníkov zamestnaných na
povrchu (v dielňach, úpravniach a
pod.)

povrchové práce

práce súvisiace s prípravou dohýva-
nia a s úpravou a odvozom ťžitko-
vých nerastov

povrchové rudy

nerasty ležiace na povrchu alebo tes-
ne pod povrchom, z ktorých sa vy-
rábajú kovy v priemyslovom me-
radle

povrchové skladisko výbušnín

násypom obohatný povrchový ob-
jekt, slúžiaci na uskladnenie výbuš-
nín pred ich upotrebením

povrchové zariadenie

všetky stavby, strojnú, mechanickú
a pomocné vybavenie banského zá-
vodu na povrchu patriace k bani

povrchové aktívne látky

látky znižujúce povrchové napätie

vody; používajú sa pri flotlačnej
úprave ako peniče

pozdižna os

čiaru idúca stredom v pozdižnom
smere uvažovaného predmetu alebo
objektu

pozdižne sito

obdĺžnikové sito, na ktorom sa po-
hybuje triedený materiál v smere
dlhšieho rozmeru

pozinkované lano

ocelové lano, ktorého drôty sú po-
kryté súvislým rovnomerným zinko-
vým povlakom chrániacim pred ko-
róziou

pozinkovaný drôt

ocelový drôt opatrený tenkým po-
vlakom kovového zinku

požiarna hradza

ochranná stena vybudovaná v ban-
skej chodbe, ktorá má zamedziť prís-
tup vzduchu do požiariska a tým
obmedziť štiepenie ohňa a zaistiť jeho
postupné udusenie

požiarne dymy

spaliny požiaru odnášané vetračím
prúdom

požiarne pole

úsek v bani, zachvátený ohňom

pódlorýs

zvislý priemet bodov a čiar do ho-
rizontálnej roviny, volenej obvykle
v nulovej hladinovej ploche

práca nad čas

práca vykonávaná po skončení nor-
málneho osemhodinového pracovného
času v jednom kalendárnom dni, ale-
bo práca vykonávaná v čase nad 48
hodín týždenne

práca starcov

banícke práce robené v málnosti a
už opustené

prací hubon

bubnovité otáčavé zariadenie s prí-
vodom vody na oplachovanie rudy
alebo úpravnických produktov od ne-
čistoty

pracovná brzda = manévrovacía brzda
súprava na brzdenie ťažných bubnov;
pôsobí na jeden alebo na obidva
bubny, prípadne na brzdný kotúč
zvlášť naklinovaný na bubnový hria-
del

pracovná prestávka

doba oddychu počas práce

pracovná rýchlosť guľového mlyna

rýchlosť otáčania guľového mlyna,
pri ktorej sú najlepšie podmienky
melatia

pracovné normy

súhrn výkonných a časových nor-
mami na závode

pracovný cyklus

celok za sebou nasledujúcich operá-
cií, ktoré sa opakujú v pravidelnom
časovom rozpätí

pracovný čas

zákonom stanovený čas strávený v
práci

pracovný čas stroja

čas, po ktorý vykonáva stroj prácu

pracovný index produktivity práce

pomer plnenia výkonovej normy v po-
rovnávanom období k plneniu výko-
novej normy v porovnávanom období
(k plneniu výkonovej normy v zá-
kladnom období)

pracovný postup

plánovaný a účelne za sebou uspo-
riadaný sled jednotlivých pracovných
operácií, z ktorých sa skladá pra-
covný proces

pracovný predok

banské dielo, na ktorom vylamuje-
me ťžitkový nerast alebo horninu

pradecht

ešte nerozložený kvapalný produkt
nízkoteplnej destilácie čierneho uhlia

prahory

geologické obdobie, zahrňujúce kamb-
rium, sílur, devón, karbón a perm
(starovek zeme)

prach

jemné častičky tuhých hmôt, ktoré
poletujú vo vzduchu

prach (čierny)

výbušnina s posuvným účinkom; je
to zmes dreveného uhlia, síry a hla-
dku draselného

prachová uzáviera

určité množstvo kamenného vápen-
ného prachu umiestnené na ľahko
zvrátiteľnom zariadení, ktoré sa tla-
kovým účinkom výbuchu CH_4 alebo
uhľového prachu rozmetá za súčas-
ného rozvriena kamenného prachu;
tým sa tlmi účinok výbuchu

prameň lana

konštrukcia z oceľových drôtov, zvln-
nutých v jednej až štyroch vrstvách
po skrutkoviaci okolo stredného drô-
tu, duše

pramenitá voda

voda vytekajúca v prírode z pra-
meňa; na rozdiel od vody chemicky
čistej obsahuje menšie množstvo
rozpuštených minerálnych látok (v g
na 1 l)

pramé uhlie

čisté uhlie získané mokrym rozdrú-
žovaním z ťažného uhlia

právnosť prostredia

množstvo prachu v objemovej jed-
notke ovzdušia daného pracoviska

pravdepodobná chyba

taká chyba v sérii pozorovaní, kto-
rá leží uprostred (toľko je pred ňou,
ako za ňou)

pravidelná jazda na lane

úradne schválená doprava mužstva
na lane v jame (schvaľuje banský
úrad)

pravidelná sústavná (systematická)

chyba

zistiteľná odchýľka pozorovania od
správnej hodnoty; jej veľkosť i zna-
menanie môžeme zistiť a pozorovanie
opraviť

pravotočivé lano

lano, ktorého pramene pri zvislej
polohe stúpajú od ľavej ruky k pra-
voej

prvý závit

teleso vytvorené pohybom závitového profilu po pravej skrútkovici (stúpa zľava doprava)

pražec, správne podval

praženie

proces premeny sírnkových uhlíčitých alebo hydroxydových rúd alebo koncentrátov na kysličníky zohrievaním v pražiacom zariadení alebo v pražiacich peciach za prístupu vzduchu

praženie kyzu

premena sírnika ťažkého kovu na kysličník zohrievaním pod bod topenia za prístupu vzduchu

praženie olovenej rudy

proces termickej prípravy olovenej rudy pre získanie kysličníkov olova, z ktorých sa ďalším redukčným procesom vyrába kovové olovo

praženie rudy

proces, pri ktorom sa chudobnejšia ruda zušľachťuje tým, že pražením vyprehajú prebytočné látky, ktoré by boli na obtiaž pri ďalšom zhutňovaní a zvyšujú dopravné náklady

praženie surového kameňka

zohrievanie surového kameňka na teplotu pod bodom jeho topenia za prístupu vzduchu na odstránenie prebytočnej siry a na koncentráciu medi

praženie v hromadách, pozri praženie v kopách

praženie v kopách = praženie v hromadách

praženie kusovej sírnikovej rudy uloženej do tvaru useknutého ihlana vo voľnej prírode

pražený surový kameňok

produkt, ktorý vzniká zo surového kameňka (CuS, FeS) zohrievaním za prístupu vzduchu pod bodom topenia

pražiacia pec

pec na praženie surovej rudy

pražiar

pracovník pri pražiackej peci

preberací pás

spravidla článkový oceľový pás používaný na pohybujúci, na ktorom sa preberá ťaživo

preberáč

pracovník v úpravni, ktorý na preberacom páse vyberá z uhlia alebo rudy jalové kusy, prípadne vyberá z jaloviny ťžitkový nerast

preberanie rudy

ručné rozdrúžovanie ťžitkového nerastu

prebít sa = preraziť sa

zámerne sa vložiť čelbou jedného diela do druhého banského diela, prípadne do čelby druhého diela

prebudovanie výstuže

výmena výstuže

prebytok (banskej miery)

pole, ktoré je uzatvorené medzi prepočítanými banskými mierami, že tu nemožno vytýčiť banskú mieru; môže byť prepočítané len susedným držiteľom banských mier

precipitácia

zrážanie medzi železnými stropulinami z cementačnej vody

precipitát

1. chemická zlúčenina $HgNH_4Cl$, vznikajúca zrážaním sublimátu epavkov (biely precipitát),
2. červený kryštalický prášok (kyslíčnik ortuťnatý), vznikajúci zohrievaním dusičnanu ortuťnatého (červený precipitát)

precipitovanie = zrážacia metóda

spôsob používaný pri výrobe kovov zo sírnikových rúd zohrievaných so železnými odpadkami, pri ktorom sa síra viaže na železo a uvoľňuje kov

prečistovacia flotácia

flotácia, pri ktorej sa získava zvyšok ťžitkovej zložky z prepadu zo základnej flotácie

predák

zodpovedný vedúci čaty na pracovisku

preddavok na mzdu

finančný preddavok na už vykonanú prácu; poskytuje sa obvyčajne v polovici mzdového obdobia

predloha

hriadeľ, na ktorom sú upevnené ozubené kolesá alebo remene o rozličnom priemeru, takže dochádza k prevodu obrátok

predok

pracovisko pri razení vodorovného, ukloneného alebo strmo uloženého banského diela

predok elektromotora

strana, z ktorej sa neodvádza mechanická práca alebo kde je kumulátor, krúžky alebo buďič

predpisy o pálení

súhrn ustanovení o bezpečnom vykonávaní ťrhavých prác

predpraženie

častočná premena sírnikov, uhlíkatých alebo hydroxydov na kysličníky, zohrievaním rúd alebo koncentrátov za prístupu vzduchu

predpraženie rudy

proces praženia, ktorý sa robí úmyselne len čiastočne, aby sa zamedziло veľkým stratám kovu (napr. pri spracovaní nikelnatých alebo meďnatých rúd); predpraženie býva často prípravným procesom pre ďalšie špeciálne chloračné praženie

predvrtanie

vrtanie (niekedy pod tlakom) za účelom zistovania skrytých banských ťrhlin, priestorov naplnených vodou alebo plynom

predhadzováč remeňa, pozri vysávač remeňa

predhadzovacia

pevné ploché osieadlo, na ktoré sa vyklápa rúbanina buď priamo, alebo sa proti nemu hádže lopatami

prehľadná mapa

mapa, na ktorej sú vyznačené určité údaje veľmi prehľadne, výrazne

prehlibovanie banského diela

ďalšie razenie jestvujúceho zvislého alebo uklonného banského diela o určitú hĺbku

prehliadka bane

periodické preskúmanie banského závodu na zistenie bezpečnostného a technického stavu

prehliadka (lana, jamy) = revízia (lana, jamy)

podrobné pravidelné prezretie bezpečnostného stavu lana alebo jamy

prehriatia para

plynná fáza kvapaliny, ktorá pri danom tlaku má teplotu vyššiu, než je príslušná teplota bodu varu

prekladanie ťazby (kľetok)

vzájomné nastavenie bubnov ťažného stroja tak, aby pri polohe kľetky na voľnom bubne na výjazdnej povale bola druhá kľetka presne nastavená na úrovni podlahy obzoru, z ktorého sa má ťažiť

prekop

vodorovná otváracia chodba razená v jalovine od jamy alebo z povrchu na smer ložiska

prekrytie ložiska

uloženie dvoch rôznych ložísk vo vertikálnom smere tak, že niektoré časti sú umiestnené viac-menej pod sebou, pričom sa prikrývajú

preloženie ťaľekohladu

vzájomné premiestnenie koncov vodorovnej bočnej osi ťaľekohladu v ložískách

premenená hornina, pozri metamorfovaná hornina

premväcie osieadlo

uklonené osieadlo (ploché alebo kónické), na ktorom sa ruda alebo uhlie premýva vodou a triedi

premvývacka

sklenená, obvyčajne valcovitá nádobka naplnená do určitej výšky špecif-

kým roztokom, cez ktorý sa vedie plyn, aby sa zbavil prachu, mechanických nečistôt alebo vlhkosti; používa sa v chemických laboratóriách

prenos detonácie

schopnosť prenosu detonačnej vlny vzniknutej výbuchom adjustovanej náložky na susedné náložky trhaviny; závisí od druhu a množstva zápalnej náložky

prenosné deklinatórium

deklinatórium konštruované na prenášanie z pracoviska na pracovisko

prenosné elektrické zariadenie

zariadenie prispôbené ľahkej častej zmene pracoviska, opatrené rukovätmi, ráhami, podvozkami a pod.; premiestňuje sa po vypnutí prúdu

prepálená oceľ

oceľ zohrievaná na príliš vysokú teplotu, pri ktorej v dôsledku štruktúrnych zmien nastáva značné zhoršenie mechanických vlastností

preplachovací bubon

bubon, v ktorom sa pohybuje ruda, pričom sa oplachuje prúdom vody

preplachovanie

spracovanie rudy vo vodnom kúpeli v ktorom sa odstráni z kusov najmä flotivá znečistenia i jemnozrnná ruda

prepožičanie bankých mier (zast.)

povoľenie dobývania ťžitkových nerastov na vymedzenom priestore bankých mier za nájomný poplatok platný štváť

prepožička bankej miery (zast.)

udelenie výhradného práva dobývať ťžitkové nerasty v priestore vymedzenom bankou mierou

prepraženie

dokonale odstránenie síry zo sírnikových zinkových rúd, pri ktorom sa praženie opakuje až tri razy za sebou (ruda sa praží, dopraňuje a prepražuje)

prezrať sa do stariny

záberom na pracovisku prelomiť sa

do starého vyrúbaného priestoru (za-
veráleného alebo podsadeného)

prezážka

1. chodbička, ktorá spojuje dve paralelné chodby
2. zámerné spojenie protičieľeb dvoch bankých diel

prezážkový bod

stabilizovaný alebo myslený bod na jednom alebo druhom konci prezážky; jeho priestorová poloha musí byť presne určená

prezážkový ťah

polygóнный ťah vytýčený a zameraný pre výpočet vytyčovacích prvkov prezážky (smer a dĺžka)

prezážkový uhol

uhol na vytýčenie smeru, pod ktorým má byť razené spojovacie bankské dielo

preušíenie sprievodnic

úprava čelných sprievodnic na náraziskách jamy, aby sa vozíky dali manipulovať do kľietky a z kľietky

presadzovanie kľietok

nastavovanie určitej plošiny kľietok na úrovni podlahy obrazu a súčasne na hornej výjazdnej plošine (pri viacetážových kľietkach)

preosievavie

triedenie uhlia alebo rudy na sítach

preskok výbuchu

maximálna vzdialenosť, na ktorú výbuch jednej náložky trhaviny pôsobením nárazovej vlny vyvoláva výbuch druhej náložky

presná nivelácia, pozri presné nivelovanie

presné meranie

meračský výkon presnými meračskými strojmi a metódami za účelom dosiahnutia predpísanej presnosti

presné nivelovanie = presná nivelácia

určovanie prevýšenia medzi dvoma bodmi presným niveláčnym strojom, pomocou kamery a presnou metódou

prezastavná brzda

brzda na zaistenie voľného bubna

fažného stroja pri presadení ťažby na iný obraz

prešmyk

sled vrstiev porušený tektonickými pochodmi tak, že staršie vrstvy sú odtrhnuté od svojho koreňa a sú nasunuté na mladšie vrstvy

prezitanie napred

trigonometrická úloha na určenie súradnic bodu; uhly sa merajú aspoň na dvoch známych bodoch smerom na neznámy bod

prezitanie nazad

trigonometrická úloha na určenie súradnic určitého bodu; uhly sa merajú na neznámom bode aspoň na tri body v známych súradniciach

preuhošenie

premena pravekej rastlinnej hmoty vývom tepla a tlaku za neprístupnú vzduchu na uhoľnú substanciu

prevádzka

činnosť spojená s udrzaním závodu v chode

prevádzková banká mapa

zobrazenie podzemných bankých priestorov vo vodorovnej projekcii a technických úprav a zariadení zviazaných s bankými priestormi (hate, izolačné dvere, komory, sklady, atď.); v mape sú vyznačené vyrúbané úseky, ochranné piliere a prítomný stav otvárok, príprav a porubov

prevádzková lehota

úradne povolená doba, po ktorú netreba z bane ťažiť; stačí udrzovať baňu v bezpečnom a pochoditeľnom stave

prevádzkové predpisy

smernice týkajúce sa bezpečnosti prevádzky, dopravy, ťhacích prác, obsluhovania strojov, dobývania a pod., ktoré sa musia dodržiavať, aby sa zaručil plynulý chod závodu

prevádzkový plán

časový súbor zamýšľaných prevádzkových prác a ich zaistení

prevažovanie, správne prezvislicovanie
prevod napätia

pomer efektívneho napätia primárneho k efektívnemu napätiu sekundárnemu pri chode naprázdno; udáva sa z lomkom (6000/400 V)

prevodné koleso

časť prevodného prístroja prenášajúca otáčavý moment ozubením alebo trením

prevrátený sloj

sloj tektonickými pochodmi obrátený o viac než 90°, takže v skutočnosti staršie vrstvy ležia na mladších

prevýšenie (v meračstve)

zvislá odľahosť skutočných horizontov, prehádzajúcich danými bodmi

prevýšenie obrazov

zvislá odľahosť dvoch obrazov

prezvislicovaná úsečka

horizontálna vzdialenosť dvoch bodov, prenesená pomocou olovnice na miesto nižšie alebo vyššie

prezvislicovanie

meračský výkon, pri ktorom pomocou olovnice alebo inej pomôcky vytýčime zvislý smer za účelom prenesenia bodov po zvislici do rôznych výšok, alebo pre zistenie zvislosti diela

priamy výplach

výplach v hĺbkovom vrte, ktorý smeruje na počtu vrtu sútyčím a vystupuje s vrtovou drvnou medzi sútyčím a stenami vrtu

priamy zálom

zálom vytvorený odpaľom vrtovej rovnobežných s osou bankského diela

príberačí vrták = príberák

dlátu slúžiacu na rozšírenie (príberanie) hĺbkového vrtu

príberák, pozri príberačí vrták

príberka

banícka práca, ktorou sa bankské dielo (hĺbkový vrt) dodatočne upravuje do konečného profilu

príberka chodby

čiasťoné rozširovanie profilu chod-

by alebo vyrovnávanie chodby vo smere ťažby

pribierka nadložia

častočné rozšírenie profilu bankského diela do nadložia

pribierka podložia

častočné rozšírenie profilu bankského diela do podložia

pribierka trhavou prácou, pozri prístrelka

prístrelka = pribierka trhavou prácou druh banskej práce, pri ktorej ťrhavým účinkom výbušniny upravujeme profil bankského diela na žiadanú veľkosť

pribierka vrtnej diery

rozširovanie hlbinného vrtu, zväčšenie priemeru vrtu

pribierková rana, pozri pribierkový vývrt

pribierkový vývrt = pribierková rana vývrt, ktorý po odstránení horniny účinkom výbušniny má upraviť určitý banský priestor do konečnej veľkosti a formy

pridržná koľaj

valcovany oceľový profil umiestnený na vŕtanej strane koľajnic, zabezpečujúci vykoľajenie vozidla na križovatkách a výhybkách

príečna mierka

mierka v určitom pomere zmenšenia, na ktorom sa zlomky dielkov odčítajú pomocou čiar narysovaných zvláštnym spôsobom naprieč stupnicou

príečna žila

žila prestupujúca susedné horniny naprieč

príečne dobývanie

etážové dobývanie mocných strmých ložísk; každá etáž sa rube samostatne v pruhoch kolmých (príečných) na smer ložiska pri súčasnom zakladaní vyrubených pruhov

príečne komorovanie

spôsob dobývania mohutných ložísk

s príečnym usporiadaním komôr — príečne na smer ložiska

príečný rez

rez urobený naprieč určitým telesom s ohľadom na jeho prevládajúci rozmer (pozdĺžny smer)

prielez

1. otvor v odpočinkovej povere v jame,

2. okno vo vetracej hati

príemerný hodinový zárobok robotníka priemerná mzla robotníka za hodinu

príemerný náklad

podiel všetkých nákladov prevádzky na jednotku ťažby

príemerný ročný zárobok robotníka

suma pripadajúca na jedného robotníka z ročného mzdového fondu

príemerný zárobok

podiel úhrnu zárobkov na jednu osobu na závode za istý čas

príemyslová soľ

soľ, demineralovaná vhodnými chemickými prísadami (napr. sulfátmi)

príemyslová voda

užitková voda pre priemyslovú výrobu

pripedlina = **pripedlislo**

kotlinka v teréne, ktorá vznikla upadnutím povrchu v dôsledku porubovania ložiska

pripedlná jamy, pozri pripedlna

prierez jamy

vodorovná voľná plocha jamy

prieskum, pozri kutanie

prieskumná chodba, pozri kutacia chodba

prieskumná jamica

jama malej hĺbky vyhlbená na prieskúmanie akosti ložiska na výchoch

priestor tavenia, pozri tavný priestor

prieval banských vôd

náhly prítok veľkého množstva banských vôd z vodorovných alebo zvodnených starín

priezor = **dioptr**

pomôcka na zacieľovanie

priezračnosť vody

optická vlastnosť vody spočívajúca v tom, že prepúšťa svetelné lúče

priklepný vrták

vrták na priklepne vrtanie

príklonná žila

žila, ktorá sa prikláňa k hlavnej žile

prilha

tvrdá pokrývka hlavy, ktorá chráni hlavu baníka pred nárazmi a zranením z pádu predmetov

priložka

priložná spojovacia kovová doska

priložná nálož

nálož výbušnej látky, ktorá sa prikladá k trhanému objektu

priložný uhlomer

prístroj na meranie uhla zovretého dvoma smermi, určenými priamkami a plochami

prímárne ložisko

ložisko, v ktorom sa nerastná substancia nachádza na tom mieste, kde pôvodne vznikla

prímárne vinutie, pozri vstupné vinutie

prímárny drvíč

drvíč zaradený na začiatok procesu drevenia; preberá kusy bezprostredne z dobývania a drví ich na veľkosť umožňujúcu ďalšie spracovanie

prímiešaná voda v palive

voľná voda, ktorá sa sekundárne dostala do paliva (pri zavlažovaní pliera, pri úprave a pod.); dá sa odstrániť mechanicky, filtráciou, odstredením; nepočíta sa k vlhkosti paliva

prímiešanie

vedľajšie súčasti rudnej výplne, ktoré môžu byť alebo nevtané (škodlivé) alebo vtané (užitočné); vo významných prípadoch môžu byť i najdôležitejším produktom ložiska, napr. vysoká prímiešania kadmia vo sfaleritoch

priplatky k tarifným mzdovým sadzbám priplatky za nočnú prácu, za prácu

naď čas, za úsporu surovín, za prácu v progresívnom úkole atď.

pripojovací bod

vyznačený meračský bod na povrchu, prípadne v podzemí, pomocou ktorého sa pripojuje povrchová meračská sieť k podzemnej alebo podzemnej sieti navzájom

pripojovací ťah

polygonový ťah, ktorým sa podzemná meračská sieť a situácia pripojuje na meračskú sieť a povrchovú situáciu, prípadne podzemnú meračskú sieť a situáciu na rôznych obrazoch

pripojovacie meranie

druh merania, ktorým sa podzemná meračská sieť a situácia pripojuje na povrchovú meračskú sieť a situáciu alebo podzemnú sieť a situáciu navzájom

pripojovací bod

meračský bod, ktorý sa používa pri pripojovanom meraní na povrchu i v bani

pripojovacie obrazce

geometrický obrazec (trojuholník, štvoruholník, niekedy i päťuholník, alebo šesťuholník) používaný pri pripojovanom a usmerňovanom meraní v banskom meračstve

pripojovacie trigonometrický bod

jeden z trigonometrických bodov I.—IV. rádu, ktorý s ostatnými pripojovacími trigonometrickými bodmi je základom pre rozvinutie trigonometrickej siete nižšieho rádu

pripojovacie trojuholník

trojuholník, ktorý slúži na pripojenie podzemnej meračskej siete (situácia) k povrchovej pomocou dvoch prezvislicovaných bodov alebo podzemných na rôznych obrazoch navzájom

pripojovacie uhol

uhol pripojovacieho obrazca, ktorý sa nachodí pri vrchole zovvislicovaného bodu a používa sa pri výpočte

smerníka ďalšej strany zo smerníka zovzhlacovanej úsečky

prípojovacie meranie

meračské výkony, ktorými sa pripojuje povrchová meračská sieť k podzemnej meračskej sieti, alebo podzemné meračské siete na rôznych obzoroch baní k sebe navzájom

prípravovanie bane

príprava bane (ložiska)

príprava bane (ložiska)

prípravné banské práce na dobývanie ťžitkového nerastu z ložiska

prírodný úbytok zamestnancov

úbytok zamestnancov v dôsledku penziovania, úmrtia alebo trvalej invalidity

prírodný veterný prúd

prúd banských vetrov, ktorý vzniká rozdielom teplôt vzduchových priestrodí (bez umele vyvolaného poľudu)

prístencové banské skladiško

skladiško v bani na uschovanie náradia, drobného materiálu a pracovných pomôcok dennej potreby, prípadne osobitné príručné skladiško výbušnín

prísada (vo flotácií)

pomocná chemická látka, ktorá napomáha, resp. usmerňuje chemické reakcie v určitom prostredí

prislúšenstvo bane

celé zariadenie banského závodu, ktoré je potrebné na udržanie jeho plynulého chodu

prival vody

nečakané, rýchle živelné vniknutie vody do banských diel

príviesny voz

vozidlo, ktoré sa zavesí na iné vozidlo s vlastným pohonom

prívodné pole rozvádzača

časť rozvádzača, na ktorom sú sústredené prístroje na prívod prúdu

prizma = hranol

optická pomôcka tvaru hranola s presne vybrúsenými a vyhladenými

plochami a hranami, slúžiaca na lom a odraz svetelných lúčov (napr. uhlo-merný hranolček v meračstve)

producent

jednotlivec alebo kolektív, ktorý vyrába priemyslové alebo poľnohospodárske výrobky

produktivita práce

skutočná hodnota výroby alebo práce, ktorú dáva robotník za jednotku času

profesionista (zast.)

starý výraz pre banského remeselníka

profil

priechytný rez, prierez

profiláčna lata

štyri metre dlhá, delená a číslovaná lata, opatrená rúrkovou líbelou, používaná na meranie profilov a na hrubšie výškové meranie a vytyčovanie

profilová oceľ

valcovaná tvarová oceľ

projekcia

zobrazovanie bodov a čiar do určitej roviny volenou metódou

projekt

plán výstavby závodu

prosperita

banské podnikanie, pri ktorom ukazovateľ predajných nákladov je vyšší, ako ukazovateľ nákladov výrobných

protektor

gumový valec navlečený pri hlbinnom vŕtaní na vŕtacie tyče, ktorý ich chráni pred odieraním na stenách vrtu a pred rýchlym opotrebovaním a súčasne ich centruje

protičelba

čelba banského diela, razeného protiserne na čelbu iného súčasne razeného banského diela

protiklonná žila

žila, ktorej spádová čiara má opačný smer ako spádová čiara hlavnej žily

protimatka = protimatica

poistná matka, ktorá zabraňuje uvoľnenie základnej matice; používa sa v spojoch pohyblivých sa alebo otrázaných častí strojov

protiplynová maska

filtrálny ochranný dýchač prístroj na odstránenie škodlivých sústastok zo vzduchu fyzikálno-chemickými prostriedkami vo filteri

protismerné lano = križové lano

lano, ktoré má pramene vinuté opačne ako drôty v prameňoch

protivýbušný

haciač výbuch

proustit

východisková strieborná ruda — sŕn- ník arzenito-strieborný — (AgAsS₃)

provízia

stará forma baníckej penzie

provizórka, pozri výmenná stojka

prstencový lis

lis z dvoch prstencov na výrobu hnedouhoľných briket pod tlakom okolo 2000 at.

prúdové čerpadlo = ejektor

čerpadlo, pri ktorom prúd vody alebo pary, vystupujúci veľkou rýchlosťou z dýzy nasáva a strháva so sebou čerpanú tekutinu

prútík = kúzelný prútík = virgula

vidlica z pružnej drevíny alebo z kovu, pomocou ktorej osoba schopná reakcie z povrchu hľadá vodu a rudy v hĺbke zeme; pravdepodobne ide o elektromagnetické účinky vody a rudy na osobu schopnú reakcie

prútkár

osoba, ktorá ako aktívne individuum hľadá z povrchu zeme pomocou vidlice z pružnej drevíny alebo z kovu vodu a rudy ukryté v hĺbkach zeme; ide o pravdepodobný elektromagnetický vzťah výskytu a tela schopného na výskyt reagovať

prútové zlato

odliatok zlata podlhovastého tvaru

pružinový gravimeter

gravimeter zakladajúci sa na princípe perovej váhy a využívajúci na meranie nepatrných rozdielov intenzitu tiaže deformácií (t. j. predĺženie, ohyb alebo torziu) jemných špirálových alebo plochých pružín

prvá pomoc

ošetrenie raneného alebo chorého prv, než sa mu poskytnú lekárske ošetrenie

prvé tavenie

prvá časť procesu výroby kovov, pri ktorom vzniká produkt vyžadujúci ešte ďalšie spracovanie tavením (repetičné tavenie)

prvotná flotácia, pozri základná flotácia

pseudokrýštál

chemická alebo fyzikálna premena nerastu pri nezmenenej krystalickej forme

pseudomorfóza = patvar

krýštálový tvar, ktorého pôvodná hmota bola nahradená inou nerastnou hmotou a ktorý si zachová tvar pôvodného krýštálu

pucka = perlik

ťažké dvojručné kladivo, ktoré sa používa pri ručnom vŕtaní, pri podbíjaní stojok, na rozbíjanie veľkých kusov rúbániny a pod.

pudlová oceľ

oceľ vyrobená v pudlovej peci zo surovej železa odstránením uhlika pri nízkej teplote v polotuhom stave

pudlovacia pec

hutnícka pec na skúňovanie surovej železa

pudlované železo

železo zušľachtené v pudlovej peci za účelom zníženia percenta uhlika v surovom železe

pudlový paket

krátke kusy oceľových odpadkov dovedna zviazaných oceľovým drô-

tom, ktoré sa po zohriatí na potrebnú teplotu spracúvajú valcovaním na zvráskovú oceľ

puchnutie počvy, pozri rastenie spodku počvy

pulzátorová sádzkačka

sádzkačka na rozdrúžovanie rúd, pri ktorej dynamické účinky vodného prúdu sú vyvolávané nárazmi tlakovej vody, pravidelne prerušovanými automatickými ventilom — pulzátorom

pumpa

jednoduché čerpacie zariadenie, poháňané ručne

punc

úradná značka vyrazená na predmetoch z drahých kovov

puncovadlo

razidlo (negatív puncu) na vyznačenie značky kvality puncovaných výrobkov z drahých kovov

puncovanie

označovanie predmetov zhotovených z drahého kovu podľa platných predpisov, aby chránilo kupujúcich pred kúpou (menej cenných) falšovaných predmetov

puncoviňa

miesto, kde sa puncuje

puncový úrad

ustanovenie, ktoré má dozor nad kvalitou predmetov z drahých kovov a označuje ich úradnými značkami (puncami)

puzdrový vrták

nástroj špirálového tvaru na vŕtanie zeme, opatrený plechovým plášťom (puzdrom), aby hornina uložená na špirále pri vyťahovaní nástroja z vrtu neodpadávala

puzolán

prírodný cement sopečného pôvodu, nazvaný podľa výskytu v Pozzuoli (Taliansko)

pyramidálny zálom

zálom vytvorený odpaľom vrtoz rozmiestnených v rohoch rovnostranné-

ho pravouholníka a zbiehajúcich sa v jednom bode na osi banského diela

pyrragryrit

strieborná ruda, sírnik antimontostrieborný (SbAs₃ · 3 Ag₂S)

pyrit = kyz železný

sírnik železitý (FeS₂) — nerast skovovým leskom, vznikajúci hydrotermálne i sedimentárne; pre svoj veľký obsah síry je dôležitou surovinou pri výrobe kyseliny sírovej

pyroluzit = burel

mangánová ruda, čierny kyslíčnik mangáničitý (MnO₂)

pyrometer

prístroj na meranie vysokých teplôt

pyrop

tmavočervený prievitný drahokam zo skupiny granátov; známe sú české pyropy tzv. české granáty

pyšk

upravené ústie sypu alebo dovrchného banského diela (kominá)

radenie za sebou (pri ťahacích prácach)

= **sériové zapojenie**

spôsob zapojenia elektrických palníkov, pri ktorom vývody elektrických palníkov sú medzi sebou spojené tak, že prvý vývod posledného palníka je spojený s elektrickým odpaľovacím strojom

radieč = kontrolér

prepínač mechanicky oddelený od elementov, ktoré ovláda

rafinácia = rafinovanie

odstraňovanie malých zvyškov nečistôt z kovov a chemických zlúčenín

rafinácia kovov

pochoď čistenia kovov, pri ktorom sa zjavujú znehodnocujúcich prímiešanín

rafináčna pec

pec, v ktorej sa tavením odstraňujú neželateľné prímiešaniny zo surovej kovy

rafinovaná meď

- meď prečistená druhým tavením v plamenicovej peci na produkt čistoty 99,5 až 99,8% Cu,
- meď prečistená elektrolytickou cestou (zvaná i meď katódová), ktorá má čistotu 99,95% Cu

rafinovaná oceľ

oceľ z ktorej boli odstránené nevytáňané zložky osobitným procesom rafinovania, pozri rafinácia

rafinovaný kov

technicky čistý kov, zbavený škodlivých zložiek

rak

- nástroj na ťahanie pažnic z vrtu, keď sú zabudované „na stratenú“ (t. j. nekdú až na povrch) alebo keď sedia tak pevne, že ich treba ťahať hydraulicky a súčasne aj strojovým ťerňavom,
- ohýbačka koľajníc

rámová píla

píla, ktorej rezací nástroj (pilový list) je upravený v ráme; rám dodáva listu potrebné napätie a tuhosť k rezu

ramovací sochor

železná tyč, ktorá slúži na očistenie pracoviska od uvoľnených a nariadených kusov hornín po odpaľe

ramovať (správnejšie očistiť)

očistiť pracovný predok v bani po odpaľe od uvoľnených a odštrbených zátrhov horniny, hlavne nad hlavou

rapa, pozri soľanka

rapkáč

zariadenie na ručné otáčavé vŕtanie do mäkkých hornín; otáčanie vrtáka sa docieľuje pomocou rohatky, zápačky a páky otáčavej v rovne kolmej na smer vrtáka

rastenie spodkov počvy

zdvíhanie sa spodka chodby alebo iného banského diela v dôsledku vlhkosti a tlaku

rastlinný olej

v podstate kvapalnú rastlinný tuk

rašelina

najmladšie fosílné palivo, vyskytujúce sa v alúviu i v dlúhvu a tvoriace sa hlavne v miernom pásme chladnejších krajín

rašelinisko

priestor, kde sa nachádza rašelinové trasovisko

rašelinová tehla

rašelina upravená pri spracovaní do tvaru tehly

rašelinová trhačka

stroj s dvoma ozubenými valcami alebo s nožami, ktoré protismerným otáčaním trhajú sušenú rašelinu

razenie

vytláčovanie banského diela (priestoru) v hornine

razenie chodby

vytláčovanie chodby určitého profilu v smere ložiska alebo naprieč ložiská horizontálne alebo v úklone

razenie jamy

hĺbenie zvislého banského diela

raziaci stroj

samohybný stroj usposobený kombináciou zbíjajúcich a nakladacích mechanizmov na ravenie podzemných chodieb

razidlový lis

lis na výrobu briket z drobnozrnného čierneho a hnedého uhlia tlakom piestového razidla asi 1500 at.

reagencia

- chemické činidlo, ktoré vstupuje do chemickej reakcie s inou látkou
- chemické zlúčeniny použiteľné ako prísady pre prechod rozdrúžovania rudy a uhlia od jaloviny v úpravniach floačnou metódou

reaktor

silová tlmivka bez železného jadra na obmedzenie stratového prúdu

realgar

arzenový nerast (sírnik arzenatý — As₂S₃)

rebrová základka

častočné zaistenie vyrúbaných priestorov, pri ktorom základka sa ukladá v jednotlivých pásoch (rebrách) stavaných v smere postupu steny

rebrový príberák

excentrické stupňovité dláto používané na príberanie (rozšírenie) hlbinných vrstov pri tyčovým vŕtaním nárazovým aj točivom

redistribúcia pracovných síl

nové rozdelenie pracovných síl medzi jednotlivé odvetvia spoločenskej činnosti

redukcia

1. odkysličovanie pomocou uhlíka z koksú alebo drevného uhlia (priama),
2. odkysličovanie pomocou kyslíčnika uhoľnatého (nepriama)

redukcia kyvadlových meraní

postup, ktorým z pozorovanej skutočnej doby kyvu kyvadiel odpočítavame vplyvy fyzikálnych faktorov, nezávislých od zrýchlenia tiaže, ako teploty, trenia vzduchu, kývania stojanu a pod.

redukcia na voľný vzduch

výšková redukcia zrýchlenia tiaže na morskú hladinu, pri ktorej neodstraňujeme vplyv gravitačných síl zemských hmôt, nachádzajúcich sa medzi úrovňou morskej hladiny a úrovňou gravimetrickej stanice

redukčné kružidlo

kružidlo, ktorým sa dĺžky z jedného plánu prenášajú v určitom pomere zmenšenia (zväčšenia) do druhého plánu

redukčné pásmo

pásmo v hutníckej peci, kde nastáva odkysličovanie rozžeraveným uhlíkom alebo kyslíčnikom uhoľnatým

redukčné praženie

proces výroby olova z olovnatých rúd; jeho podstata spočíva v premenení sírnikov na kyslíčniky a ich redukcii na kov

redukčný drvič

drvič zaradený v procese drvenia za primárnym drvičom; podľa stupňa zaradenia označuje sa ako sekundárny, terciárny, atď. (názov vyznačuje postupnosť ďalšieho drvenia)

redukčný ventil

ventil na redukovanie vysokého tlaku určitého plynu alebo tekutiny na tlak nižší

redukovaná dĺžka kyvadla

dĺžka takého mysleného matematického kyvadla, ktoré má s daným skutočným (fyzikálnym) kyvadlom rovnakú dobu kyvu

redukovaná hodnota zrýchlenia tiaže

hodnota zrýchlenia tiaže prepočítaná na morskú hladinu a opravená (skorigovaná) odpočítaním vplyvu činnosti okolitého terénu

reflektorová lampá

lampá s dutou zrkadlovou plochou, ktorá koncentruje svetelné lúče do jedného smeru

refrakcia

lom svetelného lúča pri prechode vzduchovými vrstvami rôznej hustoty

refrigerátor

chladiaci stroj

regenerácia

obnovenie na pôvodný stav (napr. regenerácia olejov, výplachu, ťažkých kvapalín)

regenerácia suspenzie

proces očistenia suspenzie od znečistenia a oteru, ktoré zhoršujú jej vlastnosti pri použití v rozdrúžovaní, a jej príprava na potrebnú prevádzkovú hustotu

regeneračný dýchací prístroj

prístroj, ktorý človeka pri použití izoluje od okolitého zlého vzduchu; pri použití nevypúšťa vdydychovaný vzduch, ale privádza ho znova do dýchacích ústrojov po regenerácii (po pozabavení kyslíčnika uhoľnatého, vodných pár a po pridaní čistého kyslíka)

regionálna anomália geoelektrického poľa

anomália geoelektrického poľa zasahujúca územie s rozlohou do niekoľkých desiatok km²

regulácia

1. usmerňovanie, napr. prúdenia vody, banských vetrov, rôznych vedygencií (prísad) a p.,
2. udržiavanie zvolených veličín a priebehu prevádzky

regulácia sádzacky

usmernenie chodu sádzacky tak, aby vznikli jednotlivých produktov (odpad, koncentrát, medziprodukt) zodpovedajúcej kvalite

regulus

vyredukované olovo, do ktorého preslo pri rozboře zlato zo vzorky rudy

rekтификаcia

úprava geodetických strojov a pomôcok, aby spĺňali podmienky správnosti

rekтификаčná skrutka

zariadenie slúžiace na rekтификаciu geodetických strojov a pomôcok

rekтификаčný lineár

prístroj na rekтификаciu stolových libieľ a na zistenie citlivosti akýchkoľvek libieľ

rekultivácia

opätovná kultivácia dobývacím procesom devastovaných (zničených) kultúrnych plôch (pole, záhrady, lesy)

relatívna vlhkosť, pozri pomerná vlhkosť

remenica = remeňové koleso

koleso, prenášajúce obvodovú silu medzi remeňom a hriadeľom; skladá sa z venca, ramien a náboja

remenicový zotravník s ozubením

remenica s ozubením na vnútornej strane venca, do ktorého zapadá pastorok natáčajúceho prístroja; používa sa na natáčanie parného stroja do admisnej polohy, aby sa stroj mohol sám rozbehnúť

remeňový pohon

strojové zariadenie na prenášanie obvodovej sily z hnacej remenice trením na remeň a z remeňa trením na hnanú remenicu

remeňová kladka

voľnoobežný kotúč, rovný alebo bombirovaný, ktorého účelom je buď viesť remeň v správnom smere (kladka vodiaca) alebo napínať remeň (kladka napínacia)

remeňový prevod

zariadenie umožňujúce preniesť otáčavý pohyb z jedného hriadeľa (hnačieho) na druhý hriadeľ (hnaný) s väčšími, menšími alebo s tými istými obrátkami

reostat

regulovateľný odpor

repetícia = meranie uhlov násobením

1. spôsob merania horizontálnych uhlov pomocou dvojosového teodolitu,
2. opätovné rozdrúžovanie už raz rozdrúžovaného materiálu za účelom zvýšenia výťažnosti

repetičný teodolit = dvojosový teodolit meračský stroj s dvoma vertikálnymi osami (limbusová a alidádová) na meranie horizontálnych uhlov (repetičnou metódou)

respirátor, pozri filtrovací dýchací prístroj

retazové koleso

koleso s profilovaným vencom na prenos obvodovej sily pomocou retaze

retazové ohňivo

článok retaze kruhového alebo eliptického tvaru, zhotovený z okrúhlejšej kúnej ocele

retazovka

člára, do ktorej sa preváža vlastnou váhou lano alebo retaz zavesená na dvoch od seba vzdialenejších podporách

retorta

zariadenie na suchú destiláciu uhlia bez prístupu vzduchu

retortové uhlie

tuhý zvyšok v retorte pri suchej destilácii dreva

reverzná líbela

rúrková dvojsová líbela, používaná najmä pri meraní ďalekohľadom vo dvoch polohách

reverzné kyvadlo, pozri **zvrtné kyvadlo**

revír, pozri **oddelenie bane**

revírna mapa

mapové dielo zobrazujúce určitý revír (môže to byť i viac mapových listov)

revízia elektrických zariadení

zistovanie (prehliadka, meranie, skúšanie a pod.) či je elektrické zariadenie v stave zodpovedajúcom príslušným predpisom EŠC a normám ČSN EŠC z hľadiska bezpečnosti prevádzky pred požiarom, úrazom a výbuchom

rez, nesprávne brázda

úzký hĺboký zárez do sloja vytvorený rezacím strojom; uľahčuje odľomlenie úžitkového nerastu

rezací nôž, nesprávne brázdíaci nôž vymeniteľný pracovný (rezací) orgán zasadený v rezacej refazi rezacieho stroja s vložkou z tvrdého kovu

rezací stroj = **rezačka**, nesprávne brázdíčka

stroj na podrezanie sloja

rezacia refaz, nesprávne brázdíaca refaz

refaz so zvlášť upravenými článkami, v ktorých sú zasadené rezacie nože, vytvárajúce pri pohybe refaze vo vedení výložníka rezacieho stroja zárez do uhlia

rezanie, nesprávne brázdenie

vytváranie zárezu v uholnej stene rezacím nástrojom

rezná vrstva

vrstva uhlia, v ktorej sa vykonáva rezanie

rezonančné osievadlo

ploché osievadlo vybavené vhodným tlmením alebo prídavnou hmotou; počet obrátok je zhodný s vlastnou frekvenciou osievadla

rezultanta

číara znázorňujúca výslednú hodnotu určitých vzťahov, dejov

režijná práca

pomocná nenormovaná práca v bani

režijné náklady

výdavky, zatažujúce celkové hospodárske výsledky závodu, resp. výdavky na ochranné a bezpečnostné zariadenie, na výcvik zamestnancov, na údržbu, a všetky pomocné práce a provízióne zariadenia

režim vrátania

súhrn základných činiteľov, ovplyvňujúcich účinnosť a efekt práce vrtacieho diela na počte vrtu

riadičlo jazdy = **ovládač jazdy**

pomocné bezpečnostné zariadenie pomocného stroja, ktoré pri zvislej doprave v jame zabraňuje chýbne vyloženie ovládačej páky na začiatku chodu klieťok, prekročenie najvyššej dovolenej rýchlosti za chodu, prebehnutie klieťky do veže a reguluje samočinné rozbeh a dobeh ťažného stroja

rmut

jemne rozomletá rúbanina zmiešaná s vodou

rmutnica

úpravnicke zariadenie tvaru koryta smerom dopredu sa rozširujúce, čím sa rýchlosť vodného prúdu ním pretekajúceho spomaluje a zná sa rozdeľujú podľa špecifických váh alebo veľkostí a sú zachycované prietokmi na dne rmutnice

rmutový žlab

drevený alebo kovový žlab používa-

ný v úpravnicke na odvádzanie rmutu

rohata

ozubené koleso, ktoré pomocou západky zabraňuje spätný pohyb hriadeľa, na ktorom je naklinované

románsky cement

jemný prášok hnedej farby, ktorý sa vyrába pálením zmesi 50% vápna CaO a 50% hliny pri teplote asi 900° C; spečená hmota po vypálení sa rozomleje na prášok

ropa, nesprávne nafta

tekutá zmes uhľovodíkov, vyskytujúca sa v prírode obyčajne v sedlách vrás; je dôležitá ako tekuté palivo a menovite ako východisková surovina na výrobu benzínu

rosný bod

teplota, na ktorú treba za stáleho tlaku ochladiť vzduch, aby bol nasýtený vodnou parou

rošt

zariadenie na odtriedenie veľkých kusov (zhruba nad 60 mm) z rúbaininy

rotačná vrtačka

vrtací stroj na zhotovovanie vývrtov otáčavým spôsobom, na pohon stlačeným vzduchom alebo elektrickou energiou

rotačné vrtanie

spôsob zhotovovania vývrtov (pre výskumné účely, pre strelnú prácu a iné), kde vrtná korunka otáčavým pohybom obrusuje alebo krája počvu (dno) vývrtu

rotor

otáčavá časť elektrického stroja

rovnoberka

myslená kružnica na zemeguli, rovnoberná s rovníkom

rovnomerná ťažba

ťažba závodu bez väčších demných výkyvov

rozbiehavosť, pozri **divergencia**

rozbor paliva

kvalitatívny i kvantitatívny rozklad

paliva na zistenie jeho chemických i fyzikálnych vlastností (menovite elementárneho zloženia, obsahu vody, popola, látok prchavých, tuhých, destilačných zvyškov, výhrevnosti a spaľného tepla)

rozbuška

medená alebo mosadzná rúrka s vložkou traskavej ortuti alebo inej traskaviny, ktorá sa používa ako iniciátor výbuchu trhavín

rozbuškové kliešte

kliešte s medenými čelustami na zaštkávanie zápalnic do rozbušiek

rozdelená nálož trhaviny

nálož vrtu delená na skupiny, vzájomne oddelené upchávkou

rozdelenie čerstvého prúdu

usporiadanie vŕtáneho veterného prúdu z úvodného diela do niekoľkých chodieb

rozdeľovacia rúra

rúra opatrená viacerými vývodmi pre dopravovanú kvapalinu alebo vzduchu (resp. plynu)

rozdrúžovaci stroj = **rozdrúžovač**

strojný úpravnicke zariadenie na rozdeľovanie ťaživa na úžitkové zložky a neúžitkové zložky — odpad

rozdrúžovač, pozri **rozdrúžovaci stroj**

rozdeľovač rmutu

pomocné zariadenie v úpravnicke na rovnomerné rozdeľovanie rmutu do paralelne pracujúcich jednotiek (napr. skupinových vodných splavov, flotátorov a pod.)

rozdrúžovanie

oddeľovanie jednotlivých druhov úžitkových nerastov podľa mineralogického zloženia a kvality

rozhodujúca analýza

chemická analýza vzorky vykonaná spoločne povereným orgánom; jej výsledok je smerodajný pre dodávateľa a odoberateľa

rozhranie fáz

styčná plocha medzi dvoma fázami z fáz tuhej, tekutej a plynej; kom-

bináciou týchto fáz môže vzniknúť päť rozhraní

rozchod kolajnic

vnútorná najkratšia vzdialenosť kolajnic od seba, meraná medzi hlavami kolajnic

rozklínovanie

spôsob odlamovania blokov od materského nerastu, alebo štiepanie veľkých kamenných blokov na menšie kusy pomocou klínov, ručne alebo strojne

rozahň banských mier

vyjadrenie rozmeru banských mier plošnou výmerou alebo dĺžkami jednotlivých strán

roztažené surové železo

surové železo zohriate na teplotu tavenia

rozvážač

časť rozvodného zariadenia na jednej spoločnej konštrukcii, na ktorej sú sústredené rozvodné, ovládacie, kontrolné a meracie prístroje

rozvodňa

rozvodné zariadenie, ktoré slúži na zapojovanie a odpojovanie zdrojov a spotrebičov, na reguláciu (napätia a pod.), na meranie a zabezpečovanie zariadenia proti svojvoľnej manipulácii a na signalizovanie abnormálnych stavov

rozvodná doska

zariadenie obsahujúce hlavný prvok s istením (prípadne vypínačmi), ktorý sa rozvetvuje a slúži na rôzne účely

rozvodné zariadenie (stroj)

1. zariadenie na rozdeľovanie, meranie a kontrolu elektriny a na radenie (spínanie a prepínanie) elektrických obvodov,
2. mechanizmus na vpúšťanie a vypúšťanie pracovnej látky do stroja (vzduchu, pary, benzínovej zmesi a p.)

rázvor vozidla

vzájomná vzdialenosť stredov medzi osami dvojkolesí vozidla

rozpínka

časť banskej výstuže (drevenej alebo železnej) zakladaná medzi jednotlivé veraje, čím sa utvára jednotný konštrukčný celok

rozpočtová metóda

spôsob plánovania na podklade presných údajov výkonových a časových

rozpona v jame

železný nosník alebo drevená hrada, na ktorú upevňujeme výstroj jamy (sprievodnice na vedenie kliečky armatúry)

rozpracovanie ložiska

dôkladné otvorenie, sprístupnenie a rozčlenenie ložiska na vhodné úseky po skončení prieskumu ložiska

rozprašovač

prístroj na utvorenie hmly z vody čistej alebo s prísadami na zrazenie uhoľného alebo banského prachu

rozpuštnosť

schopnosť látky rozpúšťať sa v rozpúšťadle

rozpušťaďlo

tekutina, v ktorej sa niektoré látky rozpúšťajú, t. j. prechádzajú do roztoku

rozriedenie kvapaliny

zníženie koncentrácie roztoku pridávaním vody, t. j. premena nasýteného roztoku na roztok menej nasýtený

rozmačkávanie

spôsob drvenia, pri ktorom na drvený kus pôsobia protismerné sily prenáhajúce súdržnosť materiálu (pri tvrdých horninách)

rozmrázovací ohrievač výbušniny

rozmrázovacia dvojnádoba; do vnútornej nádoby sa vloží výbušina a do vonkajšej sa naleje teplá voda, účinkom ktorej sa výbušina rozmrází

rozmet = iniciácia

podmet, ktorým sa výbušina privádza k explózií čiže k výbuchu

rozmetné vedenie

elektrického vedenia, spájajúce elektrické palníky so zdrojom prúdu (elektrickým odpalovacím strojkom)

rozneocovadlá

prostriedky na vyvolanie výbuchu výbušniny (rozbuška, bleskovica, zápalná šnúra, elektrické palníky)

roznecovanie

vyvolávanie výbuchu výbušniny

roztieranie

drvenie, pri ktorom na drvený materiál okrem tlakov pôsobia aj tangenciálne sily

rozpinavosť plynov

vlastnosť plynov, že pod vplyvom zvyšovania teploty značne zväčšujú svoj objem

rázvor tlamy drvíča

kratší rozmer tlamy drvíča pri maximálnom rozostupe čeŕstí

rázvor vozíka

bočná vzdialenosť osí dvojkolesí vozíka

rubáč

baník, ktorý na porube dobýva úžitkový nerast; pre uhlie používame termín rubáč, pre prácu na rube lamač

rubanie

činnosť priamo spojená s uvoľňovaním úžitkového nerastu z ložiska

rubanie v plástoch

rubanie mocného sedimentárneho ložiska vo viacerých vrstvách (lavičiacach)

rubanina

vyrábaný úžitkový nerast

rubín

červená odroda korundu (Al_2O_3) používaná ako drahokam

ručná ťažba

ručný odvoz rubaniny vo vozíkoch

ručné elektrické zariadenie

elektrické zariadenie, ktoré sa pri práci drží a ovláda rukou, pričom je pod napätím

ruda

nerast, z ktorého za dnešného stavu techniky možno vyrábať kov v priemyselnom meradle

rudná formácia

horinový útvar s výskytom rudy

rudná hĺbka

zvislý rozsah rudného výskytu

rudná impregnácia

hornina s jemne vtúsenou rudou

rudná šošovka

tvár rudnej žily v podobe miestne vyvinutej šošovky

rudná zásoba

obsah ložiska v m^3 prepočítané pomocou mernej váhy rudy na tony; rudná zásoba je teda vlastne váha ložiska vyjadrená v tonách

rudná žila

kompaktná výplň dutín (puklín) zemskej kôry, nepravidelného tvaru s obsahom minerálnych látok

rudné hniezdo

zvlášť bohatý miestny výskyt rudy v ložisku

rudné krúpy

rudné zrno veľkosti 1—5 mm

rudné ložisko

prirodzené nahromadenie rudnej substance v zemskej kôre v dobývateľnom priemyslovom množstve

rudné pásmo, pozri rudný ťah

rudné pole

obvod v banskom poli, kde zrudnenie ložiska obsahuje aspoň ekonomicky nutné množstvo minerálnych látok

rudné vločky

dobývateľné časti rudnej žily najčastejšie v ložiskách farebných kovov

rudný blok

rudný celok ohraničený zo štyroch

strán bankskými dielami, z ktorých dve sú horizontálne

rudný kal

zmes vody s jemnými časticami rudy

rudný revír

oblasť rudného výskytu, tvorená viacerými baňami

rudný ťah = rudné pásmo

pozdlžný výskyt rudných ťil v teréne (súvislý alebo prerušovaný)

ruda

metamorfovaná hornina s vrstevnatou štruktúrou, ktorej hlavné časti sú kremeň, živec a slúda; používa sa ako stavebný materiál

rumelka = cinabarit

hlavná ruda obsahujúca ortuť

rumpál

stroj na dvíhanie alebo spúšťanie bremena pomocou lana, navíjaného na valec, kužel alebo kotúč so západkou ručne (klukou)

rúrková líbela

nádobka rúrkovitého tvaru, v hornej vnútornej časti kruhovito vybrúsená alebo ohnutá, naplnená (až na malú bublinu) vhodnou kvapalinou; používa sa na stanovenie vodorovnosti

rúrkové kliešte

montážny nástroj zložený z hákovitej čelusty a nastaviteľnej dvojtrahomnej páky; slúži na utáľovanie alebo rozoberanie rúrok a iných častí s hladkým povrchom

rúrovňa

závod hutníckeho priemyslu, v ktorom sa vyrábajú rúry

rúrový mlyn

guľový mlyn valcového tvaru, ktorého dĺžka je niekoľkokrát väčšia ako priemer, niekoľkokrát menšia ako jeho dĺžka

rúrový nástavec

kus rúry, ktorým sa podľa potreby predŕi určité potrubie pri vyústení

rúrový stožiar

stožiar skonštruovaný z rúr

rúrový škrabák

nástroj v podobe oblúkovitých nožov, pripevnených na tyči; používa sa na zoškrabovanie usadenín (parafínu, blata, asfaltu a i.) z ťažných rúr

rúrový uzáver

poistné zariadenie na potrubí, ktorým sa v prípade potreby uzavrie prúd vody alebo vzduchu unikajúci z potrubia

rušeň na stlačený vzduch

piestový stroj poháňaný tlakovým vzduchom o 10—25 atm, ktorý ziskavame redukciou z vysokotlakového vzduchu napusteného do zvláštnych ocelových fliaš, ktoré sú upevnené na rušni; používa sa v baniach nebezpečných plynom a prachom

rušňovodič

strojník oprávnený viesť rušeň takého typu, na ktorý zložil predpísané skúšky

rybina (spojenie na rybinu)

zárez tvaru rybieho chvosta; druh spojenia dvoch drevených alebo oceľových predmetov

rýdži kov

kov, ktorý sa nachádza v prírode v pomerne čistej forme

rýdžosť (zlata, striebra)

váhový pomer čistého zlata (striebra) k ostatným kovom v zliatine

rýchlobožná sádzacka

sádzacka s vysokým počtom obrátok používaná pri úprave drobnozrmej rudy alebo uhlia

rýchloemer

prístroj udávajúci sekundovú rýchlosť

rýchlonárazové vŕtanie = rýchloúderové vŕtanie

nárazové vŕtanie s počtom úderov dláta na počtu hlbinného vrtu 80—130 za minútu

rýchlosť detonácie

rýchlosť, ktorou sa šíri detonačná vlna vo výbušnine pri explózií

rýchlosť flotácie

množstvo flotovaného materiálu, ktoré odchádza z floatačného prístroja za jednotku času

rýchloúderové vŕtanie, pozri rýchlonárazové vŕtanie

rýchlovŕtanie

hlbinné vŕtanie, pri ktorom sa pracuje s malým zdvihom (5—15 cm) a väčším počtom nárazov (80—150 za min.)

rýpadlo = bager

strojová sústava na uvoľňovanie nepevných hornín alebo nerastu, na nakladanie, prekladanie, prípadne na dopravu uvoľneného alebo rozpojeného materiálu (lyžičový, korčekový, kolosový, kráčajúci, plávajúci)

rýpaná rašelina

surová rašelina narypaná ručne alebo strojne

rýpanie rašeliny

dobývanie rašeliny

rysovacia doska

pevná podložka pri rysovaní, kopírovaní plánov a pod.

rysovallo

súprava rysovacieho náčinia v puzdre

ryzovací odval

odval drobnozrmej jaloviny, z ktorej bol úžitkový nerast vyzískaný ryzovaním

ryzovanie

dobývanie úžitkového nerastu alebo kovu z náplavov. Nerast alebo kov sa získava premývaním náplavov vodou

ryzovanie zlata

získavanie zlata premývaním zlatonosných pieskov a náplavov

ryzovisko

1. voľné uloženie rúd alebo rýdžich kovov, najmä zlata, platiny a dráhočamov (diamantov, safirov, smaragdov a i.) v naplaveninách, pričom rudy alebo kovy sa získavajú ryzovaním

2. miesto, kde sa z pieskových ná-

nosov plaví čistý kov, kovové zlučtiny, príp. diamanty

sacía hadica

pružná trubica (z kovu, gummy, z textílií a pod.), ktorou sa nasáva čerpaná látka účinkom podtlaku v stroji (čerpadlo, výveva) alebo pri dýchaní človeka (záchranný dýchací prístroj)

sacie potrubie

potrubie, ktorým čerpadlo nasáva čerpanú kvapalinu

sacie vetranie

druh umelého vetrania, pri ktorom z bankského diela sa odsávajú opotrebované vetry

sací kôš

dierkovaný alebo mač upravený hrniec, upravený ku konci sacieho potrubia čerpadla ponáraný do čerpanej kvapaliny, ktorá má zabrániť nasávaniu hrubých nečistôt

sací ventilátor

strojný zariadenie, ktoré odsáva z vetraného priestoru vzduch

sadra

biela múčka z vypáleného, jemne rozomletého sadrovca, ktorá po zmiešaní s vodou rýchlo tuhne, pričom vyvíja teplo a zväčšuje svoj objem; používa sa v stavebníctve, v sochárstve a v zdravotníctve

sádzacie sito

sito v sádzacke, na ktorom sa deje rozdrúvanie striedavým vzostupným a zostupným vodným prúdom

sádzacka

stroj na gravitačné rozdrúvanie úžitkových nerastov pulzujúcim vodným prúdom, pričom sa zrná podľa špecifickej váhy rozvrstvia postupne od ťažkých na podložke k ľahkým hore

sádzacka na stredné zrnó

strojný zariadenie na gravitačné rozdrúvanie zrna strednej veľkosti

saafir

modrá odroda korundu (Al_2O_3) používaná ako drahokam

salajka, pozri potaš

sálenie tepla

prechod tepla z telesa zohriateho na vyššiu teplotu na teleso s nižšou teplotou; tepelné lúče, ktoré sú neviditeľné pri dopade na hmotné teleso, menia sa na tepelnú energiu a zväčšujú tepelný obsah telesa

salina

soľná záhrada na morských brehoch, kde sa postupným odparovaním morskej vody získava čistá soľ

salinka, pozri soľanka

salmiak

chemická zlúčenina chlorid amónny (NH_4Cl), ktorý vzniká syntézou z čpavku NH_3 a chlorovodíka HCl

samariskit, pozri uranotantal

samobalančné osievadlo

vibračné zotravné osievadlo s dvoma zotravníkmi, ktoré sú naklonované tak, že sa ich sily raz spočítávajú, raz rušia, čím sa vibrácia sítá usmerňuje

samočinný obeh vozíkov

samospádna doprava vozíkov na okružných koľákoch

samorodá síra

technicky čistá síra, ktorá sa nachádza v prírode vo voľnej forme ako prvok S (sulfur)

samorodá soľanka, pozri soľný výpot

samorodé striebro

čisté striebro, ktoré sa nachádza v prírode vo voľnej forme ako prvok Ag (argentum)

samosatný veterný prúd

prúd, ktorý nezávisí od iných paralelných vetračích prúdov

samosatný veterník

strojné zariadenie na vetranie baníckych diel, ktoré nepracuje ani v sérii ani paralelne s iným vetračím zariadením

samovznietenie

vlastnosť uhlia a niektorých nerastov oxidáciou (okysličovaním) zvyšovať svoju teplotu až k teplotе zápalnosti a vznietiť sa bez zapálenia

samovznietivé uhlie = samozápalné uhlie

uhlie, ktoré sa zaparí, keď sa do jeho trhlín dostane vzduch; vzduch povrch uhlia oxiduje, ale nevládze odvieť vzniknutú teplotu

samozáchrana

1. ústup z ohrozeného miesta v bani,
2. prístroj, ktorý pri úniku z miesta zamoreného plynmi ochraňuje dýchacie orgány baníka pred otravnými prímiesami vetrov

samozápalné uhlie, pozri samovznietivé uhlie

samozápalnosť uhlia

prírodná schopnosť paliva zapáliť sa bez umelého popudu; je spôsobená hlavne oxidáciou

samozapisujúce deklinatórium = auto-

registračné deklinatórium

deklinatórium zaznamenávajúce zmenu magnetckej deklinácie automaticky, plynuje pomocou svetelného lúča a fotografickej pásky

sanidín

sklovitá odroda ortoklasu, žltca draselného ($K Al Si_3O_8$)

santorín

prírodný cement sopečného pôvodu, nazvaný podľa gréckeho ostrova Santorín, kde sa vyskytuje

sedimentácia

usadzovanie častíc hornín

seksia mapy

list mapy v určitej mierke, ohraničený sekčnými čiarami, vedenými paralelne so súradnými osami a znázorňujúci vymezený priestor

situčné rysovanie

súbor grafických prác, ktorými sa podľa platných predpisov znázorňuje situácia (polohopis)

sedimentárna hornina = usadená hornina = sedimenty

hornina, ktorá vznikla usadením a spevnením rozrušeného horninotvorého materiálu; rozoznávame sedimenty mechanické, chemické a organogénne (sedimentom rozumieme napr. aj usadeniny v odkalovacích nádržach)

sedimenty, pozri sedimentárna hornina sedlo

1. dvojvýť remeň upevnený na lane pre zvláštnu dopravu mužov v jame, ktorá sa zhmáha,
2. horninová vlna s prehnutím dole,
3. najnižší priestor na hrebeni pohoria

sedlová žila

žila prehnutá na spôsob sedla

sedlovitá panva

horninový útvar, v ktorom sú horninové vrstvy uložené na bočných okrajoch značne vyššie než stredná časť útvaru v smere pozdĺžnej osi

sedlový sloj

sloj prehnutý na spôsob sedla

segmentová klenba

oblúkovitá výstuž chodby z jednotlivých samostatných dielov (segmentov) vzájomne spojených

segregácia

zhukovanie zrn rovnakej veľkosti

sekundárna variácia (geofyz)

rozdiel rôznych priemerov geometrických elementov

sekundárne ložisko

ložisko, ktoré vzniklo rozrušením a premiestnením primárneho ložiska

sekundárne vinutie, pozri výstupné vinutie

sekundový výkon

množstvo práce vykonanej za sekundu

selektívna flotácia

spôsob flotáčného rozdrúžovania, pri ktorom sa jednotlivé úžitkové nerasty (minerály) postupne oddeľujú od jaloviny

selektívne mletie

mletie horniny, ktorá obsahuje dve alebo viac zložiek rozličnej rozomietateľnosti, na základe čoho po rozomletí každá zložka tvorí zrnó inej veľkosti, takže ich možno vzájomne oddeliť na site

selén (Se)

prvok, ktorý sa vo vlastnostiach podobá síre; jeho kovová modifikácia, tzv. kovový selén sa vyznačuje vodivosťou, preto sa používa v elektrotechnike

sericit

nerast, ktorý vzniká druhotne zo živcov

sericitová bridlica

bridlica, ktorá charakteristická súčastka je sericit (odroda slúdy)

seriové radenie, pozri radenie za sebou seriové spojenie, pozri spojenie za sebou

servomotor

pomocný motor, ktorý zväčšuje iniciatívnu silu tak, že možno dosiahnuť účinok, na ktorý pôvodná iniciatívna sila nestačí

sferilit

nerast, sírnik zinočnatý ($Zn S$), používaný ako hlavná surovina na výrobu zinku; býva spravidlaný malým množstvom kadmia, galla, india, tália

sféra drvenia a odhodena

dosah pri odpálení náložu, v ktorej sila výbuchu vystačí na úplné rozdrvenie a odhodenie horniny

sféra najväčšieho drvenia a stláčania

dosah pri odpálení náložu v hornine v najbližšom okolí náložu

sféra otrasu

dosah pri odpálení náložu, v ktorej sila výbuchu je menšia ako odpor pevnosti horniny; v tejto sfére sa pôsobenie výbuchu prejavuje ako otrás

sféra tvorenia trhlín

dosah pri odpálení náložu, v ktorej

sila výbuchu nestačí na úplné rozdrvenie horniny, ale len na vytvorenie trhliny v hornine

sféroid

uzavretá, analyticky definovaná plocha, súmerná podľa troch navzájom kolmých osí, málo odlišná od guľovitej plochy a veľmi sa približujúca (ež na malé druhoradé odchýlky) ploche elipsoidu malej výstrednosti; povrch zeme a nebeských telies je veľmi približne rotačnou plochou sféroidovou

schéma spojenia

symbolické zázornenie spojenia elektrických elementov

schéma technologického procesu úpravy, pozri schéma úpravy

schéma úpravy = schéma technologického procesu úpravy

grafické zázornenie sledu jednotlivých operácií a postupu suroveho materiálu, produktov úpravy a pomocných materiálov (vody, reagensí atď.)

siderit = ocieľok (Fe CO₃)

železná ruda žltej alebo hmedej farby

signálka, pozri tlaková lata

Siemens-Martinova oceľ

oceľ vyrobená v Siemens-Martinovej peci skujňovaním, t. j. odstránením nadbytočných súčiastok rúdovým odpadkovým, zásaditým alebo kyslým procesom

Siemens-Martinova pec

pec zo žiaruvzdorných tehál, v ktorej sa na dosiahnutie potrebnej teploty na výrobu ocele (1800—1860° C) spaľuje zmes predhriateho generátorového plynu a vzduchu; pec sa skladá z plytkého oválneho niteja, do ktorého na protifaľných stranách ústia 2 hlavy s kanálmi na plyn a vzduch; pod pecou sú 4 predhrievacie — 2 na plyn a 2 na vzduch; celá pec je armovaná (vystužená) oceľovými nosičmi

signál, pozri návest

signalizácia, pozri návestenie

signalizačné zariadenie = návestné zariadenie

zariadenie, ktorým sa možno dorozumievať zo vzdialených miest pomocou dohovorených mechanických, akustických a svetelných znakov

signálová lampa = návestná lampa
lampa na svetelnú signalizáciu alebo ktorá svojím umiestnením dáva výstrahu

sila výbuchu

intenzita výbuchovej vlny

silikátová troska

troska s veľkým obsahom kremika rozličného sfarbenia, sklovitého vzhľadu; krehká troska vzniká ako odpad pri tavení kovov; pre svoju krehkosť a veľký obsah kremika sa ďalej nespracúva

silikáty = kremičitany

soli kyselín kremičitých; rozoznávame silikáty (kremičitany) pôvodu prirodzeného ako nerasty alebo súčasti hornín a silikáty umele pripravené ako napr. sklo

silomer, pozri dynamometer

silová tmivka

cievka s určitou indukčnosťou, používaná najčastejšie na tmenie prúdových nárazov a na vyhladenie prúdu

silové elektrické zariadenie

zariadenie na výrobu, rozvod a hospodárske využitie elektriny

silúr

druhá formácia paleozoika (bohatá na trilobity, graptolity, brachiopoda a i.), pomenovaná podľa keltského kmeňa Silures vo Walese

silúrske vápence

vápence, ktorý sa tvoril v geologickom útvere v silure

sinter, pozri spečenec

sintrová pec, pozri spekácia pec

sintrovanie, pozri spekanie

síran hlinitý [Al₂(SO₄)₃]

nerast vo vode rozpustný; používa sa v priemyselnom papierníctve, farbárskom a na výrobu kamencov

síran sodný (Na₂SO₄)

chemická zlúčenina; krystalizuje z vodných roztokov pri teplote pod 320° C ako dekahydrát (Na₂SO₄ · 10 H₂O); je známy pod názvom Glauberova soľ

síraný

soli kyseliny sírovej; môžu byť dvojaké, a to normálne a kyslé
sírnik antimonitý = antimonit = surma

nerast chemického zloženia SbsS₂

sírniky = sulfidy

soli slabej kyseliny sírovodíkovej; sírniky bohatšie na síru sa volajú polysulfidy

síryny kvet

prášková najčistejšia síra (lat. názov Sulfur sibilinatum alebo Flores sulfuris); používa sa v lekárstve na prípravu mastí

sírovodík (H₂S)

jedovatý, horľavý plyn, neprijemného zápachu; vodný roztok tvorí slabú kyselinu sírovodíkovú

sito

rovinná alebo okrúhla (valcovitá, kužeľová) plocha z dierovaného plechu alebo drôteného pletiva, ktorá sa používa na triedenie sypkého materiálu podľa veľkosti zrn

sitová analýza = sitová skúška

zistovanie percentuálneho obsahu jednotlivých tried podľa veľkosti zrn z nerastnej vzorky, rozdelená na súpravu skúšobných normalizovaných sít

sitová skúška, pozri sitová analýza

sitaváň pan

zmenšený obraz povrchovej alebo banskej situácie, vyhotovený podľa platných predpisov; pripojuje sa k rôznym úradným aktom (vyvlastnenie, kúpa atď.)

skalica

všeobecný názov pre sírany meďi, zinku, železa a niklu s rozličným množstvom krystalovej vody

skatný olej

zmes kovalných uhľovodíkov, v ktorej sú rozpustené aj uhľovodíky plynnej a tuhé

skamenelá flóra

zachované zvyšky predkeého rastlinstva v usadených horninách

skamenelina

skamenelý živočích alebo rastlina alebo ich odtlačok

skip

ťažná nádoba (plechová debna) pohybujúca sa po koľajniciach

skipová doprava

zvislá alebo šikmá doprava skipom na lano so samočinným plnením a vyprázdňovaním

sklad (banského dreva)

hromadné uskladnenie banského prevádzkového materiálu (dreva)

skládka

hromadné uskladnenie ťžitkového nerastu na povrchu (skládka prichodí aj pri dobývaní na skládku v komorách)

skladisko

objekt v banskom závode na uskladnenie prevádzkového materiálu, strojov a strojových súčiastok

skladovanie palív naplňovaním

uskladňovanie uhlia (prevažne drobnorozného) dopravovaného na skladovanie v podobe zmesi vody a uhlia

skladovanie uhlia pod vodou

uskladnenie uhlia vo vodotesných nádržach pod vodou; používa sa pre veľké množstvá trvale uskladňované tam, kde je k dispozícii na to potrebné množstvo vody

sklerometer

prístroj na meranie tvrdosti vrypu sklo triplex
bezpečnostné sklo (triplex, neoplex, thorax a i.) zložené z viacerých

vrstiev zrcadlového skla, stmelенých obyčajne organickými látkami; pri rozbití sklo sa netrešťa a je menšia pravdepodobnosť zranenia

sklon

pomer rozdielu výšok dvoch bodov a ich vodorovnej vzdialenosti; udáva sa v percentách alebo v promile (‰), niekedy len číselne v určitých jednotkách, napr. 1:2, 1:5 atď.

sklon ložiska

uhlová odchýlka svahu od horizontálnej roviny (uvažujeme uhlovú odchýlku priemernej spádovej priamky)

sklon svahu

uhlová odchýlka svahu od horizontálnej roviny

sklonomer, pozri svahomer

sklzovalý žľab

pravouhlé alebo okrúhle korýtko na spúšťanie materiálu samospádom; vo zvislých bankách dierach dostáva špirálový tvar

skosenie, pozri zošikmenie

skratový prúd

maximálny okamihový vstupný prúd, ktorý môže vzniknúť pri náhlom súčasnom skrate na všetkých výstupných svorkách pri normálnom vstupnom napätí

skrutka

strojová súčiastka vybavená závitom na spájanie alebo upevňovanie jednotlivých súčiastok

skrutkové dvojkolesie

prevodové zariadenie, zložené zo skrutky a skrutkového kolesa, ktoré umožňuje prevod medzi dvoma hriadeľmi s mimobežnými osami

skrutkové vreteno

pohybová skrutka otáčajúca sa v nehybnej alebo posuvnej matici; používa sa na zmenu otáčavého pohybu na posuvný

skrutkovica

geometrická člara rovnomerne stúpajúca po obvode valca

skrutkový dopravník

ocelový uzavretý žľab s polokruhým dnom, kde sa materiál pohybuje následkom otáčania telesa tvaru skrutky

skrutkový lis

stroj na tvárnenie kovov za tepla alebo za studena, ktorého pohyb je umožnený vischodovou skrutkou

skrutkový mikroskop

najpresnejšia odčítacia pomôcka pozorovaných stupnic; malá lineárna vzdialenosť indexu od predchádzajúcej rýsky delenia meria sa pomocou nitky (dvojnitičky), upevnenej v posuvnom rámečku v obrazovej rovine mikroskopu; rámeček pohybuje drobnomernou skrutkou; posun nitky s rámečkom odčítame na bubienku drobnomernej skrutky

skrutkový pohon

prenos krútiaceho momentu dvojkolesia, ktorého osi otáčania sú mimobežné

skrutkový pohyb

rovnomerný pohyb, zložený z posuvného a otáčavého pohybu, pričom osi otáčania má smer posuvného pohybu

skrutkový prevod

prevod vybavený skrutkou a ozubeným kolesom

skrutkový závit

geometrická plocha, ktorá vznikne pohybom závitového profilu tak, že každý jeho bod opisuje skrutkovicu; podľa profilu rozoznávame závit ostrý, plochý, lichobežníkový, obľý a pod.

skrutkový zdvihač

zdvihacie zariadenie (pre malé zdvihy), pracujúce pomocou skrutky

skruž

ocelový nosník obyčajného tvaru L] ohnutý do kruhu; používa sa ako dočasná i trvalá výstuž, ďalej ako šablona pri betónovaní jamy, chodbe a pri mŕtvovaní v chodbách kruhových profilov

skrivka sloja, pozri odkrývka sloja skrivkový súčiniteľ (geologický)

pomer objemového množstva odpratanej jaloviny z pokryvu ložiska ku geologickej zásobe užitočného nerastu v ložisku pri povrchovom dobývaní

skrujňovacia pec

hutnícka pec rozličnej konštrukcie, v ktorej sa premieňa nekujné technické železo (čiže ocel) procesom skrujňovania

skúšač

zamestnanec, ktorý robí analýzy rúd na obsah kovu

skúšanie lana

získovanie akosti materiálu lana, nosnosti lana z hľadiska prevádzkovej bezpečnosti (chemickou cestou) a získavanie pevnosti lana na ťah, na ohyb a na krútenie (mechanickou cestou)

skúška meračských prístrojov

preskúšanie osových a iných podmiernok, ktorým musí meračský prístroj vyhovovať

skúška na mokro

analytický spôsob určovania chemických prvkov na základe chemických reakcií v roztoku skúmanej látky

skúška na sucho

analytický spôsob určovania chemického zloženia na základe oxidačno-redukčných reakcií vykonaných na kuse dreveného uhlia ohňom pomocou tzv. dŕchavky

skúška tvrdosti

mechanická skúška materiálu na stanovnenie jeho tvrdosti

skúška vlhkosti

určenie vlhkosti na základe rozdielu váh vzorky pred skúšaním a po skúšaní pri teplote 105°C

skúšobná jazda na lane

kontrolný chod zvislej dopravy po troch úpravách (po položení nového lana, po skrátení lana, po výmene súčastí závesov dopravnej ná-

doby a pod.) pred normálnou jazdou na lane

skúšobná ľan

miestnosť (budova) vybavená strojmi, prístrojmi a zariadením na skúšanie mechanických a chemických, prípadne technologických vlastností ľan

skúšobné sito

sito, ktorého veľkosť, forma a okatoosť je predpísaná príslušnou normou a používa sa na sitové analýzy

skutočný priemer lana

zistený priemer lana; môže sa odlišovať od menovitého priemeru lana dovolenými odchýlkami; kontroluje sa postupne otáčaním posuvného meračlia okolo lana vždy o 120°

skvapalňovanie plynov

ochladzovanie plynov na tzv. kritickú teplotu pod tlakom, ktorý sa volá kritický

skvapalňovanie uhlia

premena uhoľného prachu na tekuté uhľovodky, prebiehajúca v autokláve za zvýšenej teploty a vysokého tlaku, ako aj za prídania katalyzátora a vodiča

sleďná čelba

čelo chodby razenej pri sledovaní ložiska

sleďná chodba

otvárkové banské dlhé dielo na zistenie polohy a veľkosti ložiska

slepá jama

jama spojujúca dva alebo viac obzorov v bani, ktorá však nevychádza na povrch

slepá koľaj

nepriebežná prevádzková koľaj

slien

sedimentárna zemitá hornina, tvoriaca prechod medzi ilom a vápencom; podľa pomeru zastúpenia fluvitej a vápencevej hmoty rozoznávame slienové a vápencové; slúžia ako keramická surovina

slienitá hornina

hornina s prevládajúcim množstvom sliená

sloh horniny, pozri štruktúra horniny

slučka lana

1. srdcovité vyhnutie a upevnenie lana do oka,

2. samovoľné zauzlenie lana

slučkové meranie

geofyzikálne (obzvlášť gravimetrické alebo magnetické) meranie, pri ktorom sa premeriavajú jednotlivé starnice siete po skupinách (slučkách) v určitom poradí, volenom účelne podľa rozmiestnenia staníc v teréne

sfudy

jednoklonné žiaruvzdorné listkovité kremičitany hľmité, ktoré obsahujú prevažne draslík (svetlá sfuda — muskovit), horčík (tmavá sfuda — biotit), prípadne iné prvky; používajú sa v elektrotechnike, optike ako náhrada za sklo

smalt, pozri email

smaltín

kobaltový nerast (chemického zloženia CO As₂)

smaragd

vzácná odroda minerálu berylu (Be₃Al₂Si₆O₁₈), v podstate kremičitan hlinitoberylínatý s obsahom asi 0,3% kyslíčnika chromitého; pre svoju tvrdosť a lesk je to jeden z najcennejších drahokamov

smena

pravidelný pracovný čas, ktorý strávia zamestnanci denne v práci

smerná ložiska

uhľová odľahlosť zovretá hlavou priamkou ložiska a určitým základným smerom; udáva sa najčastejšie magnetickým azimutom priemernej hlavnej priamky ložiska

smerný žily

uhľová odľahlosť zovretá hlavou priamkou žily a určitým základným smerom (napr. magnetickým severom)

smerná chodba

dlhé banské dielo vedené v smere ložiska, ktoré sa razi buď v ložisku samom, buď v jeho položi alebo nadloží

smerné číslo (v plánovaní)

záväzná čísla výroby pre ten-ktorý sektor a usek plánu, stanovené štátnym plánovacím úradom

smerné dobývanie

dobývací spôsob, pri ktorom postupujeme s porubom vo smere ložiska

smerné komorovanie

spôsob dobývania strmých, menej hrubých žíl; žila sa rozčlení do blokov dvoma obzorovými chodbami a vždy dvoma komínmi; komory postupujú smerne v ložisku

smerné pilierovanie

dobývanie úžitkového nerastu v pilieroch vo smere ložiska

smerné stenovanie

dobývanie úžitkového nerastu dlhými rovnými porubmi, stenami; jednotlivé steny postupujú vo smere ložiska

smernice

predpisy, ktorými sa riadi určitá činnosť

smerník, pozri magnetický azimut

smerný pilier

chodbami vyčlenená ložisková celina v smere ložiska

smerný porub

dobývka, ktorej čelo postupuje v smere ložiska

smerný prekop

smerná chodba hnaná v jalovej hornine popri ložisku

smernový uhol

odorovný uhol určujúci odľahlosť určitého smeru od daného smeru

smoľa

tuhá látka čiernej farby, ktorá vzniká pri frakčnej destilácii dechtu

smolnec = uránová ruda

nerast z kyslíčnikov UO₂ a UO₃ (kyslíčnik uraníčitý a uránový) s určitým

typom množstvom bária, rádia, olova, železa a pod.

smolné uhlie

hmedé uhlie, lesklé, lasturovitého ložu s vysokým obsahom bituminóznych látok

smnacie elektródy

potenciálové elektródy

socialistické súťaženie

dobrovoľné úsilie docieľiť v rovnakom čase dohodnutý väčší výkon v zápojení s inými jednotlivcami alebo kolektívami (využitie času, organizácia práce a pracoviska, atď.)

sóda

uhlíčitán sodný (Na₂CO₃·10H₂O); žihľamfn sa mení na sódu bezvodú čiže kalcinovanú

sodik (Na)

striebrobelašý mäkký kov s nízkym bodom tavenia (97,97°C); na vzduchu sa prudko zlučuje s kyslíkom, je jedným z najreaktívnejších prvkov; po oksylčovaní s vodou vytvára jednu z najdôležitejších zásad hydroxyd sodný (Na OH)

sodné soli

bezfarebné, vo vode dobre rozpustné soli, ktoré vznikajú nahradzovaním vodíka v kyselínach sodikom; používajú sa hodne v potravinárstve, v priemysle a v pôdohospodárstve

sochor

tyč používaná ako páka

soľanka = salínka = rapa

vodný roztok kamennej soli ako východisková surovina na výrobu soli

solenoid

valcová cievka tesne ovínutá izolovaným vodičom

solenoidová vŕtačka

vŕtačka pracujúca na princípe elektromagnetických vibrátorov

solivar

závod na spracovanie surovej soli kamennej na soľ jedľu — kuchynskú, prípadne denaturovanú

solivarníctvo

spracovanie kamennej soli alebo solianky na soľ jedľu a priemyslovú varením vodného roztoku soli — solianky

solná baňa

závod na dobývanie a upravovanie kamennej soli

solná hornina

v prírode sa nachádzajúci geologický útvar, obsahujúci kamennú soľ (často i čistá soľ)

solná komora

podzemná baňa na dobývanie soli v podobe priestoru 30 m širokého, do 300 m dlhého s postupujúcou hĺbkou až do 100 m

solná rapa

hustý soľný vodný roztok

solná varnica

plytká nitovaná železná misa značných rozmerov (napr. 10x20 m), na ktorej krystalizuje z varenej soľanky soľ

solnatosť

obsah kamennej soli v roztoku alebo v soľinosem útvere

solné ložisko

prírodný výskyt kamennej soli

solné žriedlo

prameň slanej vody

solný il

jemná hlinítkremťitá hornina s obsahom kamennej soli

solný monopol

vyhradené právo štátu vyrábať, upravovať a predávať soľ

solný prameň

prírodný prameň na povrchu alebo v zemi, ktorého charakteristickou súčasťou je soľ

solný rösol

hustý roztok vody a soli s bohatým obsahom soli

solný útvar

prírodné ložisko čistej alebo znečistenej kamennej soli

soľný výpot = samorodá soľanka
hustý soľný roztok prenikajúci zo
sonej horniny

soľný závod
priemyslový závod na výrobu a upra-
vovanie kuchynskej soli

sonda
hlbinný vrt za účelom hľadania ťžit-
kového nerastu, prípadne ťažená
nafta

sopeč
kanál vo vyvreline
sorbitum (v úpravníctve)
druh, trieda roztriedeného ťžitkového
nerastu podľa veľkosti zrn

spád chodby
sklon chodby pod horizontálnou rovi-
nou; vyjadruje sa v promile

spádový uhol
zvislý uhol, ktorým sa udáva spád
komunikácie, vody a pod.

spájanie do hviezd = hviezdové ra-
denie

spojenie troch alebo viac (6, 12) sa-
mostatných vinutí transformátora
alebo generátora tak, že jedny konce
sa spoja do spoločného bodu (uzlu),
druhé konce sa vyvedú

spojenie na rybinu
spôsob spojenia jednotlivých častí
predmetov zárezní, ktoré majú tvar
rybieho chvosta

spájka
lahkotaviteľná zliatina, používaná na
spájanie kovov, vytvárajúca na po-
vrechu spájaných častí novú zliatinu,
ktorá pevne spojí spájané súčiastky

spájkovanie
spôsob spájania dvoch kovov pomo-
cou tretieho kovu tak, že k spája-
ným plochám, ktoré sa najčastejšie
zahrievajú na určitú teplotu, pridá-
va sa roztavený kov, ktorý na spája-
né kovy buď prilne alebo do nich
vnikne difúziou

spátená meď = meďené okoviny
chemická zličenina meďi s kyslíkom
(CuO kyslíčnik meďnatý), čiernej far-

by, ktorá vzniká okysličovaním meďi
za tepla a za prítomnosti vzduchu

spalné plyny
plyny, ktoré vznikajú spaľovaním tu-
hej, kvapalnej alebo plynnej horla-
viny (uhlie, nafta, generátorový plyn);
obsahujú zväčša kyslíčnik uhlíčitý,
malé množstvo kyslíčnika uhoľnatého
a dusík

spalné teplo
teplo uvoľnené dokonalým spaľova-
ním 1 kg tuhého alebo kvapalného
paliva, prípadne 1 m³ plyného pa-
liva

spaľovací vzduch
potrebne množstvo vzduchu na spa-
ľovanie tuhých, kvapalných alebo
plynných palív s najväčším využitím
tepla obsiahnutého v horlavine

spätná voda
voda privedená späť do prevádzky po
jej odkalení v odkalisku

spätne pilierovanie
dobývanie ťžitkového nerastu piliermi
z poľa

spätný náraz (pri explózií plynu)
náraz vzduchu vo forme spätnej tla-
kovej vlny, keďže následkom rýchleho
ochladenia vzduchu a kondenzácie
pary zmenší sa objem vzduchu

spečená hmota = aglomerát
pórovitá hmota, ktorá vzniká spe-
kaním drobnej praženej rudy

spečenec = sinter
pórovitá tvrdá hmota, ktorá vzniká
spekaním zrníek kovu alebo praže-
nej rudy

spekacia pec = sintrová pec
pec, v ktorej sa uskutočňuje proces
spekania zrníek kovu alebo praženej
rudy na pevnú pórovitú hmotu

spekanie = sintrovanie
spôsob prípravy pórovitej, ale tvrdej
spečenej hmoty zo zrníek kovu s vy-
sokým bodom tavenia (napr. W);
v praškovvej metalurgii alebo v hut-
níctve spekanie zrníek praženej rudy

na tzv. aglomerát na špeciálnych
spekacích strojoch

spekanie rúd
stmetovanie jemnozrnných pracho-
vitých rúd tepelným pochodom (s
prísadami alebo bez prísad)

spekaný karbid
zliatina obsahujúca karbidy ťažko-
tavitelných kovov wolfrámu W, tita-
nu Ti, chrómu Cr, molybdénu Mo
a spojivo kobalt Co, nikel Ni, že-
lezo Fe

spektrálna analýza
zistovanie splyných prvkov spek-
troskopom na základe charakteris-
tických čiar v spektre

spektavé uhlie
uhlie, ktoré pri destilácii za nepri-
stupu vzduchu dáva tuhý, celistvý
výšok -- koks

spincie zariadenie
zariadenie na ovládnutie elektrických
okruhov sieťí, prípadne strojov a
iných zariadení

splochovacie splavy
úpravnicke zariadenie, pri ktorom sa
rmut privádza na splavový dosku v
tenkej vrstve; po rozdružení sa rmut
ihneď zbiera

spletanie lana
1. zvtžanie jednotlivých oceľových
drôtov v pramene a prameňov
lano,
2. spojenie oboch koncov lana sple-
tením, čím vzniká nekonečné lano

splošný výbuch (metánu a uhoľného
prachu)
plyny (väčšinou CO₂, CO, H₂O), ako
výsledky oxidácie (dokonalejšie a ne-
dokonalejšie) metánu a uhoľného pra-
chu

sploštenie rotačného sféroidu
pomer rozdielu dĺžok jeho rovníko-
vej a rotačnej polosi k dĺžke polosi
rovníkovej: $\alpha = \frac{a-b}{a}$

splynovanie paliva
premena tuhého alebo kvapalného pa-
liva na plyn teplom

spodná voda
voda v pórovitých horninách a v trh-
linách pod zemským povrchom

spodné lano
jamové lano, ktoré spája dopravnú
nádobu s bubnom ťažného stroja cez
lanovnicu a na bubon je navinované
od spođu

spodok, pozri počva
spojenie na tupo = spojenie šikmým
rezom

spôsob viazania stropnice so stojkami
šikmo zrezaným rezom (pri menších
tlakoch)

spojenie šikmým rezom, pozri spojenie
na tupo

spojenie vedľa seba = paralelné spoje-
nie

spojenie, pri ktorom dva alebo viac
elektrických elementov je pripojené
pod jedno napätie (platí obdobne
pre čerpanie vody, vetranie atď.)

spojenie za sebou = sériové spojenie
spojenie dvoch alebo niekoľkých
elektrických elementov v reťazi za
sebou (platí obdobne pre čerpanie
vody, vetranie a p.)

spolukúvanie stojana
zjav, s ktorým sa stretávame pri
všetkých kyvadlových meraniach tia-
že, spočívajúci v tom, že v dôsled-
ku periodických síl pôsobiacich na
stojan kyvadla v závesnom bode sa
tento rozkmitáva a ovplyvňuje tým
dobu kyvu

spomalenie
úbytok na rýchlosti za 1 sek.

spotreba vzduchu
1. množstvo vzduchu potrebné pre
činnosť živého organizmu alebo
chod stroja

2. (v banskej prevádzke) množstvo
vetrov, ktoré treba privádzať do
bane, aby sa vytvorili hygienické

! pre zdravie bezpečné pracovné podmienky

spôsob porubovania
súhľad prác a spôsob vedenia prác spojených s dobývaním

sprievodnice = sprievodné lamy
zvislé hrady štvorcového alebo obdĺžnikového profilu na vedenie dopravnej nádoby (klietky, skipu, okovu) v jame

spustiť olovnicu
zavesiť olovnicu v danom bode

spúšťač
prístroj na spúšťanie krúžkových motorov

spúšťaná kyveláz
železná (váhová) výstuž jamy spúšťaná vlastnou váhou alebo tlakom zdvíhakov; tým spôsobom sa jama hlbí a súčasne sa kyveláze využíva ako ochrana proti vnikaniu vody z vodonosných vrstiev

spúšťaná výstuž jamy
murovaná alebo železná, oceľobetónová výstuž jamy, ktorá sa spúšťa zaťačovaním váhou výstuže do mäkkých a sypkých hornín na dne hlbenej jamy

spúšťané murivo
murivo používané pri hlbení jamy cez mäkké horniny; na povrch mäkkej horniny uloží sa železný prstenec opatrený dole rezným britom; na prstenec sa kladie múr, ktorý vlastnou váhou alebo tlakom zdvíhakov tlačí prstenec do horniny, pod ktorým sa vyberá hornina; pod a poklesu prstenca sa múr hore nadstavuje

spúšťanie rudy
dopravovanie rudy dobývanej nadchodbou po zväzňach alebo sypmi na túto chodbu

stabilizácia bodov
zistenie polohy meračských bodov určitými značkami, (okrasenými kamennými, rúrkami, meračskými klinca-

mi a pod.) pre ich trvalejšie označenie

stabilizačný znak
pomôcka na stabilizovanie meračských bodov (medzník, kliniec, skoba, čapový znak výškový a pod.)

stabilná suspenzia kaolinu
suspenzia, v ktorej jednotlivé pevné súčasti i po dlhšom čase nekogulujú a neusadzujú sa. Stabiliza sa zvyšuje obsahom iónov K a Na v kaoline; umele sa zvyšuje prídavnými vhodnými prísadami

stabilné deklinatórium
deklinatórium trvale upevnené na pozorovacom pilieri

stalagmit
jaskynná usadenina, najčastejšie vápenitá, stĺpovitého, pilierovitého alebo záclonovitého tvaru, spočívajúca na pevnom podklade a narastajúca smerom nahor

stalaktit
jaskynná usadenina, najčastejšie vápenitá, stĺpovitého, pilierovitého alebo záclonovitého tvaru, vislaca na strope a narastajúca smerom nadol

stále elektrické zariadenie
pevne zabudované elektrické zariadenie, ktoré ostáva na mieste aspoň 1 rok od uvedenia do prevádzky

stanica (nakladacia, vykladacia)
miesto, kde sa rubanina, materiál nakladá alebo vykladá

stančný gravimeter
prístroj na meranie alebo nepretržité zaznamenávanie nepatrných časových zmien intenzity zemskej tiaže na pevných gravimetrických staniciach alebo observatóriách

stanol = cinový list
tenký list (fólia), ktorý vzniká valcovitím kovového činu; používa sa na balenie potravín, lebo slabé kyseľiny organické a anorganické na čín nepôsobí

stanovište (v mer.)
miesto postavenia meračského stro-

ja alebo inej meračskej pomôcky pri meraní

starecké práce
banské diela, urobené v minulosti (dnes zväčša opustené)

starina
porubovaný a opustený banský priestor; spravidla je zavalený alebo zavadnený

stator
nehybná časť elektrického stroja bez ložiska a bez rámu (základné dosky)

stavadlá
pákov súčasne ovládané zariadenie na obzoroch v jame na posadenie klietky; sú to 4 oceľové pätky sklopene do jamy; keď posadíme klietku na stavadlá, odpovedá jej podlaha plošine náraziska

stavadlový rám
železný rám opatrený stavadlovými pákami sklopnými do jamy; keď na stavadlá posadíme klietku, odpovedá jej podlaha plošine náraziska

staitit
celistvá odroda mastenca (Hs Mg₂ Si₂ O₇); tvorí hľuzy v zrnitom vápenci, hadci, svore a žule; slúži ako keramická surovina

stefanit
nerast obsahujúci striebro a antimón, stopy arzenu a meďi a niekedy i väčšieho množstva železa

stelárna jednotka
vzdálenosť, v ktorej sa javí planetárna jednotka v zornom uhle 1 sekundy

stena vrtné diery
obmažená hmota vo vnútri vrtu

stenčenie (sloja, žily)
zmenšenie hrúbky sloja, žily

stenčované lano
kónické ujimané lano, ktoré má vo všetkých prierezoch približne rovnaké napätie vzhľadom na zaťaženie a váhu príslušného úseku lana po lano-olnivicu

stena
dlhý porub medzi dvoma paralelnými smernými chodbami

stenovanie
dobývací spôsob, pri ktorom sa úsek ložiska medzi dvoma paralelnými smernými chodbami rube dlhým porubom, ktorému hovoríme stena

stenovanie do poľa
dobývanie stenou s postupom od úvodného banského diela ku hraniciam banského poľa

stenovanie z poľa
dobývanie stenou s postupom od hraníc banského poľa k úvodnému banskému dielu

stenovacie meranie
druh sluchového merania gravimetrického s pravidelnými viacnásobnými opakovaním meraní v každom bode sluchy, pričom koncový a začiatkový bod je ten istý

stereometria
časť deskriptívnej geometrie, ktorá sa zaoberá priestorovými znázorňovaním geometrických útvarov; používa sa na zobrazovanie banských podzemných priestorov pri vyhotovovaní vetracích, elektrifikačných, vzduchových a iných máp

stieranie peny
zhŕňanie peny vo flotačných celách lopatkami

stiesnený pád
pád zmesi zrn v zúženom priestore v prostredí určitej hustoty, pri ktorom si zrná v páde navzájom prekážajú a tak porušujú obvyklú zákonitosť voľného pádu

stlak sloja
časť sloja o menšej hrúbke než je jeho priemerná hrúbka; zmenšenie hrúbky sloja nastalo pri jeho vzniku horninovými tlakmi

stĺpcová nálož trhaviny
nálož vrtu, zložená z niekoľkých za sebou uložených náložiek, ktorej

celková dĺžka prevyšuje štvornásobok priemeru vývrtu

slipová rezačka

nárazová vrtačka na rozpernom stĺpe s viazaným posuvom a bočným posuvom; starší mechanický stroj na zárezy v uhli a mäkkých horninách

stĺpový vrátok

malý vrátok, ktorého nosnú konštrukciu tvorí stĺp

stojak

strmo uložený uholný sloj

stojan vrtačky

drevený alebo oceľový stĺp, na ktorý sa pripieňuje podávacie zariadenie pre nastavenie vrtačky do určitého smeru

stojatá žila

žila uložená strmo alebo zvislo pod uhlom 60°–90° k vodorovnej rovine

stojatý sloj = strmý sloj

sloj uložený strmo alebo zvislo pod uhlom 60°–90° k vodorovnej rovine

stojka

podpora zachytávajúca prevažne zvislé stropné tlaky

stojka na zub

druh výdrevy, pri ktorej vystužujeme vyrábaný priestor gúlatinou stanovanou tesne vedľa seba

stolica dopravníka

krátky časť nosnej konštrukcie pásového dopravníka

strata kĺzaním remeňa

strata obvodovej sily, zapríčinená preklávaním remeňa po obvode venca remenice; s ostatnými stratami trenia určuje mechanickú účinnosť remeňového prevodu

strata na napätí

úbytok napätia následkom prietoku elektrického prúdu cez odpor

strata napätia (na svorkách spotrebiča)

strata elektrickej energie pri vypnutí elektrovodnej siete

stratímeter

prístroj na meranie odchýlky vrtu od zvislice

stratená klieťka

Klieťka v jame, ktorá pri ťažbe medzi dvoma horizontami chodí a zastavuje mimo horizontov, pretože ťažné zariadenie nebolo usposobené pre ťažbu s dvoma klieťkami

stratená výstuž

drevo alebo iná hmota, použitá na vystužovanie banských priestorov, ktorú už nemôžeme získať späť

straty pracovného času

zavinené alebo nezavinené pracovné prestávky za smeny a vynechané smeny

stredná chyba

teoretická veľičina m, zavedená vo vyrovnávacom počte pre posúdenie presnosti meračského výkonu; používa sa v medzinárodnom meradle

stredná progresívna norma

norma, ktorá sa nachádza uprostred medzi terajšou normou a normou najlepších pracovníkov; vzťahuje sa aj na využitie surovín a materiálu

stredné sádzanie

rozdružovanie zŕn strednej veľkosti na sádzackách podľa špecifickéj váhy zŕn

stredný sloj

vrstva úžitkového nerastu uložená medzi slojom nadložným a podložným a oddelená od nich jalovými vložkami

strelná bavlna = nitrocelulóza

výbušmina vyrobená máčaním bavlny v zmesi kyseliny dusičnej a koncentrovanej kyseliny sirovej

strnutie drevenej výstuže

porušenie alebo vybitie drevenej výstuže (aj pri odpaľovaní vrtných dier)

strieborný zliatok

kus striebra rozličného tvaru a váhy, ktorý vznikol stuhnutím roztaveného striebra v jednoduchej forme

striebro (Ag)

lesklý biely kov, hustoty 10,5; vy-

značuje sa vysokou tepelnou a elektrickou vodivosťou

strieborný amalgám

zliatina striebra s ortuťou

strieborný králik

zliatina striebra a olova, ktorá vzniká pri určovaní obsahu drahých kovov tavením vzorky rudy alebo koncentrátu s bóraxom a kyslíčnikmi olova za prístupu vzduchu v porovíťom tégliku

striedanie

smenová výmena osadenstva (spravidla na pracovisku)

strihy v uhli = kľiváz

sústava rovnobežných trhlíniek v sloji kolmo na jeho hrúbku

striž mince

hrubá dĺžka mince (pomer drahého kovu a prisady)

strmé uloženie ložiska

ložisko uložené strmo alebo zvislo pod uhlom 60°–90° od vodorovnej roviny

strmý

s ohľadom na vodorovnú rovinu odklonený o 60°–90°

strmý sloj, pozri stojatý sloj

strojné oddelenie jamy

oddelená časť jamy, v ktorej sa na jednotlivé obzory privádzajú kábelly, potrubia na stlačený vzduch a potrubia na vodu z bane, prípadne na pitnú a úžitkovú vodu do bane

strojné vŕtanie

vŕtanie, pomocou mechanickej sily stroja

strojové hodiny

počet pracovných hodín robotníkov pri všetkých strojoch za isté obdobie

strojovňa

výbudovaný priestor na povrchu alebo pod zemou, v ktorom sú umiestnené pracovné stroje

stroncium (Sr)

stiebrohlavý, veľmi lesklý kov, mäkkší ako vápnik, kujný, hustoty 2,54.

Zo všetkých kovov žeravých zemín sa najmenej používa pre technické účely

strop

vrstva bezprostredne nad otvorenými banskými dielami

stropové paženie

zaistenie slabého stropu banských podzemných priestorov pažinami, zatahnutými za stropnice výstuže

stropové uhlie

uhlie nachádzajúce sa v strope banského diela

stropový výlom

výlom horniny prevedený do stropu ložiska alebo do stropu banského diela

stropová chodba

dlhé banské dielo razené v stropových vrstvách ložiska

stropová ruda

ruda, ktorá sa nachádza v strope banského diela

stropovanie so základkou

dobývacia metóda strmých ložísk o malej hrúbke jedným výstupkom so základkami vydobytého priestoru pod základkou

stupa

staré zariadenie na ťrvenie rudy, drahých kovov; ruda sa privádzala do žlabu, kde bola ťrvená striedavým dopadaním zvislých okovaných tlkov

stúpanie

dvíhanie sa sloja, žily pod určitým uhlom od vodorovnej roviny

stúpanie vinutia, pozri dĺžka vinutia

stupeň ťrvenia

pomer maximálneho priemeru zna pred ťrvením a maximálneho priemeru zna po ťrvení

stupňovitý pokles

systém tektonických porúch, kde vrstvy ťrďatým súvislé niekoľkokrát poklesli vo forme stupňov

stupňový kompresor

kompresor s viac ako jednostupňovou kompresiou na stlačovanie vzdu-

chu na vysoké tlaky. (V baníctve až do 250 at.; v chemickom priemysle až do 100 at.)

stupová ruda

ruda drahých kovov, tvrdá, krehká, obsahujúca voľné zlato, striebro, drvená v stupách

stupová stolica

drevená nosná konštrukcia stupového drviaceho zariadenia

stupové zlato

voľné zlato získané úpravou rudy, ktorej jeden článok, drvenie obstarávajú stupy

stupový tlk

ťažký stĺp pohybujúci sa vo zvislom smere, dole opatrený kovovou papučou, ktorý pri dopade na dno žlabu drví rudu

stupový žlab

horizontálny žlab s miernym úklonom, v ktorom sa prechádzajúca zlatá ruda drví nárazmi spodkov okovanej časti ťažkých tlkov

stykový uhol (v úpravníctve)

uhol, ktorý zvierajú tyčinka kvapky vody, položená na rovnej ploche nerastu s rovnou nerastu; podľa stykového uhla sa určuje zrnitosť nerastov

sulfidácia

prechod z tuhého skupenstva do skupenstva plynného zohrievaním

sulfimát

veľmi jedovatý biely kryštalický prášok (chlorid ortuťnatý), používaný ako antiseptikum na dezinfekciu, na konzervovanie dreva a anatomických preparátov (balzamovanie mŕtvov)

súčtové kružidlo

kružidlo na sčítanie úsečiek (používané napr. pri nítkovom planimetri)

suchá destilácia

destilácia bez prístupu vzduchu, pri ktorej sa z destilovanej hmoty uvoľňujú rozličné plyny a pary a v reorture ostáva tuhý uhlikatý zvyšok

suchá podsádzka

suchý jalový materiál, ktorým sa podsádzajú vydobyté banské priestory

suchá úprava

úprava ťžitkových nerastov za neprítomnosti vody (preberanie, vyklepávanie, drvenie, triedenie)

suché rozdrúvanie

rozdeľovanie banskej rúbaniny podľa kvality na zložku ťžitkovú a jalovú suchým spôsobom, t. j. bez použitia vody alebo inej kvapaliny

suchý múr

múr v bani bez spojiva

sulfidácia

pôsobenie na minerálny povrch chemickým činidlom, aby sa na povrchu minerálu vytváral povlak sírnika; sulfidáciou sa zlepšuje flotačná schopnosť niektorých kyslíkatých minerálov

sulfidy, pozri sírniky

súpadnosť

vlastnosti dvoch zŕn rôznej špecifickej váhy, že pri určitom pomere svojich priemerov majú pri páde v tekutine rovnakú konečnú pádovú rýchlosť

súprava, pozri garnitúra

súprava vrtákov

určitý počet vrtákov na vyvŕtanie jednej diery, sú odstupňované podľa dĺžky a priemeru

súradnicová sieť

pravouhlá sieť čiar vyvesených v určitej mierke a o určitom intervale; slúži na vynášanie bodov podľa daných súradníc (obvykle súradnice x, y)

súradnicová sústava

systém základných priamok alebo rovin, ktoré slúžia na určenie polohy bodu v rovine alebo priestore príslušnými súradnicami

surma, pozri sírnik antimónity

surová bubľovitá meď

surová neodplynená meď, po stuh-

nutí uzavríe plyny, ktoré vytvorila bubliny

surová ropa

ropa vyťažená priamo z ložiska

surová oceľ

oceľ určená na ďalšie spracovanie

surová rašelina

vyťažená rašelina, ktorá nebola podrobená žiadnemu zušľachťovaciemu procesu

surová ruda

narúbaná ruda bez úpravy

surová síra

síra, v ktorej pri výrobe ostalo väčšie množstvo nečistôt; ich odstránenie vyžaduje ďalšiu operáciu, ktorá sa volá rafinácia

surové olovo

hutníckym spôsobom vyrobené olovo obsahujúce určité množstvo nečistôt (meď, antimón, zlato, striebro, bizmut, železo, arzén)

surové zlato

zlato získané pri amalgamácií odpadnými ortuťami z amalgámu

surové železo

zliatina železa s cudzími látkami, ako C, Mn, Si, P, S, získaná redukčným procesom z rudy vo vysokej peci

surové železo sivé

surové železo, ktoré má na ploche lomu sivú farbu, zapríčinenú vylúčeným grafitom

surové železo bohaté na grafit

surové železo s veľkým obsahom uhlika vylúčeného vo forme grafitu

surové železo chudobné na grafit

surové železo s malým obsahom uhlika vylúčeného vo forme grafitu

susedná hornina

hornina v bezprostrednom nadloží alebo podloží ložiska

sústredená nálož trhaviny

nálož, ktorej dĺžka nepresahuje štvornásobok jej priemeru; má väčšiu účinnosť ako predĺžená nálož v dôsledku väčšej detonáčnej rýchlosti

súťčie

súprava vrtných tyčí spojených medzi sebou závitmi

svah

terén (nášyp a pod.) pod určitým sklonom

svahomer = sklonomer

prístroj na meranie uhla sklonu — svahu

svahový uhol

uhol, ktorý zvierá spádnicu voľne nasypanej horniny s vodorovnou rovinou

svetelná signalizácia = svetelné návestenie

dohovorené svetelných znakov

svetelné návestenie, pozri svetelná signalizácia

svetelný rok

dráha svetla pri rýchlosti $v = 299.774$ km (sek. za tropický rok) 1950r = = 365 dní 5 hod. 48 min. 45,71 sek. = (365,24219572 dňa), ktorá je 9,460 . . 10¹⁸ km

svetelný signál

svetelná návesť je svetlo ktorým sa možno dorozumievať zo vzdialenejších miest alebo pri hluku, pomocou dohovorených znakov

svetlá výška chodby

zvislá odľahlost hlavy koľajníc od stropnej výštyže chodby

svetlosť otvorov

vnútorná vzdialenosť medzi dvoma stenami, okrajmi a pod. kruhových a dutých predmetov (napr. rúrky)

svetlý profil

priečny rez vystuženého banského diela

sviečkové uhlie, pozri kanelové uhlie

sviňar, pozri medveď

svor

premenená hornina, ktorej hlavnou súčasťou je kremeň a síleda, podradnou časťou amfibol, granát, andaluzit a l., slúži ako ťžitkový kameň

svorkové napätie

napätie, ktoré nameriame na svorkách zafazaného zdroja elektrického prúdu

syenit

hlinbná vyvrélna, jemnozrná zmes ortoklasu, amfibolu, biotitu a i. (vždy bez kremeňa); používa sa v kamenárskom a stavebnom priemysle

syngenetické ložisko

ložisko, kde nerastná látka vznikla súčasne s horninami, ktoré ložisko obklopujú

sylianit

nerast obsahujúci zlato a striebro vo forme tzv. teluridu; chemického zloženia (Au, Ag) Fe₂

synklinála

časť vrásy tvaru korýtka

sýpka (šut)

zvislý alebo šikmý úzky priestor, do ktorého sa zvrchu nasýpa a naspodku vypúšťa rúbanina

sytnosť horniny

pomer objemu pôvodnej horniny a objemu nasypanej horniny

sytný komín = sýp

zvislé alebo strmé banské dielo malého prierezu, ktoré sa používa pre gravitačnú dopravu rúbaniny alebo základky; materiál sa zvrchu nasýpa a na spodku vypúšťa

sýpový uzáver

výpust sýpu s mechanickým zariadením na vypúšťanie rúbaniny

sytnosť kyselín

počet vodíkov v molekule kyseliny, ktoré môžu byť nahradené kovom

šachtica, správne jamnica

šachta

u nás nepoužívaný výraz; zvislé banské dielo menujeme jamou, banský závod voláme baňou

šachtová pec

polovysoká hutnícka pec okrúhleho alebo obdĺžnikového vodorovného rezu, používaná na tavenie kovov (okrem železa); pracuje vždy so stu-

deným dúchaným vzduchom

šachtová vymurovka

žiaruvzdorné vymurovanie šachty hutníckej pece

šachtové pole, správne jamové pole

šamot

stavebný materiál pre hutnícke a iné pece. Zhotovuje sa zo žiaruvzdornej hliny vypaľovaním

šamotová tehla

tepelno izolačný materiál hlavne na hutníckej pece, vyrábaný zo žiaruvzdornej hliny (kaolínu)

šamozit

železná ruda-alumosilikát železnatý [Fe Al (Si₂ AlO₁₀(OH))₂]

šape

nástroj na ručné vŕtanie v mäkkých horninách; je to valec z hrubého plechu s pozdĺžnou štrbinou a s rezným jazykom naspodu; jazyk odrezáva z počvy vrtnú tenkú vrstvičku horniny, ktorá sa ukladá a hromadí v šape

šesťdesiatminúta sústava

uhľová sústava, pri ktorej sa delí jeden stupeň na 60 minút (60'), jedna minúta na 60 sekúnd (60''), menšie uhľové hodnoty udávame ako desatiny, stotiny atď. sekundy (základom je delenie kruhu na 360°)

šibík (v uhoľných baniach)

šibík jama o výške jedného dvoch obzorov s jednoduchým spúšťacím dopravným zariadením

šikmé smerné stenovanie

spôsob dobývania strmých ložísk; stena vytvorená medzi obzorovými chodbami je šikmá; rúbanina padá po žlaboch popri stene na doľnú smernú chodbu

šikmína

dobývka v strmom ložisku so zošikmenými porubnými krídlami; porubuje sa s výstupkom, vyrábaný priestor sa zakladá; rúbanina sa spúšťa k sýpu po podsádzke; niekedy má porub len jedno krídlo

šikmý výťah

úklonná doprava vozíkov, podstavníkov s vozíkmi a skípov na lane

šípové ozubenie

zvláštny druh ozubenia širších kolies, tvarovo podobného šipu, pričom vrcholy týchto šípov prebiehajú po osi ozubenia

šírka tlmy dŕviča

dĺžka rozmer tlmy dŕviča; rozstupom čelusti sa šírka nemení

širokorozchodná koľaj

koľajnice položené súbežne, pričom vnútorná vzdialenosť medzi hlavami koľajníc je 1435 mm (-3 mm + 10 mm)

šikodlivý priestor

časť činného priestoru stroja, uzavretá stenami valca, hlavy, kanálov, uzatváracích orgánov a dna piestu v jeho krajnej polohe. Šikodlivý priestor zhoršuje objemovú účinnosť stroja a výkon stroja

šikotské surové železo

surové železo, ktoré sa vyznačuje pomerne veľkým obsahom fosforu (od 0,6 až do 0,99%) a malým množstvom síry; používa sa v lejárňach

škrabák

dopravné zariadenie slúžiace na krátko odsun rúbaniny niekedy aj na dobývanie mäkkej zeminy (na povrchu)

škrabáková nádoba

ocelová skriňová nádoba na odsun horniny (po počve), potáhaná lanami z vrátok; jedným lanom sa privede nad zásobu, druhým lanom sa privedie späť, na začiatku spätného chodu sa škrabák rznou hranou zareže do zásoby a naplní sa

škrabáková doprava

premiestňovanie materiálu škrabákovou nádobou (lyžicou) vlekom materiálu v lyžici po zemi

škrabákový vrátok

dvojhubnový až trojhubnový vrátok zvláštnej konštrukcie na pohon lan,

ktorými sa manipuluje so škrabákou lyžicou

škrabka

banícka široká motyka na nahrabávanie horniny

škrtenie vetrov

umelé zmenšenie prietokového prierezu pre banské vetry

šmirgel

korundový prášok (karbid kremičitý), na brúsenie a leštenie kovov a iného materiálu

šmirglový kotúč

karbid kremičitý (karborundum) lisovaný do tvaru kotúčov; používa sa na brúsenie a leštenie kovov

šmirglový papier

jemnozrný korundový prášok nanesený na hrubší papier alebo platne, na brúsenie a leštenie kovov a iného materiálu

špeciálna látina

látina, ktorá musí zodpovedať určitým požiadavkám kladeným na chemické zloženie a na mechanické vlastnosti

špecifická hmota = hustota

hmota jedného m³ danej látky

špecifická hustota

číslo udávajúce koľkokrát je daný objem látky ťažší ako rovnaký objem vody

špecifická spotreba energie dŕviča spotreba energie v kWh na tonu alebo m³ rozdrveného materiálu

špecifický tlak, pozri plošný tlak

špecifický výkon dŕviča

výkon dŕviča udávaný v tonách alebo v m³ na 1 kWh spotrebovanej energie

špecifikovaná norma (spotreby materiálu)

spotreba rôznych hmôt na 1 t rúbaniny

špic, pozri železko

špirálový rozdrúžovač = Hamprezova

špirála

zariadenie na rozdrúžovanie jemno-zrnnéj nerastnej suroviny pôsobením rôznej veľkej odstredivej sily na zrná nerastu počas jeho zostupného unášania vodou po špirálovej dráhe v špirálovitom žľabe

špirálový sklzový žľab

korytkový sklz stočený do tvaru skrutkovice na spúšťanie narúbaného uhlia (prip. briket)

špirálový triedič

úpravítkový stroj na triedenie rmtutu; jemné zrnó je z triediča vynášané s pretekajúcim rmtutom, hrubé zrnó klesá na dno a je proti úklonu dna vynášané špiráloú

šrot

1. odpadový kovový materiál,
2. drobno sekaná tvrdá oceľ na hlbinné vŕtanie

štajerske surové železo

železo, vyrábané z oceleka, ktorý obsahuje väčšie množstvo mangánu a málo fosforu

štátna norma spotreby materiálov

celoštátny priemer spotreby materiálov pre hospodárne hmotné zásobovanie

štátna pracovná rezerva pre priemysel naplánovaná záloha žiakov rôznych škôl, ktorí po absolvovaní školy sú disponovaní na závody podľa potreby

štátny katalóg prác

roztriedenie druhov prác do mzdových tried

štiepanie

drvenie, pri ktorom na drvený materiál pôsobia ostré hrany, ktoré ho rozpadávajú, tento spôsob sa používa pre vláknitý a krehký materiál

štiepatelnosť

schopnosť látok oddeľovať sa podľa určitých plôch

štiepna plocha

plocha, po ktorej nastáva odlučnosť nerastov

štiepny tvar

forma nerastu ohraničená štiepnymi plochami

štrbinia drviča

otvor medzi drviacimi orgánmi drviča na vypúšťanie rozdrveného zrna

štrbinové vynášanie

spôsob vynášania produktov rozdrúžovania zo sádzáčiek cez štrbinu v čele sádzáčky, ktorej veľkosť je ručne alebo automaticky regulovaná posúvačom

štrková baňa

závod na výrobu alebo ťaženie štrku

štrkové ložisko

prírodné nahromadenie štrku v takom množstve, ktoré sa dá priemyselne dohývať

štruktúra horniny = sloh horniny

usporiadanie nerastných zložiek, ktoré je podmienené ich tvarom a ich relatívnou veľkosťou, spravidla možno štruktúru vidieť vo výbruse mikroskopicky, môže byť porfyrovitá, porfyrická a rôznosmerne zrnitá

štula

1. pekné formovaný kus nerastu — horniny pre zbierky,
2. krátky vývrt v boku chodby s dreveným klinom, vyznačujúci odobrané dielo

štvorcová oceľ

valcovaný oceľový výrobok rozličných dĺžok a štvorhranného prierezu

štvorcový kaliber

1. (v strojnictve) pomocný nástroj na meranie presnosti štvorcových výrobkov v medziach prípustnej tolerancie,
2. (v hutníctve) štvorcový otvor medzi valcami valcovanej stolice

štvortaktný motor

spaľovací motor, vo valci ktorého prebieha fáza piesta v štyroch „taktoch“: stlačovanie výbušnej zmesi, zapálenie — výbuch, vytlačovanie

produktov spálenia, nasávanie zmesi

štvrtenie vzorky = kvartovanie

zvláštny spôsob zmenšovania veľkej úpravníckej vzorky na malú vzorku; materiál sa urovná na okrúhlu hromadu, rozštvrtí sa na 4 diely dvomi kolmými rezní; dva protiahle diely sa odložia; s ponechanými dielmi sa opísané štvrtenie opakuje, kým nedostaneme vzorku žiadanej veľkosti

šúlok

valcovitá náložka z trhaviny alebo upchávky

šúlok hlíny

zátko z surovej hlíny používaná v potrebnom množstve na utiesnenie (upchatie) traskavinou nabitých vrtných diery, aby odstrelom vzniknuté výbuchové plyny nemohli neutesneným vývrtom uniknúť bez trhacieho účinku

T oceľ

profilový oceľový výrobok, zhotovený valcovaním zohriateho ingotu medzi kalibrovými valcami, profil má tvar písmena T

Tafanelov prístroj

prístroj na zisťovanie výbušnosti rôznych druhov uhoľných prachov na základe veľkosti plameňa, vzniknutého pri ťmele vyvolanom výbuchu

ťahané rúry

valcované oceľové rúry, ktoré ťahaním cez kaliber nadobúdajú presný prierez a hladký povrch

tachograf

rýchlomér udávajúci a graficky zapisujúci rýchlosť pohybu v každom okamihu pri doprave jamou

tachogram

grafický záznam rýchlosti v závislosti od času; je kontrolným záznamom o priebehu dopravy v jame

tachometer

prístroj, ktorý ukazuje okamžitú rýchlosť pohybu klieťky

tachymeter

univerzálny meračský stroj, ktorým sa merajú všetky prvky (vzdialenosť, uhly) určujúce priestorovú polohu zameriávaných trigonometrických bodov

tachymetria

meračská metóda, ktorou sa zameriava situácia i výška bodov v teréne

tachymetrická lata

drevená alebo kovová lata (2—5 m) s delením a stupnicou upravenou pre tachymetrické účely

tachymetrický teodolit

teodolit vyzbrojený diaľkometerným zariadením, používaný ako tachymeter aj pre iné účely

tangenciálny briketovací lis

lis, pri ktorom tlak potrebný na lisovanie dosahuje sa zmenšovaním objemu uzavretého priestoru na obvode dvoch zo seba sa valiacich valcových plôch

tangenta = dotyčnica

priamka dotýkajúca sa krivky v jednom bode

tanierová sušiareň

stojatý dutý oceľový valec na sušenie uhoľného prachu pomocou tanierov, vyhrievaných odpadovou parou

tantal

lesklý striebrobiely kov s vysokým bodom topenia (2900° C); používa sa v niektorých špeciálnych oceliach, ktoré sa vyznačujú svojou stálosťou a vzdornosťou proti korozívnym účinkom

tantalit [(Fe, Mn) . (Nb, Ta)O₂]

nerast s prevažným obsahom tantalu

tara

mŕtva váha obalu alebo vozidla

tarifný mzdový fond

plánovaný alebo vyplatený súhrn miezd výrobných a pomocných robotníkov

tavba

proces spracovania zliatiny od momentu vodenia surovín do taviacej

pece až do vypúšťania hotovej zliatiny z pece

tavenie na čiernu meď

hutnícke spracovanie medených siriých rúd, pri ktorom vzniká surová meď, zvaná čierna meď

tavenie rúd

proces výroby kovov vo vysokých, polovysokých alebo šachtových peciach redukciou uhlíkom (koksom) s prísadou troskotvorných látok a za spoluúčinkovania vzduchu vháňaného pod tlakom

tavenie trosky

proces spracovania hutníckej trosky, obsahujúcej ešte určité množstvo užitočných kovov, ktoré získame repetičným (opakovaným) tavením trosky

taviaca pec

hutnícka pec, v ktorej sa vyrábajú kovy

taviace prísady, pozri tavné prísady

taviaci téglik

drôt, ktorý sa pretaví následkom tepelného účinku neprípustného elektrického prúdu

tavitelnosť

schopnosť kovov pod vplyvom určitej teploty prechádzať z tuhého do kvapalného stavu

tavná poistka

drôt, ktorý sa pretaví následkom tepelného účinku neprípustného elektrického prúdu

tavné prísady = taviace prísady

doplnkové hmoty pridávané do pece na dosiahnutie potrebného zloženia trosky alebo na znížovanie bodu tavenia

tavný priestor = priestor tavenia

pásmo hutníckej pece, kde sa odohráva proces tavenia

ťažba

1. množstvo užitočného nerastu, vydobyté a vyťažené z banského zväzdu za určité obdobie; rozozná-

vame dennú, mesačnú a ročnú ťažbu,

2. doprava narúbaného nerastu

ťažba kliečkou

zvislá jamová doprava rúbaniny, prípadne jaloviny vo vozíkoch v kliečke na lane

ťažba skipom, pozri skipová doprava

ťažba podstavnikom

doprava vozíkov na vozíkovej ploštinovej konštrukcii v úklonnej jame

ťažba pomocných hmôt

prísun hmôt potrebných pre banské práce, napr. ťažba podsádzky, banského dreva a pod.

ťaženie okovom

zvislá doprava jaloviny v oceľovom súde na lane v hĺbeniach

ťažiar (zast.)

majiteľ banských podielov (kuksov) banskej spoločnosti staršieho typu (ťažiarstva)

ťažiarstvo (zast.)

skupina ľudí, ktorí podľa počtu podielov (tzv. kuksov) boli povinní kryť výdavky na dobývanie nerastu, no v rovnom pomere si delili zisky z banského podnikania; ťažiarstvo bolo právnickou osobou s ideálnymi podielmi (kukсами)

ťažké pyridínové zásady

zmes organických zlúčenín vyrobených z koksovej smoly; používajú sa ako peniče a majú aj zbieraciu schopnosť; majú nepríjemný zápach

ťažkokvapalinná sádzačka

sádzačka rozdrúžovania rudy, v ktorej rozdrúžovacím prostredím miesťo vody je ťažká kvapalina

ťažná hĺbka

zvislá vzdialenosť medzi najnižším obzorom a hornou ťažnou plošinou jamy

ťažná chodba

chodba určená pre dopravu ťaživa

ťažná jama, pozri dopravná jama

ťažná lyžica

valcovitá nádoba s ventilom alebo

klapkou, používaná na ťažbu kvapaliny alebo vrtné drviný z vrtn

ťažná sila

sila na prekonanie odporov pri dopravě

ťažná stolička, pozri ťažná veža

ťažná veža = ťažná stolička

1. oceľová alebo oceľobetónová konštrukcia nad ťažnou jamou (drevená len nad hĺbením), aby kliečka mohla vystúpiť nad jamu

2. (pri hĺbinnom vrtní) vrtná veža nad vrtnom

ťažné zariadenie

mechanické strojné zariadenie, ktorým sa priamo dopravuje rúbanina, osoby, materiál atď. v jame

ťažné lano

drôtené lano zvinuté zo šiestich prameňov z tenkých oceľových drôtov, na dopravu kliečok, skipov, vozíkov, okovov a pod.

ťažné oddelenie

oddelenie jamy určené pre dopravu kliečkou alebo skipom, prípadne podstavnikom v úklonnej jame

ťažné pole

úsek alebo niekoľko úsekov porubového poľa, z ktorých sa práve dobýva užitočný nerast

ťažnica, pozri zvislica

ťažný bubon

valcovité teleso na hlavnom hriadeľi ťažného stroja, na ktoré sa navíja lano pri stúpaní kliečky v jame a odvíja pri jej klesaní; niekedy býva kónický alebo valcovito kónický

ťažný okov

valcovitá oceľová nádoba na lane, používaná na dopravu v hĺbení

ťažný stroj s trecím kotúčom

banská dopravná súprava s úzkym kolesom o veľkom priemere, na zdvíhanie a spúšťanie dopravných nádob v zvislej jame, pohyb zataženého lana na koleso je umožnený veľkým obvodovým trením lana v žliabku trecieho kotúča

ťaženie jamou

doprava materiálu alebo rúbaniny kliečkou vo zvislom alebo úklonnom banskom diele

ťaživec = baryt (Ba SO₄)

mínérál — stran bárnatý

ťažkotaviteľné surové železo

surové železo, ktoré sa vyznačuje vysokým bodom tavenia

ťažné uhlie = ťaživo (pozri aj rúbanina)

narúbané uhlie bez úpravy

ťažobný plán

časový a kvantitatívny rozvrh dobývacích prác

tlakomer

prístroj na meranie tlaku a tlakových rozdielov vzduchu

tégliková oceľ

oceľ zošľachtená tavením s prísadami v uzavretých žiaruvzdorných téglikoch

tégliková oceľoliatina

kvalitný druh špeciálnej ocele, ktorý sa vyrába z normálnej uhlíkovej ocele pretavením v uzavretých žiaruvzdorných téglikoch, najčastejšie s prísadou špeciálnych prvkov, ako vanádium, chróm, molybdén na zlepšenie mechanických vlastností

tégliková pec

pec s regeneratívnym kúrením plynom (vzduch a plyn sa predohrievajú), v ktorej sa zohrievajú na potrebnú teplotu tégliky naplnené kusmi ocele a potrebnými prísadami pri výrobe špeciálnej ocele téglikovej

technologický proces výroby

súhrn jednotlivých operácií úpravy a spôsobu ich zapojenia pri úprave užitočkových nerastov

technická kujná oceľ

zliatina železa s uhlíkom (max. 1,7 perc.), mangánom (menej ako 1%), kremíkom (menej ako 0,5%) a inými prvkami

technicko-finančný plán

plán výrobné a hospodárskej činnosti podniku

tektonické zrkadlo = sklzná plocha

lesklá časť plochy, po ktorej sa posunula jedna časť vrstiev (hornín) proti druhej

tektonické poruchy

poruchy uloženia vrstiev hornín zemského povrchu, ktoré vznikli pohybom zemskej kôry alebo vulkanicky (vrásnenie, zlomy, prešmyky atď.)

tektonika

náuka o stavbe zemskej kôry

tektuté piesky = pohyblivé piesky (česky kuřavka)

jemný kremenný piesok pod 1 mm priemeru veľmi presiaknutý vodou; pre svoju ťažkú zvládnutelnosť je nebezpečný pre banské podnikanie

tektutý betón, pozri liaty betón

teleskop

n niekoľko kolón zoskrutkovaných vrtných pažnic postupne zmenšujúceho sa priemeru a zasunutých do seba, pričom kolóna o menšom priemere je hlbšia než predchádzajúca; všetky kolóny začínajú od ústia vrtu

teleskopické pažnice

sústava pažnicových kolón uložených v hlbinnom vrte tak, že pažnicové kolóny o menšom priemere idú od ústia vrtu vždy do väčších hĺbok a sú postupne zasunuté do kolón väčšieho priemeru

teleskopické vypaženie

kolóny pažnic zasadených postupne jedna do druhej od ústia vrtu, pričom kolóny o menšom priemere sú hlbšie než predchádzajúca kolóna pažnic

telúr (Te)

prvok, ktorý sa svojimi vlastnosťami podobá síre a selénu; používa sa v keramikom priemysle na farbenie skla

telurické prúdy

prúdy geoelektrického poľa, ktoré nie

sú vyvolané umelými zdrojmi alebo príliš lokálnymi príčinami

telurické železo

čisté železo vyskytujúce sa v prirodete

teluricitány

solí kyseliny telurickej; používajú sa v keramikom priemysle

temperovaná liatina

určitý druh liatiny, ktorá bola zúšľachtená technologickým tepelným procesom

temperovaná liatina = kužná liatina

liatina zbavená karbidov oxidisčovacími procesom (temperovaním) a majúca potom vlastnosti ocele

temperovaný uhlík

uhlík odstraňovaný temperovaním z liatinových odlitkov, kde sa usadil vo forme karbidu

teodolit

meračský stroj používaný na meranie a vytyčovanie vodorovných a výškových uhlov

teodolitový tah

polygónový tah, v ktorom sa merajú vrcholové uhly teodolitom

tepelná bilancia

zistenie, koľko tepla sa do stroja dodalo, koľko sa spotrebovalo a koľko sa odvádza

tepelná depresia

podtlak banských vetrov, ktorý vzniká rozdielom teplôt vetrov vo vŕtanej a výdušnej časti

tepelné hospodárstvo

zostavenie bilancie, koľko tepla sa dodalo alebo vyrobilo z paliva a koľko sa ho v strojoch využilo — rozdiel sú tepelnej straty

tepelný stupeň (podľa Celzia)

stý diel na stupnici od nulového bodu ortuťového stĺpca teplomeru, ktorý sa ustáli v topiacom sa ľade alebo snehu, po bod varu označeného 100, ktorý sa ustáli v parách nad vriacou vodou

teplotná karotáž

meranie priebehu teploty vo vrtoch

teplota tavenia

teplota, pri ktorej látka v dôsledku fyzikálno-chemických procesov prechádza zo skupenstva tuhého do skupenstva kvapalného

terén

zemský povrch so všetkými prirodzenými a umelými nerovnosťami (vrškami, dolinami, vodnými tokmi, budovami, porastom atď.)

terestrická jednotka

dĺžka rovnokového zemského polomeru (= 6378,388 km)

termická disociácia

štiepanie zložitých molekúl na jednoduchšie molekuly, prípadne až na atómy vplyvom tepla

termika

náuka o teple

termodynamika

náuka o premene tepla na prácu a naopak

termograf

prístroj na automatické zaznamenávanie (zapisovanie) zmien teploty

termostat

zariadenie na udržovanie konštantnej teploty na určitej výške

tesnenie = upchávka

1. obloženie dvoch spojovaných častí stroja alebo len stykových plôch častí strojov, zabraňujúce prenikaniu kvapaliny a plynu z jednej časti do druhej,
2. materiál utesňujúci málože vo vŕtoch

tetraéder

teleso ohraničené štyrmi rovnostrannými trojuholníkmi

tetraedrit

meďnatá-sírnatá ruda obsahujúca okrem meďi v menšom množstve aj ortuť a antimón, prípadne stopy zlata a striebra

textúra horniny, pozri stavba horniny

Thomasova troska

zásaditá troska s veľkým obsahom fosforu, ktorá je odpadom pri spracovaní fosforátového surového železa v konvertori so zásaditým vymurovaním; rozomletá sa používa ako hnojivo pod menom Thomasova múčka

Thomasovo surové železo

surové železo používané na výrobu ocele zásaditým (Thomasovým) procesom

tíbingová výstuž

masívny kovový prstenec z niekoľkých segmentov na vodotesné vystužovanie chodieb, prekopov a jám

titan (Ti)

veľmi tvárny chemický prvok, používaný aj ako redukovadlo

titanit

rýchlorezný tuhý roztok nahradzujúci oceľ; zložený je z 51% karbidu titánu a 49% karbidu molybdénu; karbidy sa spájajú spojivom, ktoré obsahuje až do 14% Ni

titanomagnetit

v podstate magnetit (Fe₃O₄) preraštaný ilmenitom (Fe Ti Os)

titanová ruda

ruda obsahujúca titan vo forme titanomagnetitu, ilmenitu alebo rutilu

titanové surové železo

druh surového železa s obsahom asi 0,07 a, 0,5% Ti; malé množstvo titánu v surovom železe má blahodarný účinok na akosť liatinových výrobkov

titračia, pozri odmerná analýza

titračný prístroj

sklenený prístroj používaný v chemických laboratóriách na polymetrickú čiže objemovú analýzu; prístroj sa skladá zo stojanu a sklenej presne kalibrovanej trubičky

títrovanie

pridávanie chemického činidla (roztoku) známej koncentrácie; k roztoku neznámej koncentrácie za pri-

tomnosti farebného indikátora až do dosiahnutia hornina ekvivalenčného bodu

tláčivá hornina

hornina vyvolávajúca tlak v určitom banskom diele

tláčivá vrstva

vrstva horniny, ktorá vyvoláva tlak na určité banské diele

tlaková kvapalina

kvapalina tlačená pod tlakom na prenášanie sily

tlaková lanta = signálka

drevená dlhá tyč umiestnená v strede komory (pri komorovom dobývání na hmedom uhlí) na zistenie tlaku stropu

tlaková strata

hodnota zmenšenia vnútorného tlaku tekutiny alebo plynu následkom odporov trenia, zakrivenia a pod.

tlaková voda

voda, ktorá pri vyústení vedenia má tlak väčší než 1 at.

tlakové čerpadlo

čerpadlo, pri ktorom podávanie tekutiny sa uskutočňuje vytlačení tekutiny piestom, vzduchom alebo parou

tlakový spád

úbytok tlaku vznikajúci vedením sily tlaku úmerne so vzdialenosťou od zdroja sily

tlakový valec

valec svojom konštrukciou usporiadaný na stlačovanie kvapalín, resp. plynov na tlak — 1 at.

tlama drvíča

vstupný otvor česťustového drvíča, ktorým vchádza materiál medzi česťuste

tík

oceľový alebo drevený dole okovaný stĺp, ktorý úderom pri dopade drví materiálu položený v stupe

točná os ďalekohľadu

valcovitá os upevnená kolmo na os ďalekohľadu, slúžiaca na jeho otáčanie vo vertikálnej rovine

točnica = točnica

kovová okrúhla doska v chodbe, na ktorej sa vytočí vozík na inú kolmú koľajnicu (v banských úzkych priestoroch miesto výhybky)

tolerancia (v mech. technológii)

dovolená odchýlka od presne určenej miery, tvaru alebo zloženia, prípadne kvality

tombak, pozri červená mosadz

tonokilometer

merná jednotka pre prácu v dopravě; udáva, aké množstvo v tonách sa dopravilo a aká dráha bola pri tom prejdená v km

topas [Al₂ (SiO₃), F(OH)₂]

minerál charakteristický pre cinovcovú paragenézu; používa sa ako drahokam

topografia

meračská metóda pre meranie a zobrazovanie tvarov zemského povrchu

topografická korekcia, pozri korekcia na relief terénu

torit (Th Si O₄)

nerast obsahujúci tórium

torzné váhy = Eötvösove váhy = gravitačný variometer

prístroj na meranie hodnôt druhých derivácií potenciálu poľa zemské tiaže

torkretovanie

spôsob ochrany a spevňovania boriek banských diel nastriekaním cementovej malty na stenu banského diela pomocou vrhača; zabraňuje hlavne vzetraniu horniny

trachyt

výlevná erupívna hornina, skladajúca sa zo živca samidínu, biotitu a amfibolu; používa sa ako stavebný a dlaždicový kameň

transformátor

stroj, v ktorom sa prenáša striedavá elektrická energia určitej frekvencie z jedného elektrického obvodu do iného alebo viacerých iných obvodov, pričom sa mení (transformuje) na potrebné napätie tej istej frekvencie

transmisia

strojné zariadenie na prenášanie a rozvádžanie hnacej práce od hnacieho stroja na stroje hnané

transmisný remeň

pružný hnací článok na prenos krútiaceho momentu pri väčšej vzdialenosti od hnacieho hriadeľa od hriadeľa hnaného

transportér = dopravník

dopravné zariadenie pre prúdovú dopravu materiálu (pásový, hrabľový, korčekový)

trasa

pozdĺžna os železničnej, cestnej, vodnej a inej komunikácie

traskavá ortuť [Hg (SNO₂)]

biely alebo hnedý prášok, vybuchujúci pri 165° C, veľmi citlivý na mechanické vplyvy; používa sa na plnenie rozbušiek

traskírka, pozri výtyčka

traskavé ozdušie, pozri traskavý plyn

traskavina

výbušnina prúdovo vybuchujúca, ktorá sa používa na roznet (iniciáciu) trhavín a streliv a tvorí náplň rozbušiek

traskavosť = trhavosť = výbušnosť = brizancia

sila, ktorá vzniká pri náhlej chemickej premene výbušniny v plyny (pri explózií) a ktorá následkom veľkého tlaku a vysokej teploty trhá horninu

traskavý

mimoriadnou silou vybuchujúci

traskavý plyn = traskavé ozdušie

zmes vzduchu s metánom (s obsahom od 4,5 do 15% metánu)

traslavé osievadlo

nízko obrátkové ploché osievadlo s traslavým pohybom, obvykle od výstredníkoveho hriadeľa

traslavý splav

pohyblivý splav, ktorého natriasavý

pohyb je vyvolaný excentrom a ojnicou

traslavý žľab

dlhý, z dielcov zostavený plechový žľab trhavou mykaným strojom; pri krátkom pohybe vpred unáša materiál; pri prudkom podrnutí a pohybe nazad materiál zostáva akoby na mieste v dôsledku živej sily traverza, správne oceľový nosník

travová krivka, pozri oblúk trate

trečí kotúč

hnacie trecie koleso na pohon lana pri dopravě lanom

trečí odpor

sila, ktorá pôsobí na styčných plochách dvoch pohybujúcich sa telies; pôsobí proti smeru pohybu

trečia spojka

súprava dvoch kónicky do seba spadajúcich kotúčov, ktoré vzájomným trením prenášajú sily

trhací stroj

stroj na zisťovanie pevnosti v ťahu skúšaného materiálu; princíp trhacieho stroja je prevod váhy (sily) určitého závažia na trhaný drôt alebo tyč

trhacia želatína

výbušnina vznikajúca rozpustením strelnej bavlny v nitroglyceríne alebo v nitroglykole

trhacie skúšky lana

strojné pretrhávajúce jednotlivých drôtov rozpletenej vzorky lana za účelom zistenia ich pevnosti; nosnosť lana sa rovná súčtu pevnosti jednotlivých vyskúšaných drôtov lana; ojedinele sa robia trhacie skúšky celého lana na veľkých trhacích strojoch

trhačka

stroj na skúšanie pevnosti v ťahu

trhavina

výbušnina na trhanie hornín, prípadne objektov

trhavosť, pozri traskavosť

triangulácia

meranie v trigonometrickej sieti pre výpočet súradníc trigonometrických bodov

triasový vápenc

vápenc, ktorého vznik spadá do triasovej formácie

trieda banského nebezpečenstva

stupeň nebezpečenstva výbuchu zmesi metánu a uhoľného prachu so vzduchom, daný ich obsahom vo vzduchu a určený banskými dozornými úradníkmi

triedené uhlie

uhlie roztriedené v triediarňi podľa veľkosti zŕn (krupica, orech, orech kusy atď.)

triedenie

rozdelenie nerastov na jednotlivé druhy podľa veľkosti zŕn (na roštoch, na oševadlách alebo na hydraulických triedičoch)

triedené rudy

rozdelenie rudy na niekoľko druhov podľa veľkosti zrna

triedené paliv

rozdelenie uhľa a koksu podľa veľkosti zrna po úprave

triedič

zariadenie používané v úpravniectve na triedenie rudy alebo uhľa na potrebnú veľkosť zrna

triedič prachu

zariadenie na vydeľovanie prachu o zrnitosti 0–0,5 mm z drobnozrnného materiálu 0–6 až 0–10 mm

trigonometria

počtárske výkony, pri ktorých sa vyskytujú trigonometrické funkcie

trigonometrické funkcie

vzťahy odvodené z pravouhého trojuholníka; rozumieme nimi obvyčajne $\sin$, $\cos$, $\tan$, $\cotg$

trigonometrická sieť = trojuholníková sieť

sieť bodov pospájaných navzájom v trojuholníkových obrazcoch

trio

súprava troch valcov valcovej stoličce

triplex

kombinovaný hutnícky proces výroby vykonávaný súčasne v troch rozličných agregátoch pri výrobe ocele alebo pri valcovaní

trojpodstavová meračská súprava

meračský stroj s dvoma signálmi, ktoré sa môžu v podstavci navzájom vymieňať; zmešňuje sa tak chyba z excentricity stroja a signálu na stanovišti

trojuholníková sieť, pozri trigonometrická sieť

troleňový elektrický rušeň

banský rušeň s prívodom jednosmerného prúdu z kontaktného elektrického vedenia

troska

odpadová hmota (v podstate zmes rozličných kremičitanov) pri tavení rúd, ktorá vzniká z nečistôt v rude a z popola z koksu zlučovaním s prísadami pri tavnom procese v hutníckych pečiach

trosková maľta

vysokopečná troska s veľkým obsahom vápna

trosková vlňa

jemné vlasovité vlákna, ktoré vznikajú ochladzovaním roztavených kremičitých trosky vytekajúcej tenkým prúdom z pece

troskový betón

zmes cementu, štrku, piesku, trosky a vody, ktorá stuhnutím vytvára pevný a pomerne ľahký betón

troskový koláč

troska z hutníckych pecí vypúšťaná do plytkej jamy pri peci, kde tuhne

troskový lis

lis používaný pri spracovaní trosky na tvarovky, kvádre alebo dlaždice

troskový odpich = troskový výpusť

okružný otvor malého (asi 15 mm) priemeru umiestnený nad hladinou

roztaveného kovu, ktorým sa z pece odstraňujú neuzičočné látky vo forme trosky

troskový výpusť, pozri troskový odpich

tuha = grafit (C)

modifikácia uhlíka, vyznačujúca sa dobrou vodivosťou tepla a elektriny; používa sa na výrobu elektród, grafitových téglikov na tavenie kovov, v galvanoplastike, v mastiacej technike, ako ochrana proti hrdzavaniu a na mnohé účely v rozličných odvetviach priemyslu

tuhé (konzistentné) masťivo

látko za normálnej teploty mazľavá až tuhá, tvorená obvyčajne emulziou minerálnych olejov v mydlách (niekedy za prítomnosti plnivá, hlavne grafitu), určená na masťenie, t. j. na zníženie trenia trecích častí strojov

tunelová sušiareň kaolínu

sušiareň v podobe dlhej chodby, v ktorej sa pomaly pohybujú sušiarenského vozíky proti prúdu horúcich plynov (200° C) zbavených prachu

tuhá výhybka

koľajnicová výhybka s dvoma pohyblivými rovnými jazykmi so vzájomne viazaným pohybom; zastavenie jazykov do troch polôh umožňuje prechod koľajových vozidiel z jednej koľaje na dve ďalšie

tupej zvar

druh zvaru, umiestnený na styčnej medzere dvoch spojovaných častí, ktoré ležia v jednej rovine; podľa tvaru úkosu spájaných hrán rozoznávame tvary I, V, X, U, UU

turbína

rotačný motor, ktorého rotujúcou časťou je jedno alebo viac obežných kolies (vystrojených lopatkami vhodného tvaru), ktorými preteká hnacia tekutina, para alebo plyn a odovzdáva im svoju pohybovú energiu (kine-

tická energia hnacej látky sa mení na užitočnú prácu turbíny)

turbodynamo

dynamo na spoločnej osi s turbínou; mechanická energia turbíny sa mení v dynamo na elektrickú energiu

turbogenerátor

dynamo alebo alternátor na spoločnej osi s turbínou; mechanická energia turbíny sa v turbogenerátore mení na energiu elektrickú

turmalín

borosilikát kryštalizujúci v trigonálnej sústave s polárnou hlavnou osou; používa sa na polarizovanie svetla

turmalínová bridlica

hornina bridličnatej štruktúry, obsahujúca turmalín

tvrdá spájka

mosadzná spájka, obsahujúca 42 až 54% medi, zvyšok (do 100%) zinku

tvrdé drevo

rôzne druhy dubového dreva, agát, buk atď.

tvrdé olovo = antimónové olovo

zliatina olova s antimónom (až 15%); používa sa na výrobu brokov, akumulátorových dosák, v chemickom priemysle a pod.

tvrdokov, správne spekaný karbid

tvrdosť

odpor povrchových častočiek proti vnikaniu cudzích predmetov

tvrdosť horniny

odpor, ktorý kladie hornina proti vnikaniu reznej hrany vŕtáka pri vŕtaní a odpor proti účinkom trhavín

tvrdé sútyčie

pevné, spolu zoskrutkované tyče, na konci ktorých sú prípevné vŕtacie nástroje

tyčová náplň mlyna

tyče z tvrdej ocele vodovorne na seba pokladané v tyčovom mlyne

tyčová oceľ

valcovaná oceľ kruhového, štvorcového, šesťhraného alebo osemhra-

ného prierezu (pod 80 mm prierezu)
tyčový mlyn

mlecie zariadenie podobné guľovému mlynu; výplň mlyna miesto guľí tvoria oceľové tyče kruhového prierezu vodovodne na seba poukladané; pri normálnom chode tyčový mlyn dáva zrno s menším obsahom jemných častíc

tyčový rošt

triediace zariadenie s nepohyblivou triediacou plochou, vytvorenou z tyčí rôzneho tvaru, medzi ktorými sú vždy rovinné medzery

tyčová spojka

spojka na spájanie vrtných tyčí

tyčový vrták

dĺato používané pri hlbinnom nárazovom vrtaní, pripevnené na oceľových tyčiach, spolu zoskrutkovaných, ktorým hovoria sutyčie a ktoré siahajú až na povrch k vrtacej súprave

U oceľ

profilový oceľový výrobok zhotovený valcovaním zohriateho ingotu medzi kalibrovacími valcami; profil má tvar písmena U

ubíjaný betón

zmes cementu s pieskom, štrkom a vodou; pomer miešania cementu s ostrivom sa mení podľa upotrebenia betónu a býva 1:1 až 1:11; ubíja sa ručne alebo mechanicky

účastok, pozri oddelenie bane

účinky porubovania

rušivé vplyvy z dobývania ložiska, prejavujúce sa zvýšenými tlakmi v bani a poklesmi na povrchu

účinnosť trhaviny

schopnosť trhaviny rozrušiť určitý objem horniny

úder

nárazové mechanické pôsobenie na drevený materiál; používa sa pri drvení veľmi tvrdého materiálu

údržba

stála kontrola prevádzkových zariadení spojená s ich opravovaním a doplňovaním tak, aby boli stále v stave schopnom prevádzky

udržiavacie náklady

náklady na udržiavanie výrobných prostriedkov a na údržbu bankských priestorov

udržiavanie bane

opravy bankských diel a zariadení, aby baňa bola schopná nerušenéj prevádzky

uhlitičany, pozri karbonáty

uhlík (C)

prvok, ktorý je charakteristickou zložkou všetkých organických zlúčenín a niektorých anorganických zlúčenín

uhlíková elektróda

vodič, ktorým sa uvádza elektrický prúd do elektrolytu, zhotovený z uhlíka

uhlomer

pomôcka na meranie alebo vynášanie uhlou

uhlomerne zrkadielko

sklenené zrkadielko používané na meranie a na vytýčovanie uhlou

uhlomerý hranol

sklenený hranol, ktorým sa používa na meranie a obvykle i na vytýčovanie uhlou

uhlonosný útvar

geologický útvar, v ktorom sa nachádza uhlie

uhlová miera

jednotka, v ktorej sa udáva veľkosť uhlou; používané sú najčastejšie gr — grady (1 kvadrant má 100 gr), stupne (1 kvadrant má 90°); v banníctve staršia miera hory — hodiny (plný kruh = 24 h, 1 h = 15°), používané aj na starých buzolách

uhlová odchýlka

uhlová odľahlosť dvoch smerov, lúčov v smere horizontálnom alebo vertikálnom

uhlová rýchllosť

veľičina, ktorá je priamo úmerná uhlou, o ktorý sa polomer zakrivenej dráhy pohybujúceho sa bodu otočí a nepriamo úmerná času, za ktorým sa polomer o ten uhol otočí

uhlové vedenie kletky

náhradné vedenie kletky železnými uholníkmi na nárastiskách miesto prerušeného číselného vedenia

uhlové zrýchlenie (spomalenie)

prírastok (úbytok) uhlovej rýchlosti za 1 sek.

uhlové železo

valcované profilové železo tvaru L

uhlou = úklon

uhlová odľahlosť vrstvy, osi stroja a pod. od určitej základnej roviny, obvykle vodorovnej

uhlou rezného klina

uhlou medzi číselnou a chrbtovou plochou rezného nástroja; udáva silu jeho rezného klina a charakterizuje pevnosť jeho aktívnej časti

uhlou ovinutia lanom

uhlou v ohľadovej miere, ktorú zvierajú dve normály (polomery) v krajných bodoch dotyku lana a lanovníce alebo remeňa a remenice

uhlou sklonu

uhlou v odľahlosti vrstvy a pod. od horizontálnej roviny; udáva sa ako kladný nad horizont a záporný pod horizont

uhlou záchytu valcov

uhlou vytvorený dotyčnicami k obvodu drviacich valcov na styku s dreveným kusom, pri ktorom je kus nerastu pôsobením vlastnej váhy a trenia vťahovaný do drviča a nekľže sa

uhlou záľomu

uhlou, pod ktorým sa vrtajú záľomové vývrty, merané od voľnej plochy horniny

uhlou nápanva

terén s výskytom uholných ložísk

uhlóná podstata = uholná substancia
ložisko úžitkového nerastu uloženého v zemi, pokiaľ nebola do jeho dobývania investovaná ľudská práca a nebolo oddelené z pôvodného miesta

uhlóná substancia, pozri uholná podstata

uhlóná úpravná

priemyslový objekt, kde sa surové ťažené uhlie spracuje podľa kvality a veľkosti zmenia na druhy schopné odbytu

uhlóna sádzacka

strojné zariadenie na rozdrúžovanie uhlia; rozdrúžovanie sa deje na site približne podľa zákona o súpadnosti dynamickým účinkom vodného prúdu rýchle klesajúceho a stúpajúceho

uhlóna stena

dlhý porub v uholnom stoji medzi dvomi rovnobežnými smernými chodbami; uhlie sa dobýva strojne rezacími strojmi, novšie kombajnami, ktoré režu, drvia a nakladajú uhlie na porubový dopravný prostriedok (hrabľový dopravník)

uhlóniková oceľ

produkt valcovania blokov zohriatej ocele medzi profilovými valcami, ktoré majú tzv. kalibre tvaru uholníka

uhlóný kal

voda znečistená jemnozrnným uhlím (0–3 mm)

uhlóný kombajn

stroj, ktorým na uholnej stene reže, drví a nakladá uhlie na porubový dopravný prostriedok (spravidla hrabľový dopravník)

uhlóný lom

povrchová uholná baňa

uhlóný lupok

medzivrstvy bridlice v uhlí, ktoré majú značný obsah horľavých súčiastok a vypalením sa stávajú žiaruvzdornými

uhlóné sloj

vrstva uhlia

ukazovateľ nasýtenosti

pomer medzi počtom úradníkov a počtom robotníkov v závode

ukazovateľ odhodenia (pri trhavých prácach)

pomer polomeru kužeľa výlomu k čiare najmenšieho odporu

úklon vrstiev

sklon vrstiev, terénu a pod. vzhľadom na horizontálnu rovinu, merajú pomocou sklonomeru po spádovej priamke vrstvy

úklonná jama, pozri úpadná jama

úkolový znak = štuľa

označenie miesta, do ktorého bolo v predchádzajúcom období vykonaná úkolová práca a od ktorého sa bude merať (počítať) v nasledujúcom období

úkrýť pri pálení

miesto na ochranu robotníkov proti mechanickým účinkom trhavy práce

ulmanit

leštenec niklový (NiSbS), často spreďadovaný malým množstvom arzénu

úločky

kúsky hornín vzniknuté pri lámaní

uloženie ložiska

poloha ložiska vzhľadom na susedné horniny

umelé dýchanie

dýchanie, ktoré vyvolávame u ľudí v bezvedomí alebo zdanlivo mŕtvych tým, že dávame do pohybu ich hrud', čím ju nútíme naberať a vytláčať vzduch do pľúc

umelé vetranie

vetranie bankých diel, pri ktorom prúdenie vetrov je vyvolané umele

unášacia tyč

hrubá, dutá oceľová tyč štvorcového alebo šesťuholnikového prierezu, dĺžky 9—28 m, ktorá prenáša otáčavý pohyb rotačného stola na vrtáctve súčtyče a dláto

unita

1. hodnota 1‰ čistého kovu v rude, vyjadrená v korunách,
2. hodnota 1 kg čistého kovu v 1 t rudy

upadať = zapadať

klesať pod určitým uhlom

úpadná jama = úklonná jama

šikmé úvodné banké dielo

úpadné dobývanie

dobývací metóda, pri ktorej sa dobýva ložisko postupne smerom úklonu zhora nadol

úpadné pilierovanie

spôsob dobývania ťžitkového nerastu v pilieroch, pričom smer porubovania pilierov je úpadný

úpadnica

šikmá chodba, v ktorej sa doprava rúbáníny koná smerom nahor

úpadný výlom

výlom horniny po úklone vrstiev smerom nadol (úpadne)

upchávkva, pozri tesnenie

upchávkva vrtnéj diery

utesnenie voľnej časti vrtnéj diery po vložení traskaviny tvárilivo alebo sypkou hmotou (výnimocne vodou pri hĺbení jam)

úplné dobývanie = čisté dobývanie

dobývanie, pri ktorom sa ťžitkový nerast vydobýje bez strát

úprava ťžitkových nerastov

spracovanie suroviny (rúbáníny) bez zmeny chemických vlastností jej zložiek špeciálnymi spôsobmi tak, že sa surovina rozdeľí na jeden alebo viac koncentrátov obsahujúcich čo možno najväčšie množstvo ťžitkovej zložky a na odpad obsahujúci jalovinu

upravená vzorka

hrubá vzorka spracovaná premiešavaním, dŕvením a štvrtením až na stav a množstvo, v akom sa dodáva do laboratória

úpravňa

priemyslový objekt, kde sa ťžitkovo

nerasty spracúvajú podľa kvality a veľkosti zrnena na odbytuschopné druhy

úpravňický kal

polotekutá zmes vody a jemnozrných odpadných produktov úpravy

uralit

nerast približného chemického zloženia Ca (Mg, Fe)₂(SiO₃)₂ Mg, Fe) Al₂ SiO₃; je to druh amfibolu

uralizácia

hydrotermálna premena pyroxénu na vláknitý amfibol, najmä pri diabasoch

urán

rádioaktívny prvok striebroblej farby, veľmi tvrdý, podobný železu; zlúčeniny uránu sa používajú na farbenie skla a v atomistike

urantantal = samarskit

nerast obsahujúci vzácne zeminy, približného chemického zloženia Zr (Nb, Ta)₂O₇ alebo UO₂(Nb, Ta)₂O₇; obsahuje 8 až 21% ytřiových zemin a 1—6% ceritových zemin

uránová ruda, pozri smolinec

uránové sklo

sklo ofarbené kyslíčnikom uranickým (UO₂) na čierne alebo dvojvrátnom sodným (Na₂U₂O₇) na žlté so zelenkastou fluorescenciou

určenie bodu

vyjadrenie polohy bodu v súradniciach rovinných a výškových

urovnávanie líbelý

výkom, pri ktorom sa stred bubliny na líbele privedie do stredu líbelý

urovnávacia skrutka (v meračstve)

súčiastka meračského stroja na postavenie stroja do žiadúcej polohy (vodorovnej, zvislej)

urovnávanie stroja, pozri horizontovanie

urýchlenie tavby

zdokonalenie niektorého článku v reťazi technologických postupov, zaručujúcich skrátenie času potrebného na výrobu kovov alebo zliatin

usadená hornina, pozri sedimentárna hornina

usadená = nános

vrstva horniny odnesená vodou alebo vetrom a usadená v prehĺbení úsekovej vypínateľ

zariadenie, ktoré zapína určitú časť (úsek) elektrického vedenia

usmerňovacia magnetometer = orientačný magnetometer

presný magnetický prístroj, používaný na usmernenie pozemnej meračskej siete s povrchovou

usmerňovacie meranie

prenášanie smerov meračskej siete z povrchu do podzemia; môže byť vykonané presným magnetickým strojom (deklinatóriami) alebo teodolitom

ústenka

súčiastka dýchacieho prístroja zhotovená z gumy; vkladá sa do úst medzi pery a zuby a spája prístroj s dýchacími ústrojmí

ústie jamy = ohľbené jamy

úvodný profil jamy na povrchu

ústie vrtnéj diery

úvodný vrtný otvor v mieste záružky vrty

ústretové plánovanie

činnosť celého osadenstva v závode za účelom docelenia úspory pracovných síl, prekročenia smerného čísla a zvýšenie produktivity práce

ústupok = ústup

stupeň vytvorený dvoma susednými porubami stmo uloženými, z ktorých jeden pracuje v predstihu

ústupkové stenovanie

dobývanie stenovaním v stmo uložených sľochoch, pri ktorom porubná stena nepostupuje v jednej rovine, ale je odstúpaná, vytvorená tzv. ústupkami

utatené teplo, pozri latentné teplo

utatené dláto, pozri usiak

usiak = usaté dláto

vrtné dláto s prídavnou bočnou jed-

nou alebo dvoma reznými hranami a hlavnou reznou hranou

ušľachtilá oceľ

oceľ, do ktorej pri tavení primiešame prvky zvyšujúce kvalitu ocele podľa potreby

ušľachtilá ruda

ruda obsahujúca drahé kovy

ušľachtilá žila

žila obsahujúca drahé kovy alebo ich zlúčeniny

úšust

strmina s usypaným kameňom

utahovací klin

spojovací článok rozoberateľného spojenia alebo upevnenie rôznych súčastí; vzájomná poloha spojovaných predmetov je zaistená tým, že úkos klina je menší než uhol trenia (samosvorný klin)

utajené teplo, pozri latentné teplo

útvár = formácia

základná stratigrafická jednotka, ktorá predstavuje súbor súvrstvia vytvoreného v určitej geologickej perióde

úvodná rúra

prvá rúra, ktorá zakončuje vrtnú koľonu spustenú do hlbinného vrtu a vyciňuje z ústia vrtu na povrch

úvodné dielo

hlavný vstup do bane (zvislá jama, úklonná jama, štôlnia)

úvodný kanál (v rašelinisku)

priekopa razená na plnú výšku rašeliniska, ktorá čerpá a odvádza vodu z rašelinového trasoviska

uzáver (jamy)

poklop izolovanej jamy, štôlne (môže byť vzduchotesný, vodotesný)

uzáver, pozri záver

uzáverový príklad = uzáverový poklop

uzáverový vrchnák na zakrytie úvodného otvoru (jamy)

uzáverový poklop, pozri uzáverový príklop

uzavretý výstroj

spôsob využitia banských priestoro-

rov po celom obvode banského priestoru (strop, boky i počva)

uzemnenie, pozri zemná elektróda

úzokokofajka

trať o podnormálnom rozchode (menej než 1435 mm)

úžitková voda

nezávadná voda používaná pre potreby priemyslu; nesmie sa používať na pitie

úžitkový nerast

mínéral alebo hornina, ktorá je spracovateľná v priemyslovom meradle

užitočný výkon

produktívna práca, ktorú robotník alebo stroj urobí za jednotku času

vákuová destilácia

destilácia pri znížení tlaku

valcovaná oceľ

produkt spracovania zohriateho oceľového bloku tlakom medzi hladkými alebo kalibrovanými valcami na hotový výrobok — plech alebo profil

valcovaná rúra

dutý oceľový valec rozličnej dĺžky, priemeru a hrúbky stien, zhotovený valcovaním

valcový drvič

drvič pozostávajúci z dvoch proti sebe sa otáčajúcich valcov, ktorý sa používa v úpravníctve na drvenie rudy do určitej veľkosti

valcový lis

lis na výrobu briket z prachového čierného a hnedého uhlia s prísadami; briketovaná zmes sa vnáša do formových priehlbínok na kovových valcoch, otáčajúcich sa proti sebe

váhový výnos

percentuálny pomer váhy produktu rozdrúžovania k váhe vsádzky

valčekové ložisko

druh radiálneho ložiska s valivým trením, kde valivým telesom sú valčeky usporiadané po obvode medzi dvoma prstencami

valivé trenie

odpor proti valivému pohybu telesa
veličina pH (vo flotácií)
veličina udávajúca množstvo disociovaných vodíkových iónov (H) vo vode (v čistej vode (H) = 10 — 7)

vanádiom

okovosivej farby, veľmi tvrdý, nie však krehký, bod topenia 1750° C, bod varu 3000° C, šp. váha 6,1 gr/cm³; používa sa na výrobu špeciálnych ocelí

vanádiová oceľ

špeciálna oceľ, vyrobená legovaním s vanádiom; vyznačuje sa veľkou pevnosťou a pružnosťou

vážna lata

meračská lata, ktorá sa pomocou líbely urovnáva do vodorovnosti

večná hĺbka (zast.)

projekcia plochy banského poľa do ľubovoľnej hĺbky, čím sa vymedzí hranica majetku podzemnej substancie do hĺbky

vedenie bane

činnosť vedúceho banského závodu usmerňujúca jeho riadny chod

vedenie v jame

dve vodiace sprievodnice (najčastejšie drevené) zabudované v ťažnom oddelene, ktoré vedú klietku čelne alebo bočne po celej hĺbke jamy a v ťažnej veži; pri skipovej doprave sú nimi koľajnice

vedľajší sloj

sloj úžitkového nerastu horšej kvality v blízkosti hlavného sloja

vedrový čerpač stroj

starý banský stroj, ktorý vedrami upevnenými husto na retazi fahal vodu z bane

veliteľňa

manipulačná miestnosť, v ktorej sú sústredené ovládacie, meracie a kontrolné prístroje celého elektrického rozvodu

veľkosť ložiska

obsah ložiska, udávaný pri pevných

ložiskách i pri naplaveninách v m³

veľkosť ôk sita

rozmer otvorov sita; čo do rozmerov ôk sita je charakterizované tzv. okatou sita

ventilátor

strojný zariadenie na vŕhanie alebo odsávanie vzduchu do bane alebo z bane

ventilová komora

priestor, v ktorom sa pohybuje jeden alebo viac ventilov

veraj

drevená alebo oceľová výstuž pozostávajúca zo stropnice a z dvoch stojok

vernier = nónius

pomocná stupnica, posuvná pozdĺž hlavnej stupnice; používa sa na odčítavanie menších hodnôt, než sú dĺžky na hlavnej stupnici

vernierový mikroskop

odčítacia pomôcka pozorovaných stupnic; vernier je vyrytý na sklíčku v obrazovej rovine mikroskopu

vertikálna magnetická váha

prístroj na relatívne meranie vertikálnej zložky geomagnetickej intenzity; je to jeden z najpoužívanejších prístrojov geomagnetickeho prieskumu

vertikálne izodnomy

čiaru spájajúce miesta zemského povrchu o rovnakej hodnote vertikálnej zložky geomagnetickej intenzity

vertikálny kruh, pozri výškový kruh

vertikálny variometer, pozri Z variometer

vetierka

banské bezpečnostné svetidlo (liehové alebo benzínové), ktoré slúži na indikáciu obsahu metánu v ban-
skom ovzduší

veterná stanica

miesto v dlhšej priamočiarej chodbe s meniacim sa prierezom, na meranie rýchlosti, teploty a vlhkosti veterného prúdu

veterné zásuvné dvere

drevený záver, ktorým sa otvára a zatvára cesta veternému prúdu cez okno vo vetracej priehrade

vetracia dvere s oknom

vetracie zariadenie na reguláciu množstva prúdiacich vetrov

vetracia plachta

stena z tkaniny, ktorá oddeľuje dva veterné prúdy

vetracia stena

stena z plechu alebo drevených dosiek, oddeľujúca dva veterné prúdy

vetračka, nesp. lutna

drevená, plátaná alebo oceľová rúra na privádzanie čerstvých vetrov na pracovisko alebo odvádzanie opotrebovaných vetrov

vetranie

prírodné alebo umele vyvolané prúdenie atmosférického vzduchu do bane, potrebné na dýchanie robotníkov, pre banské lampy, na zriedčovanie a odstraňovanie škodlivých plynov prenikajúcich do banského ovzdušia a na znižovanie vysokých teplôt banských priestorov

vezuvlián

hliníkový nerast zložitého chemického vzorca $\text{Ca}_2\text{Mg}_2\text{Al}_2(\text{SiO}_4)_2 \cdot (\text{Si}_2\text{O}_7)_2$ (OH)₂

viacdielna sádzacka

zostupné zariadenie dvoch alebo troch sádzackových komôr za účelom plynulého postupu rozdrúžovania na tri alebo štyri produkty

viacfazový systém

systém, ktorý má viac ako jednu fazu

viacplošné triediče

triediče skladajúce sa z viacerých plochých síť usporiadaných pod sebou; najvrchnejšie síťo má najväčšiu otákosť

viacpólový prístroj

prístroj alebo predmet v elektrotechnike, ktorý má viac ako jeden pól

viazané zlato = zrudnené zlato

zlato chemicky viazané na kyzu, hlavne na arzenopyrit

vibrácia

chvenie o vysokom počte kmitov

vibračné osievadlo

úpravničke ploché osievadlo s vysokým počtom záchvevov (700—3600 záchvevov/min.), používané najmä na triedenie drobného vlhšieho materiálu; vibrácie sú spôsobené mechanicky alebo elektromagneticky

vibrátor

stroj s kmitavým pohybom na princípe elektromagnetickom alebo mechanickom

viskozita

odpor, ktorý kladú molekuly kvapaliny (oleja) vzájomnému pohybu; je meradlom vnútorného trenia kvapalín

visutá lanovka

zariadenie na dopravu nad terénom na nosných lanách napnutých na podporách medzi nakladacou a vykladacou stanicou; vlastný pohyb bremien sa uskutočňuje ťažnými lanami; niekedy nosné lano je súčasne aj ťažným lanom a bremená sú naň pevne pripojené

visutá povala = závesná povala

pomocné zariadenie pri hĺbení jám na ochranu pred prepádajúcim materiálom

vitrít

lesklá zložka čierneho uhlia s lastúrnatým lomom bez štruktúry

vivanit

fosforečnan železnatý $[\text{Fe}^2(\text{PO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}]$; tvorí stĺpkovité kryštály idigovej farby; nachádza sa v niektorých horninách, z ktorých zvetraním prechádza do pôdy ako dôležitá živina pre rastlinstvo

vláknitá rašelina

rašelina, ktorá sa skladá zväčša z ťažko rozložiteľných vlákien zo stebiel alebo koreňov rastlín; tieto

jej dávajú charakteristickú vláknitú štruktúru

vlastné náklady

všetky náklady podniku vynaložené na výrobu (platy a mzdy, suroviny, palivá a elektrická energia, odpis opotrebenia výrobného zariadenia, všetky administratívne výdavky a ostatné rézie podniku pri výrobe) vyjadrené v peňažnej forme

vlečka

osobitné kofajnicové dopravné teleso z hlavnej trate do závodu

vlečníak

nákladné vozidlo, ktoré sa zavesí na iné vozidlo s vlastným pohonom

vlek sloja

časť sloja najbližšie pri poruche, ohnutá pohybom horninového masivu prečie k úložnej ploche sloja

vlek žily

časť žily pri dislokácii, deformovaná namáhaním na ohyb pri tektonickom pohybe časti žily

vlhkosť banských vetrov

obsah vodnej pary v banskom ovzduší

vlhkosť vzduchu

množstvo vodnej pary, ktorá je vo vzduchu

vlk, pozri medveď**vložka lana**

konopná striedka, okolo ktorej sa do skrutkovice zviažu jednotlivé pramene drôteného lana

vodiaca kladka

menšie kolesko so žliabkom udržiavajúce lano alebo reťaz v potrebnej polohe

vodič tepla

látka, ktorou sa teplo rýchlo šíri šírením na všetky strany; dobrými vodičmi tepla sú kovy

vodivý exponent

hodnota záporného logaritmu koncentrácie iónov (H) v mólach na liter; označuje sa symbolom pH

vodná chodba

chodba, ktorá slúži hlavne na odvádzanie banských vôd voľným tokom na povrch

vodná štôlnia

štôlnia vybudovaná pre odvádzanie vody

vodné hospodárstvo (v úpravníctve)

presné rozdelenie použitia vody pri mokrej úprave tak, aby sa pri požadovanej kvalite rozdrúžovania dosiahla čo najnižšia spotreba vody na tonu spracovaného materiálu

vodné sklo

silikát (v podstate sodný) používaný pri flotácii okysličených rúd obsahujúcich značné množstvo kalov, ktoré potláča

vodný jarok = kanál

jarok na boku alebo v strede chodby, ktorým odtéka voda

vodomer

prístroj na meranie množstva vody pretečenej potrubím

vodný obeh (v úpravníctve)

sled pochodov pri mokrej úprave, v ktorých voda je hlavným aktívnym alebo pasívnym činiteľom

vodomerná lata

číslovaná lata, ktorá slúži na meranie výšky vodnej hladiny

vodorovná doprava

doprava materiálu a ľudí po vodorovnej alebo málo uholnenej rovine; vykonáva sa na kofajnicach, na autách, na lane a pod.

vodorovný kruh = horizontálny limbus

časť uholmerneho stroja (kovová alebo sklenená), na ktorú sa nanaša kruhová stupnica; slúži na meranie vodorovných uhlov

vodotesná vymurovka

spôsob vymurovania banských priestorov za účelom zamedzenia vniknutia vody

vodováha, pozri libela

vodovodné potrubie
sústava rúr na dopravu vody

volfrám (W)

striebolesklý, veľmi ťažký kov (šp. váhy 19,3 g/cm³, bod topenia 3370⁰ C); používa sa na výrobu rýchlereznej ocele a veľmi tvrdých zliatin, na vlákna žiaroviek, na výrobu chemických nádob a na kontakty ako náhrada za drahú platínu

volfrámová oceľ

ocel legovaná volfrámom (5% W), používaná na výrobu špeciálnej rýchloreznej ocele

volná hĺbka

hĺbka, ktorú môže klieťka pri prebehnutí prejsť bez prekážky po prechode cez úroveň najnižšieho nárastiska (býva 1/2 voľnej výšky)

volná výška

výška, ktorú klieťka môže pri prebehnutí prejsť bez prekážky po prechode hornej ťažnej povaly

volné zlato

chemicky čisté zlato, vyskytujúce sa vo forme zrníčok, plieskov, tyčínok, prášku a pod.; obyčajne tvorí impregnácie v kremeňi

volný bubon

bubon ťažného stroja, ktorý možno segmentovým mechanizmom odpojiť od bubnového hriadeľa; potom možno druhú bubon voľne otáčať

voltampér (VA)

zdanlivý výkon striedavého elektrického prúdu, vyjadrený súčinom prúdu a napätia

voltmeter

prístroj na meranie elektrického napätia

volumeter = objemometer

prístroj na meranie objemu

voskové uhlie

uhlie svetlohnedej až žltej farby, veľmi mäkké (dá sa rýpať nechtom) s vysokým obsahom bitúmenu; vyrába sa z neho montážny vosk

vozič, pozri beháč**voziková doprava**

doprava materiálu v určitých časoch

vých prestávkach vo vozíkoch (na koľajniciach)

vozová váha

mostiková váha na váženie vagónov, vbudovaná do koľajníc

vozový park

množstvo banských vozíkov, ktorými disponuje prevádzka závodu

vráša

časť zvrásnenej vrstvy horniny tvaru vlny, ktorej najnižšie miesto sa volá synklinála (panva) a najvyššie miesto antiklinála (sedlo)

vrtákar

robotník obsluhujúci ťažný vrták

vrtáková kutica

vylomený priestor v boku chodby na umiestnenie vrtáku

vratné koleso

koleso, na ktorom sa obracia smer pohybu lana alebo retaze

vrták

stroj na obojstrannú dopravu lanom

vrecková buzola

buzola malých rozmerov do vrecka

vrcholový uhol

uhlová odľahlosť zvislých rovín položených dvoma smermi

vrstevnica

čiara spájajúca miesta o rovnakej nadmorskej výške

vrstva rezu

vrstva uhlia, v ktorej sa vykonáva rezanie

vrtací chyták = vrtací lapák

nástroj používaný pri hlbinnom vrtaní na vyťahovanie zlomených častí súťyčia alebo predmetov spadnutých do vývrtov

vrtací lapák, pozri vrtací chyták**vrtací tlak**

tlak vyvíjaný na dláto alebo vrtáciu korunku pri vrtaní

vrtací vozík

špeciálny podvozok, na ktorom je upevnené vrtacie zariadenie

vrtacia koruna (i korunka), nesprávne dláto

ocelový prstec so závitom na naskrutkovanie na vrtacie súťyčia, na dolnom konci osadený spekaným karbidom, diamantami (diamantová koruna), prípadne podspývané voľnými brokami alebo šrotom; používa sa pri hlbinnom vrtaní na jadro

vrtacia súprava

kompletné zariadenie (pozri aj garnitúra) na vrtanie v horninách

vrtacie lano

ocelové (gulfaté alebo ploché), zriedkavo konopné lano, na ktorom je zavesené vrtné náradie pri vrtaní

vrtacie vahadlo

nerovnoramenná páka — súčiastka súpravy pre nárazové hlbinné vrtanie; dlhšie rameno páky je spojené s pohonným mechanizmom, ktorým sa udeľuje páke kývavý pohyb prenášaný na druhý koniec páky, kde je zavesené vrtné náradie

vrtáč

odborný robotník, schopný samostatne vykonávať vrtné práce

vrták

1. ocefová vrtná tyč menšieho priemeru na vrtanie vývrtov, na jednom konci s vykovanou reznou hranou a na druhom s násadou; bývajú hladké (gulfaté alebo viachranné) a špirálové; spirálové do mäkkých hornín majú reznú hranu rozštiepenú; rezné hrany sú jednoduché, dvojité, do zet a viacnásobné (krížové, ružicové, korunnové); vrtáky sú duté a plné, dnes sa používajú výlučne vrtané; miesto kovaných rezných hrán sa používajú odnímateľné vrtacie korunky z vložkami zo spekaného karbidu;

2. v hlbinnom vrtaní: ocefový vrtný nástroj rôzneho tvaru; pracuje pri hlbinnom nárazovom alebo rotač-

nom vrtaní na dne vrtu (dláto, vrtacia lyžica-šapa, nebožiec)

vrták = vrtná tyč

pracovný nástroj nárazového pneumatického vrtacieho kladiva na vývrtu (pneumatickej vrtáčky), zhotovený z ocefovej tyče v priemere 18—40 mm kruhového, štvorhranného, šesťhranného alebo osemhranného prierezu

vrtanie

vybíjanie diery v hornine

vrtanie na lane

spôsob hlbinného vrtania nárazového, pri ktorom je dláto s obťažníkom zavesené na lane

vrtanie „Raky“

výplachové, nárazové vrtanie vrtacou súpravou „Raky“

vrtanie súťyčím

spôsob hlbinného vrtania, pri ktorom na tyčiach spolu zaskrutkovaných je pripavené dláto, obťažník, príberák, nlekedy nožnice (pri kanadskom vrtaní)

vrtanie odpaľovacích dier

vybíjanie vývrtov v hornine v určitom systéme pre vloženie náložie výbušnín

vrtanie s výplachom

1. pri vývrtoch: strojné neprerušované vrtanie, pri ktorom výplachovú vodu na počvu vrtu privádzame cez vrtacie kladivo a kanálik vo vrtáku alebo cez výplachovú hlavu a kanálik vo vrtáku,
2. pri hlbinnom vrtaní: vrtanie, pri ktorom sa vrtná múška vynaša z vrtnej diery kvapalinou vlnáňou na počvu vrtu pod určitým tlakom

vrtanie nárazom

vybíjanie vrtu, pri ktorom sa hornina na počve vrtu rozrušuje nárazmi dláta

vrtba

pracovisko so zariadením na vrte

vrtnmajster

skúsený technik, ktorý vedie vrtacie práce

vrtná múčka

na drôbo rozrušená hornina, ktorá vzniká nárazmi dláta na dno vrtu pri nárazovom vrtaní, resp. obrusovaním dna vrtu vrtaním korunkou pri otáčavom vrtaní

vrtná lyžica

rúra z hrubého plechu, ktorá je podľa svojho účelu zaostrená naspuďou pri vrtaní do malých hĺbok, alebo je opatrená klapkou (ventilom) na lyžicovanie, t. j. odstraňovanie vrtného kalu

vrtná päťka

kus hrubostemnej rúry (dole po obvode zaostrenej) naskrutkovej na spúšťanú kolónu vrtných rúr; používa sa na ufaľčenie a ochranu zapustenia rúr pri zapážovaní vrtu

vrtná plova

pracovná plošina vo vrtnej veži

vrtná technika

spôsob vrtania do zeme za účelom vyhľadávania vody, uhlia, nafty alebo iných nerastov, prípadne za účelom získania geologických podkladov pre stavebné účely

vrtná trojžka

podporná konštrukcia z 3 kmeňov alebo oceľových rúr, hore spojených do vrcholu, ktorá slúži na spúšťanie a vyťahovanie vrtného sútyčia, lyžice a pod. na lane cez kladku alebo kladkostroj

vrtná výstuž

vypáženie vyvrtanej diery rúrami — pažnicami, aby nenastal zával vrtu alebo napadávk

vrtná veža

oceľová vysoká konštrukcia (zriedkavo drevená) pri hlbinnom vrtaní na spúšťanie a vyťahovanie sútyčia, lyžice, zapúšťanie pažíc atď. a na instrumentáciu a ťažbu

vrtné jadro

stredná časť vývrtu, získaná pri vrtaní korunkou; z jadra sú zjavné všetky geologicko-petrografické a mineralogické znaky prevrtných vrstiev

vrtné kladivo

vrtací stroj, pri práci ktorého piest udiera na koniec vrtáka za jeho stáleho pootáčania, čím sa hornina na počve vrtu drví

vrtné náčinie

pomôcky potrebné pri obsluhu vrtu (rôzny strojnícky riad).

vrtné náradie

predmety potrebné pre hlbinné vrty; nachodia sa vo vrte (tyče, obťažník, nožnice, odpadák, pažnice) aj nad vrtom (obrtník, laná ap.)

vrtné nástroje

pracovné orgány na počve vrtu (dláta, korunky, príberáky, vrtáky)

vrtné sútyčie

zoskrutkované oceľové piné alebo duté tyče pre hlbinné vrtanie

vrtné veko, pozri vrtný vrchnák

vrtný kal

zmes výplachovej vody a vrtnej múčky

vrtný obrtník

náradie, ktoré slúži pri hlbinnom vrtaní na to, aby sa pri pootáčaní vrtného sútyčia súčasne netočilo závesné lano, prípadne nastavovacia skrútk

vrtný stroj

stroj na vrtanie vrtu do horniny, poháňaný parou, stlačeným vzduchom, elektrickou energiou, tlakovou vodou a pod.

vrtný vrchnák = vrtné veko

poklop na zakrytie vrtnej diery, aby do nej nespádli cudzie predmety a aby voľne neodchádzali plyny

vrtný výplach

zmes vody a hliny alebo iných, veľmi jemne rozdrvených hornín; čas-

točky horniny majú byť tak jemne rozomleté a vo vode rozptýlené, že sa v nej voľne vznášajú, čiže váha týchto častíček je menšia než hodnota vnútorného trenia vody

vrtný ťerjav

stroj na hlbinné vrtanie, ktorým sa docieľuje kývavý pohyb vrtného dláta alebo otáčavý pohyb korunky; vrtným ťerjavom sa môžu vykonávať aj pomocné práce pri vrtaní (napr. lyžicovanie, spúšťanie a vyťahovanie sútyčia, rúr a pod.) alebo pri ťažbe nafty alebo vody

vsádzka

1. náplň, ktorú spracúva úpravnícky stroj,
2. odvážené predpísané množstvo rudy (aglomerátu), prísad a paliva, ktorými sa v určitých časových intervaloch plní hutnícka pec

vsádzkový vozík

pohyblivý a sklápací vozík z oceľového plechu, ktorý slúži na dopravu vsádzky na krychlu taviacej pece

vsádzková zmes

zmes rozličných druhov rúd (koncentrátov) a prísad zostavená tak, aby sa pri ťavení z neuzičných zložiek rudy utvorila riedka, ľahkotavitelná a špecificky ľahká troska

vstreková olejnica

mastiaca nádoba opatrená jednoduchým zariadením vstrekujúcim olej k strojujúcim častí

vstupné vinutie = primárne vinutie

vinutie prijímajúce elektrickú energiu

všeobecná nivelizácia, pozri generálna nivelizácia

vŕtavný prúd

čerstvý veterný prúd, ktorý prúdi z povrchu vŕtavnou jamou a vŕtavnými chodbami na pracovisko

vŕtavná jama

jama, ktorou prúdi čerstvý atmosférický vzduch z povrchu do bane

vŕtavná chodba

chodba, ktorou prúdi čerstvý veterný prúd

vŕtavené vetranie

spôsob vetrania banských diel, pri ktorom sa čerstvé vetry vŕtajú do vetraného priestoru

vulkanická hornina

hornina erupčivého (vyvrelého) pôvodu, zložená prevažne z kremičitanov a rozličných nerastov; na zemský povrch sa dostávajú činnosťou sopiek, vulkánov

vyberanie

druh práce v úpravni, pri ktorej robotníci z pásu vyberajú jalovinu alebo rudu

vyberanie odvalov = preberka odvalov činnosť, ktorou sa ručne z odvalov vyberajú ešte jednotlivé kusy užitkového nerastu

vyberové triedenie

triedenie nerastnej suroviny, ktorá má súčasne význam rozdrúžovania; používa sa vtedy, ak kvalitatívne rozdielne zložky suroviny sú zložiteľné zrnitosťou v dôsledku ich roznej pevnosti

výbuch (plynov, prachu)

náhle vzplanutie výbušnej zmesi, sprevádzané silným zvukovým efektom a mimoriadnym, veľkým tlakom vzduchu

výbuch bankého plynu (traskavého plynu)

výbuch zmesi metánu (CH₄) so vzduchom pri obsahu metánu 4,5—15% za vývinu veľkej teploty a ničivej tlaku, spojený so silným zvukovým efektom

výbuch uhoľného prachu

prudké zhorenie výbušnej zmesi uhoľného prachu so vzduchom za súčasného náhleho zvýšenia tlaku a teploty, prípadne vzniku požiaru

výbuchová vlna

postupujúce zapožarovanie a vybuchovanie ďalších a ďalších zón výbušnej

zmesi (metánu, uhoľného práchu a vzduchu) v bani

výbuchové teplo

kalorická hodnota tepla, ktorá sa vytvorí pri výbuchu

výbuchový objem

zvýšený objem výbuchom roztriedeného a zohriateho vzduchu

výbuchový tlak

tlak, ktorý vyvíja mimoriadne zvýšený objem vzduchu pri výbuchu na okolie výbuchu

výbušná zmes

zmes horľavého plynu, pary alebo práchu so vzduchom v určitom pomere

výbušniny

pevné alebo kvapalné látky, ktoré pôsobením istej vonkajšej príčiny sa okamžite premieňajú za vývinu veľkého množstva chemicky stálejších splo-dín plyných

výbušnosť, pozri traskavosť

výdatnosť ložiska

bohatosť ložiska čo do množstva ťažného nerastu

výdreva

drevená výstuž banských priestorov

výdreva na zrub

vystuženie chodby drevenými pární stavanými tesne vedľa seba

výdušná chodba (jama)

chodba (alebo jama), do ktorej odchádzajú banské vetry po prevetraní pracovísk

výdušný vetrací prúd

prúd vzduchu odvádzaný z pracoviska

výhradené nerasty

úžitkové nerasty, ktoré sú odlúčené od vlastníctva k pozemku, v ktorom sa nachádzajú; sú spoločným socialistickým vlastníctvom

výhradené pole (zast.)

v prírode a na mape vyznačený priestor, v ktorom dostal podnikateľ

podľa zákonných ustanovení právo ťažiť vyhradené úžitkové nerasty

výkútnutie rany

stav, keď zapálená nálož vo vyvrte nexplodovala, ale len zhorela a nemala trhavý účinok

výfukové potrubie

potrubie na odvádzanie výfukových plynov

výfuk

posledná fáza (takt) pracovného stroja, pri ktorej sa odstraňujú z pracovného priestoru plyny, ktoré už vykonali prácu

výhrevnosť paliva

množstvo tepla vyjadrené v kalóriách, ktoré sa uvoľní spálením váhovej jednotky tuhého, kvapalného alebo plyného paliva

východ ložiska

časť ložiska viditeľnej zistená na povrchu zemskej kôry

výchylka, pozri elongácia

výjazd

dopravenie mužstva klietkou z jany

výjazdná plošina

najvyššia dopravná poloha pri zvislej doprave na lane

výjazdná povala

najvyššia plošina nad ohľbnou jamou, na ktorú sa ťaží

vyklepávanie rudy

rozbiľanie rudou prerastenej horniny kladivom a ručné vyberanie rudy

vyklínovanie rudy

miznutie rudy v hornine

vyklopník

zariadenie na mechanické vyprázdňovanie obsahu vozíkov; podľa konštrukcie môže byť rotačný, preklop-ný, odvalovací, bočný ap.

výklopný vozík

vozík s vyklápacím zariadením na vyklápanie korbí vozíka obyčajne o väčší uhol, než je sypný uhol dopravaného materiálu

vykolkovateľ

vymačič hranice alebo smer kolkmi

výkonová norma

časomeraním ustálený pracovný výkon vyjadrený množstvom výrobu za jednotku času alebo množstvom pracovného času na jednotku výrobu

výkon (fyzikálny)

množstvo práce za jednotku času

výkovok

polovýrobok alebo výrobok, ktorý vzniká zmenou pôvodného tvaru spracovaného materiálu na žiadaný tvar kovaním (ručným alebo strojovým)

výkvet

oxydovaná časť nerastu, ktorá zvetraním vyrastá (vystupuje) na povrchu materského nerastu

výlomová výška chodby

najkratšia odľahlosť medzi počvou a stropom vylámanej chodby

výlomové výbušné práce

výlom horniny ako účinnok odpálenia výbušných látok

výmena výdrevy

nahradenie zlomenej alebo zhnitej drevenej výstuže v bani novou výstužou zo zdravého dreva

výmenná stojka = provizórka

pomocná stojka, ktorá dočasne podopiera strop alebo časť výstuže; po zbudovaní definitívnej výstuže sa odstráni

výmera

číselné vyjadrenie určitej plochy plošnými jednotkami

výmerateľ

meraním zistiť, vytýčiť rozmery, situáciu, výšku, plochu atď. časti zemskej povrchu, objektu atď.

výmeriavať

vykonávať meračské úlohy za účelom zistenia výšky predmetov merania

vymurovka

tehly zo žiaruvzdornej hmoty na stavbu hutníckych pecí alebo ako

ochrana kovových častí pece pred vysokou teplotou

vynásací žlab

žlab používaný na odvádzanie produktov z úpravničného zariadenia

vynásanie cez bočnú priehradku

vynásanie produktov rozdrúžovania zo sádzacky cez bočnú priehradku, ktorá je zhotovená tak, aby cez ňu prechádzala len spodná vrstva rozdrúžovanej zmesi

vynásanie cez podložku

spôsob vynásania špecificky ťažkej frakcie sádzaného drobnozrného materiálu cez skyprenú vrstvu hrubozrnných kúskov podložky, uloženú na site s dostatočne veľkými otvormi

vynásanie cez rúru = zvonové vynásanie

spôsob vynásania produktov rozdrúžovania zo sádzaciek cez rúru mierne vycnievajúcú nad sito sádzacky, pri krytí zvonom, pod ktorý sa môže dostať len spodná vrstvička ťažšieho nerastu

vynásanie cez štrbinu

vynásanie produktov rozdrúžovania zo sádzaciek, pri ktorom produkty vychádzajú na konci sádzacky cez vodorovné štrbiny

výpalok

zvýšok po pražení úžitkového nerastu

vyparovanie

proces premeny kvapaliny na paru

výplachová voda

voda používaná pri vrtaní s výplachom; používa sa čistá voda (atmosférická alebo banská) alebo voda obohatená pridaním povrchovej aktívnej látky, aby sa zvýšila jej zmačacia schopnosť

výplatná listina

menoslov zamestnancov podniku s uvedením zárobku, zrážok a netto platu za určité mzdové obdobie

výplatný deň

deň vyplácania mzdy alebo preddavku na mzdu

vypočítaná nosnosť lana (v kg)

súčet skutočných nosností jednotlivých nosných drôtov v lane, zistených skúškou ťahom na trhácom stroji

výprach

váhová strata sypkého materiálu, vynikajúca pri jeho spracovaní voľným odletom jemných prachových častíček

vypúšťanie rudy

plnenie rudy do vozíkov zo sýpov otvorením uzáveru

vypúšťať zo sýpu

z rudného alebo podsádzkového sýpu sypať rudu alebo podsádzku

vyriadíť ložisko

chodbami, kominami alebo vrtmi zistiť polohu a povahu ložiska

výrobná cena

hodnota jednotky ťžitkového nerastu, daná výdavkami na jeho získanie

výrobné náklady

vlastné náklady z pripočítaním nákladov na odbyt tovaru; vo väčšine prípadov sa náklady realizovanej výroby nezohodujú s nákladmi na výrobu, lebo medzi zhotovením výrobku a jeho realizáciou je určitý časový odstup

výrobnosť práce = produktivita práce
objem výrobkov alebo výkonov na jedného pracovníka za istý čas; množstvo výrobkov alebo výkonov na jednotku pracovného času

výron plynu

unikanie plynu pod značným tlakom z trhliny alebo vrtu

vyrovnanie (v meračstve)

počtársky výkon na určenie najpravdepodobnejšej hodnoty pozorovanej alebo odvodenej veličiny, ktorá je určená z viacerých pozorovaní niektorou z metód vyrovnávacieho počtu

vyrúbané pole

voľný priestor v banskom poli, z ktorého bola vyťažaná nerastná substancia

vyrúbaný priestor

voľný priestor, ktorý zostane po vyrúbaní a odťažení ťžitkového nerastu

výrubnosť

percentuálny pomer váhového množstva vyrúbaného ťžitkového nerastu z danej časti ložiska a váhového množstva ťžitkového nerastu pôvodne uloženého v tej istej časti ložiska

vysať (banské vetry)

pomocou ventilátora (alebo inak) vyvolať podtlak a tým vyčerpať z bane spotrebovaný vzduch, aby mohol byť nahradený sviežim

výskumná chodba, pozri kutacia chodba

výskumná práca = kutacia práca
súhrn banických prác geologického, banického prieskumu ložiska ťžitkového nerastu na povrchu a v podzemí na zistenie základných faktorov pre otváranie ložiska (úklon, mocnosť, kovnatosť)

Vysoká banská škola

škola vychovávajúca banskoo-inžinierske technické kádre pre banský priemysel

výstelka guľového mlyna

vymeniteľné a zo špeciálneho materiálu vyrobené krytie vnútorných plôch guľového mlyna, ktoré ich chráni pred nadmerným opotrebením

výstražná tabuľa

drevená alebo plechová doska, na ktorej je uvedený výstražný nápis alebo heslo

výstredek, pozri excenter

výstroj chodby

vybavenie potrebné pre banskú prevádzku; sú to kofajnice v chodbách, rôzne potrebia (na vodu, vzduch) a rôzne vedenia (telefónne, osvetlovacie a káble pre pohon strojov) v chodbách

výstroj jamy, pozri jamová výstroj

výstrojíť zariadením

opatriť vertikálne alebo horizontálne banské dielo technickým zariadením

výstupkové dobývanie

dobývacia metóda, pri ktorej sa rube ťžitkový nerast od spodnej smernej chodby nahor tzv. výstupkami, takže porubisko nadobudne tvar obrátených schodov; vyrúbaný priestor sa podsadí

výstupné vinutie = sekundárne vinutie
vinutie odovzdávajúce elektrickú energiu

výstuž na zrub = zrub

výstuž z mäkkého alebo tvrdého, guľatého alebo hranatého dreva, urobena tak, že jednotlivé veraje alebo vence sú stavané, ev. pokladané tesne vedľa seba

vyšúvač remeňa = prehadzovacie remeňa

vidlica pre bezpečné nasúvanie a zosúvanie remeňa na remenicu

výsypný žlab

pravidla oceľové kratšie korytko, po ktorom sa materiál kŕže do zásobníka, voza a pod.

výška

zvislá odľahlosť dvoch bodov určitého objektu

výška chodby

rozmer chodby od počvy k stropu kolmo na počvu

výška obzoru

zvislá odľahlosť obzoru od nulovej hladiny; udáva sa nadmorskou výškou

výška pólu = pólová výška (v astronómii)

uhlová odľahlosť svetového pólu nad horizontom; rovná sa astronomickej šírke pozorovacieho miesta na povrchu zemskej

výška porubu

kolná vzdialenosť stropu porubu od počvy, na ktorej rubači pri práci stoja; počvu môže tvoriť podložie

ložiska, podsádzka alebo aj ťžitkový nerast sám podľa druhu dobývacej metódy

výška vinutia lana

lineárna vzdialenosť korešpondujúcich polôh drôtu na povrchu prameňa alebo korešpondujúcich polôh prameňa na povrchu lana (teda lineárna vzdialenosť stupenia vinutia)

výškopisný plán

plán, ktorý účelne znázorňuje (kótami, vrstevnicami a pod.) výškové údaje na polohopisnom pláne

výšková značka

liatinová guľová alebo stupnicová sklená značka, ktorá sa zamuruje do objektu; určitý bod značky predstavuje jeho pevnú výškovú kótu

výškové meranie

meračský úkon, pri ktorom sa určuje prevýšenie bodov, resp. najkratšia vzdialenosť ich skutočných horizontov

výškové vytyčovanie

meračský výkon, pri ktorom sa určí projektovaná výška bodov alebo sklonové pomery projektu

výškový kruh = vertikálny kruh

delený kruh uhlomerného stroja, pomocou ktorého meriame zvislé (výškové, hĺbkové) uhly

výškový uhol = elevačný uhol

zvislý uhol meraný od horizontu; kladný + nad horizontom (elevačný), záporný pod horizontom (hĺbkový — depresný)

výťah

zvislé alebo šikmé strojové zariadenie na dopravu materiálu alebo osôb

vytárovať

činnosť pri vážení, kde sa obal alebo nádoba rýchlo vyažuje granátikmi, sklenenými guľkami, brokami alebo protizávažim

výťažnosť

percentuálny pomer množstva ťžitkovej zložky v produkte rozdrúžo-

vania ku množstvu úžitkovej zložky vo vsádzke

vytrhávajúce stojok (výdrevy)

spätne získavanie stojok (výdrevy)

vytrhávajúce výdrevy, nesprávne plienenie výdrevy

odstránenie, prípadne len úmyselné zoslabenie výstuže, aby nastalo zamýšľané zavalenie dosiaľ zabudovaných banských priestorov alebo aby sa získalo drevo z výstuže

vytýčenie (v meračstve)

meračský výkon na určenie a významenie žiadanej smeru, polohy, výšky a pod. veľičín na rôzne technické účely

vytýčič

vyznačič v prírode body, smery výrazovými prostriedkami (kolík, vytýčička, kameň a pod.)

výtčička = trasírka

drevená alebo kovová zahrotená tyč (1—5 m), nápadne sfarbená (červenobielo, čiernobielo), s kruhovým trojuholníkovým alebo osemuholníkovým prierezom, používaná na signalizovanie meračských bodov

vyuhlovať

vyberať uholní stenu po podrezaní rezačím strojom

vývažné lano

lano koncami podvesené pod kliecky na vyvažovanie váhy jamových lán a na rovnomerné zaťaženie ťažného stroja pri zvislej doprave

vývažný záves (kompenzačný záves)

záves pod podlahou kliecky, ktorým je zachytený vývažné lano pri zvislej doprave

vyvetranie

odstránenie zlého vzduchu a nahradenie sviežim

výveva

sklený prístroj na vyčerpávanie alebo zriedčovanie vzduchu v uzavretom priestore

vývin prachu

vznik prachu rôznou činnosťou na pracoviskách v bani

vyvlastnenie pozemkov (vody) = expropriácia

získanie cudzích pozemkov alebo vody pre potrebu banne úradným rozhodnutím

vývodné pole rozvážača

časť rozvážača, na ktorej sú sústreďené prístroje pre rozvod prúdu k jednotlivým obvodom

vývody akumulátora

miesta na akumulátore, na ktoré sa pripojuje elektrický obvod

vyvrelá hornina = erupívna hornina

hornina, ktorá vznikla stuhnutím žeravej tekutej magmy

vyvrt

dlhá úzka valcovitá diera, vyvŕtaná v hornine; nabíja sa náložkami trhaviny, ktorá pri odpálení rozruší okolitú horninu

vyvŕtanina

drvína vznikajúca pri vŕtaní v úžitkovej hornine

výživ amalgámu

surové zlato získané destiláciou amalgámu v liatinovej retorte

vyžarovanie tepla

strata (odovzdávanie) tepelnej energie z povrchu zohriateho telesa priamočiaro na všetky strany

vzáčne zeminy

zemité kyslíčniky, vápnika, stroncia, bárya, tória, céria, beryllia a i.

vzduchový plavákový regulátor

regulačný prístroj určujúci množstvo odvádzaných produktov zo sádzáča tlmenním pulzácie vody vo vypúšťacom otvore pomocou stlačeného vzduchu

vzduchový vrátok

dopravný bubnový stroj na pohon stlačeným vzduchom

vzdúvadlo

každé zariadenie na regulovateľné

zdvihanie hladiny vody v prírodnom i umelom toku alebo nádrži

vznietenie

stav, keď horľavina (výbušnina) dosiahla zápalnú teplotu a začína horieť (vybúši)

vzorka

menšie množstvo úžitkového nerastu, prípadne materiálu na skúšobné a kontrolné cieľa, na určenie akosti, zloženia, vlastností vzorkovaného nerastu, prípadne materiálu

vzorka paliva

menšie množstvo paliva, ktoré má mať také priemerné vlastnosti ako celé množstvo, z ktorého sa odobrá; podľa vlastností, ktoré chceme pri vzorkovaní množstve zisťovať, je určená veľkosť vzorky a spôsob odberu

vzorka na určenie vlhkosti uhlia

vzorka na stanovenie obsahu vody v uhlí; keďže vlhkosť je veľmi ovplyvnená vyparovaním vody alebo nasiakavosťou uhlia, vyžaduje táto vzorka osobitný spôsob odoberania i balenia

vzorkár

osoba poverená odobraním, triedením a balením vzoriek; pri mechanikom odbere vzoriek je úpravníkom procese kontrolej pravidelne činnosť vzorkovačov (aparátov na samočinné odberanie vzoriek)

vzorkovač

aparát na automatické odberanie vzoriek v priebehu úpravničského pochodu, počas vykladania alebo dopravy

vzorkované palivo

celkové množstvo paliva, z ktorého sa má odberať vzorka

vzorkovanie zrnitých palív

odber vzoriek zo vzorkovaného paliva; spôsob odoberania sa volí podľa účelu vzorkovania a stavu, v akom sa palivo nachádza; podľa to-

ho máme vzorkovanie z hromady (zásobník), vzorkovanie v prúde (dopravný pás), vzorkovanie v sloji (pred vydobyťím)

vzorkovnica

drevená, kovová alebo sklenená nádoba s tesným uzáverom na odosielenie vzoriek; býva opatrená popisným štítkom a uzáver je zaistený plombou

vzostupná výška (vody)

vzdialenosť hladiny vody od hranice nepriepustnej vrstvy, ktorá je spôsobená hydrostatickým tlakom

vzpera na vŕtanie

železný stĺp, na ktorý sa upevní vŕtačka so zariadením umožňujúcim posun vŕtačky vo smere vŕtania diery

Ward-Leonardov pohon ťažného stroja
hlnacia časť ťažného stroja, pozostávajúca z asynchroného krúžkového motora s riadiacim dynamom a budíčom; ovládacie dynamo napája jednosmerný ťažný motor

wattmeter

prístroj na meranie elektrického výkonu

xantogenát = xantát

soľ kyseliny xantogénovej; používa sa vo flotácii ako zberač pre sírniky xantát, pozri xantogenát

xyolit = cementová drevošina

ksaovitá zmes kyslíčnika horečnatého a nasýteného roztoku chloridu horečnatého, ku ktorej sú prímiešané drevené alebo korkové pliny

ytrium

prvok zo skupiny vzácnych zemín; v čistej forme bol vyrobený r. 1828; prakticky sa dnes málo používa

Z variometer = vertikálny variometer
prístroj na sledovanie časových zmien vertikálnej zložky geomagnetickej intenzity

záberová plocha = plocha záberu plocha, ktorá sa má uvoľniť vylomením na určitom pracovnom predku strelnou prácou

zabudovanie
vystužovanie, montáž zariadení a výstroja ap. v bani

zabudovať
postaviť drevenú, kamennú, tehlovú, tvárnovicú alebo oceľovú výstuž

zacieľiť
uviesť zámernú priamku, os a pod. do spojnice s cieľom

zadok elektromotora, pozri **zadná strana elektromotora**

zadná strana elektromotora = **zadok elektromotora**

strana, z ktorej sa odvádza mechanická práca, t. j. kde je voľný koniec hriadeľa (remenica) alebo kde nie je komutátor, zberacie krúžky alebo budič

záduchy
nedýchateľné plyny (dusík, kyslíčnik uhlíčitý a uhoľnatý) po výbuchoch traskavých plynov, uhoľného prachu alebo pri požiaroch z požiarneho plynov; ohrožujú život baníkov

zahusťovač
pomocné úpravnicke zariadenie, slúžiace na čiastočné odvodňovanie koncentrátov, iných floatačných produktov a úpravnicových kalov

zahusťovanie
proces, pri ktorom sa mení pomer látok pevných ku kvapalným za zmenšovania množstva kvapalín

záchranná cesta
najkratšia označená bezpečná cesta v banských podzemných priestoroch, ktorou možno v prípade nebezpečenstva dôjsť k ľahkej jame alebo na povrch

záchranná komora
vzduchotesne uzavretý podzemný priestor, slúžiaci ako útočisko osadenstva v prípade požiaru alebo explózie v bani

záchranná pohotovosť
skupina členov záchranných čiat, vystrojených záchrannárskou výzbrojou, ktorí čakajú pripravení na prípadné zakročenie

záchranná stanica
miestnosti, ktoré sa používajú na uskladnenie záchranných prístrojov a zariadení a na cvičenie, zhromažďovanie a vystrojovanie záchranných čiat

záchranné cvičenie
výcvik záchranného mužstva

záchranné družstvo, pozri **záchranné mužstvo**

záchranné mužstvo = **záchranné družstvo**

skupina baníkov vycvičená a organizovaná pre záchranné banícke práce

záchranné stanovište v bani
základňa pre záchranné akcie v bani; volí sa na mieste, ktoré je v čerstvých vetroch; na tejto základni sa sústreďuje všetka výzbroj a rezervy záchranných zborov

záchranný prístroj
prístroj, ktorý chráni dýchacie orgány človeka pred účinkami škodlivých prímiesť banského ovzdušia alebo umožňuje pobyt a prácu v nedýchateľnom ovzduší

záchranný voz
voz používaný a zariadený na dopravu ranených a chorých

záchyt
mechanické zariadenie v hlave kliecky pri doprave v jame, ktoré v prípade pretrhnutia lana zachytí kliecku do sprievodnícu

záchytná vidlica
náradie používané pri vyťahovaní a spúšťaní vrtného súčtyčia zasunutím pod nákrúžok súčtyčia nad úvodnou rúrou

záchytné zariadenie
mechanizmus umiestnený v hornej časti kliecky, ktorý v prípade pretrhnutia lana rozopretím alebo zo-

vretím chytákov zachytí kliecku na sprievodných látkach

zistovacia mapa
zobrazenie ohraničenia predmetu banského práva

zakladač
stroj alebo strojové zariadenie usposobené na dopravu, resp. vykladanie základky do vyrábaných priestorov, pri porchovom dobývaní na ukladaníe skrytej horniny na odvaly

základka = **podšádzka**
zaplnenie vyrábaných priestorov materiálom, ktorý získavame pri dobývaní, razení alebo z povrchu

základková hmota = **podšádzková hmota**

kameň, odpad z úpravni, popol z kotolne alebo iný vhodný materiál na dodatocne vyplňanie vydolovaných priestorov

základková chodba = **podšádzková chodba**

dĺhšie banské dielo vytvorené priamo v základke spevnením jej bokov suchým muro alebo základkovým pleťtvom

základková kliečka = **podšádzková kliečka**

z dreva alebo iného materiálu zhotovené opory vo forme kliecky, ktorá spevňuje boky základky; dopravná nádoaba pri zvislej doprave

základkové pleťivo = **podšádzkové pleťivo**

pletivo, ktoré chráni základku pred zasunutím

základkový kanál = **podšádzkový kanál**
úmyselne ponechaný priestor v podobe dlhého diela (chodby) v základke; slúži na vetranie, ako chodba pre chôdzu ľudí a na dopravu hmôt

základkový lievik = **podšádzkový lievik**
priestor vyrábaný v hornine nad dopravným kominom; má tvar lievika. do ktorého sa sype hmota určená na zakladanie priestorov v poruboch

základkový mlyn = **podšádzkový mlyn**
lomo založený vo forme lievika, ktorého rozširovaním sa hornina dobýva a kominom spúšťa sa ťažnú chodbu, ktorou sa odváza na určené miesta pre zakladanie vyrábaných priestorov

základkový pilier = **podšádzkový pilier**
ochranný pilier zo základky (suchej, plavenej)

základkový sýp = **podšádzkový sýp**
strmé úklonné banské dielo spojujúce horizonty medzi sebou, ktorým sa dopravuje na miesto určenia jalovina na podšádzanie vyrábaných priestorov

základkový žľab = **podšádzkový žľab**
žľab, ktorým sa dopravuje základka vo vyrábaných priestoroch

základná floatacia = **prvotná floatacia**
floatacia prebiehajúca v prvých celách floatačnej batérie; vylfotujú v nej materiály, ktoré majú najlepšiu vzplavateľnosť a potrebujú menší floatačný čas

základný materiál (pre výrobu)
materiál, ktorý tvorí podstatu výrobku alebo materiálu na výrobu bezprostredne zúčastnený

zaklesnutie kliecky
vyškočenie kliecky zo sprievodnícu, pričom sa kliečka vzpričí v jame

zakrížovať
postaviť varovný kríž do banského diela, v ktorom hrozí nebezpečenstvo a do ktorého sa nesmie vstupiť pred odstránením nebezpečenstva

zálom
menší prvotný výlom v ťelbe, aby sa umožnilo uvoľnenie celého profilu

zálom v ťelbe
vylomenie horniny odpálením vhodne usporiadaných vrtných dier v ťelbe chodby, čím sa získavajú ďalšie voľné plochy pre založenie rozširovacích vrto

zalomene vrstvy (horniny)
zniženie alebo zvýšenie vrstveného

sledu, prípadne masívu pôsobením horomatkových tlakov (podrúbaním)

zamatka
odroda goetit (Fe₂O₃.H₂O), skladajúca sa z tenkých, krátkych ihličiek vláskov, podobná zamatovému povlaku

zámera
nastavenie zámernej priamky, roviny smerom na určitý bod

zameranie bane
súhrn všetkých meračských prác v banskom priestore, ktoré sú potrebné pre celkové zmapovanie banských objektov

zameranie situácie
číselné, grafické alebo fotografické zameranie vzájomnej polohy bodov a čiar v horizontálnom priemete, spravidla do roviny vo výške morskej (nulovej) hladiny

zameriavanie
meračský úkon, pri ktorom určitý priestorový bod dávame do zámernej priamky realizovanej optickou osou ďalekohľadu

zameriavanie terénu
meračský úkon, pri ktorom sa merajú situčné a výškové údaje charakterizujúce terén

zámerná os
myslená spojnica stredu nitkového križa a stredu objektívu ďalekohľadu, prípadne spojnica očného a predmetného priezoru

zámerná priamka
myslená priamka daná (pri ďalekohľade) spojnicou stredu nitkového križa s optickým stredom objektívu, alebo (pri priezore) spojnicou stredu očného a predmetného priezoru

zámerná rovina
myslená rovina daná pri ďalekohľade spojnicou optického stredu objektívu s priamkou nitkového križa, pri priezore spojnicou stredu očného

priezoru s priamkou predmetného priezoru

zámerná štrbina
úzka zvislá štrbina šírky 0,5 až 0,7 mm, ktorou je opatrená predná zvislá dosťka priezoru (očníca)

zámerný križ
pomôcka na vytýčovanie 100 a 200 gr uhlov

zámerný lineár
lineár so zámernou pomôckou, používaný na grafické meranie situácie
záмка = lanová záмка
jednoduché zariadenie na pripojovanie banských vozíkov na nekonečné lano; princíp jej pôsobenia sa zakladá najčastejšie na trení medzi lanom a samým zariadením

zapadanie ložiska (sloja)
úklon ložiska udávaný zvislým uhlom, ktorým zvisla spádnicu vodorovnou rovinou

zapadať, pozri upadať

zapadka
jednoramenná páčka, zapadajúca do dvoch rohoviek a zabraňujúca otáčaniu v jednom smere; zapadá buď vlastnou váhou alebo je pritiačená pružinou

zapájanie v sériách
spôsob zapájania jednotlivých náloží opatrených elektrickými palníkmi, ktoré sú spojené za sebou

zápalná náložka, pozri adjustovaná náložka

zapálenie traskavých plynov
privedenie traskavých plynov na teplotu, pri ktorej vzplanú

zápalnosť (napr. traskavých vetrov, výbušnín)
schopnosť zapáliť sa od tepelného prameňa (alebo úderu)

zapaženie
zatiehnutie pažín alebo okrajkov za výdrevu, aby nevypadávala hornina a neohrozovala baníka

zápisňa, pozri ciachovňa
záplava bane, pozri zatopenie bane

zaplynovanie pracoviska
stav, keď škodlivé plynné prímеси v banských vetroch na pracovisku sú vo väčšom množstve, než ustanovujú bezpečnostné predpisy

záporná kóta
zvislá odľahlosť bodu pod nulovým horizontom (hladina mora)

zaraziť jamu
začať hĺbiť kolmé úvodné banícke dielo

zaraziť kutbu
začať na danom mieste kutacie práce (výraz prenesený, pôvodne znamenalo: zaraziť na mieste začínajúcej kutby kutací znak)

zarážka
1. bod stanovený v teréne na základe výsledku prieskumných prác, z ktorého sa začne raziť úvodné banské dielo,
2. podložka alebo palec, pomocou ktorého sa vozík zastaví,
3. časť vysokej pece s miernym rozšírením lievického tvaru, ktorá v spodnej zúženej časti prechádza v nistej a horná rozšírená časť cez rozpor prechádza v šachtu

zarážková chodba
chodba založená v danom mieste (miesto zarážky) na povrchu na dosiahnutie ložiska

zarážkový bod jamy, pozri jamová zarážka

zarúbanie
prekročenie hranice banského poľa

zásaditý rmut (vo flotácií)
rmut, ktorý má hodnotu pH = 7 až 14; pri pH = 7—11 je slabé zásadité, pri pH = 11—14 je silne zásadité, pri pH = 7 je neutrálne

zásobné ovinutie lana
niekoľko ovinutí lana na bubne, aby sa upevnenie lana pri prevádzke priamo nenamáhalo a aby bolo možné lano aj skrútiť

zásobník
drevená, betónová alebo železná nádrž na prechodné uskladnenie ťžitkových nerastov, niekedy aj jaloviny
zásobník rmutu
nádrž na hromadenie zmesi jemne rozomletej rúbanky s vodou

záťah
vzbijanie drevenej stojky kladivom pod stropnicou

zatažkávacia skúška
zateženie konštrukcie maximálnym predpokladaným namáhaním po určitý čas, ktoré má ukázať, že skúšané zariadenie je dostatočne dimenzované a správne skonštruované, aby s dostatočnou bezpečnosťou zneslo zateženie, pre ktoré je určené

zátážnik = obtážnik
železná tyč, ktorá sa vsunie pri nárazovom hlbinnom vŕtaní medzi dlatu a sútyčie, aby sa zväčšila váha dlatu, aby sa dosiahol silnejší náraz na dno vrtu a dobré vedenie sútyčia vo vrte

zátinka
rez vytvorený na výšku sloja

zatopenie bane = záplava bane
príval vody do bane v takom množstve, že zaleje pracoviská a znemožní prácu v nich

zaufňovanie
zásobovanie uhlím, napr. lokomotív, pomocou zvláštneho zariadenia, pozostávajúceho zo skipového výťahu

zával
živelné alebo ovládané zavalenie nadložných, stropových alebo bočných vrstiev alebo umelého výstroja do vyrúbáň banských priestorov alebo banských diel

záväzie olovnice
teleso olovnice (obyčajne z kovu v podobe rotačného telesa) upevnené na závese

závažnosť plánu
povinnosť plnenia výroby v objeme, sortimente, pri počte pracovníkov,

pri produktivite a mzde, ako určuje plán

záver = uzáver

zariadenie slúžiace na izolovanie jamy, štôlne, banského ohňa atď.: môže byť vzduchotesný, vodotesný ap.

záves kliečky (ťažné nádoby)

články na spojenie jamového lana s kliečkami, skipom alebo okovom

záves olovnice

časť olovnice (niť, šnúra, drôt), na ktorej je zavesené závažie

závesná buzola = banksý kompas

uhlomerný stroj s deklinácnou magnetkou, upevnený v ráme, so závesnými háčmi, ktorými sa zavesia na meračskú šnúru

závesná nivelačná lata

nivelačná lata upravená na meranie v bankských priestoroch

závesná povala, pozri visutá povala

závesný nivelačný stroj

nivelačný stroj upravený pre používanie v bankských priestoroch

závesný strmeň

súčasť závesu ťažnej kliečky spájajúca srdcovku so závesnou tyčou

závesný veniec

veniec šachtového výstroja, ktorý svojou pátkou (predĺženou časťou) je zabudovaný hlbšie do pevného boku šachty a ktorý je povolaný držať niekoľko voľnejších vencov nad ním spojených medzi sebou sústavou rohových podperných stĺpov (alebo na ktorý pomocou závesných strmeňov je pripravené niekoľko vencov umiestnených pod ním)

zviaznutie diáta

zaklinenie diáta do bokov vrtné dieřry

závitnica

nástroj na ručné a strojné rezanie vonkajšieho závitú

závitník

nástroj na ručné a strojné rezanie vnútorného závitú

závitová čelust'

časť delenej závitnice na rezanie vonkajších závitov

závitový chyták = závitový trň

oceľové kónické skrútkové vreteno s ostrým závitom, na vyťahovanie spadnutých častí dutého súťčicia z hlbinného vrtu

závitový trň, pozri závitový chyták

závlačka

poistná súčiastka vzniknutá prehnutím oceľového drôtu polkruhového prierezu do kruhového; zasunutím do vyvrtných otvorov poistovaných častí zabraňuje ich uvoľnenie alebo vypadnutie

závora

drevená alebo kovová tyč v banskom diele, ktorou sa pre bankské vozky uzaviera vchod do určitého diela a je výstrahou pre ľudí

zavrený výstroj

vencová výdřeva do tvaru obdĺžnika alebo do kruhu, prípadne polygónu

zavretý panelový rozvzďač

doskový rozvzďač opatrený ochranným krytom z bokov a vzadu

zberač

druh flotačných reagencií, ktorý má schopnosť vytvoriť na povrchu minerálnych zrníček nezmáčateľný povlak, v dôsledku čoho dochádza k spojovaniu minerálnych zrníček s bublinkami

zbernice

vodíče, na ktoré sa elektrina zo zdrojov privádza a odkiaľ sa rozvzďača odbočkami; slúži na rozvod elektrickej energie

zbfacie kladivo = pneumatické kladivo

menší stroj o váhe 7--10 kg, v ktorom vzduchom hnaný piest striedavo udiera na kratšiu tyč (oškart), ktorá sa hrotom zaráva do nerastu a rozrušuje ho

zbižanie

odlamovanie uhlia na porube alebo čele chodby zbižiacim strojom

zbižat uhlie

špičiakom alebo zbižáčkou lámať uhlie zo sloja

zdroj pracovníkov

úhrada nových potrebných pracovníkov (dorast, ženy ešte nezamestnané, osoby so zníženou pracovnou schopnosťou, mužovia ešte nezamestnaní, presuny z iných činností)

zdvíhacia jama = dvojťažná jama

zvislé úvodné banksé dielo s dvoma súpravami ťažných strojov

združené jamy

dve zvislé úvodné banksé diela neďaleko od seba spojené chodbou

združený parný stroj = kompondný parný stroj

piestový parný stroj, kde pred expanzným valcom je predradený jeden alebo dva valce menších rozmerov na vyšší tlak

zdvih

zdvialnosť dvoch krajných polôh (dolnej a hornej alebo prednej a zadnej) vratne sa pohybujúcej časti mechanizmu

zdvihák

zariadenie na dvíhanie ťažkých predmetov tak, že zdvihač mechanizmus je namáhaný vzperom alebo ťakom

zdvihové čerpadlo

čerpadlo, pri ktorom dodávanie tekutiny je umožnené dvíhaním množstva tekutiny nad piestom

zelená skalica

síran železnatý (FeSO₄·7H₂O), ktorý v prírode vzniká zvetraním pyritu, technicky sa vyrába rozpúšťaním železných odpadkov v kyseline sírovej; používa sa na impregnáciu dreva, na výrobu atramentu, vo farbarstve a v analytickej chémii

zememeračstvo

1. zameriavanie, upravovanie a mapovanie zemského povrchu,

2. náuka o zameriávaní, vyhodnocovaní a mapovaní zemského povrchu

zemitý vivianit

vivianit vyskytujúci sa v oxydačnom pásme kyzových ložísk

zemná elektróda = uzemnenie

kovové teleso (vodič) uložené do zeme; ním môže prechádzať prúd do vodivých vrstiev zeme trvale a s najmenším odporom; zemná elektróda je buď náhodná (vododol) alebo zhotovená na ten účel (doska, rúrka, tyč, sieť, pás a pod.)

zemný kontakt (v zásuvke)

kontakt, ktorý spôsobuje spojenie so zemným vedením

zemný vrak, pozri ozokerit

zemný výstok (pozri aj vrťák)

nástroj na hĺbenie dier do zeme (dláto, špirálový vrťák, šapa atď.)

zemská tiaž

výslednica gravitačnej sily zemského telesa a odstredivej sily vznikajúcej v dôsledku jeho rotácie

zemský induktor

prístroj na meranie magnetickej inklinácie

zemský sféroid

miernie sploštený, veľmi približne rotačný elipsoid, predstavujúci geometrický tvar zemského telesa; dĺžka jeho rovníkovej polosi je podľa Krasovského a = 6,378.245 m, dĺžka polárnej polosi b = 6,356.863 m

zenitová vzdialenosť

zvislá uhlová odľahlosť medzi smerom k zenitu a určitým smerom; počita sa od zenitu až k nadiru

zhuťovanie (rudy)

výrobný postup, ktorým sa z banickej rudy alebo úpravnickeho koncentráta získava kov, prípadne jeho zlúčenina

zlnok (Zn)

lesklý kryštálický kov bielej farby s modrastým odtieňom (sp. váha 72, bod topenia 419° C)

zirkón

veľmi tvárliivy, kujný a ťažký kov; používa sa ako prísada v oceľarstve vo forme zliatiny ferozirkónu alebo ferozirkónsilícia

zlatá žila

rudná žila obsahujúca zlato

zlatonosný

obsahujúci buď rýdze zlato alebo zličeniny zlata

zlepenec

hornina skladajúca sa z nepravidelných úlomkov a zrn spojených tmeľom vápnatým, hlinitým alebo kremítym

zlom, pozri disklokácia

zloženie mlynovej vzorky

zloženie rudnej vzorky odobranej pri vyústení mlyna

zlyhavka

nálož, ktorá pri odpaľovaní neodišla zmráčané prachu

zmráčané prachu

navlhčovanie rozvireného prachu vodou so zvlhčovacími prísadami, majúce za účel zrážanie prachu

zmráhanie závalu

práca, ktorou odstraňujeme z pracovného priestoru hmoty, ktoré sa porušením stropu alebo stien do neho nasykali, pri súčasnom vystužovaní a zabezpečovaní porušeného miesta

zmena chodu

zmena smeru alebo rýchlosti pohybu

zmena veterného prúdu

1. zmena smeru prúdenia vetrov, 2. zmena v množstve vetrov

zmeranie hĺbky jamy = odvesenie

určenie zvislej odľahlosti medzi ústím a počvou jamy

zmiešaný plyn = Dawsonov plyn

zmes regenerátorového a pôdneho plynu; pri výrobe sa vŕhá na rozžeravený koks prehraty vzduch a vodná para. Obsahuje priemerné 30% Co, 15% H₂, 5% CO₂, 50% N₂

zmohutnenie žily (sloja)

zväčšenie objemu žily (sloja, ložiska) väčšinou následkom dynamických vplyvov alebo vyplnením náhodných väčších priestorov

zmrazovacie zariadenie

komplex strojných zariadení na výrobu zimotvornej zmesi v chladiacich strojoch; zmrazovanie sa používa pri razení banských diel vo vodnatých, tvárliivých horninách

zmrazovanie pri razení jamy (Poetsch) spevnenie najbližšieho okolia prehľbovanej jamy ochladením pod 0° C, aby voda nemohla vniknúť na pracovisko a aby so zvýšila pevnosť vodou nasiaknutých vrstiev; dosiahne sa privádzaním chladiacej zmesi sústavou rúr a vrtov v najbližšom okolí jamy

značkovanie

označovanie výrobkov, vzoriek, určitých miest a pod. dohovorenými značkami

zorná štrbina

pozdlžný otvor priezoru, vhodne upravený pre zacielenie

zorné pole

časť priestoru optického prístroja, obvykle kruhového tvaru, v ktorom sa nám javí pozorovaný predmet (časť predmetu)

zorný uhol

uhlová odľahlosť lúčov vychádzajúcich z okrajových bodov pozorovaného predmetu a zbiehajúcich sa v oku

zostatková bilancia pracovníkov

zostavenie stavu potreby a úhrady pracovníkov, kde sa udáva potreba nových pracovníkov nad daný stav

zošikmenie = skosenie

opracovanie materiálu, horniny a pod. do roviny šikmej k hlavnému smeru uvažovaného predmetu

zošmyk žily (sloja)

tektonicky vyvolané prerušenie ži-

ly alebo sloja tak, že jedna časť žily (sloja) je posunutá nižšie

zotrvačník

ťažké koleso na vyrovnávanie kolísania medzi príkonom a spotrebou energie a na zvýšenie rovnomernosti chodu strojov

zotrvačníkové vibračné sito

vibračné sito, ktorého vibráciu spôsobujú na hriadeľi sa otáčajúce nevyvážené zotrvačníky

zotrvačnosť

schopnosť telesa zotrvať v pokoji alebo v rovnomernom pohybe, pokiaľ nie je mútené vonkajšími silami svoj stav zmeniť

zovvislicovav

mechanicky alebo opticky prenesť body alebo smery zvisle z povrchu do podzemia a opačne alebo vzájomne medzi jednotlivými horizontmi

zrážacia metóda, pozri precipitácia

zrážacie tavenie

proces výroby olova pri použití kovu s väčšou príbuznosťou k sere než má olovo

zrážadlo

chemický prostriedok, ktorý z roztoku vylučuje nedisociované látky

zrážková voda

dažďová voda zachytená do nádrží za dažďového obdobia

zriaďovanie nádražia

nádražie, kde sa vozne usporadúvajú do vlakov

zriedená kyselina

kyselina menšej koncentrácie ako nasýtený roztok

zrkadlové surové železo = zrkadlovina surové železo s obsahom mangánu od 6 až do 20%, vyznačujúce sa zrkadlovým leskom veľkých plôch kryštálov

zrkadlovina, pozri zrkadlové surové železo

zrub, pozri vystuž na zrub

zrubová výdrevá

výdrevá skladajúca sa z jednotlivých

verají alebo vencov, zasadených tesne vedľa seba

zrubudné zlato, pozri viazané zlato

zrýchlenie = akcelerácia prírastok rýchlosti za 1 sek.

zrýchlenie tiaže

zrýchlenie voľne padajúceho telesa v danom bode tiažového poľa

zúšťachovanie uhlia

technologický pochod zlepšujúci úžitkové vlastnosti uhlia

zúžené lano = kónické lano

oceľové dopravné lano pre hlboké jamy; smerom k jednému koncu sa uberá na počte alebo na priemere drôtov a tým sa v príslušnom úseku znižuje zaťaženie z váhy lana

zúžené sprievodník

zblíženie sprievodník vo veži alebo v podjamí pri zvislej doprave, aby kletka pri prebchnutí nenabehla na lanovnicu, prípadne aby druhá nezasadla tvrdo na dno jamy

zvar

zváraním docielený spoj dvoch kovových kusov

zváracia elektróda

časť zväracieho obvodu pri obvyklom spôsobe zvárania, na ktorom sa tvorí elektricky oblúk a elektróda sa taví; jedinou elektródou môže byť základný materiál zváraný

zvárací transformátor

transformátor upravený na napájanie zväracieho elektrického oblúku

zváranie

spájanie rovnakých alebo podobných kovov tak, aby zvar tvoril s ostatným materiálom homogénny celok

zvariteľnosť

vlastnosť kovov, ktorá umožňuje ich spájanie odbornou zhotoveným zvarom s vlastnosťami požadovanými pre daný účel

zvárková oceľ

oceľ vyrobená skúšaním surového železa osobitným procesom, pri kto-

rom produkty skujňovania sú v polutuhom stave

zväžňa

úklonná chodba, v ktorej sa plné vozíky po kolajniciach na lane spúšťajú brzdidlom nadol, vyťahujú súčasne prázdne vozíky nahor

zväžňová doprava

doprava po lane po naklonenej (zväžňovej) rovine, kde sa ťžitkový nerast dopravuje smerom na nižší horizont

zvislá doprava

zdvíhanie a spúšťanie ľudí, ťaživa alebo vecí dopravnými nádobami v zvislej jame

zvislá jama

zvislé dlhé banské dielo na spúšťanie a vyťahovanie ľudí pracujúcich v bani, na ťažbu ťžitkového nerastu, na vetranie podzemných banských priestorov, na umiestnenie vodovodného a vzduchovodného potrubia, elektrického káblu a pod.

zvislica = ťažnica

zvislá myslená priamka, kolmá v každom bode zemského povrchu na hladinu mora; je realizovaná olivnicovým závesom

zvisliovanie

určovanie bodov a smerov pomocou zvislice; zvislica sa vyznačí mechanicky olivnicou alebo osobitnými optickými prístrojmi

zvlazovanie

navlhčovanie rozvíreného prachu vodou, majúce za účel zrážanie prachu

zvončeková signalizácia

prenášanie návěstí dohovorenými zvončekovými znakmi

zvončekový signál = zvončeková návěst

znak, ktorý umožňuje dorozumenie zo vzdialených miest akusticky, pomocou zvončeka

zvonové vynášanie, pozri vynášanie cez rúru

zvrásnenie

vinovité ohnutie vrstiev hornín alebo vyvretých telies spolu s výskytmi ložísk ťžitkových nerastov následkom tlaku a iných síl v zemskej kôre

zvrátne kyvadlo = reverzné kyvadlo

kyvadlo, pri ktorom môžeme pomocou posuvného (obyčajne šošovkovitého) závažia meniť polohu ťažiska tak, aby bola doba kyvu pri kyvaní okolo dvoch rozličných osí rovnaká

zvukové návěstí, pozri akustická signalizácia

zvyšková voda v palive

kapilárne viazaná voda, ktorá zostane v palive po odparení hrubej vody

zvyškový pilier

nevyrubaný zvyšok banského poľa; nedá sa vyrúvať alebo len veľmi ťažko, lebo po vydobytí okolných častí ložiska je pod značným tlakom

želatínová amónnoliadková dynamit

bezpečnostná traskavina, obsahujúca ako hlavnú súčiastku dusičnan amónny s prísadou malého množstva želatínového nitroglycerínu; zaobhádzanie s ním je bezpečné, nemrzne, prijíma však vlhkosť a musí sa preto uskladňovať v suchu

želatínový dynamit

výbušina, ktorej hlavnou súčiastkou je trhavá želatína; k želatínovému dynamitu patrí dynamit OO, dynamit I a II, dynamit IZ

železná výstuž

železné výstužné vložky na udržovanie priestoru alebo na zhotovenie debnenia pri betónovaní

železník

ťažkotaviteľný železovec; inokedy tak volajú tvrdé, akoby spečené kusy uhlia

železný klobúk

oxydovaná časť ložiska na povrchu s obsahom Fe

železný kvet = aragonit

druhá odroda nerastu vápenca, uhlíkatu vápenatú (CaCO₃); tvorí stromčekovité tvary mliečnej farby, hustoty 2,95; nachádza sa aj v škrupinách niektorých mäkkýšov

železný šrot, správne oceľový šrot

železko

oceľový vykovaný klin uprostred vybratý a nasadený na drevenú násadu na vylamovanie tvrdej horniny

železko s kladivkom

banický znak v podobe skrížených kladíviek

žeriav

stroj na dvíhanie, spúšťanie a dopravu bremien; doprava bremien je umožnená otáčaním, nakláňaním, najčastejšie pohybom stroja po dráhe

žeriavová mačka

žeriavový vozík na zdvíhanie a dopravu bremien; pohybuje sa na nosníkoch mosta, ktorý má svoj vlastný pohyb alebo zriedkavejšie po nepohyblivej dráhe

žiaruvzdorná hmota

materiál, ktorý bez deformácie znesie zohrievanie na teplotu 1500°C; používa sa na výrobu tvaroviek, tehlí, pre hutnicke pece alebo v práškovej forme na opravu pece

žeravý nátron

chemická zlúčenina, hydroxid alebo lúh sodný NaOH, ktorý je jednou z najdôležitejších zásad; vyrába sa elektrolyzou roztoku soli kamennej (alebo kuchynskej)

žihacia pec

hutnicke zariadenie na tepelné spracovanie kovových výrobkov (plechov, profilov a odlátkov)

žihanie

tepelné spracovanie kovu zohrievaním na určitú teplotu

žila

nerastná náplň trhlíny v zemskej kôre

žilná výplň

minerologický obsah žily

žilník

bohato rozvetvená žila

žilný systém

súbor žil v jednom teréne na značnú dĺžku

žilovina

spleť žiliek v zrudnom pásme

žilvica

beztvaré, krehké žlté a hnedo sfarbené látky rastlinného pôvodu, obsahujúce C, H a O

živíné hnedé uhlie

trnavolmedé uhlie s väčším obsahom živice

životnosť závodu

doba, po ktorú slúži baňa na ťažbu ťžitkového nerastu

žlab

oceľové korytko pravouhlého, lichobežníkového alebo okrúhlego profilu na dopravu materiálu

žlabový rozdrúžovač

rozdrúžovacie zariadenie na uhlie tvaru mierne ukloneného plechového žlabu s obdĺžnikovým prierezom

žlabok lanovnice

jarček na voľné uloženie a vedenie lana na lanovom kolese

žlabkový splav

splav, ktorého plocha je pre zlepšenie rozdrúžovacej činnosti opatrne pozdĺžnymi žlabkami

žltá glieda

zmes kyslíčniko olova, ktorá vzniká rýchlym ochladzovaním roztaveného oksyloženého olova; používa sa v keramickom priemysle na prípravu glazúr

žriedlo

prameň minerálnej vody

žltá mosadz

zliatina s 25 až 40% zinku, 1 až 2% olova; zvyšok (do 100%) je meď

žofínsky poklop

uzáver prielezného otvoru v požiarnej hrádzi; býva zhotovený z hrutej

bého kotlového plechu, ktorý sa
skrutkami pripevní na hrádzu a
otvor sa dokonale utesní

žula

hlbinná vyvrelina, ktorej hlavnou

súčasťou je bezfarebný kremeň, biely
živec, tmavá a svetlá slúda; používa
sa ako stavebný materiál

BANÍCKY TERMINOLOGICKÝ SLOVNÍK

Spracovala Komisia pre banícku terminológiu pri Ústave slovenského jazyka
Slovenskej akadémie vied v Bratislave pod vedením
prof. inž. dr. Jozefa Šimčíka

Vydalo

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied v Bratislave 1955

Vedecký redaktor dr. Ján Horecký. Redaktorka Viera Dujčková.

Technický redaktor Jozef Bielik. Obálku navrhol Metoděj Sychra.

301-12. Daň 4^{0/10} 5-3411/54-107, P. E. 765. Náklad 1320 výtlačkov.

Papier 221-10, 86x122, 80 g. P. b, 5,52, a. h. 11,63, v. h. 11,66.

Výtlačili Sevecoslovenské tlačiarne, n. p., Ružomberok, so sádzky petit Brno-Z.

Cena brož. Kčs 19.20

F-11043